UZLAŞMAZLIKLAR

SAVAŞ ÇAĞINDA KAPİTALİZM ve İKTİDAR

Gopal BALAKRISHNAN

epos

UZLAŞMAZLIKLAR SAVAŞ ÇAĞINDA KAPİTALİZM ve İKTİDAR

Gopal BALAKRISHNAN

epos

Gopal Balakrishnan; Yayın kurulu üyeliğini de yürüttüğü N*ew Left Review* dergisi yazarlarındandır. Chicago Üniversitesi Bilinç Tarihi Bölümü'nde doçent. 1990'lı yıllarda Perry Anderson, Robert Brenner, Rogers Brubaker, ve Michael Mann ile birlikte California Üniversitesi'nde sosyoloji tarihi ve Avrupa düşünce tarihi üzerine çalıştı. Eleştirel teori, düşünce tarihi ve politik düşünce üzerine çalışan yazar, New Left Review yayın kurulu üyesidir.
Carl Schmitt'i konu edinen "*Düşman*" adlı kitabı 2000 yılında yayımlanmıştır.

epos

EPOS YAYINLARI– 93
inceleme kitapları– 50

Gopal Balakrishnan
Uzlaşmazlıklar
Savaş Çağında Kapitalizm ve İktidar

İngilizceden Çeviren:
Oktay Etiman

Yayıma Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu

Kitabın Orijinal Adı:
Atagonistics
Capitalism and Power in an Age of War

© Verso, 2009
© Epos Yayınları, 2009

Düzelti:
Zeynep Yıldırım
Sezgin Karagöz

Kapak Deseni ve Tasarımı: Epos
Uygulama: Karizma

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10, Ankara
İvedik OSB 1518. Sk. Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40
Yenimahalle, Ankara
Birinci Basım, Mayıs 2015
ISBN: 978-975-6790-84-7

Sertifika No: 16468

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe, ANKARA
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21
eposkitap@eposyayinlari.com
eposyayinlari.com

Gopal BALAKRISHNAN

UZLAŞMAZLIKLAR

SAVAŞ ÇAĞINDA KAPİTALİZM ve İKTİDAR

İngilizceden Çeviren
Oktay Etiman

epos

içindekiler

Giriş *7*

I. Jeopolitiğin Kavramları *17*

1. Silâh ve Birikim 19
2. Virgilus Bakışı 38
3. Savaşın Algoritmaları 50
4. Görüntünün Savaş Alanı 95
5. Tarihte Zorun Rolü 133

II. Politika üzerine Düşünceler *179*

6. Ulusal Hayal Gücü 181
7. Post-Demokrasi Kâhini 202
8. Mermer Yalıyar'da İki Kişi 220
9. Kurtuluşu Başarmak 230
10. Kimlik Çağı 250
11. Dindarlık Politikası 269
12. Floransa'dan Moskova'ya 276

Sonsöz *287*

13. Machiavelli ve Tarihin Uyanışı 289

Giriş

Daha önce, geçmiş ve günümüze dair kapsamlı değerlendirme ve yorumların yer aldığı birkaç kitap hakkındaki düşünceler olarak yayınlanmasının ardından bir araya getirilen bu denemeler, Soğuk Savaş sonrası *statu quo*'nun ikinci on yılının kronolojik tarihini oluşturur. Söz konusu denemeler yazarın ele aldığı konuların çeşitliliği nedeniyle ayrı bir değer taşımaktadır. İncelenen tarihsel moment, kitapta ele alınan konular aracılığıyla açık ve ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

Bu çalışmalarda "tarafsızlaştırma" konusu etrafında şekillenen zamanların geçici olarak bir araya getirilmesi yedi yıllık bir süreyi aldı. Tarafsızlaştırma teriminin anlamı nedir? Carl Schmitt'in bu terimden anladığı, başlangıçta birincil, inşa edici bir antagonizmden yoksun siyasî ve entelektüel bir alanı gerisinde bırakan bir dönemsel uyuşmazlığın önlenmesidir.[1] Bu şekilde anlaşılınca bu kavram, yirminci yüzyılın sonlarında Komünizmin ve anti-sömürgeci milliyetçiliğin çöküşünden sonra dünyada ortaya çıkmış olan ideolojik sahnenin birçok belirleyici hattını da yakalamış olur. Devrimci siyasetin ölümünün içinden yeni bir tarihsel durum ortaya çıkmıştır. Bu terimin anlaşılmasını reformun yaygın olarak gündem dışı kalması izledi. Kısaca ifade edilecek olursa, anti sistemik devletlerin ve hareketlerin geri çekilmesiyle oluşan manzarada, kapitalizmin sağlamlaşması ve yayılması sürecine (kısa bir süre

[1] Carl Schmitt, "The Age of Neutralizations and Depoliticizations', *The Concept of the Political*'da Chicago: Chicago Üniversitesi, 1996, s. 80.

için) yeni bölgeler açan bu liberal uygarlığın geleceğe doğru süresiz olarak ilerleyeceği ve genişleyeceği düşünüldü. Ancak emperyal barış çağının daha karmaşık bir evreye geçmesi uzun zaman almadı. Daha karmaşık olan bu evrede, gelecekte cereyan edecek olayların biçiminin ve yönünün önceden tahmin edilmesi daha da zorlaştı. Aynı toplumsal mantık, iktidarın yeni hegemonyalar inşa etmesini engelleyecek anlaşılabilir bir bütünleştirmenin ötesinde bir düzensizlik ve değişiklik boyutları üretiyor gibi görünecekti.

Bu tarihsel yönelim kaybının bazı emsalleri vardır. Miras alınmış politika ve savaş kavramlarının muhtemel çatışma bölgelerindeki dayanak noktalarını kaybettikleri ve kapitalizmin kaçınılmaz bir yapısal mutasyondan geçmekte olduğu gerçeği ilk olarak artık uzakta kalan iki savaş-arası dönemde su yüzüne çıktı. Bu gelişmelerin biriktiği bir anda ortaya çıkan faşizm, bozulan tarihsel ortama, akla uygun gibi görünen bir biçim verdi. Antonio Gramsci ile Carl Schmitt bu öyküsel koordinatların ve kavramsal farkların yok oluşuyla ortaya çıkan bu alışılmadık manzarayı derinlemesine incelediler. Her ikisi de, eski muhalefet tarzıyla yapılan değerlendirmelerin –devlet ve toplum, devrim ve reform, savaş ve barış vs.–, dönemin çözülmemiş bazı meselelerinin odağa yerleştirilmesinde başarısız kaldığı görüşündeydi. Tartışmalı bir şekilde, dönemin en başarılı teorileştirmeleri klasik terimlerin sınırlarını ve esnekliğini göstererek yeni olanı yakaladılar. Bizim durumumuz onlardan farklılık göstermektedir. 'Devlet', 'devrim' ve 'savaş' sözcükleri, içimizde işgâl ettikleri yeri hâlâ koruyorlarsa, bu aslında, bir zamanlar sahip oldukları tarihi adların silinen izlerinin biraz fazlasından başka bir anlam ifade etmemektedir. Bu kategoriler siyasî varoluşun düzenleyici biçimleri olarak mı tarafsızlaştırıldılar? Devlet, toplumdan ayrı bir baskı aygıtı olarak mülkiyet ve ayrıcalıklar düzeni içindeki yerini muhafaza etmektedir; siyasî iktidarın ele geçirilip yeniden inşası yoluyla bu düzenin niteliksel değiştirilişi olarak devrim; ve egemen topluluklar arasındaki yasal bir tasfiye aracı olarak savaş–bu tanımlar günümüzde yalnızca kalıntılar-

da ve neticelerde varlığını sürdüren geçmişe ait tarihsel deneyimleri kapsarlar. Bu kavramların kaçınılmaz ve mutlak biçimde ortaya çıktıkları iki savaş arası bağlam, paradoksal olarak, başka bir toplum biçimine geçiş olarak deneyimlenebilecek bir dönem idi. Çünkü bu kadar kesin hatlarla belirlenen ve kendi tarihselliklerinin işaretini de veren kavramlar, kendi inkârları, yok oluşları ya da sönüşleri için gereken bir mekânı içeriyorlardı. Böyle bir deneyim bizim için artık hemen var olabilecek bir durum değildir. Meseleyi kolaylıkla anlaşılabilir kılan bu siyasî kavramlar, günümüzde hem politika hem de tarih yazımı ile bağlantılı gibi görünmemektedirler. Biraz ileri giderek denilebilir ki bazı temel zihinsel ve maddî olasılık koşullarının ortaya çıkabildiği geçmişe, bugüne ve geleceğe ilişkin dönemsel tasarılar, doğru düşünülmüş nesnel biçimler olarak konumlarını büyük ölçüde yitirmiş bulunmaktadırlar. Bu kavramsal aşınmayı kaydetmeye çalışacak olursak bu çalışmaların birçoğunda şu soru sorulur: 'Savaş' olgusunun kendisi, belli belirsiz, gelişigüzel sınıflandırılmış, asimetrik bir şiddet bölgesinde çözünürken 'savaş-karşıtı' ne demektir?

Aşılabilir olma özelliklerinin kendilerini takip ettiği yaşama ve düşünce tarzlarının sonluluğu deneyimi yolculuğuna devam ederken, genellikle metafizik mutlakların daha geniş bir çerçevede cereyan edecek olan çöküşünün bir evresi, Tarih'in artık bütün olma iddiasında bulunamayacağı bir durumun başlangıcı olarak görülür, politika ise değerler üzerine karşılıklı konuşmalar düzeyine indirgenir. Kamusal hayatın başlangıcından beri kamuoyu oluşturma alanına giren ve "burjuva toplum"daki kamusal hayatı karakterize eden –zayıflamış– kavramlar, uygun biçimde yükseltilmiş bir 'tarihsel' eylem sahnesini artık destekleyemez gibi görünmektedir. *Bir Meslek Olarak Politika* [Politics as a Vocation] adlı eserinde mezuniyet sonrası kariyeri dayanaksız inanç etosuna nakleden Max Weber, modernitenin açmazlarını ele aldığı unutulmaz bölümde daha sıradan olan siyasî tercihi daha yüksek düzeye çıkarır. Böyle bir 'anti-temelcilik' sonunda bildik bir liberal mecaz haline gelir–Weber bu mecazın henüz kolek-

tif mücadelenin kahramanca nedenlerine olan inancın kararlı sıçramalarını davet eder gibi göründüğü bir zamanda yazıyordu bunları. Alman sosyolojisinin 'trajik vizyonu' içindeki modernite, mitsel-politik bütünlemelerle periyodik olarak yeniden gruplanmış ve giderek daha fazla çözülen anlamlı bir bütünün, savaşan sektörlere ve perspektiflere parçalanmasıdır. Tarih bunun görünümünü anlamın anlık kabarması haline getirir.

Bence içinde yaşadığımız çağ, kapitalizmin köklerinin ve yayılmasının öyküsü olarak en azından daha anlaşılabilir hale getirilebilir. Klasik toplum teorilerine ilişkin kategoriler arasında yalnızca bu yaklaşım yeni güncellikleri aktarabilir ve hakikaten genel geçerli bir bakış tarzı sunar. Fakat tarihsel değişimin ana yönünü anlamak, uzun-vadeli eğilimlere ve kapitalizmin sınırlarına yönelik bir politikanın hâlâ mümkün olup olmadığı temel sorusuna çözüm getirmez. Sermayenin zaman dilimlerinde göreceli olarak, iç içe geçmiş birçok özerk tarih anları yer alır–kapitalizmin göreceli zaman dilimleri, bazen uçucu bir düşünce tarzı ve öznellik, bir zamanlar yavaş değişen, aile hayatının ve cinsler arası ilişkilerin geleneksel düzeni, günümüzde belirsiz bir devlet oluşumu ve savaş yörüngesi ve son olarak, türlerin ve bunların yaşama alanlarının çok gerilerde kalmış bir çağıdır. Tek bir tarihsel ufukta böyle sürekli olmayan geçici düzenler nasıl birbirine uygun hale getirilebilir? Düşünce ve politikanın bu ölçekteki kavranamazlığı, bir zamanlar yapısal değişiklik vektörlerini devrimci ve reformcu gündemlerle eğip bükmeye ve bir bütün içinde birleştirmeye çalışan o öznel aktörlerin yenilgi ve tükenmişliklerinin sonucudur. Son birkaç on yılda, –bir zamanlar 'varolan her şeyin acımasız eleştirisi' dalgalarının içinden fışkırdığı– bütün tedavi edilebilir özgürlüksüzlüklerden ve yoksunluklardan bir kurtuluş *Standpunkt*'u [bakış açısı, –*ç.n.*] günümüzün düşünce nüansları ve kutuplarını birbirinden ayırt eden değerler üzerine bitmez tükenmez ve bir ölçüde hararetli tartışmalara sığınaklık eden siyasî çözümlerin güvenliği için terk edilmiş bulunmaktadır. Üzerinde yaşadığımız, olumlulukları

ve olumsuzluklarıyla bir düşünce ve teori dünyasıdır bu ve *Uzlaşmazlıklar* bu dünyanın bir kısmına ilişkin bir incelemedir.

Buradaki genel değerlendirmeler, başlangıçların tarihsel bağlamına ilişkin bilgiler olarak değil, daha çok bu çalışmaların her biri hakkında bilgiler içeren eleştirel yaklaşımın açıklaması olarak sunulmuştur. Benim eleştiriden anladığım eleştirinin çerçevesine iliştirilmiş olan ideolojilerden kaynaklanan mantıksal, deneysel ve hatta biçimle ilgili hatalar olasılığını ortaya çıkaran bir çalışmanın genel savının yeniden inşa edilmesidir. Burada atıf yapılan yazarların çoğunun politik bağlantıları benimkinden çok farklıdır, tamamen post-Marksist eğilimlilerden ve Sağ'ın daha eski dünyası içinde yer alanlara kadar çok farklı yazarlar konu edilmektedir. Siyasî konumları bu açıdan sınıflandıran simgesel mantık hâlâ güçlüdür ve bu yaklaşım gerçek tarafsızlığı güçleştirir. Carl Schmitt şöyle yazmıştı: 'Bütün siyasî kavramların, imgelerin ve koşulların tartışılmaya açık anlamları vardır'; bu kavramlar kaçınılmaz olarak ileri derecede ideolojik bir alanda nesnel değerlendirme çabalarının karşısına dikilen engellerin huzursuzluk verici hatırlatıcısıdırlar. Fakat siyasî tutumların göreli entelektüel değerini ölçerken tarafsızlık denemesine gerek yoktur, çünkü her şey bütün açılardan düşünülemez. Bu temel gerçeği kabul edince eleştirinin de bir polemik katsayısına ihtiyacı olur. Ancak polemik nasıl yalnızca hararetle savunulan fikir ortamından ayrı bir düşünce biçimi olabilir? Bu sorunun yanıtı, muhtemelen ideolojik karmaşıklıktan kaynaklanan entelektüel kıskaçlara odaklanmış bir dolaylı saldırının yazınsal biçiminde bulunabilir. Burada biraz daha ileri giderek diyeceğim ki, düşünce tarzına dayanan siyasî bağlılıklar, düşünce ve ideolojik yakınlıklardan dünya hakkındaki karşıt anlayışların her birine özgün yaklaşımları içerme kapasitelerinden hareketle ayırt edilebilir. Hapishanedeki Antonio Gramsci şöyle yazmıştı: 'Bir düşmanın konumunu ve gerekçelerini (ve bazen bir düşman geçmişte kalmış bir teorinin bütünüdür) gerçekçi olarak anlayabilmek, ideolojiler hapishanesinden kesinlikle kur-

tulmuş olmak demektir'. *Uzlaşmazlıklar*, bir siyasî –yani *aşırı politikleştirilmişin üzerindeki*– aklın eleştirisi ile sınırlanmış eski rasyonel polemikler anlayışını harekete geçirmek demektir. Ne var ki yeni bir kelime kullanmak eleştirinin bazı ön varsayımlarının (en önemlisi de eylemin denenmesi ve eyleme ulaştıran yolun) eksik kaldığı bir tarihsel ânı dizinlemek anlamına da gelir. Modern kapitalizmin ve devlet formasyonunun klasik liberalizm çağından ve sosyalizmin ilk dönemlerinden başlayıp aşırıların iki savaş arası döneminden geçip 'postmodern' günümüze ulaşan bütün evrelerinde, insani doğal akış düzenindeki rasyonel dönüşüm olasılıklarına dair ölçülü, tarihsel bakımdan uygun düşünceler, entelektüel bakımdan bütün önemli muhalif tutumların *sine qua non*'u [olmazsa olmazı –*ç.n.*] olmuştur. Bu çalışmaların tamamı, bu amacı ileri noktalara ulaştırabilecek bir yazım biçimi geliştirme çabasının ürünleridir.

Bu derlemede hangi konular yer alıyor? Birinci bölüm kapitalizmin ve devletler arası sistemin yüz yıllarca süren birlikte evriminin son zamanlarda yayımlanmış olan makro tarihlerine ilişkindir. Bu çalışmaların bazılarının giriş paragraflarından da anlaşılabileceği gibi bunların yayımlanması, genellikle Soğuk Savaş'ın bitiminden başlayan ancak 11 Eylül *saldırılarından* sonra stratejik bir tutkuyla huzursuzluk yaratan seviyelere tırmanan büyük Amerikan askerî müdahaleleri eğrisi üzerinde yer alan şu ya da bu bölümle çakışmıştır. Atlantik tarzı devlet idaresinin neoliberalizm ile ilişkisi, önceki on yılda çok yaygın olarak ele alınmış bir konu olmakla birlikte, bu konudaki tartışmaların koşulları varlığını sürdürmektedir ve insancıl savaş tarzının biçimsel gerekçeleri ve gerçekleri arasındaki farka ilişkin güçlü açıklamaların zaman zaman canlandırdığı anlarda bile küreselleşme tartışmalarının parametleri içinde de genellikle bu konu konuşulmaktadır. Manhattan'ın merkezini vuran terörist yıldırımlar, bu tartışmanın koşullarını derhal değiştirmiştir. Bu olaya ilişkin söylemler, tahmin edilebilir bir kalite tutturmuş ise de Amerika'nın bu olayı izleyen eylemlerinin akla uygunluğu konusunda yürütülen

hararetli tartışmalar, Büyük Çaplı Strateji'ye olan ilginin yeniden ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur ve bazı çevrelerde savaş ile kapitalizm arasındaki yapısal bağın kavramsallaştırılmasına ilişkin dikkat çekici sorunlar üzerinde yoğun bir odaklanma olmuştur. Bu çalışmaların bazıları 11 Eylül'den önce tasarlanmış olmakla birlikte, bu dönemde yayımlanmış olmaları Uluslararası İlişkiler gerçekçiliğinin, tarihsel toplumbilimin ve Marksist emperyalizm anlayışındaki eski geleneksel sınırların daha canlı bir şekilde netleştirilmesi sürecine katkıda bulunmuştur. Büyük ölçekli tarihsel değişimin anlatımı arzusu ve becerisi, postmodern, post-politik toplumlar ortamında elbette önceki-eski canlılığını koruyamamıştır. Ancak varolan neo-emperyal devlet idaresi tarzı koşullarını çevreleyen teorik mayanın bir kısmı, Marx ile başlayan modernitenin bütün kabul edilmiş anlatımlarındaki devletler arası alanı çevrelemiş olan aşinalık bulanıklığının dağılmasından uzaklaşmadan doğmuştur. Eski savaş ve diplomasi rejiminin kemikleşmiş kalıntıları, yarım yüzyılı aşkın bir süre içinde hiçbir büyük devletin bir diğerine savaş açmış olmaması bilgisiyle birlikte farklı bir görünüm kazanmaya başlamış olabilir. Önümüzde gözle görülür bir Hegelci geriye bakış örneği bulunmaktadır. Yeni yeni ortaya çıkmakta olan bu derinlik boyutunun arkasında bu farklı bakış tarzı bulunuyor olabilir. Çünkü erken modern dönemden günümüze kadar geçen süre içinde yaşanan iç içe geçmiş devlet formasyonu ile sermaye birikiminin uzun –belki de şiddetin tarihinin kendisinden bile daha uzun– tarihi şimdi yeni ve belirsiz bir evreye girmiş bulunmaktadır. *New Left Review* hem incelemelerinde hem de başyazılarında bu alanın değerlendirilmesi sürecinde hep en önde yer almıştır ve *Uzlaşmazlıklar* Amerikan Barışı'nın son saldırılarının arkasındaki stratejik, yasal ve ahlâkî gerekçeler hakkında yürütülmekte olan iç tartışmalardan doğmuş bir örnektir. Bu çalışmaların bazılarının son paragraflarında tekrarlamış olduğum gibi, bence Amerikan gücünün Soğuk Savaş sonrası reflasyonu [piyasaya para sürümü, *–çn*], son tahlilde dünya ekonomisinin sürdürülemez dengesizlikleri ve spekülatif balonlar üze-

rine temellendirilmiştir. Bunlar iki savaş arasındaki kadar olmasa bile inatçı denebilecek orantısızlıkların küresel gerileme dönemini ve yeni bir siyasî sürprizler mevsiminin başlamasını açıklamaktadır. Bu öngörünün birinci kısmı son zamanlarda doğrulanmış gibi görünüyor.

Bu derlemenin bundan sonraki grubu, devletin klasik anlamda doğuşu, iç kimliği ve hareket ettirici etkenleri bağlamında 'siyaset' bölüm başlığı ile sunulmuş gibi düşünülebilir. Birinci grup yazarlar, köken ve eğitim bakımından ağırlıklı olarak Amerikalılardan oluşmakta, ikinci grupta ise Avrupalılar kesin olarak çoğunluktadır. Ancak her iki gruptaki istisnalar bu keskin karşıtlığı hafifletmektedir. Bu ikinci bölüm, ayrıca, daha çok tanınan yazarları kapsamakta, kısmen de ele aldıkları konuların hasatlarını eskiden toplayanlardan oluşmaktadır. Bu yazarların bazıları 'demokrasi' konusunda nasıl bir tutum almalı idi? Günümüze ilişkin konular ise halinden memnun bir siyasî evrenin *summum bonum*'u [en değerli iyisi, *–ç.n.*] ile birlikte ilerletici kitlesel yetkilendirme hali, Yaşlı Avrupa'yı sürekli devrim olasılığı ile tehdit etmektir. Günümüzde tüneği yönetmekte olan bir hâkim muhafazakâr liberalizm çizgisi, sınırları Orleancı Alexis de Tocqueville Fransası ile Carl Schmitt'in Weimar Almanya'sı arasındaki ilişkilerin dönüm noktalarında şekillenmiş olan karşı devrimci sorunsallara genişleyerek dönmektedir. Demokrasinin sorumlu, piyasa dostu politikanın seçimlerle meşrulaştırılmasından başka bir şey olmadığı –ve daha az evcilleştirilmiş bir halk dalkavukluğunun zaman zaman nüksetmesinin seçkinlerin bu kadar sızlanmasına yol açtığı– günümüzde bile bu eski ihtilafların koşulları sürmektedir. İstikrarsız kolektif kimlik nosyonlarıyla popüler egemenliğin birbirine dolaşıklığı, çok-kültürlü kosmopolis'te, eğer varsa, ne tür dayanışma biçimlerinin tutabileceğini içeren bazı uzun-vadeli ve sonradan akla gelen fikirlere yol açarak mevcut ulus-devletlerin gerektirdiği uzun dönemli tarihsel yaşayabilirlik ve zorunlu homojenlik bölümü etrafındaki tartışmaların merkezinde kalmaktadır. Yeni tarzlar ve düzenler yaratan fikirler ve praksis

sarmallarının radikalleştirilmesi henüz patlama halinde gerçekleşmedi. Döneme ilişkin bu tanıların bazılarına fundamentalizmlerin çatışmasına dair bazı düşünceleri de eklemek isterim. Bence günümüzdeki Batı'nın 'varoluşsal düşmanları' konusundaki ajite haldeki isteriye hiçbir ödün verilmemeli ve bu isterinin anti-sistemik bir içeriğe sahip olduğuna dair bir yanılsama içine girilmemelidir. *Uzlaşmazlıklar*, Machiavelli üzerine iki değerlendirme ile sona ermektedir. Bunlardan birincisi, geçen yüzyılın siyasî sonuçlarının kırıp döktüğü ve artık hayatta olmayan bir insanın *Machiavelli and Us* [Machiavelli ve *Biz*, *–ç.n.*]* gibi içeriğine yakışan bir ad ile basılmış olan eseri, ikincisi ise bir değerlendirmeden çok benim devrimcilerin hedeflerinin yenilgisini ve 'ne umut ne de korku taşımaksızın' bu hedeflerin yeniden gündeme gelmesinin olasılıkları konusunda kendisine başvurmuş olduğum bir şahsiyet hakkında notlar içeren daha özgür tutumla kaleme alınmış bir çalışmadır.

---

* Bkz.: *Louis Althusser*, Makyavel'in Yalnızlığı *ve başka metinler,* Çev.: Turhan Ilgaz, Alâeddin Şenel, Seda Çarmık, Epos Yayınları.

I
Jeopolitiğin Kavramları

1.
Silâh ve Birikim

Geleneksel bilgiye göre 1648, yeni bir sistemin yaradılış ânı, modern devletler-arası sistemin açılış töreninin yapıldığı yıldır.[1] Fransa ya da İsveç'in, Avusturya ya da İspanya'nın savaşa sürdüğü açlıktan bitap düşmüş paralı asker ordularının Alman prensliklerindeki çiftlikleri, kasabaları ve köyleri yağmalarken –meşhur Westphalia'nın Münster ve Osnabrück kentlerinde yürütülen karmaşık Barış görüşmeleri sonunda–, Kutsal Roma İmparatorluğu sınırları içindeki 300'ü aşkın devletin egemenliği kabul edildi. Bu devletlerin prensleri, imparatorluğun boyunduruğundan kurtarıldı, kendi aralarında ve dışarıdaki güçlerle anlaşmalar yapma yetkisine ve kendi topraklarının [*dominion*, *–ç.n.*] tek yöneticisi olma hakkına sahip oldular. Fransız mutlakiyetçiliği, egemen devletler çoğulluğunun diplomatik alanda kabulünü sağlayan devlet olarak bu öykünün merkezinde yer alır.

Benno Teschke'ye göre bu düzensiz fakat istekli çalışmanın ders kitaplarına benzer anlatımı, modernitenin ne zaman ve nerede başlamış olduğu konusunda tamamıyla yanlış varsayımlar içermektedir: 'Dönemselleştirme hiç de masum bir uygulama değildir, tarihin keşfedilmemiş akışına işaretler koymaya yarayacak pedagojik ve bulgusal bir araç hiç değil-

[1] Bu makale ilk kez *New Left Review* 2: 26, Mart-Nisan 2004'te yayınlandı ve Benno Teschke'nin, *The Myth of 1648*'e (London: Verso, 2003) ilişkindir.

dir. Dönemlere ayırmak belirli çağların ve jeopolitik düzenlerin süreleri ve kimlikleri hakkında varsayımları gerekli kılar.' Bizzat bu kitabın başlığı, dönüm noktaları etrafında düzenlenen bir anlatım biçimiyle kapitalizme ve modern devletleşmeye geçiş temsilinin önemi üzerinde durur. Politika, ekonomi, din ve hatta felsefede modernitenin kesin başlangıç noktaları olduğu kabul edilmiş birçok olayın cesaretlendirdiği Teschke'ye göre, modernitenin hakikaten başladığı ân, İngiltere'de Muzaffer Devrim'den sonra parlamenter yönetimin pekiştirilmesidir. Zira dünya tarihinde ilk gerçek kapitalist devlet o zaman ve orada kurulmuştur.

Teschke, Avrupa'da devletler-arası sistemin modernizasyonu sürecinin yola çıkış ânının Westphalia Barışı değil, bu anlaşmadan kırk yıl önce başlayan bu gelişme olduğu kanaatinde. On sekizinci yüzyılda İngiliz kapitalizminin yayılması Avrupa'da *ancien régime* buhranını harekete geçirmiş ve neticede küresel kapitalizmi temel alan bir yeni dünya düzeninin koşullarını yaratmıştır. Kapitalizmin doğuşu ve yayılışı bir modernizasyon süreci olarak anlaşılınca tarihsel gelişim eğrisinin nereye ulaşacağı konusu ön plana çıkar. Bu uzun değişim süresi içinde eski yırtıcı savaş oyunu ve diplomasi çöktü, yerine başka bir düzen geldi. Kapitalizm, zenginliğin biriktirilmesinde üretim araçlarına yatırılan para gücünün şiddetin rolünü gölgede bıraktığı bir toplumsal sistemdir. Bu sistemin yayılmacı dinamiği uzun vadede, diyor Teschke, devletin birincil emirlerini ekonomik gelişmenin az çok barışçıl tarzda geliştirmesi doğrultusunda yeniden programlamalıdır.

1648 Efsanesi: Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Oluşumu [The Myth of 1648] başlıklı çalışma bir dizi uluslararası ilişkiler modelini hedef alır. Temel hedef, iktidar dengesi etrafında yapılanmış olan stratejik eylemle bağlantılı anarşik sistemin devlet ne zaman kendini korumak zorunda kalsa ve çok kötü duruma düşse ortaya çıkacağı şeklindeki gerçekçi görüştür. Hobbes gibi bakınca, savaş ve diplomasiye ilişkin özdeyişler Peloponez Savaşı zamanından başlayarak hiçbir önemli değişiklik geçirmemiştir denebilir. Bu

okulun tarih ötesi bakış tarzı Kenneth Waltz'de tekrarlanıyor: 'Uluslararası hayat kalitesinin dikkat çekici bir şekilde bin yıl boyunca değişmeden kalmasının nedeni uluslararası politikanın aynı kalmış karakteridir.' Teschke'nin amacı, durağan Gerçekçi bakış açısının yerine Karolenjler çağından günümüze kadar var olan önemli niteliksel jeopolitik düzenlerin birbirini izleyişini ihtiva eden tarihçiliği koymaktır. Waltz'ın çalışması, Gerçekçilik konusundaki birçok çağdaş sosyolojik eleştiriden farklıdır. Waltz'a göre bu eleştirilerin her biri jeopolitik modernite hakkında kendilerine özgü yorumlamalarda bulunmuşlardır ve tarihin 1648 yılındaki başlangıç ânını temel alarak tarihsel dönemler ayırımı yapan kafa karıştırıcı bir şemaya dayanmışlardır.

Ortodoks Gerçekçilik bu değişimi bile kabul edememektedir ve Teschke'ye göre tarihsel olmaya çalışan uluslararası ilişkiler teorileri eklektik kalıyor demektedir. Bu tür değerlendirmeler olsa olsa modernitenin ilerleyişi ile bürokratik rasyonalizasyonun rastlantısal kesişmesi, mutlak mülkiyet haklarının kabul edilmesi, yeni bir ekonomik davranış tarzı [etos, –*ç.n.*] ve ticaretin yayılması olarak yorumlanabilir. Bu modernizasyon öykülerinin gerisinde Max Weber'in senkretistik yöntemi yer alır:

> Avrupa tarihinin herhangi bir şekilde yeniden kurulması, bundan dolayı, herhangi bir zorunlu birlikte inşa ilişkisinde asla yer almayan ancak bir 'isteğe bağlı akrabalık" oluşturabilen ya da oluşturamayan farklı (siyasî, ekonomik, yasal, dinsel vb.) toplumsal alanların bağımsız gelişme mantıklarının izini takip etmek zorundadır.

'Rastlantısal bir genişletilebilir olasılıklar listesi konjonktürü' yalnızca bu çok düzeyli geçişin değişik yönlerini açıklar, ne var ki, bu açıklamada bunun nasıl mümkün olduğu hususuna değinilmez. Böyle bir açıklamanın bütün bu dizileri tek bir gelişme mantığı içinde bir araya getirmesi gerekir.

Teschke'nin çağsal değişim değerlendirmesi ağırlıklı olarak Robert Brenner'in çalışmasına dayanır. Brenner'in İngiliz Devrimi'nin sosyo politik tarihi ve tarımsal kapitalizmin kö-

keni konusundaki çalışmaları her iki konuda uzun zamandan beri yapılmakta olan tartışmalara önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Brenner'in teorik katkısı toplumsal mülkiyet ilişkilerinin nasıl olup da geçim vasıtalarına ulaşımın koşullarını ve dolayısıyla bütün toplumların uzun vadeli gelişme dinamiklerini belirlediği konusuna ilişkin çok değerli açıklamalardır. *1648 Efsanesi* jeopolitik düzenlerin bu toplumsal mülkiyet ilişkilerinin zorunlu kıldığı yeniden üretimin günlük gereksinmelerinden kaynaklanan oluşumu ve buhranı açıklama çabasıdır. Tesche'ye göre 'mülkiyet rejimlerindeki değişiklikler siyasî toplulukların kimliklerini ve farklı çatışma ve işbirliği biçimlerini yeniden inşa eder.'

Bu mülkiyet rejimleri, kaynakların üretim ve tahsis koşullarını ve bundan dolayı da silâhlı çatışmaların aktörlerini ve çıkarlarını belirler. Mülkiyet rejimleri 'uluslararası ilişkilerin temelinde yer alan üretici kurallardır ve bu ilişkilerin değiştirici mantığıdır.' Teshcke'de Brenner gibi saban ve kılıç dünyasında insanın hayatta kalmasının temel koşulları ile bu iki unsurdan ortaya çıkmış olan buhran, çatışma ve işbirliği kalıplarını –Avrupa feodalizminin özelliklerine önem vererek– bir araya getirir. Bu konuda şöyle der: Köylü ailesi gelirini en fazlaya çıkarmak yerine sadece hayatta kalmasını sağlayabilecek araçlara sahiptir ve kendi gereksinmelerinin tamamını üretmeye çalışır. Bu uzmanlaşma yokluğunun sonucu olarak üretkenlik düşük düzeyde kalır, tabiî yiyecek tedariki miktarı da belirsizdir. Düşük tarımsal üretkenlik düzeyinin sürekli olarak düşük düzeyde kalması da sürdürülebilir nüfus artışını sınırlar, ancak köylü aileler bir güvenlik tedbiri olarak çok çocuk yapmaya zorlanırlar. Bu ise toprak/insan oranının yükselmesine, arazilerin parçalanmasına, yiyecek fiyatlarının artmasına ve geçim imkânlarının azalmasına yol açar. Bu sınırlamalar sömürgeleştirme ve yeni toprakların ıslah edilerek tarıma açılmasıyla aşılabilirdi, fakat yayılma geniş bir şekilde devam ettiği ve daha az verimli topraklar ekime açıldığı için sayısı giderek artan nüfus, hasat miktarının azalması ve ürün alınamaması gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldı.

Üretim araçlarına sahip olan köylülerin ürettiği artı ürüne zor kullanılarak el konuyordu. Bazı bölgelerde üretkenlik yeni buluşlarla artırılsa bile, zora başvurmak artı ürüne el koymakta her zaman daha ucuz ve güvenilir bir yöntem oldu. Zor kullanma araçlarına sahip olan feodal beyler, kendi aralarındaki talancı rekabetten dolayı –oluşturdukları gruplar adına etkinlikleri zamanla artan– vergi toplama kuruluşları ile geçimlerini sağlamaya yöneldiler. Baskıya dayalı bu sömürü, nüfus artışı, arazilerin parçalanması ve toprağın yorulması sonucu ortaya çıkmış olan doğal geçim konusundaki kötü koşulları ağırlaştırdı ve felâket düzeyindeki bir sosyo-demografik buhranlara yol açtı.

Bu noktada şöyle bir soru çıkıyor ortaya: Bu Malhtuscu durağan dünya, nasıl olupta sonunda on dokuzuncu yüzyılın dinamik uluslararası piyasa toplumu haline dönüştü? Brenner Avrupa'nın değişik bölgelerinde feodal beylerle köylüler arasındaki sınıf mücadelelerinden farklı mülkiyet rejimlerinin nasıl ortaya çıktığını ikna edici bir şekilde açıklamıştır. Brenner'e göre, geç Orta Çağ İngiliz sınıf mücadelesindeki alışılmadık kararlılık, toplumsal evrimi kıtada hüküm süren feodal savaşçılığın demir yasaları ve geçimlik tarım yöntemiyle engellemiştir. Teschke bu gelişmeyi çok aktörlü jeopolitik uygarlıktan kopmak olarak yorumlamaktadır. Teschke bu jeopolitik uygarlığı, eserinin en önemli bölümünde çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır. Avrupa kıtası düzeninin başlangıç noktası Şarlman'ın imparatorluğunun bin yıllık yıkılışıdır. Çünkü bu imparatorluk, en güçlü olduğu dönemde Galya, batı ve güney Almanya, kuzeydoğu İberik yarımadası ve Lombardiya İtalya'sını kapsıyordu. Son Frank feodal beyleri arasındaki dışarıdan baskı koşullarında cereyan eden ve bölge içindeki gelişmelere hâkim olan sınıf mücadelesi 1000 yılındaki Feodal Devrim sırasında Şarlman İmparatorluğu'nun kendi içine doğru patlamasını hızlandırdı. Bu pastoral yapı çökerken artık bayatlamış olan bu lordluk –haraç ve para cezası toplama hakkı– mensupları, önce imparatorluk aristokrasisi [mertebesinden,–*ç.n.*] bölgesel kontlar düzeyine, daha sonra ve son olarak da yerel

kale kumandanları ve küçük malikâne sahibi lordlar seviyesine düştüler. Şarlman Hanedanı'nın eski hafif süvarileri ve köylü piyadeleri yerlerini kaçınılmaz olarak küçük taş kalelerden oluşan yeni bir ağa yerleştirilmiş ağır süvarilere bıraktılar. Bu kırsal kalelere saldırılar düzenleyen her türden hizmetli kalabalığı, "yoksullaşma ve macera arasındaki tuzağa düşmüş" yeni bir daha alt sınıf soylu tabakası oluşturdu:

> Silâhlı, fiyakalı ve yoksul şövalyeler, tutundukları kalenin bir köşesinde yönetimden ya da gelirlerden çok silâhlar ve günlük olaylardan, itirazlardan, taleplerden, kazançlı çıkacakları taktiklerden bahsediyorlar.

Feodal toplum, derebeyleri ile uyrukları arasında silâhlı yardımlaşma zorunluluğunu şart koşan koşullu bir imtiyazlar merdiveni olarak örgütlenmişti. Bu siyasî topluluklar sürekli var olmuyorlardı derebeyinin hareketli birlikleriydiler ve savaş sırasında ve savaş yağmasından pay alarak bir arada tutuluyorlardı. Söz konusu ödül savaşarak ya da miras yoluyla elde edilen arazilerdi ve çok geniş araziler üzerinde değişik biçimlerde gelir üretme haklarından oluşuyordu. Teschke feodal siyasî iktidarın özel karakterini şöyle açıklıyor: 'Her derebeyinin kendisine ait bir çatışma birliği vardı.'

Daha önce Avrasya'nın en geri bölgesi olan Avrupa yarımadası, bu çapulcu şövalyelik çağında çok büyük bir değişim geçirdi. Zira 'ormanlar, bataklıklar, boş araziler, alüvyon ovaları ve hatta göller ve denizlerin bazı kesimleri ekilebilir arazi haline getirildikleri için yok oldular'. Avrupadaki gelişme eski Frank İmparatorluğu'nun çeper bölgelerindeki geniş alanlarda elde edilen askerî başarılardan da etkilendi: İberik yarımadasının yeniden fethi; Alman derebeylerinin, köylülerin ve kasaba sakinlerinin Slavik-Baltik doğuyu sömürgeleştirmesi; Suriye'de kısa ömürlü prenslikler kuran haçlı seferleri; Normanların İngiltere'yi istilâsı. Bu dünyevî bölgelerdeki egemenlik, Baltık, Kuzey Atlantik ve Akdeniz'de denizciliğin güçlenmesi sonucunu doğurdu.

Feodal çeteler arasındaki bitmez tükenmez siyasî rekabet

bir seçim alanı oluşturdu. Bu alan içinde 'temel hayatta kalma amacı, değişim ya da çöküş, içte gelir elde etme ve üretkenlik arasındaki ilişki içinde yani sınıf mücadelesinde aranmalıydı". Bunun nedeni derebeyi ile köylü arasındaki sınıf çatışmasının sonuçlarının rekabet edenlerin zararına olarak hayatta kalma ve yayılma için hayatî öneme sahip olan etkili bir savaş makinesinin inşası için gereken artı [ürünleri, *–ç.n.*] belirliyor olmasıydı.

Takipçileri armağanlar, techizat ve tımar [fief, *–ç.n.*] ile ödüllendirmek ve onlara çekici gelmek gerekliliği, el zanaatı ürünlerine olan talebi artırdı. Bu ürünler yiyecek ve ham maddeler üretenlerden elde edilen artı ürünün bir kısmı ile satın alınıyordu. Ancak bu temel çevrimin yayılmasından ortaya çıkan ve giderek gelişen kentsel ticarî sistem, ekonomik gelişmenin önündeki sistemsel engelleri kaldırmadı. Çünkü pazarlanabilir üretim fazlaları, sadece verimsiz tüketim ve savaş için köylü tarımcılardan alınan kiralarla ve vergilerin ağırlaştırılması ile toplanabiliyordu. Bu ticarileşme, Ortaçağın sonlarına doğru cereyan eden demografik çöküşten sonra –köyler bireysel özgürlüklerini elde ettikleri için– Batı Avrupa'da ademi merkezileşmiş bayatlamış feodalizmin çöküşünü hızlandırmış olmakla birlikte, İngiltere dışında kapitalizmin gelişmesine yol açmaktan çok, zora dayalı artı elde ediminin parasal biçimlerini daha merkezi hale getirdi.

Küçük ölçekli savaşların cereyan ettiği bu manzara içinde uyruk toplulukları arasındaki sınırlar değişken ve istikrarsız idi. Akabinde Kraliyet otoritesinin pekiştirilmesi, askerî-diplomatik siyaset alanları ile iç siyaset arasında farklılaşmanın başlamasına, dolayısıyla da anarşinin daha kabul edilebilir bir devletler arası temel üzerinde yeniden inşası sonucuna götürdü. Bu süreç, birçoklarınca Avrupa ölçütünde egemen devlet haline geçiş olarak görülmüş ise de, Teschke bu yaygın jeopolitik gelişme örtüsü altında bir devlet formasyonunun radikal şekilde farklı dinamiklerinin ortaya çıkmaya başladığını savunmaktadır. Nitekim Teschke'nin bütün anlatımı, toplumsal ve devletler arası modernitenin başlangıcının aslında kapitalist

İngiltere ile mutlakiyetçi Fransa arasındaki giderek artan farklılığın öyküsü olduğu olgusunu temel alır. Teschke'ye göre on dördüncü yüzyıl sonrası Fransız toplumunda – feodal olmaktan çıkmış olmakla birlikte kapitalizme, hatta– modern bürokratik bir yönetim tarzına bile bir yönelme yoktu. Fransa Krallığı bağımsız köylülerin parasal açıdan sömürüsüne dayalı saray merkezli bir sistem olarak ortaya çıktı. Özel feodal derebeylikler aşındıkça aile zenginliğinin kökü olarak para karşılığı mevki sahibi olmak birincisinin yerini aldı.

Bunun aksine Normandiyalı fatihlerin yerleştirdiği merkezileşmiş derebeyi topluluğu, derebeylerin özgür toprak kiracılarından artı ürün elde etme süreçlerindeki zor kullanma güçlerini kaybettiklerinde bile derebeyliğin aşınmasına karşı durarak büyük arazi varlıklarına sahip çıkmalarını mümkün kılmıştır. Eski derebeylik yönetim aygıtı ve köy toplulukları eşzamanlı olarak çözüldü, tek tek derebeyleri ve kiracı çiftçiler, gelir ve giderlerinde, rekabette, uzmanlaşmada ve yatırım süreçlerinde ortaya çıkan yeni mülkiyet ilişkileri sisteminde piyasaya tâbi olmak zorunda kaldılar. Bu dizgide nüfusun beslenmesi, hızlı nüfus artışına rağmen post-Malthusçu ekonomik kalkınmayı harekete geçiren "yararlar silsilesi"nin etkinleştirdiği tarımsal faaliyetleriyle sağlanabildi–maliyetler, yükselen tarım gelirlerinden elde edilen imkânların dışarıdan sağladığı mamul madde girdileriyle giderek düşmeye başladı, üretkenlik arttı.

Fakat Teschke, toplumsal yapılardaki bu uzun vadeli ve çarpıcı sapmaya rağmen bir ortak Avrupa askerî ve diplomatik rekabet sistemine üyeliğin kurumsal yapılarda eşbiçimli bir çakışmaya yol açtığını teslim etmektedir: Askerî devrimler, yasal şiddet araçlarının tekelleşmesi, merkantilizm ve sömürge köleciliği, Manş Denizi'nin her iki yakasında da yönetim ve vurgunculuk yöntemlerine ilişkin koşulları yeniden belirlemiştir. Ne var ki bu gelişmeleri kabul eden Teschke, devletlerin karakterini açıklarken kurumsal biçimlerin toplumsal içerikten ayrılabilir olduğunu da ileri sürer:

> Fransız devletinin oluşum süreci mutlakiyetçi egemenlik ile sonuçlanmış olmakla birlikte Westphalia devlet sisteminin temel taşı olan İngiliz devletinin oluşum süreci kapitalist egemenlikle sonuçlandı. Bu sonuç da Westphalia sonrası dönemin, yani modern devlet sisteminin temel taşıdır.

Teschke'ye göre yaşadığımız dönemde çeşitli uluslararası ilişkileri tarihselleştirme çabalarındaki sorun, mutkaliyetçi egemenlikle modern egemenliği birleştirmiş olmasıdır. Fransa ve İngiltere'nin tarımsal sosyal yapılarının farklı anayasal düzenlere doğru değişik yollardan gelişmekte olduğunu ikna edici bir şekilde belirten Teschke, yapı olarak 'orantısız toplumsal bütünlükler' olan bu iki ülkenin 'toplum, ekonomi ve siyasî örgütlenme gibi bütün boyutlarda' birbirinden farklı oldukları gibi zorlamalı bir sonuca vararak kendisini sıkıntıya sokar. Bu tür iddialar, Teschke'nin benzer konulardaki açıklamalarıyla pek de uyuşmamaktadır. Modernleşme konusundaki anlatım formülü, bu noktada özel bir karşıtlık yaratmaktadır: 'Erken modern' ibaresi, normal olmayan bir sosyo-zamansal kategori olarak kalmıştır ve daha sonra ne olduğuna dair herhangi bir değerlendirmeye rastlamıyoruz.

Teschke'nin fikirleri bu zamansal şemanın tuzaklarından kaçındığı durumlarda daha sağlam bir zemin üzerine oturmakta ve ampirik bir sınıflandırma ölçütü oluşturmaktadır. Weber'in siyasî kurumlar sosyolojisi bu konuda çok açıklayıcı bir farklılık sunar: 'Bütün devletler, insanları yönetenlerin [staff, *–ç.n.*] kendilerinin yönetim araçlarına sahip olmaları ya da yöneticilerin bu yönetim araçlarından "ayrı" olup olmadıklarına göre sınıflandırılabilirler.' Fransa'da modern bürokrasi yönünde adım atılmamasının nedeni, makamların devlet tarafından satıldığı köklü bir piyasa varlığının gerçek bir kamusal alan oluşumunu engellemesidir. Fransız mutlakiyetçiliği, rehine ya da kiraya verilecek, miras yoluyla paylaştırılacak bir hiyerarşik arpalık curcunası haline gelememiş bir devletti. Teschke, moderniteyi siyasî olanın ekonomik olandan *ayırılmış* olduğu bir sosyo-hukukî durum olarak anlar. Bu açıdan bakınca *ancien régime* erken-modern bir çıkmaz sokaktır ve daha sonra

millî kapitalizme geçmenin önkoşullarından bile yoksundur. Teschke, kapitalizmin daha sonra yadsınamaz ortaya çıkışına işaret ederek kamusal ile özelin birbirinden ayrılmasına yol açan 'devletin doğrudan ekonomik sömürüden çekilmesinin derinlerdeki önkoşulları'nın, on dokuzuncu yüzyıldaki belirlenmemiş bir noktaya kadar ortaya çıkmayacağını ileri sürmektedir.

Bu vergi daireli yönetim şeklinin malî pompalaması, kabine savaşı ve diplomasi arenasında sürekli olarak sınamadan geçiriliyordu. Bu makamlar ve dolayısıyla ailenin serveti, babadan oğula geçen sisteme göre el değiştiriyordu. Denilebilir ki Teschke, kralın iki kurulundan yalnızca özel olanı kabul etmektedir. 'Uluslararası politikanın temel birimleri devletler değil, kendileriyle ilgili alanların ve egemenlik bölgelerinin tam anlamıyla sahibi olan kişiler ve kişilerin oluşturduğu birliklerdir.' Teschke bundan sonra şöyle der: On sekizinci yüzyıl jeopolitiği modern değildi, çünkü önde gelen mutlakıyetçi monarşilerin hepsi –öyle anlaşılıyor ki–, jeopolitik modernitenin eşitlenmesini mümkün kılabilecek bir güçler dengesi için değil, evrensel bir Orta Çağ monarşisi canavarı hayali ve düşmanların ortadan kaldırılması için çaba harcıyorlardı. Böyle bir devletler arası dengeleyici mekanizmanın yokluğunun kanıtı, Polonya'nın benzersiz parçalanışı ve bunun yanı sıra, orta büyüklükte bir devletin bile bu dönemde haritadan silinmemiş olmasıdır – oysa izleyen dönemde farklı olmuştur.

Fransız mutlakiyetçiliğinin tarihsel yaşayabilirliği, parlamenter rejimle yönetilen İngiltere ile yapılan savaşın masraflarının artmasıyla birlikte ciddî biçimde azaldı, önü alınamaz bir malî buhran ortaya çıktı ve bu süreç nihaî iflasla sonuçlandı. Küçük köylü ailelerin durağan tarımsal sosyal temeli, artık üç kıtada sürdürülen savaşın maliyetini kaldıramıyordu. Ancak Teschke'ye göre *ancien régime*'in erimesi ile patlayan Büyük Devrim [1789 devrimi, *–ç.n.*] modern devlet sisteminin oluşmasında tek başına fazladan etkili olmamıştır: Yalnızca 1648 [Westphalia Barışı, *–ç.n.*] değil, örtülü olarak 1789'da, moderniteye giden istisnaî İngiliz yolu öyküsünün

dışında kalmıştır. Karışıklığa yol açan bu olayın sönmesi Brenner'ın bazı öğrencilerinin onun mutlakiyetçi toplum açıklamasından çıkardığı sonuçlardan kaynaklanmaktadır: Parayla makam satın alan kişiler, tâcirler ve avukatlar burjuvazisi, yalnızca köylülüğün sırtından geçinen rantiye plütokrasinin adı olmayan bir kademesi idi; [burjuvazinin, –*ç.n.*] devrimi, din adamları ile aristokratların ayrıcalıklarını ortadan kaldırmakla, devlet ile tarım toplumu arasındaki ana ilişkiye fazla dokunmadan bırakmakla sınırlı kalmıştır. Öyle görünüyor ki bu tür devrimci değişim ânları, –sanki 'modernite' terimi artık daha az kestirilmiş yönler boyunca ve diğer geçişlerle bağlantılarından arındırılabilirmiş gibi– kapitalist sivil toplum kuruluşlarının oluşumu ile sonuçlanıp sonuçlanmadığına bakılarak değerlendirilmektedir. (Teschke sınıf mücadelelerinin tarihsel sürecin motoru olduğunu iddia etmesine rağmen, geç dönem Orta Çağ'ın mülkiyet anlaşmalarından sonra bu mücadelelerin önemi ciddî şekilde azalmış görünmektedir.) Devrimin yurt içi meşruiyeti aşağıdaki tuhaf ve kaçamak formülasyonda özetlenmiştir:

> Merkezileştirici gelişmeleri Napoleon tarafından köklü biçimde oluşturulmuş olan mutlakiyetçi devletin kurumsal yapısı, içinde Fransız kapitalizminin on dokuzuncu yüzyılda gelişeceği bir tarihsel koşul olmakla birlikte aslında böyle bir gelişme için mantıken zorunlu değildi.

Belki de –şaşırtıcı olmayacak bir şekilde– Avrupa haritasını değiştiren ve kıtada sonraki birçok millî yeniden kuruluşunu harekete geçiren Devrimci Savaşlar ve Napoleon Savaşları Birleşik Krallık'ın jeo-ekonomik yükselişini dolaylı da olsa toptan basit bir belirti düzeyine indirmiştir.

Bu savaşların özeti gibi anlaşılabilecek olan dönemler ve devletler arasındaki kategorik karşı çıkışlara ilişkin cesur iddiaların ardından Teschke, İngiltere'nin, her şeye rağmen yalnızca (kapitalist) moderniteye geçiş yeri mi olduğu, yoksa yalnızca *jus publicum europaeum*'da [Avrupa kamu hukuku, –*ç.n.*] gelişen eş zamanlı değişimlerdeki çok farklı bir ülke mi

olduğu gibi bir sorudan hareket ederek kaçamak yapsa da bazı yerlerde daha akla yatkın bir seçenek olan ikincisini kabul etmeye eğilimlidir. Dolayısıyla 'birikmiş etkileri çağdaş jeopolitik düzeni içeren farklı jeopolitik düzenler arasındaki bir dizi geçişi savunmamız için bu basit bakış tarzını geliştirmemiz' gerekip gerekmediğini sorgulamaktadır. Fakat bu süreçlere ilişkin yorumları sık sık sosyo-politik evrimi geniş Avrupa devletler arası alanından yalıtılmış olan İngiltere'nin yalıtılmışlığının, Avrupa üzerindeki değiştirici etkisi için gerekli bir koşul olduğu yönündeydi. Mantıken akış kuşkusuz böyle değildir. 'Uluslararası askerî baskının İngiliz toplumsal devrimi üzerinde hiçbir etkisi olmamıştır ve İngiliz politik devrimi üzerinde çok az etkisi olmuştur.' Brenner'in kapitalist mülkiyet ilişkilerinin ortaya çıkışına ya da on yedinci yüzyıldaki İngiliz anayasa buhranına ilişkin değerlendirmelerinin böylesi sıradan formülasyonların doğruluğunu kanıtlamakta pek payı olmadığını belirtmek gerekiyor.

Mutlakiyetçi savaş ve diplomasi sistemi içinde İngiltere'nin özel bir konuma sahip olduğu konusunda daha ilginç bir açıklama, devlet formasyonunun kalıcı ve stratejik bakımdan kötü durumlar yaratacak coğrafî koşullarını dikkate alabilirdi. Başka açıklamalar ise pahalı askerî güç yığınağının kıta Avrupa'sındaki Rönesans monarşilerinin varlıklarını sürdürebilmelerinin zorunlu koşulu olduğunu savunmuşlardır. Tudor devletinin adadaki tecrit konumu, onu bu zorunluluktan kurtardı ve kıtanın en güçlü devletlerinin vergi mahkemeleri kurdukları bir dönemde, bu ülkenin mülk sahibi sınıflarının mahkemelerin ortaya çıkışını geciktirebilmelerini sağladı. Deniz saldırılarına karşı nispeten korunaklı olan İngiltere, aynı zamanda erken modern çağın büyük bir kısmında, kıtanın küresel kuvveti olarak bir kenarda tutuldu. Bundan dolayı Parlamento'nun sınırlayıcı gücü, inşa faaliyetinin yönünü Atlantik'teki deniz gücü ve göçmen sömürgeciliğine yöneltti.

Teschke bu konuda on yedinci yüzyıl İngiltere'sindeki siyasî buhran ile Avrupa'nın tarihsel olasılıklar ortamını şekillendiren kıta çapındaki sivil-dinsel savaşlar arasındaki ilişkiyi

göstermekte başarısız olmuştur. Siyaset, düşmanlara yönelik stratejik projelerin biçimlendiği bir alandır. Parlamenter sınıfın militan Protestantizmi, Karşı Reformasyon mutlakiyetçiliğinin ülke içindeki ve dışındaki desteklerine yöneldi. Ülke içi ile ilgili olan ile uluslararası olanı bağlantılandıran işte bu stratejik aracılık olmuştur. Erken modern jeopolitika salt dinamik bir anlaşmazlık olarak nitelendiğinde, dönemin büyük devletleri arasında cereyan etmekte olan din savaşının arızalı hatları görmezden gelinmiş olur. Zira bu savaşlar sırasında İngiltere'nin bazı önemli dostları ve düşman muhaliflerden bazıları infilak etmiştir.

Teschke'nin İngiltere rejiminin Avrupa'da devlet sistemi üzerindeki değiştirici etkisine ilişkin değerlendirmeleri, miras anlaşmazlıklarının düşmanlıkların tipik gerekçesini oluşturduğu on sekizinci yüzyıla odaklanmıştır. Teschke'ye göre bu dönemde Albion [İngiltere adasına verilmiş en eski isim, Yunanca –*ç.n.*] aynı zamanda (Avrupa'da) topraklarını büyütme politikasından vazgeçiyor ve daha sonraki okyanusta [nüfuz alanı–*ç.n.*] dengeleme ve bir sömürge imparatorluğu kurma politikasına yönelmeye başlamış bulunuyordu. Bu değerlendirmenin önemli yönü, Birleşik Krallık'ın mutlakiyetçi düşmanları ve müttefikleri üzerinde, yükselen malî üstünlüğünü niyet edilmemiş bir ticarî-askerî politika olarak gösterdiği jeopolitik çıkışıdır: 'İngiltere on sekizinci yüzyılda kavgacı, askerileştirilmiş olan benzer bir Avrupa devleti gibi yakında patlayacak bir sürekli savaşın eşiğinde bulunan bir ülkeydi.

Teschke bu mekanizmayı tanılamıyor, ama anlaşıldığı kadarıyla kapitalizmin 'mutlakiyetçi devlet formasyonu tarafından yaratılmış olan çoğulcu siyasî örgütlenme ve uluslararası ilişkiler mantığının evrenselleştirme noktasına ulaşması, piyasa güçlerinin baskısıyla değil, askerî baskıyla gerçekleşmiştir'. Teschke, jeopolitik rekabetin ortak standartlarına tâbi olan farklı nitelikteki toplumsal formasyonların bir arada varoluşunu 'İngiliz devletinin/toplumsal kompleksinin tedrici buhran saldırısına maruz kalmış bir uluslararasılaşma' bağla-

mında, on sekizinci yüzyıl ya da on dokuzuncu yüzyıl başlarına ait bir hikâye olarak algılar. Oysa Avrupa'daki uzlaşmaz egemen devletler çoğulculuğunun mutlakiyetçilik çağında şekillenmiş olması ve buna rağmen varlığını dünya kapitalizminin çekirdeğini teşkil eden bölgede bir devletler arası matris olarak sürdürmesi, bize devletler arası güç mücadelesinin birikim mantığından uzaklaşmamış olduğunu söyler. Bu güçlük, jeopolitiğin birikim mantığından *ayrıldığında* daha da artar. Nitekim Teschke (bunun–*ç.n.*) kapitalizmin gelişmesiyle birlikte cereyan ettiği kanaatindedir. Bu koşullarda, egemen güçler dağılımının belirlenmesi için gereken standardın farklı sosyal sistemler arasındaki karşılıklı ilişkilere –zoru da içererek aracılık eden birleşik ve düzensiz bir gelişmenin güç alanı olarak– özerklik kazandırdığı meselesi tartışmaya açık bir husustur.

Napoleon Savaşları sırasında denizlerde kazandığı zaferlerle Fransa ve İspanya gibi merkantilist imparatorlukları yıkan İngiltere, denizlerde serbestlik ilkesi üzerine inşa edilmiş bir dünya piyasasının koşullarını kurdu: 'İngiltere'nin askerî gücü ile sağlanan bu yeni serbest ticaret rejimi, on dokuzuncu yüzyılda eski ticarî kapitalizm mantığını yıktı, dünya piyasası çağını başlattı.' Teschke'ye göre post-Westphaliacı modernite, İngiltere'nin Avrupa devletleri arasındaki güç dengesine istikrar kazandırmasıyla ortaya çıkmış ve dünya pazarında az çok başarılı yapısal ayarlamalardan geçmiştir. Ancak 'küreselleşme'nin bu ilk döneminin devletler arası anlaşmaları bir sonraki yüzyılda çöktü. O halde neden bu devletler, kapitalizm ve jeopolitik arasındaki ilişkileri anlamakta kurallara bağlı kalıyorlar?

Bu noktada Teschke'nin 'anarşinin tarihselleştirilmesi'ni, yani bu Gerçekçi şemanın olasılık koşullarının oluşumunu açıklamamızı önermiş olduğunu hatırlayalım: Bu önerisi ise Teschke'nin Gerçekçiliği 'modern' devletler arası anarşiyi ebedileştirdiği için mi yanlış bulduğu yoksa modern devletler arası sistemin dinamiklerinin yanlış olduğu kanaatinde mi olduğu sorusunu gündeme getiriyor. *1648 Efsanesi* tamamen

birinci soruya ağırlık verir, fakat dünya kapitalizmi çağında devletler arası rekabete ilişkin sorunlara değinmez. Bundan dolayı anlatımının sonlarında çok büyük bir boşluk oluşur: Teschke, Victoria döneminden 1990'lara atlar, ama anlatımında Dünya savaşları, Faşizm, Komünizm, Soğuk Savaş ve sömürgelerin tasfiyesi konuları yer almaz. Bu devletin formasyonuna ilişkin bu anlatımlar, Teschke'nin modern jeopolitik ile dünya piyasası formasyonu arasında kurmaya çalıştığı ilişkiyi karmaşıklaştırdığı gibi bir izlenim yaratıyor. Bu değerlendirme ile deneysel anlatımlar arasındaki boşluğa tek bir paragrafta değinilmiştir.

Toplumsal mülkiyet ilişkilerinin jeopolitik düzenleri yarattığı fikrini öne süren Teschke'ye göre sorun çözümlenmemiştir ve bundan dolayı şu soruyu sorar:

> Eğer kapitalizm ile devletler sistemi kalıtımsal olarak müşterek kurucular değillerse ve müştereken ortaya çıkmamışlarsa ve kapitalizm bütün erken modern devletlerde eşzamanlı olarak gelişmemiş ise kapitalizm ile devletler arası sistem arasında nasıl bir ilişki vardı?

Egemen devletler çoğulculuğunun bir sistem olarak kapitalizm için iyi mi yoksa kötü mü olduğuna karar vermenin –bu konuda bir hesaplamanın yapılabileceğini kabul etsek bile– zor olduğu anlaşılıyor. Ne var ki daha inatçı bir zorluk, çoğulculukla değil, uzlaşmazlıkla ilgilidir. Bin yıllık öyküye yazdığı sonuç bölümünde Teschke, 'ekonomik ilişkilerin içsel alanından zor unsurunun geri çekilmesi, dıştan yönlendirilen zor aygıtının sönüp yok olması sonucunu doğurur' fikri üzerinde önemle durmuştur – oysa gerçekte hiçbir zaman böyle olmamıştır. Bundan dolayı savaşların kapitalizmin toplumsal–mülkiyet ilişkilerinde sistemik bir birikim aracı olmaktan çıkmasından çok sonra bile devletler arasındaki anlaşmazlıkların kabul edilmiş çözüm aracı olarak varlığını sürdürmesi nasıl açıklanabilir? Kendisine özgü kapitalizm anlayışının ortaya çıkardığı sorunu kabul eden Teschke, kararsızlıkla uzun vadeli bir tahminde bulunur: 'Kapitalizm ülke içi politik birikim mantı-

ğına dayanmadığı için feodal ve mutlakiyetçi çağların savaşa güdülü uluslararası tutumunu belirleyen dışsal jeopolitik birikimin çöküşünü de gerçekleştirmesini beklemeliyiz."

Gelgelelim bu beklentiye rağmen tarihsel kayıtların yeterli olabileceğine ilişkin bir yorum bulamıyoruz. On dokuzuncu yüzyıldaki çeşitli ve giderek kapitalistleşen piyasaların disiplinine tepki olarak başlayan mevcut rejim ve reform kalıbı, devlet aygıtı içindeki işlevlerin uyarlanabilir uzmanlaşma süreci temelinde daha iyi açıklanabilir. Bu dönemdeki Avrupa parlamentoları, vergilendirme, adalet, altyapı ve eğitim gibi konularda hükümet yetkilerini başarıyla yeniden tanımlamış ise de yönetimsel yeniden düzenleme süreci, jeopolitiğin yok olmasına değil, biçimsel rasyonelleştirilmesine yol açmıştır. *Ancien régime*'in diplomatik ve askerî kadroları uzun on dokuzuncu yüzyıldaki klasik burjuva devletlerin modern bürokratik elitleri haline geldiler. Michael Mann'a göre 'yukarıda anılanların etkinleşen savaş risklerini de beraberinde getirmesi daha kesin hesaplar anlamına geliyordu ve hesaplamalar da rasyonel bir jeopolitik diplomasiye oturtulabilirdi.' Mann, 'bu teorisyen-general ve diplomatlar çağı idi' diye eklemektedir.

Bu gözlem Teschke'nin Wesphalia sonrası duruma ilişkin teorileştirmelerin merkezinde ne olmalıydı sorusunu ortaya çıkarıyor: Savaşın maliyetleri ve faydaları ne zaman onu rasyonel bir politika haline getirmiştir? Çünkü devletler, kapitalizmin ekonomik disipliniyle yeniden biçimlendirilmiştir. Konuya bu şekilde yaklaşılıp bir tahminde bulunulurken savaşın hızla artan yıkıcılığının hesaba katılması gerekir. Çünkü bu durum, tahminin doğruluğunu nitelik bakımından değiştirecektir. Toplum içi şiddet tarihinin uygun bir teorileştirmesi şiddetin yapılarını ve silâh sistemlerinin evrimini de açıklardı.

Devlet idaresinin biçimsel rasyonelleştirilmesi, devlet işlevlerinin bürokratik uzmanlaştırılmasının sonucudur. Siyasî olanın ekonomik olandan ayrılmasından sonra, dış politikanın stratejik zorunlulukları ile ülke içinde ekonomik büyüme ve

toplumsal istikrarın zorunlulukları birbirinden ayrıldı. Mann bu ayrı alanlardaki rasyonel yapısal bölünmenin faillerine dair ilginç bir açıklamada bulunur.

> Diplomasinin işleyişi, önemli iç politika unsurlarına göre çok daha az düzenlenmiş, rutinleştirilmiş ve öngörülebilir durumdadır. Diplomasi, aralarında birkaç normatif bağ olmakla birlikte her birinin çıkarlarının sürekli olarak yeniden hesap edildiği bir dizi özerk devletin varlığını gerektirir.

Bu birbirinden farklı zorunlulukları bir bütün içinde bir araya getiren bir merkezî *Devlet aklı* [Staatsraison –*ç.n.*] var mıdır? Bu entegrasyon stratejik bir proje olarak nasıl, kim tarafından ve kime karşı başarılmıştır? Gramsci'nin politika hakkında değişik yerlerde yaptığı değerlendirmelerde bu tür sorulara yanıt verebilecek karmakarışık tarihsel durum anlatımları yer alır. Gramsci'nin geliştirdiği hegemonya kavramı, iç iktidar konumlarının varlığının sürdürülmesini jeopolitik alandaki özgül stratejik hedeflerin doğaçlama takibine bağlayan bir politik pratikler yelpazesini odak noktasına getirmektedir. Böylece ne kadar eksik olursa olsun Teschke'nin ele aldığı sorunlar arasında hiç bahsi geçmeyen alanlara bir giriş aralığı sağlanmış olur.

Teschke bu çalışmanın başlangıcına yakın bir yerde –'savaş kültürü' diye tanımladığı– 'uygun bir uluslararası ilişkiler teorisinin, kolektif aktörlerin zihniyetini ve kendilerini anlayabilmeleri'ni dikkate alması gerektiğini kabul etmektedir. Ancak daha sonra bu fikre sahip çıkılmamıştır. Teschke'nin çalışması, bu teorik alanı parantez içine alarak sadece kapitalizmin egemen devletler çokluğuyla uyumluluğu konusundaki soyut sorun üzerinde durur, fakat bu çoğulculuğu stratejik bir alan olarak ele almaz. Elbette dünya sisteminin büyük devletleri arasındaki savaş olasılığı devam etikçe, herhangi bir uluslararası ilişkiler teorisine has mevcut alanın rasyonalitesini açıklamak zorundadır. Öte yandan bu alanın başarı ya da başarısızlık ölçütü çok kesin değildir ve dünya piyasasında yer alan bir ülke ekonomisinin toplam zen-

ginliğini belirleyecek zorunluluklarla ilişkileri de belirli değildir. Gerçekçilik bütün olarak bir devletin başka devletlerle ilişkilerini maddileştiren dışa dönük aygıtlar perspektifi alanının kendiliğinden temsilidir. Bu temsiliyet ne kadar kurgusal olursa olsun, nesnel olarak işleyen bir kurgudur.

Sondan bir önceki bölümde kapitalizmin Büyük Strateji'nin yok oluşunu nasıl belirleyebileceği yeterince aydınlatıcı bir şekilde açıklanmamaktadır: Buradan çıkan sonuca göre, modern uluslararası ilişkilerin temel amacı ... sermayenin kriz potansiyelinin ve büyük kapitalist devletlerin dünya ekonomisini düzenlemelerini içeren çok taraflı politik yönetimidir.' Dolayısıyla Teschke, buradan Karl Kautsky'nin I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında ulaştığı sonuca ulaşıyor. Hatırlanmalıdır ki Lenin'in Kautsky'ye karşı çıkışının nedeni, senaryosunun sermayenin soyut toplumsal mantığı ile uyuşmuyor olması değildir. Lenin'e göre neden bu değildir. Lenin'in emperyalizme ilişkin fikirleri –günümüzde bile–, büyük bir düzensizlik ve şiddet döngüsündeki kapitalist ekonomik gelişme kalıbının askerî-diplomatik devletçiliğinin gelecekte ötanaziye başvurmasının son derece düşük bir olasılık olduğunu söylemektedir. Lenin'e göre politik olan ile ekonomik olanın kesin bir şekilde birbirinden ayrılması hiçbir zaman gerçekleşmez.

Biz günümüzde 'tarihin akışı'nın neresinde durmaktayız? Teschke, modernizasyon anlatımı ile tarihin 'yönü ve anlamı'nı açıklamaya çalışır. Lenin, Gerçekçi kampın dışında var olan bakış tarzı olarak yorumladığı 'modern, bölgesel sınırları olan egemen devletin yerini post-bölgesel, postmodern bir küresel düzenin almakta olduğu' fikrini reddeder. Lenin uluslararası ilişkilerin, ancak yüzyıllarca süren değişimden sonra 'modern uluslararası ilişkilerin daha henüz ortaya çıkmış olabileceğini' söylemektedir.

Ne var ki, jeopolitik eğim çizgisinin öngörülen akışından düzenli olarak sapması nedeniyle modernitenin önerilen başlangıç anlarından hiçbiri belirleyici olamamıştır. Teschke 1648 efsanesini bir darbe ile devirdikten sonra dönemselleş-

tirmenin karşıtlıkları üzerinde düşünmek için bir ara verir. 'Hiçbir olay ya da tarih, kesinlikle tek başına devletler arası modernitenin sistem ölçeğindeki belirleyici durağı olarak seçilemez'. Devletler arası ilişkilerde modern öncesini modernden ayıran hiçbir "yapısal kopuş" yoktur.

Anlatımda birçok noktayı işgâl eden 'modernite teriminin salınımları, Fredric Jameson'un 'öncelikle belirtmek gerekir ki, kopuş ya da değişim gibi bu tür radikal yapısal değişiklik anlarına ilişkin temeli itibariyle sunulamaz olan bir şey vardır' değerlendirmesini doğruluyor gibi görünmektedir. Uzun süren ekonomik gerilemeler, akışkan sermaye için rekabet, borca sürükleyen yayılma, birbirini izleyen çöküşler, ufukta gözüken malî iflaslar: Bu yükselen küresel çalkantıların içinden hangi jeopolitik değişimler ortaya çıkacaktır? Bu ânların dikkate alınması –artık kapitalizmin son aşamasının askerî, ekonomik ve kültürel akışını kavramayan bir anlatımsal kategoriyi– 'modernite'yi dışta tutmayı gerektirmektedir.

2
Virgilus Bakışı

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra dünyanın durumuna ilişkin kapsamlı yorumlar sunan birçok eser, entelektüel hayatın ana akışını yeniden canlandırdı.[1] Bu çalışmalarda Amerika'nın hem Komünizme karşı hem de ülke içindeki ve dışındaki daha küçük düşmanlar karşısında kazandığı zafer deneyimi yansıtılmaya çalışıldı. Eskinin anıtsal portrelerinin ruhu ile tasarlanmış olan tuvalden dışarıya prens edasıyla düşünceli bir şekilde bakan kumandanın ve uzak arka planda dumanları tütmeye devam eden savaş alanlarının betimlendiği bu tarz, Amerikan Sağ'ının (ya da benzer Merkez'in) bir özelliği olageldi. Bu tarzın –Fukuyama, Nye, Huntington, Luttwak, Friedman, Brzezinski gibi– birçok pratisyeni, ABD'nin jeopolitik, ekonomi ve kitle kültürü alanlarındaki egemenliğini bütün genişliğiyle değerlendirme fırsatı yakaladı. Beklenmesi gereken de bu idi. Ancak bu çalışmalar içinde, genellikle en çarpıcı olan aptal zafercilik –bazı durumlarda abartılmış bir yük– değil, ara sıra karşılaşılan ve yaklaşan Amerikan Yüzyılının katı gerçeklerini ifade eden acımasız açık sözlülük daha dikkat çekicidir. Sezilenin bir alt-tonu –*sic transit*'in [böyle geçer] sabit ipucu– tuvalin derinliklerinde gizlenmektedir. Bu, sonuç

---

[1] Bu makale ilk kez *New Left Review* 2:5, Eylül–Ekim 2000 sayısında yayınlandı ve Michael Hardt ve Antonio Negri'nin kaleme aldıkları *İmparatorluk*'a ilişkindir. .

bölümlerinin tipik ana motifi çeşitli derecelerde gevşeme ya da büyüklenme tehlikeleridir.

Sol'da yapılan benzer bütünleştirmelere tek tük ya da nâdiren rastlanır; bunlar bugüne ilişkin daha tek biçimli iç karartan tanılardır. Teslimiyetin ya da kendini aldatmanın yerine konabilecek –öyle görünüyordu ki– en iyi olasılıkla yeni hadiseler şemasına karşı insanı bir Uzun Yürüyüşe yönlendiren hırçın fakat net görüşlü bir kötümserlik olabilirdi. *İmparatorluk*'un böyle bir ortamda ortaya çıkışı muhteşem bir kopuşu temsil eder. Michael Hardt ve Anthonio Negri, son yirmi yılın Sol için cezalandırıcı bir yenilgiler dönemi olduğu hükmünü meydan okurcasına altüst etti. Negri bir süre Fransa'da sürgün yaşadıktan sonra aşırı Sol'a aman verilmeyen seksenlerin başlarında, İtalya'da aldığı hapis cezasını çekmekte ve daha önce Gramsci'yi faşist yönetim zamanında elinde tutmuş olan Roma hapishanesinin bir sakini olarak yazmaktadır. Fakat Hardt ile birlikte yazmış olduğu eser, *Hapishane Defterleri*'ne çok az şey borçludur. Bu sert stratejik hesaplaşmada İmparatorluk'taki fikirlerden daha az mesaj çıkarılabilir. Bu eserin yükü, görünenin tersine, halkların baharını, âsi enerjilerin taşkın halde aktığı bir dünyada yaşıyor olmamızdır. Başkalarının yalnızca bir umut ışığı görmek için çevrelerine bakındıkları bir dönemde Hardt ve Negri bir altın çağ ilânında bulunmuşlardır.

İmparatorluk etkileyici konusunu çok çeşitli kayıtlarla geliştirir. Amerikalı edebiyat teorisyeni ile İtalyan politik filozof arasındaki işbirliği, garip, zarif ve nâdir rastlanabilen yaratıcı bir akışı ve zengin entelektüel göndermeleri olan bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Hardt ve Negri kendilerini teorik olarak ve bir ölçüde de mimarî bakımdan Deleuze ve Guattari'nin *Bin Yayla*'sı [Thousand Plateaux] çizgisine yerleştirirler. Çalışmaları bilim dallarının sınırlarını özgürce aşar, düşüncelerini hukuk, kültür, politika ve ekonomi gibi alanlarda klasik Avrupa felsefe düzeninden çağdaş Amerikan sosyal bilim ve kültürel araştırma bulgularına kadar uzanan bir çerçevedeki kavramlara kadar genişleyen bir repertuarla ifade etmeye cesaret ederler. Burada Céline ya da Kafka, Herman Melville ya da Ro-

bert Musil'den yararlanarak verdikleri işaretleri de ihmal etmemeliyiz. *İmparatorluk* sonuçları bakımından sezgi karşıtı olmakla birlikte kendi koşullarında önsezi yoğunluklu bir eserdir.

Hardt ve Negri şu fikirle başlarlar: Ulus devlet temelli iktidar sistemi, dünya kapitalizminin güç alanları içinde ortaya çıkmasına rağmen, küreselleşme sadece piyasaların kuralsızlaştırılması süreci olarak anlaşılamaz. Günümüzde kuralsızlaştırmalar sönmek bir yana çoğalmakta ve birbiriyle bağlantılanarak belirli bir başı olmayan ulus ötesi bir düzen biçimini almaktadır. Bundan dolayı yazarlar ortaya çıkan bu düzene 'İmparatorluk' demektedirler. Yazarların kullandığı şekliyle bu kelime, vergilerin çevreden büyük sermaye kentlerine aktıkları bir sisteme değil, daha çok Foucaultcu bir tarza –dağınık ve bütün dünyayı kapsayan bir anonim iktidara– göndermede bulunmaktadır. Hardt ve Negri, bu heyula yönetim biçimine ait enerjinin –insan, bilgi ve servet akışının– metropollerdeki denetim merkezlerinden idare edilemeyecek kadar itaatsiz olduğunu belirtmektedirler. Yazarlar bu yönetim tarzının köklerine ilişkin artık bilinmekte olan birkaç küçük, fakat çarpıcı ayrıntı eklemektedirler. Yönetici sınıfın ve proletaryanın, baskın çekirdeğin ve özne çevrenin eski devletçi dünyası şimdi dağılmaktadır; bu dünyanın yerine daha az ikiye bölünmüş ama daha karmaşık bir eşitsizlik kalıbı ortaya çıkmaktadır. '*İmparatorluk*' bu akışların ve hiyerarşilerin gezegen ölçüsündeki *Gestalt*'ı [biçim, tutum, –*ed.*] olarak tarif edilebilir. Bu uçucu bütünselliğin mantığı miras alınmış bütün farklı politik düşünce tarzlarından uzaklaşır ve onları aşar: Devlet ve toplum, savaş ve barış, denetim ve özgürlük, çekirdek ve çevre; sistemle ilgili olan ile sistemle ilgili olan karşıtı aktörler arasındaki farklılık bile fark edilebilirliğin ötesine geçerek bulanıklaşır. Bundan dolayı bu İmparatorluk'un ortaya çıkışı dünya tarihi içinde yalnızca anlık bir olay değil son derece ontolojik önemi olan bir olaydır ve bu olay burada heyecanlandırıcı bir kehânetin sesi ile duyurulmaktadır.

Kapitalizmin bu son aşamasındaki politik düzenin tüm

dünyayı edilginleştirmek [pacification –*ç.n.*] gibi bir görevi vardır. Oysa geçmişin İmparatorlukları kendi zamanlarında bilinen dünyayı kendilerinin ayrılmaz parçaları olarak kucaklamaya çalışmışlardı. Bu değişimin büyüklüğünü tam olarak aktarabilmek için Virgilius'a başvururlar: 'Kâhinin önceden bildirdiği son çağ gelmiştir; yüzyılların büyük düzeni yeniden doğmuştur.' Hardt ve Negri bu sistem ile kendisinden önceki devlet temelli sömürgecilik arasındaki kesin kopuşun farkındadırlar, ama bu postmodern İmparatorluk'un daha eski silsilelerinin içine büyük bir malzeme koyarlar. Bu yeni evreni anlamak isteyenler sersemleştirilmiş çağdaşlarına Roma'nın nasıl Akdeniz dünyasının egemeni haline gelmiş olduğunu açıklamaya çalışmış olan Polybius'un yazdıklarını okumaları gerekiyor. Polybius, Roma'nın klasik polis'in kararsız çevrimlerini aşmış olduğu kanaatindedir. Çünkü Roma yönetim tarzında monarşi, aristokrasi ve demokrasi iç içe geçmiştir ve bu tarzlar katışıksız bir yönetim şeklinin yapısında varolan yozlaştırıcı gizil unsuru denetleyebilecek oranlarda var olmuşlardır. Hardt ve Negri diyorlar ki yeni dünya düzeni benzetme yoluyla tahmin edilebilir. Bu yapı içinde ABD'nin nükleer üstünlüğü monarşik, G7 ülkelerinin zenginliği ve ulusötesi şirketler aristokratik ve internet de demokratik ilkeleri hatırlatmaktadır –Bomba, Para ve Eter,* Roma Cumhuriyeti'nin Kartaca'yı yendikten hemen sonraki yönetim tarzı unsurlarının çağımızdaki karşılıklarını temsil etmektedir. Fakat Polybius'un bu şekilde kullanımı yüzyıllar süren üstünlüğün eşiğindeki bir İmparatorluk'un varlığını gösteriyorsa, diğer klasik bahisler –Montesquieu ya da Gibbon– sönüş ya da çöküş, yani, yalnızca evrensel düzen mecazları değil, yozlaşma, yeniden değerlendirme ve çöküş halindeki *sınırları* ima eder. Hardt ve Negri bu çalışmada günümüzün potansiyel devrimcilerini geç dönem Roma İmparatorluğu Hıristiyanlarına ben-

---

* *Bomba*, ABD ya da başkasının askerî ve nükleer üstünlüğü; *Para*, G7'nin ekonomik zenginliği ve *Eter*, Medya, kültür ve küresel telekomünikasyon ağı...–*ed.*

zetirler ve dünyevî şeyler düzeninin acımasızca oyulmasına ve yeni ve dinçleştirici bir barbar göçü çağının başlangıcına tanıklık ederler. *İmparatorluk*'un belagata dayalı stratejisinin merkezinde yer alan Antik Dünya'nın benzerleri alternatif anlamlar arasında salınıp dururlar: Acaba bu benzerlikler küresel kapitalizmin servetlerinin yükselmesine mi yoksa düşmesine mi işaret etmektedir?

Kitap geneli itibariyle ikincisini dile getirir. İmparatorluk, diyor yazarları, sermayeye sistemli meydan okumaların yenilgisinden doğmuş değildir. Tersine, onun varoluşu paradoksal olmakla birlikte Avrupa merkezci eski ulusal devlet ve sömürgecilik rejimini dağıtmış olan kahramanca yürütülmüş kitlesel mücadelelere tanıklığın yankılanan sesleri olarak ayakta durmaktadır. Kitapta, çağdaş kapitalizmin, anti-sistemik karşı çıkışa dayanıklı olduğu görünüyor, ama her noktasında isyan ve ayaklanma karşısında zarar görebilir durumuna olan coşkulu inanç ile karşılaşılıyor. Ekonominin yüksek oranlı katma değerli sektörlerindeki maddî olmayan, zihinsel emeğin artan önemi, yıkımın yükselen güçlerine sahip olan bir kolektif emekçiyi biçimlendirmektedir. Kitlelerdeki köklü kurtuluş arzusu, bütün toplumsal ilişkilerin etkilenebilirliğinin ve bütün sınırların geçirgenliğinin artışı ile körüklenmiş bulunmaktadır. Palo Alto'daki bilgisayar bilimcilerinden Sao Paulo'daki gecekondu sakinlerine kadar uzanan bir alandaki bütün çalışanları ya da yoksulluktan başka özellikleri olmayan insanları kucaklayan bu küresel çokluk, artık toplulukları iç bütünlüğü olan milletler olarak hayal etmemektedirler. Ancak yalnızca farklıların bir arada yaşaması ya da melezleştirme ikna edici bir seçenek sunmamaktadır. Zira İmparatorluğun ideolojisi, küreselleşmenin devrimci olasılıkları, eylemlilikten alıkoyan çokkültürlü ve esnek bir estetik haline gelmiştir. Farklılıklardan yana tutum alan heyecanlı akademisyenler, muhalif olmaktan çok uzakta kalarak açık açık artık metafizik bir doğal farklılığa ve hiyerarşiye bağlı olmayan kendiliğinden bir düzenin kucaklayıcı mantığından bahsetmektedirler.

Sol cenahta bulunanlar arasında kötüye kullanılanlar yal-

nızca çokkültürlülükten yana olanlar değildir. Hardt ve Negri, en suçsuz STK'ların bile yerleşik güçlerin karşısındaki küresel sivil toplum örgütlerinin aktörleri olduğu yönündeki anlayışı da sorgulamaktadırlar. Bu kuruluşlar, feodal toplumun son dönemlerinde 'İmparatorluk'un yardımseverlik hareketleri ve dilencilik mezhepleri' olarak çalışan Dominikenlerine ve Fransiskenlerine benzetilebilir. Uluslararası Af Örgütü ya da *Sınır Tanımayan Doktorlar* tarafından yapılanlar, medya-tezgâhlı kamuoyunu insanî müdahalenin çok ötesinde harekete geçirmekte önemli bir rol oynarlar. Bu kuruluşlara yönelik eleştirilerin daha çok Carl Schmitt'in fikirlerine dayanıyor olması şaşırtıcı değildir

> Geleneksel haklı savaş kavramı, savaşın bayağılaştırılması ve bir etik araç olarak kutsanması demektir. Bunların her ikisini de modern politik teori ve uluslararası ulus devletler topluluğu kesinlikle reddetmiştir. Bu iki geleneksel özellik post modern dünyamızda yeniden ortaya çıkmışlardır... Günümüzde düşman, savaşın kendisi (sıradan polis baskısı nesnesi haline indirgenerek) bir çırpıda bayağılaştırılır ve (etik düzene kesin bir tehdit gibi algılanan Düşman olarak) mutlaklaştırılır.

İmparatorluk 'sürekli bir âcil durum ve temel değerlere başvurarak meşrulaştırılan istisna' halindeki bir dünya düzenidir. Güçlü, kısa ve özlü olmasına rağmen bu tanımlamayı Hardt ve Negri'nin İmparatorluk'un iç tutarlılığı olan bir anayasal yapı, Hans Kelsen'in hayal ettiği türden kendi içine kapalı bir yasal sistem olduğu yönündeki fikirleri ile uzlaştırmak zordur. Devletin kalıcı kuraldışılığında yutulan oluşum kendi sınırları belirlenmiş bir yasal sistem oluşturmaz ve aslında biçimsel bir hukukî düzen de oluşturmaz. Ne var ki İmparatorluk'u bir anayasal sistem olarak tanımlama çabası bir ikinci ve hatta daha ciddî bir sorun çıkarır ortaya. Hangi kurucu güç İmparatorluk'u var etmiştir ya da uluslararası hukukun nasıl yorumlanması gerektiğine ve hatta ne zaman askıya alınabileceğine hangi güç karar verecektir? Genel olarak düşünülen şudur ki, eğer çağdaş dünya sistemi bir imparatorluk olarak tarif edilebilirse bunun nedeni malî, diplomatik ve askerî gücün ağır ba-

san bir şekilde Amerika'nın elinde toplanmış olmasıdır. Bununla birlikte Hardt ve Negri, ABD'nin bir emperyalist güç olarak tanımlanabileceği fikrini reddederler. Zira, baş harfi büyük yazılan ve önünde belirli belirtme edatı olmayan İmparatorluk, bir devleti temel alan emperyalizmi dışta tutar. Yazarlar ABD'nin uluslararası güç hiyerarşisinde en tepede olduğunu kabul etmekle birlikte bazı şüpheli varsayımlarla bu gerçeğin önemini yok edivermektedirler: 'Metafizik' egemenlik kavramının post modern İmparatorluk çağında geçerliliği olduğunu ve ayrıca karar alma merkezî olmayan bir politik sistemin imparatorluk olarak anılabileceği fikrini kabul etmemektedirler ve nihayet bütün bu görünüşlerine karşın İmparatorluk'un kurucu gücünün, onu var eden ve çeşitli denetim ağlarını güçlendirenin 'çokluk', yani dünyanın lanetlisi olduğunu reddederek bir inanç açıklaması yapmaktadırlar. Devletçiliğin metafizik uydurmaları olan 'halk' ya da 'ulus' biçiminde değil, fakat dağınık ve aynı dili konuşmayan ve iş kafeslerine kapatılmış olan çokluk'un gücü işte bu koşullarda her şeye yetmektedir. Dünyanın yoksulları, yoksulların her şeye kadir yoksunlukları zaten var olan bir kolektif özneyi oluşturmaktadır ancak bu özne kendisinin özne olduğunun bilgisine sahip değildir. O halde yoksulların nasıl olup da bir İmparatorluk kurmuş oldukları açıklanmamaktadır.

Bu bakıştaki dinsel coşkuyu andıran damarın İtalyan geçmişten değil, Amerikan günümüzden kaynaklandığını tahmin etmek akla uygundur. Negri yetmişlerin ortalarında, sanayi işçileri sınıfının artık bir toplumsal devrimin faili olmadığı sonucuna vardı. Çıkmaza girmiş sınıf mücadelesi karşısında aşırı soldaki düş kırıklığının artışı da Negri'yi Marx'ın *Grunddisse*'sini yenileştirici bir yaklaşımla bir kez daha okumaya yöneltti. Bundan sonra sert proleter çekirdeğin dağılarak mülksüz âsilerden oluşan daha geniş bir havuzun var olduğu ve bu ikincilerin de sermayenin yeniden üretimi için gerekli olduğu, bunların kısa süreli kalkışmalara daha eğilimli oldukları kanaatine vardı. Bazı çağdaş Marksist Ortodokslara kıyasla gerçekliğe daha uygun olan yeni bir toplumsal işçi [tipinin –*ç.n.*]

oluşmakta olduğu yönündeki öngörüsü de Negri'yi devlet ile şiddeti içeren bir güç denenmesi olarak büyük ölçüde basitleştirilmiş bir devrim stratejisi anlayışına doğru bodoslama uçmaya teşvik etti. 'Yoksulları proleterler haline, proleterleri de bir kurtuluş ordusu haline getirme' girişiminin başarısızlığa uğraması Negri'yi fikirlerinden vazgeç noktasına ulaştırmadı. Negri, öyle anlaşılıyor ki bunun yerine bir stratejik alan olarak bir bakiye politika anlayışını reddetti. Devrimciler, İmparatorluk çağında artık taktik ve stratejiyi, konumlanış ve manevrayı, zayıf bağlantılar ve dayanıklı bağlantıları birbirinden ayırmamalıdırlar; devrimciler artık halkın dağınık fakat yaygın kurtuluş arzusuna ve dost ve düşman hakkında düzenli olmayan bir sezgiye dayanmalıdırlar.

Eski sınıf ve ulusal kurtuluş mücadeleleri, devletler arası sisteme uzun süreli şok dalgaları gönderirken İmparatorluk'un görüş alanı içindeki çağdaş intifadalar kısa sürelidir, medya bağımlıdır ve emekçilerin –küreseli bir yana bırakalım– ulusal dünyaları üzerinde yayılmaz. Bu kutsanmış iletişim çağındaki mücadeleler sadece yayılamaz hale gelmişlerdir. Sınıfsal öfkenin bu sızıcı ve tefrika haline getirilmiş bu kasvetli patlamaları derinliğine bir tedaviye yetki vermektedir. Fakat Hardt ve Negri iki üç, birçok Los Angeles ayaklanması bekleyen heyecanlı öngörüleri ile bu kasvetli ortamı dağıtıyorlar. Yazdıkları kitap bu bakımdan günümüzün yeni aktivist karşı kültürel sahnesinin fikir ufuklarını yeniden üretmektedir. Bu sahnede felç edici kötümserlik yasaklanmıştır, fakat bırakınız iktidara götürecek yolu düşünmeyi, genel olarak güçler dengesini sakince değerlendirme becerisini de azaltan bir süreç yaşanmaktadır. Hardt ve Negri, bu tür Leninist kaygıların, postmodern politikaların sembolik mantığını başarıyla kendi menfaatine çeviren İmparatorluğa karşı isyanlarla ilgisi olmadığını savunmaktadır. Bu alternatif alanda dünya tarihi, sanki sihirli ve mutlu tesadüfler dizisi imiş gibi görünür. Zira yerel mücadeleler –iyiki– artık yatay ve birbirini izleyen devrimci sarmalları tetiklemiyor olmakla birlikte, şimdi tahmin edilemeyen medya olayları olarak hemen küresel düzeye fır-

layabilmektedirler. Bu daha doğrudan ve düşey yoldan giderek İmparatorluk'un gerçek merkezine herhangi bir noktasından saldırılabilir.

Bunun nedeni çok açıktır: İmparatorluk medyanın yönlendirdiği bir politik tanıtım sistemi olduğu için kararsızlaştırıcı, rıza imal edenlerin denetimi dışına sıçrayabilen marjinal olayların darbelerine karşı sürekli olarak korunmasızdır. İmparatorluk bir görünüş toplumudur ve görünüşteki mutluluk arayışı bu sistemi güçlendirir. İmparatorluk'un gerçek hayattaki dayanağı ise başarısızlık, dışlanma ve yalnızlık korkusu ile iç içe geçmiş arzuların harekete geçirilmesidir. Hardt ve Negri, sahte vaatler ve dünyadaki çılgınca ve temsili varoluş tarzları ile ayakta duran bu görünüşsel toplumsal düzenin gelecekten yoksun olduğunu ilginç bir şekilde ileri sürerler. Yazarlar Machiavelli'de gezinirken değiştirici müdahale için bir boş alan yaratacak ve çokluğu bu boş alana akın etmeye davet edecek çok önemli manifestolar oluşturma zamanının gelmiş olduğunu belirtirler ve Althusser'den işaret alarak Machiavelli'nin ideal bir prensin geçişli biçiminde kitlelere bir davette bulunmuş olduğunu öne sürerler. Çünkü yazarlara göre, Machiavelli kolektif eylemin sadece tek bir aktörün aracılık ettiği bir biçim içinde tasarlanabileceği kanaatinde idi; ancak şimdi görev bu kemikleşmiş aracılıkları, liderlerin, partilerin ve sendikaların anlaşılmamış yönlerini açıklamak ve bunların kitleler üzerindeki gizil güçlerini tasfiye etmektir. Bu, kitlelerin öteden beri yalnızca öyküsel olan en dolaysız güçlendirme ve temsiliyet deneyimlerini aradıkları görünüş toplumunun politikasıdır.

Spinoza'nın bir nüktesi, kitabın hedefini çok iyi özetliyor: Peygamber kendi halkını yaratır. Machiavelli'nin kehânet hakkındaki fikirleri kurtuluşa ilişkin eski ya da yeni bir dinsel teorinin avuntusundan çok uzaktaki bir farklı noktadan vurur:

> Şeylerin yeni bir düzenini başlatmak kadar gerçekleştirilmesi zor, başarıya ulaşılacağı kuşkulu, meşgul olması tehlikeli bir iş yoktur. Çünkü eski düzenden fayda sağlayanların hepsi reformcunun düş-

> manıdır ve yeni düzenden fayda sağlayacakların hepsi de ılımlı savunmacıdırlar, bu ılımlılık kısmen kendilerinden yana yasaları olan düşmanlarından duydukları korkudan; kısmen de gerçek hayatlarında denemiş olmadıkları hiçbir şeye inanmayan insanlığın şüpheciliğinden kaynaklanır.

Silâhlı peygamberler fetheder, silâhsız olan ise başarısızlığa uğrar fikrini burada bir kez daha hatırlayalım.

Negri yetmişlerde bu paragrafı, devlet ile cepheden çarpışmaya davet eden bir savaş borusu olarak anlamış olabilir. On yıl sonra ise *İmparatorluk*, tersine, silâhlı ile silâhsız, güçlü ile utanç verici güçsüzlük arasındaki farkın yalnızca binyılcı mutluluk ve bin yıllık bir refah dönemi anlayışıyla silinmesi sonucunda sürdürülebilen bir talep iyimserliği sunar: Her yeri denetiminde tutuyor gibi görünen *İmparatorluk*, zengin ülkelerde iş ve daha iyi bir hayat arayan işçilerin gezegenin her tarafına akışını dizginleyememektedir. Her yerde toplumsal ilişkileri yeniden şekillendiren bu ölçekteki göç hem çokluğun ulusal sınırlar sistemine düşmanlığı hem de inatçı kozmopolit özgürlük arzusunu ortaya çıkarmaktadır. 'Çokluk ne zaman nereye gideceğine karar verebilmek zorundadır. Çokluk hareketsiz kalmak ve sürekli olarak hareket halinde olmaya zorlanmaktan çok, belirli bir yerden faydalanmak hakkına da sahip olmalıdır. Kendi hareketlerini denetlemek gibi bir genel hak, çokluk'un küresel vatandaşlık için son talebidir.' İmparatorluk, varoluşsal zeminine uygun olarak dünyanın yaralıları ve aşağılanmışları için sürekliliği olan bir program geliştirmiş değildir. Ne var ki *İmparatorluk*'un en belirgin önerisi, göçmenlerle ilgili her türlü denetimin kaldırılması yani, *papiers pour tous*'dur [herkes için (izin) belgesi, *–ç.n.*]. Garanti altına alınmış bir temel gelir hakkı ise ikinci sıradadır. Hardt ve Negri'ye göre göçmen denetiminin kaldırılması küresel kapitalizmin politik bakımdan durağan haldeki çekirdeğini canlandırma olasılığıdır. Ancak daha zengin topraklarda yaşama, çalışma ve çocuk yetiştirme arzusu, gerçek manifestosunu tamamen sıradan özgürlükler vaadini savunan Özgürlük Anıtı'nın kaidesindeki yazıda bulmuş olabilir.

Lexus ve Zeytin Ağacı [The Lexus and The Olive Tree] adlı kitabında küreselleşmenin peşinden demokrasiyi getirdiğini ileri süren Thomas Friedman'a göre küreselleşme, kısmen tüketicilerin ve gelecekteki tüketicilerin –kendisine özgü çokluk tipinin– demokrasiyi giderek daha da sıkılaşan bir Pazar disiplinine tâbi tutan bir diyalektiğe uygun olarak, sistemin parçası olmayı içeren karşı konulamaz arzusu ile beslenmektedir. *İmparatorluk* Aşırı Sol'un *Lexus ve Zeytin Ağacı* olarak yorumlanabilir. Her iki kitapta da küreseleşmenin aşağıdan güç alan bir süreç olduğu ileri sürülmektedir. Friedman, aslı emekli ikramiyesi spekülasyonu, kredi kartı ahlâksızlığı ve bütün dünyaya yayılmış Amerikan hayat tarzı talebi gibi özelliklerin desteklediği her yere yayılmış bir yönetim biçimi tablosu çiziyor. Kaba ve abartmalı olan bu kitapta, kimi zaman hemen göze çarpmayan toplumsal gerçekler tasvir ediliyor ve dönemin bazı kabul görmüş yaklaşımları aydınlığa kavuşturuluyor. Mukayese edilemez bir yüksek kültür seviyesinde bulunan Negri ve Hard, genellikle bu gerçekçilik düzeyine ulaşamazlar ve Amerikan liberalizminin bazı efsanelerini yeniden biçimlendirerek [konuyu *–ç.n.*] bağlarlar. Friedman ABD'nin dünyanın bankeri ve jandarması olmasından dolayı fevkalade bir güç olduğu hakkında en ufak bir kuşku bırakmaz; nitekim Hardt ve Negri'nin metafizik bakımdan yücelteceki şovenist çeşni ile [konuya *–ç.n.*] tuz biber eker. Ancak yazarlar, ABD'nin küresel arenadaki zırhlı yumruğunu önemsiz gibi gösterirlerken ülke içi politik yeniliklerin laboratuvarı olarak Amerika'ya daha onurlandırıcı bir merkez olma konumu armağan ederler. Hard ve Negri'ye göre *İmparatorluk*'un doruk noktası ve antitezi Avrupa'daki homojen ulus fetişini uzun zaman önce biçimlendirmiş olan ABD Anayasası'nın kapsayıcı ve kapsamlı cumhuriyetçiliğidir. Bu konuda Hegel'den alıntı yapılır: 'Amerika geleceğin ülkesidir ve bu ülkenin dünya tarihi açısından önemi ancak gelecekteki çağlarda anlaşılacaktır... ABD, tarihsel yaşlı Avrupa cephaneliğinden bıkmış olanların hepsi için bir arzular ülkesidir.' Tocqueville ise Amerika'nın kitlesel demokrasinin önemi üzerin-

de durmuş olduğu için Hegel'i derinleştirdiği gerekçesiyle kutlanır. Burada eski bir yanılgı yankılanıyor. *İmparatorluk* başka bir dünyanın toplumsal ilişkilerin içine gömülmüş ya da üzerine serpilmiş olması arzusunun kendine özgü bir dil ve yoğunlaşma noktası bulabileceği bir çağa ilişkin ütopik bir manifesto olasılığını cesaretle savunmaktadır. Ne var ki, böyle bir manifestonun politik bakımdan etkili olabilmesi için hiçbir teorik coşkuya kapılmaksızın acımasız gerçekleri hesaba katması gerekir.

3
Savaşın Algoritmaları

Napolyon Savaşları sona ermek üzereyken liberal Fransız Benjamin Constant, devlet içinde savaşı hazırlayan geleneksel güçlerin yavaş yavaş yok olacakları yeni bir ticaret, meşruiyet ve temsili hükümet çağına girileceği öngörüsünde bulunmuştu. Eski rejimin militarizmi de devrimci düşmanları da sağlam krediler ile dizginlerinden boşanmışçasına işleyen para kazanma politikası karşısında etkili olamamışlardı. Avrupa tiyatrosunda fetihlerin getirilerinde önemli miktarda azalmalar olunca, toplumlar kendilerini parlamentolarda vergilendirmeyi ve hesaplarını pazarda görmeyi savunmaya başlayacaklardı. Yarım yüzyıl süren Soğuk Savaş sırasında ve Batı'nın zaferinin yankılanmasından sonra da benzer öngörüler ortaya atılmıştı. Kapitalizm, seçimler ve insan haklarını temel alan bir uluslararası düzene geçişte–uzak geleceğe kadar etkisi olabilecek bir küresel eğilim oluşturmaya başladı. Ne var ki, bu senaryoda askerî gücün eskimişliği hiç de ciddî biçimde dikkate alınmadı. ABD, yaklaşan küreselleşme çağında, çeşitli tehditler karşısında zengin bölgenin tamamını koruyarak komünizme karşı mücadelede elde etmiş olduğu egemenliği koruyacaktı. Rusya'nın bir büyük güç olarak NATO'nun kuşatmasıyla ve malî özendirmelerle etkisizleştirilmesi; Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'nün denetim noktaları ve Tayvan Boğazları aracılığıyla dünya pazarına dâhil edilmesi; haydut rejimlerin tâcizinin artması; [ABD *–ç.n.*] Maliye Bakanlığı'nın IMF ve Dünya Bankası'nı kolayca yönlendirmesi; dost kapi-

talizmlerin Wall Street tarafından saldırganca ele geçirilmesi, bütün bunlar, güç politikası döneminin geride kalmış olduğunu ilân eden bir başkanın yönetim döneminde –Amerika'daki hisse senetleri tüm zamanların en yüksek noktasına ulaşmışken– Batı kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılandı.

Her ne kadar Washington Mutabakatının gerçeklerinden uzak olmakla birlikte bu kendini iyi hisset talimatı, rakipsiz üstünlüğün sesinin yumuşadığını ifade ediyordu. 2001'de yeni Cumhuriyetçi iktidarın işbaşına gelmesi atmosferi değiştirdi: Clinton döneminin doktrine ilişkin yeniliklerinden başlangıçta uzak durmuş olmakla birlikte, bir süre sonra bu yönetimin alışıldık tutumdan sert biçimdeki sapmaları, müttefik başkentlerdeki sinirleri gerdi. Ve 9/11 fırtınası patladı. Bu olay, ülke içindeki ve uluslararası sahnedeki bütün görünüşleri değiştirdi. Küresel hayalet gerçeğe döndü ve kolaylıkla Sovyet tehdidinin canlandırıcı gücünün yerini aldı; bundan sonra halkın alkışını toplamaya dönük kolay zaferler kazanıldı. Terörizm karşıtı paniği depolayan güçlendirilmiş bir yönetim grubu, Reagan devrimini yeniden sahneye koymaya başladı: Büyük vergi indirimleri, yeni silâhların üretimi ve ülke içinde bütün politik sistemin çekim merkezini sağcılığın ileri noktalarına çekecek kararlı çabalar gösterildi. Ülke dışında açık askerî fetih yeniden parıldamaya başladı–bu arada Amerikan silâhları Kabil ve Bağdat'a akmıştı bile, Tahran ve Pyoyang'a darbeler bu eğilimin ulaşacağı nokta olarak düşünülüyordu.

Washington'un yeni 'tek taraflılığı' kaçınılmaz olarak geleneksel müttefikler ve müşterilerin üst kademelerinde kaygılara yol açtı, birkaç istisna dışında güçsüz seyircilerin tutumları ile bu kaygılar azaltıldı. Eleştiricilerin gözünde bu rastlantısal 9/11 durumunun ortaya çıkardığı ortamdan yararlanmakta olan ve bunu kurumsallaştırmaya çalışan bir yönetimdi. Başından itibaren bu cüretli girişimin uyumu ve yaşayabilirliği dünyanın her tarafındaki uzmanlar, gazeteciler, akademisyenler ve savaş karşıtı göstericiler arasında süre giden tartışmanın konusu oldu. Bush rejiminin politikalarının Amerika'nın 1945'ten itibaren oynadığı dengeli, akılcı ve yumuşak ulusla-

rarası rolden köklü ve şaşırtıcı bir kopuşu temsil ediyor olduğu kanısında olanların sayısı az değildi. Oysa ABD'nin bu politikası ile elde ettiği başarılar, Demokratların son yönetim döneminde bol ürün vermişti. Clinton yönetimi bu bakımdan geçmişin özlendiği tipik bir dönem oldu. Bir bakıma terk edilmesi çok büyük düş kırıklıklarına yol açmış olan insanî ve sorumlu Pax Americana'nın sakin günleri aranıyor gibiydi. Güven tazeleme mesajında da dile getirildiği gibi önceki önderlik tarzlarına dönüş, geleneksel müttefikler ve uluslararası kurumlar için daha saygın birçok taraflılık, ülke içi buhranın ya da Atlantik ötesindeki pratik güçlüklerin ortadan kalkması ile ilintili geleceğe matuf bir beklenti olabilirdi. Varolan maceracılık sürdürülemez bir kasılma, cumhuriyetin dayanaklarını teşkil eden temel fikirlere yabancı bir neo-muhafazakâr darbe olarak görülmeliydi.

Philip Bobbitt'in'i *Aşil'in Kalkanı* [The Shield of Achilles] bu türden umut yüklü öngörüleri pek desteklemiyordu.[1] Bu kitabın amacı, çağdaş gelişmeleri Rönesans ile başlayıp günümüze kadar gelen bir öykünün içine yerleştirmekti. Bu öykünün önemli dönüm noktaları, savaş halindeki devletlerin önceden tahmin edilemez stratejik seçeneklerle karşı karşıya kaldıklarında, anayasal biçimleri fırlatıp akıntının içine atan askerî olaylardaki periyodik devrimlerdi. 900'ü aşan sayfasıyla bu kitap herhalde, yazarın Soğuk Savaş'tan miras alınmış güçler yapısının sert bir eleştirisini formüle etmeye başladığı 90'ların ortalarında tasarlandı. Aynı zamanda bir [nükleer–*ç.n.*] caydırma teorisyeni olan anayasa hukuku avukatı Bobbitt, kitabında, soğuk savaşta alt etmek amacıyla tasarlanmış olan tarihsel düşmanın savaş alanından çekilmesinden sonra, bu korkunç cephaneliğe ne yapılması gerektiği hakkında değerlendirmelerde bulunuyor. *Aşil'in Kalkanı* Amerikan dış politikasının Çöl Fırtınası'ndan Sürekli Özgürlük'e kadar

[1] *The Shield of Achilles: War, Peace and the Course of History*, Önsöz: Michael Howard, New York: Knopf, 2002; Bundan sonra SA. Bu bölüm ilk yayınlanışı: *New Left Review 2:23*, Eylül–Ekim 2003.

geçen süredeki amaçları, öncelikleri ve araçları hakkında Washington'daki tartışmanın bir tablosunu da sunmaktadır.

Kitabın yazarının kimliği, rastlantısalın ötesinde önemlidir. Bobbitt Cumhuriyetçi değil, Demokrat'tır ve hatta sıradan bir Demokrat da değildir. Babası, Lydon Johnson'un radyo istasyonlarının yöneticiliğini yapmış ve LBJ'nin yeğeni olan yazar, John Connoly, Lloyd Bentsen ve Robert Strauss gibi iki parti ile de ilişkileri olan şahsiyetlerin mensubu olduğu Texaslı bir politik elitin çocuklarından biridir. Meslek hayatı akademik ve politik atanmalar arasında rahat bir helezon çizmiştir ve birbiriyle örtüşen kurumların en yüksek noktalarındaki bir şahsiyet profiline sahiptir. Oxford'da tarih, Londra'daki King's College'de savaş araştırmaları bölümlerine atanmış olmasının yanı sıra, Texas Üniversitesi'nde anayasa hukuku ve uluslararası ilişkiler kürsüsü sahibidir. Ayrıca, Amerikan Hukuk Enstitüsü'nün, Dış İlişkiler Konseyi'nin, Pasifik Uluslararası Politika Konseyi'nin, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün üyesidir. Bobbitt, Washington'da Carter döneminde başkanın yardımcı danışmanlığını, Reagan döneminde Senato'nun İran Karşıtı Komitesi'nin danışmanlığını yapmış, baba Bush yönetiminde Dışişleri Bakanlığı'nda Uluslararası Hukuk Komitesi üyesi, Clinton yönetiminde de Ulusal Güvenlik Hakkında İstihbarat Konseyi'nin müdürü olmuştur.

Katalizör Clinton

Bobbitt'in Amerika Devleti'nin böyle çeşitli ustalarına ilişkin fikirleri[2] gerçeğe aynı oranda uyuyorsa o zaman bunlardan biri özel bir hayranlığı hak ediyor. Clinton, her ne kadar önüne

---

[2] Bkz: Bobbitt ile Andrew Billen'in yaptığı görüşme: *Times, 24 Haziran 2002:* İktidara bu kadar uzun süre ve bu kadar yakında zaman geçirmiş olduğundan emin olmamız gerekebilir, görüşmenin son kısmında akıllı ve iyi kalpli bir tutumla şöyle diyor: Gerald Ford "tam bir harika insandı", Carter tasvir edilen müstereddit ve kararsız başkan değil ve (Bobbit'in özel yazışmalara ulaşarak elde ettiği bir bilgi olarak) Reagan da bir ayrıntı ustasıdır.

gelmiş konuları kavramakta başlangıçta ağır kalmış ve bazen konuşmalarını yazan görevliler hatalar yapmış olsalar bile, ABD'nin dümenini baştan aşağı yeni bir uluslararası ilişkiler anlayışına, 'Bismarck'ınkinden daha küçük olmayan bir büyüklüğün' değişimi yönüne çevirmiş olan devlet adamıdır. Bu devrimin dönüm noktası, başkanın ulusal egemenliğin döneme uygun olmayan saplantılarını ve Birleşmiş Milletler'in bu saplantıları yücelten yasacılığını, insanlığın ve Batı topluluğunun yüksek çıkarlarını gözeterek aşıp önce Bosna'ya sonra da Kosova'ya müdahale kararını almış olmasıdır. Bobbitt, kitabındaki tutkulu bölümlerden birini, kendisinin de sahne gerisindeki heyecanlı oyuncular arasında olduğu bu öykülere ayırmıştır. Bobbitt o zamandan beri küresel düzeydeki bu operasyonların haklılığını açıklayan bir doktrini Clinton'a nasıl önerdiğini anlatmaktadır. 'ABD bizim hayatî stratejik çıkarlarımıza yönelik tehdidin yakın ve güçlü olduğu anlarda ya da önemli stratejik çıkarlar ve insancıl kaygılar çakıştığı zaman; ya da hayatî stratejik çıkarların var olmadığı, insanî kaygıların yüksek olduğu ve stratejik tehlikelerin düşük olduğu anlarda müdahale edecekti.'[3]

Aşil'in Kalkanı Amerika'nın emperyal müdahalelerinin güne uygun olan en sistematik teorileştirilmesini sunarken, mevcut müdahalelere gücünü kazandıran büyük ideolojik yeniliklerin Bush'un değil, Clinton'un başkanlığının ürünü olduğunu ortaya koyar. Burada en önemli husus, ulusal egemenlik umursanmadan ve saldırganlık yokluğuna rağmen, insan haklarını savunmak, terörizmin kökünü kazımak ya da nükleer silâh üretiminin durdurulması için askerî müdahalenin meşru olduğunun ilân edilmesidir. Clinton, insan hakları adına Yugoslavya'ya geniş çaplı bir savaş açtı; terörizmin kökünü kurutmak için Sudan, Irak ve Afganistan'ı bombaladı; nükleer silâh üretiminin durdurulması için de 1994 yılında Kuzey Kore'ye önleyici bir saldırı başlatmanın kıyısına gelmişti. Clinton bu saldırıyı, o zamana kadar Bush'u da kısıtla-

[3] 'What's in it for us?', Guardian, 7 Haziran 2003. Bkz ayrıca, SA, s. 339.

mış olan nedenlere bağlı olarak başlatmadı. Çünkü saldırının Güney Kore için yaratacağı sonuçlardan çekiniyordu. Cumhuriyetçi yönetim kendi tarzının önemli farklılıklarına rağmen esasen aynı çerçeveye uygun davrandı. Temel fark hukukî olmaktan çok taktiğe ilişkin idi. Yani, uluslararası hukukun daha önceki sınırlamalarının hangi ölçüde dikkate alınmadığıyla ilgili idi. Taktik farklılık ise Avrupalı müttefiklerle hangi ölçüde uyumlu davranılması gerektiğine ilişkindi.

Bundan dolayı Bobbitt'in Irak'ın Bush tarafından işgâl edilmesini etkileyici sözlerle savunmak mecburiyetinde olmuş olması, Clinton'un başkanlık dönemindeki rolüne uygundur. Zira Bobbitt'e göre Bosna [operasyonu–*ç.n.*] sırasında ortaya koymuş olduğu ölçütle Baas rejimi, saldırıyı en az birincisi kadar hak etmişti. Saddam ilk elde eski bir insan hakları ihlalcisi idi, nükleer silâhlara sahip olmak istiyordu ve daha da önemlisi, ABD için hayatî önemde stratejik maddî varlıkları elinde tutuyordu. 'Batı'nın Irak petrolünün fiyatlarını Saddam'ın elinden almaktaki çıkarı en azından ABD/İngiltere için petrol satışlarından sıradan Iraklıların fayda sağlamaları kadar önemli bir itici güç idi,' diyordu Bobbitt. 'Saddam'ın iktidardan alınmasını bu kadar zorunlu kılan etken petrol gelirlerinden elde ettiği büyük zenginliği sürekli olarak kitle imha silâhları üretiminin hizmetine sokuyor olmasıdır.'[4] Zaman zaman Washington'daki görevinin dışında kalan Bobbitt, Bush yönetiminin Irak'ın muhtemel nükleer silâhlarını imha etmekten çok durdurmak amacıyla Bağdat'a yönelik engelleyici özellikli saldırıları hakkında daha net açıklamalarda bulunmasının daha iyi olacağı ve *terörizme karşı savaşta* ulusal birliğin ifadesi olarak bazı önemli Demokratların bakanlık görevine atanması gerektiği kanaatindeydi.[5] Bu sırada Lond-

---

[4] Guardian, 7 Haziran 2003.

[5] War on Terror hakkında geçtiğimiz yaz yaptığı konuşmada şöyle yakınıyordu: 'Biz bunu bir savaş olarak almıyoruz. Biz, eğer Amerika'da bunu bir savaş olarak alsaydık Savaş Kabinesi'nde Demokratlar olurdu. Roosevelt'in yaptığı ilk işlerden biri Henry Stimson ile Frank Knox'u Savaş

ra'da üslendi ve buradaki çok sayıdaki akademik bağlantısı sayesinde yerel kurumun bütün düzeylerinde ilişkiler kurma olanağını yarattı. Blair hükümeti adına yorulmak bilmeden uğraş verdi. Gazetelerde göze çarpacak ebatta yazılar kaleme alarak, televizyonlarda söyleşi programlarına katılarak, web sitelerinde yazılar yazarak Irak'ın Özgürlüğü için Operasyon lehine İngiltere kamuoyunun eğilimini pekiştirdi. Downing Street'te oynadığı gayrı resmî danışman ve saray mensubu rolleri bütün tuhaflığına rağmen durumuna uygundu. Çünkü Clinton ve Bush dönemlerinin yaşayan cisimleşmiş birlikteliği İngiltere'nin –her iki başkanın savaş arzularının ateşli bir savunucusu olan– sosyal demokrat başbakanı idi.

Şiir ve Dindarlık

Eğer bu özellikleri, meslekî hayatının siyasî anlamını teşkil ediyorsa bu şekilde yürüttüğü çalışmaların sonucundaki ürünlerin entelektüel özelliği nedir? *Aşil'in Kalkanı*'nın başlangıç kısmında, Soğuk Savaş'ın on yılı sonrasındaki askerî müdahaleler, uygarlık tarihinin son bölümü olarak sunulur. Bu eserin edebi iddiaları yeterince dikkat çekicidir. Kitabın adı İlyada'dan alınan ve antik dönemde yaşanan destansı bir çatışmadaki kahramanın kalkanında mikro kozmos halinde yer alan paragrafların tasvirine göndermede bulunmaktadır. Yazar 'Savaş her şeyin babasıdır' şeklindeki antik dönem değerlendirmesini paylaşıyor ve bu değerlendirmeyi şu şekilde çağdaşlaştırıyor: 'Savaş da en birbirinden ayrılamayacak kadar iç içe geçmiş olan piyasa ve mahkemeler kadar, uygarlaşmış insanın yaratıcı bir edimidir, insan kültürünün geri kalan kısmı için önemli sonuçlar doğurur.'[6] Eğer savaş alanının duygulandırıcılığı kitaba sızarsa, sonu olmayan savaşa dair bir kahramanlık vizyonunu tasarlayan lir de savaşın nasıl bir durum olduğunu tasvir ederdi. Kitabın altı kısmı, italik harflerle yazılmış

Bakanı ve Donanma Bakanı yapmak olmuştur.' Billen ile görüşme, The Times, 24 Haziran 2002.

[6] SA, s. XXXİ.

şiirlerle başlıyor. Bu şiirlerle kendilerini izleyen fikirler arasında hiç umulmadık ilişkiler vardır ve bu fikirlerin belagatle ifade edilmesi ile elde edilmek istenen sonuç ayrı bir konudur. Seçimde Doğu Avrupa baskındır. Şiirler çağdaş fanatizmin yıkıcılığına ilişkin, yer yer yurtseverlik duyguları serpiştirilmiş bir umutsuzluk antolojisidir. Bu sayfalarda eski *Kultur pessimismus* [kültürel karamsarlık] kokusu hissedilmektedir. Tarihçi Michael Howard, –eserin önsözünde başka bir durumda aşırı övgü sayılabilecek cümlelerin birinde– kitabı dikkatsizce Spengler'in *Batının Çöküşü* [Decline of the West] adlı eserine benzetir. Ancak Bobbitt'in kitabı daha eğlenceli bir metindir. Bir iki tutam Larkin ve Auden'in yanı sıra Milosz, Holub, Brodsky, Herbert, Szymborska seslerini duyurmak üzere kitapta yer alırlar. Adlarını saydıklarım Batı'nın dünya tarihi bakımından önemli zaferlerinin gürbüz bir dökümünü ve bu zaferlerin yaygınlaştırılmasının çağdaş araçlarını engelleme yoluna girmezler.

İkincil şiir sanatı, aslında, yazarın kültürel sınırlamalarını gizleyecek fazla bir şey yapmazlar: Fransız ve Alman şiirleri bu eserin sayfalarını nâdiren süslerler, *Aşil'in Kalkanı*'nın –üç yüz civarında başlık içeren– bibliyografyası bir avuç alışılmadık istisnaya rağmen tek dillidir. Kitaptaki tuhaflıklar bunlarla da sınırlı değil. Henüz ortaya çıkmakta olan emperyal *Machtpolitik** [güce dayalı politika–*ç.n.*] sık rastlanan açıklık ve soğukkanlılıkla tasvir edilmiş olmakla birlikte Bobbitt buradan çok renkli bir vaaza da sıçrar: Saraybosna'nın kaderine tepki gösteren ve yüreği yanan yazar, aynı zamanda ilk nükleer vuruşların da tasarlayıcısıdır. Buradan aşırı Amerikan milliyetçiliği ile soğukkanlı tanı koymanın uyumsuz birleşimine dayalı güzel sözler çıkıyor. Acımak vaftiz geleneğinin gerekliliğine inananların mezhebine özgü bir durumdur. Bu mezhep Clinton'u, Reverend Jackson ile birlikte diz çökerek kefaret ödemeye taşıdığı gibi onun yerine geçen başkanı da etkilemeye devam etmektedir. Bobbitt bunu başka bir çağa ait olan bir

* Siyasal akıl ile eşlenebililir ya da tamamen devre dışı da bırakabilir. *–ed.*

fanteziyi ilân ederek açıklığa kavuşturuyor. *Aşil'in Kalkanı*,

> onlara duyduğum sevgi ilk kez Tanrı'nın rahmetinin farkına varmamı sağlayanlara ve sevgi yüklü merhametleri beni o zamandan beri Tanrı'nın şefkatiyle ayakta tutanlara ithaf edilmiştir.

Önceki eser *Constitutional Fate* [Anayasal Akibet] şu sözlerle başlıyor:

> Bu kitap Tanrı'nın ihtişamına [ithafen–*ç.n.*] yazıldı demek istiyorum, fakat günümüzde bu bir aldatma, yani yalana dayalı bir hile olurdu, çünkü doğru anlaşılmazdı. Ben açıkça şunu demek istiyorum: Bu kitap başkalarının acılarının sonuna rastlamıştır ve amacı da yalnızca kendine saygıdan başka şekilde adlandıramayacağım bir değere hizmet etmektir.

Bu post modern tatlı dilli sallamalar pagan militarizmine hiç uygun düşmüyor. Ne var ki *Aşil'in Kalkanı* değer çelişkilerinden ve tat hatalarından daha vahim yanlışlıkların sıkıntısını çekiyor. Bu kitap kibarca ifade edilirse arızalı bir tarih okuryazarlığıdır. (Yalnızca) Batı tarihinin son beş yüz yılını kapsayan bilimsel bir anlatım sunma iddiası, aslında, bir ders vermek ya da bir sav ileri sürmek amacıyla seçilerek biçimlendirilmiş olguların bir sonucu olur. Kitap biçim olarak Hintze ya da Bloch geleneği içinde yer alan ciddî tarihçilerden çok Barbara Tuchman gibi rağbet gören yazarların tarzına uygun olarak geçmişten alınan kimi zaman bilgilendirici ya da tehdit edici birçok hikâyeyi içermektedir. Bu tarzın semptomatik ifadesi, hayatları bugünün aktörlerine ahlâkî esin kaynağı olabilecek ve nedense gözardı edilmiş büyük kişiliklerin yüceltildiği portrelerin sunulmasıdır. *Aşil'in Kalkanı*'ndaki bu şahsiyetlerden ikisi, analitik şemanın görünüşteki amaçlarıyla orantısız bir yer işgal eden ana metinden kopuk geniş ara bölümlerin ayrıldığı Castleragh ve Albay House'dur. Bunlardan ilki, Viyana Kongresi'ndeki karşı-devrimci düzenlemenin perde arkası mimarı olarak boy göstermekte ve bilgeliğiyle yirminci yüzyılın Waterloo'sunun ardından günümüz devlet adamlarının yolunu aydınlatmaktadır.-

Woodrow Wilson'un saray görevlisi olan ikincisi, yani

Colonel House, Versailles'da daha az başarılıdır, fakat buna rağmen Amerika'nın yönünün gelecekteki küresel hedefine yöneltilmesinde yardımcı olur. İkinci örnekte rol modeli yuvaya daha yakındır. Çünkü o da Texaslı'dır ve kısmen seçimlerde çevrilen dolapların politik ışığı altında kısmen de diplomatik entrikaların gölgesinde operasyonlar yürütüyor olmakla birlikte ABD'nin kurallarına uygun olan bir 'kanundan yapılmış dünya' ile tasarımsal bir bağlantısı vardır. Bobbitt Avrupa'da 'Amerika'nın yönlendirdiği bir çözüm konusunda gerçek ve çözümleyici bir temel sağlayacak verileri toplamak için' Ekim Devrimi arefesinde Beyaz Saray'ın bir araya getirdiği 126 uzmandan oluşan gizli kuruluş olan *The Inquiry*'ye duyduğu derin hayranlıkla yaşamaktadır. ABD'nin günümüzde ihtiyacı olan, diyor Bobbitt, benzer bir 'Tasarım Ekibi'dir. Bu ekip de gizlice toplanacak, fakat Wilson döneminde olduğu gibi sadece avukatlardan ve bilim adamlarından değil aynı zamanda şirket yöneticilerinden oluşacak ve böylece Başkanlığa gerçek bir stratejik rehberlik sunacaktır.[7] Beyaz Saray'daki bu göreve kimin aday olacağını tahmin etmek zor değil.

Aşil'in Kalkanı'nın yapısından kaynaklanan daha önemli bir güçlük kitabın anlaşılmaz derecede karışık ve gereğinden fazla uzatılmış olmasıdır. John Mearsheimer'in açıklık ve sayfa ekonomisi bakımından örnek kabul edilebilecek olan son kitabı *Büyük Güç Politikalarının Trajedisi* [Tragedy of Great Power Politics] bu bakımdan diğerleri gibi söz konusu kitaptan çok farklıdır.[8] 'Savaş Devletleri' ve 'Barış Devletleri' ['States of War', '*States of Peace*'] başlıklarıyla iki bölümden oluşuyor olmakla birlikte bu kitap iç tutarlılığı olan bir mantıktan ya da zamansal düzenlilikten yoksundur. 1914-1990 dönemine ilişkin bir bölümle başlar; 1494-1919 dönemine döner; sonra yeniden 1990'lara ve sonrasına ilişkin olasılıklara sıçrar; tali yola sapıp Colonel House'a ulaştıktan sonra

[7] SA. s. 339, 315.

[8] Bkz. Peter Gowan'ın bu önemli çalışma hakkındaki denemesi, 'A Calculus of Power', *New Left Review* 2: 16, July-August 2002.

Bosna'ya atlar; tekerler bu noktada gerileyerek altıncı yüzyılın başlarına ulaşır; bundan sonra bir kez daha günümüze ulaşmaya çalışır ve nihayet menüyü yirmi birinci yüzyıla ilişkin hayali senaryolarla başarıyla tamamlayıp VI. George'un 1939'da Tanrıya yakarışının tekrarı olan İkiz Kuleler'e ilişkin bir sonsöz ile sona erer: 'Her şeye Kadir olan [Tanrı'nın–*ç.n.*] Eli hepimizi yönlendirsin ve desteklesin'. Bobbitt, başlangıçta iki kitap yazmak niyetinde olduğunu daha sonra inceleyeceği konuları tek bir kitapta toplamaya karar verdiğini belirtir. Sonuç, tek tek cümlelerin açık ve hatta zarif olduğu fakat hepsi bir araya geldiğinde şişko ve sönük, fazla ağır bir kurgu, hedef okuyucularını çekmek ya da etkilemekten çok, okumaktan caydırma olasılığı daha yüksek olan ödemli bir yığışımdır.

Strateji ve Meşruiyet

Ancak *Aşil'in Kalkanı*'nın zayıf yanlarından ve tuhaflıklarından ibaret değildir. Teorik bir kitap olarak içinde bulunduğumuz dönemin strateji literatüründe ayrı bir yere konmasını sağlayan çok önemli bir gücü vardır. Bobbitt'in anayasa hukuku avukatı ve silâh uzmanı olmak gibi alışılandan fazla çeşitlilik gösteren bir geçmişi, kendi ifadesiyle, onun, normal durumlarda birbiriyle bağlantısı olmayan iki bakış açısını birleştirmesini sağlamıştır: Devletlerin ülke içi yasal –ve toplumsal– düzenleri ve uluslararası alandaki askerî ve diplomatik kümelenmeleri. Kitabın özgünlüğü, devleti hem içsel hem dışsal olarak sınanmış, yoğunlaşmış bir kamu gücü olarak nasıl kavramlaştırılabileceği sorununu çözmeye çalışmış olmasıdır. Bu girişimin değeri aslında çok açıktır: Bobbitt'in kitabın pazarlığını yapma tarzı bu kitabın değerlendirilmesinde başvurulacak en önemli ölçüttür. Modern devlet biçimlerinin uyumlu diziler olarak birbirini izlediği şeklindeki değerlendirmesinin üzerinde yükseldiği sütun 'anayasa'dır. Bobbitt böylece devletin iç ve dış alanlarını tek bir sistem halinde birleştirebilmektedir.

Kuşkusuz bu, ülke içi söz konusu olduğunda politik sözlüğün bilinen bir parçasıdır ve belirli bir toplumsal düzende

devlet gücünün yasal çerçevesine işaret etmektedir: Bu yasal çerçeve premodern toplumlarda geleneksel ya da adetlerle kabul edilmiştir; hemen hemen bütün modern toplumlarda yazılı biçimde kanunlaştırılmıştır. Bobbitt'in en önemli çıkışı bu yasal çerçevenin uygulama alanını devlet içi alandan devletler arası arenaya genişletmiş olmasıdır. *Aşil'in Kalkanı* orta çağın sonları ile yirminci yüzyıla kadar geçen zaman içinde savaş ve diplomasi normlarını yerleştiren uluslararası yasal rejimlerin birbirini izlediğini varsayar.

> Bence devletler topluluğunun genel bir anayasası vardır: Bu anayasa daha önce tasvir edilmiş olan dönemsel savaşları çözümleyen barış konferansları tarafından önerilmiş ve onaylanmıştır ve daha küçük ölçekli çeşitli barış konferanslarında bazı maddeleri değiştirilmiştir ve bu anayasanın işlevi, savaşı kazanan devletin muzaffer anayasal düzeninden yaratılmış olan uluslararası düzeni kurumsallaştırmaktır.[9]

Bobbitt Augsburg, Westphalia, Utrech, Vienna, Versailles gibi tarihi barış konferanslarının uzun sürmüş şiddetli çatışmaları izleyen anayasa kongreleri olduğunu, bu anlaşmaların altında imzası olan devletlerin temel kuralları kabul etmekle anlaşmaya vardıklarını ve izleyen Uzun Savaş döneminde bu kurallara uyduklarını düşünmektedir. Mevcut oyunun kurallarını belirleyen konferanslar, iç düzenlemeleri değişik güçleri seferber edip başka bölgelere göndermekte en etkili oldukları kanıtlanmış olan tarzları, egemen devletlerin stratejik doktrinini onaylamaktadır.

Bu kuramsal yapının iki özelliğine hemen değinmek gerekiyor. Bunlardan birincisi, tarihsel nedensellik düzeyinde yapılan çok önemli bir kaçamak sözdür. Stratejik, yani askerî devrimler mutlaka önce devletlerin içinde sonra da devletlerin aralarında yeni yasal düzenlere yol açar mı? Yoksa savaş alanındaki zaferde en önemli role sahip olan yasal yeniliklerin ortaya çıkışı mıdır? Bobbitt, devlet gücünün *raison dêt-*

---

[9] SA, s. 483.

re'ini biçimsel olarak, ülke içi düzen ile dışarıda egemenlik durumlarının iç içe geçmiş zorunlulukları arasında süreklilik gösteren bir hareket olduğu kanaatindedir, dolayısıyla içsel ve dışsal olasılıkların her ikisine de imkân tanırken bu ikisi arasında özel bir diyalektik olabileceği ile hiç ilgilenmiyor. Ancak, konuya daha yakından bakınca Bobbitt'in kurduğu yapıda temel bir çelişkinin var olduğu açıkça görülür: Bir yandan ülke içi gelişmelerin daha önemli olduğunu ileri sürer: 'iç uyum, süreklilik ve en önemlisi stratejik operasyonlar için meşruiyet sağlayarak uzun vadede askerî üstünlük kazandıran anayasal düzendir'. Bundan dolayı 'uluslararası hukuk, bu toplumu oluşturan tek tek devletler içindeki özel anayasal düzendeki başarının belirtisidir.'[10] Diğer yandan da dıştaki yapının belirleyici olduğunu savunur: 'Dönüp geriye bakıldığında dönemsel savaşların tarihsel önem kazanmasının nedeni, bu savaşların aslında savaşan kurum olan devletin temel yapısını tehdit etmesidir ve sonunda bu yapıyı değiştirirler', bundan dolayı, 'bir dönemsel çözüm, ülke içindeki egemen anayasal düzeni kabul eder ve meşrulaştırır, çünkü 'bu örnek düzen, o barış çözümü tarafından oluşturulan çatışmalarda tekrarlanır.'[11]

Bu şekilde açıklanan iki varsayım birbiriyle çelişir. Bu varsayımların özgür bıraktığı anlatımda hangisinin üstün olduğuna dair pek şüphe duyulmaz. Bobbitt'in birincil geri planı ve önceki yazılarının çoğu, caydırma teorisinden çok anayasa hukuku ile ilgilidir, ama *Aşil'in Kalkanı*'nın önplanında savaş ve savaşın sonuçları yeralmaktadır. Bu kitabın en önemli iddiası, 'anayasal' yetkilendirmelerin acımasız jeopolitik seçme alanındaki düzenli değişmesidir. Bu alanın tarihini oluşturan birbirini izleyen ve her yerde otuz ile kırk yıl arasında süren Uzun Savaşlar'dır. Son askerî yenilikleri benimseme baskısı, iç karar alma mekanizmasının merkezini bu yeni silâhları en etkili şekilde harekete geçirebilecek yerlere kaydırmakta, bu

[10] SA, s. 209, xxix.
[11] SA, s. 333, 502.

da geçmişten miras alınmış yöneticilik ve savaş normlarının bu kişiler lehine değişmesine yol açmaktadır. Hükümetler, savaşan devletler çağının erken modern dönemdeki başlangıcından itibaren yükselen rakiplerinin başarısını açıklayacağını düşündükleri yeniliklere özenmeye çalışmışlardır.

Bu *Primat der Aussenpolitik* [dış politikanın önceliği], ülke içi devrimlerin devletlerin bu alandaki stratejik hedeflerini yeniden tanımlayabileceği fikrinin kabul edilmesiyle feshedilmedi, fakat sınırlandırıldı. Hevesli devletler, hegemonik devletin örnek anayasa modelini taklit etmeye çalıştılar. Ancak sahip oldukları daha eski anayasal mirasın ağırlığı altında genellikle yeni devrin muzaffer stratejik yeniliklerini benimsemede başarısız olurlar ve süregiden yarışta ya ilhak edilir, ya etkisizleştirilir, ya da geriye düşerler. Yazar, tasarımlanmış her dönemde projektörlerini yalnızca tarihsel ilerlemenin düzgün hattını temsil eden ve geriye kalanı ilgisizlik alanına bırakan devletlere çevirmektedir. Anayasa tarihi, anlatımın açıklığa kavuşturacağı çağdaş neoliberal militarizmin özel bir biçime sokulmuş silsilesini oluşturan 'prens' devleti, 'kral' devleti, 'bölgesel' devlet, 'devlet-ulus' ve 'ulus-devlet' gibi meşru güçlerin kesin niteliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Bu geçitte konu silâhlar ve diplomasidir. Bu ikisi hukuksallık değil, yeni bir meşruiyet oluştururlar. Bobbitt temel öyküsüne uluslararası hukuk teorilerinin evrimini aynı beş yüz yıl içinde izlemeyi vaat eden bir baştan savma altplan yerleştiriyor. Bu altplanda Vitoria, Suárez, Gentili, Grotius, Wolff, Vattel, Austin kendi dönemlerinin birçok örneklemeleri gibi süratle bir değerlendirme halinde önümüzden geçiyorlar. Kitaptaki bu ek hattın ne kadar gayrı ciddî olduğu aslında, modern çağa, –yirminci yüzyılın iki savaş arası döneme– gelindiğinde net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bobbit, bu noktada Kelsen'i Egemenlik ve Uluslararası Hukuk Teorileri Sorunu [*Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts, –ç.n.*] ve Schmitt'i dönemin uluslararası hukuk bilgilerinin klasik bir analizi olan *Toprak Hukuku*'ndan [*Der Nomos der Erde –ç.n.*] habersizce tartışmayı beceriyor – Frankfurt Okulu

hakkında engin bilgisine dayanarak ipe sapa gelmez değerlendirmelerde bulunmaktan da kaçınmıyor. Bu bölümlerdeki ahmaklıklar üzerinde daha fazla durmak haksızlık olacak. Zira bu gösterişli [fikirlerin, *–ç.n.*] Salamancadan New Haven School'a kadar birçok kurumdan gelen hukuk insanlarına yaptığı öneri, bu geleneğin devlet idaresi ilkelerini tanımlamasında oldukça mütevazı bir rol oynayacaktır. Bunun nedeni, muhtemelen, Bobbitt'in sonunda uluslararası hukuk ilkelerini Büyük Devletleri bağlayan geçerli normlar olarak değil, değişik anlamlara gelebilecek formüller, deyimler ve rasyonalleştirmeler repertuarı –özü itibariyle esnetilebilir ifadelerle kaleme alınmış, bir diplomatik dil oyunu– olarak görmesidir. Bir noktada sorduğu soru, bu yaklaşımını ortaya koymaktadır: 'Eğer bir uluslararası hukuk olmasa idi yirminci yüzyılın tarihinde herhangi bir değişiklik olur muydu?'. Bu arada Dean Acheson'un 'devletin varlığını sürdürmesi bir hukuk sorunu değildir' şeklindeki aslında kendi savlarını desteklemekten çok çürüten değerlendirmesine de yer veriyor.[12]

Anayasaların Anlamlarını Bulanıklaştırmak

Bundan dolayı Bobbitt, devletler arası ilişkiler anlatımında şiddeti ve meşruiyeti hiç de aynı zeminde değerlendirmediğine göre, bir ülkede devletin evrimi sırasında meşruiyet nasıl oluyor da gerçekleşiyor? Buradaki olağan dışılık hemen dikkat çekiyor. Dünyadaki hiçbir ülkede anayasa, ABD'de olduğu kadar kapsamlı görünmez. Gelgelelim Amerikan tarihi'nin kendisini Bobbit'in şemasına uydurabilmesi için en azından birbirini izleyen üç anayasal düzenin var olmuş olması gerekir (Devlet-ulusa, ulus-devlete ve günümüzün piyasa-devletine uyan hukukî değişiklikler). ABD'nin Kurucu Babaları tam bir ulus-devleti, birinci (yani Bobbitt'in İç savaş anlatımının izin vermediği) aşamayı atlayarak kurmuş olsalardı bile ikinci anayasa, piyasa-devletin biçimlenmekte olduğu bir dönemde, hâlâ sırada ya da sipariş edilmiş halde olurdu. Bu, 1787

[12] SA, s. 642, 654.

sözleşmesinin daha sonra değiştirilen aşağı yukarı bir avuç maddesinin gerçek bir kutsal belge kabul edildiği bir kültür için kesinlikle tahrik edici bir fikir olurdu. Bobbitt aceleye getirip bu sözleşmeyi inkâr ediyor.[13] Unutulmamalıdır ki anayasaya dokunulmaz.

Buradan çıkarılacak elbette Bobbit'in 'anayasa' kelimesini ülke içinde en azından genellikle –aslında– taktik icâbı ve mecazi olarak kullandığıdır. Bu kelime somut hiçbir haklar sözleşmesini ya da sağlam hukuk ilkelerini ifade etmiyor; olsa olsa farklı bir insan karakterine gönderme yapıyor. Yazarın metninin güzel görünen fakat içi boş sözlerle kaplı yüzeyinin altındaki kaba biçimsel yanılsamalara dayalı reddiye, daha somut bir hukuksallığın gerekli olduğunu hissettiriyor. Bobbitt'in anayasa anlayışı aksi kanıtlanamaz gerçekler ile hukukî normlar arasındaki farkı ortadan kaldırıyor. Bu kelime *Aşil'in Kalkanı*'nda pratikte güç, zenginlik ve statünün bir paylaştırılma tarzını ifade ediyor: Kast edilen nihaî amaç kanunların meşrulaştırılmasıyla ifade edilebilecek olan Aristocu anlamda bir 'rejim'dir. Ancak geleneksel anlamı ile gizli bir ilişkisi olması nedeniyle bu kelimenin herhangi bir kaybı yoktur. Kelimenin bir anlamından diğerine kaymalar kitabın bütününün ayrılmaz bir parçasıdır.

Rönesanstan Büyük Savaşa

Bobbitt gerçek tarihsel anlatımına 1560–1660 yılları arasında cereyan eden 'askerî devrim'e giriş ile başlar. Bu dönemde silâhların boyutlarında on kat büyüme oldu, tüfekli piyade ortaya çıktı, yeni asker toplama ve talim tarzları oluşturuldu, askerin yetiştirilmesini ve malzemesini sağlayan malî aygıt yaratıldı, kaçakların masraflarını telâfî edecek malî işler merkezileştirildi. On altıncı yüzyılın büyük monarşileri bu silâh yarışına İtalyan yarımadasındaki feodalizm sonrası minyatür re-

[13] 'Böyle bir değişimin günümüzdeki ABD Anayasası'nın yerine başka bir anayasanın getirileceği demek olmadığını belirtmem gerekiyor': SA, s. 213.

jimleri taklit ederek başladılar ve Bobbitt'e göre, kendilerine Makyavelci 'prens devleti' unvanını kazandırdılar. Bu 'prens devleti'nin yükselişini Rönesans'ın seküler değerlerine atfetmekle birlikte Bobbitt'in elinde bu devletin anayasal biçimini örnek almış Reformasyon Karşıtı Hapsburglar vardır. Aşağı yukarı çekirdek devlet topraklarına dayanan bu Avustro–İspanyol hanedan Avrupa'da üstünlük için yarım yüzyıl boyunca rakibi Valois ile çatıştıktan sonra mirasını paylaştırmak ve 1555 yılında imzalanan Augsburg Anlaşması ile birlikte en büyük imparatorluğu kurmak arzusundan vazgeçmek zorunda kaldı.

Devletler arası savaşın ikinci dönemi bütün kıtayı kaplayan cephe hatları boyunca süren din savaşı ile patlayarak başladı. Bobbitt, Otuz Yıl Savaşları'nın savaş alanlarını, hukukî statüsü sonunda Westphalia Anlaşması ile onaylanmış olan 'kral devleti'nin ortaya çıkışının deneme alanı olarak görüyor. Hapsburg klanının Madrid ve Viyana'da yaşayan güçlü, birbirinden ayrı dalları tıpkı en parlak devri inanılmaz bir şekilde sonraki yüzyıla aktarılmış olan Alman Cumhuriyeti gibi görüş alanının dışına çıktı. Birleşik Eyaletler'de [Piyemonte–Sardunya Krallığı, *–ç.n.*] ve İngiltere'de cereyan eden on yedinci yüzyıl devrimleri yazarı yükselen mutlakıyetçilik çağı hayali konusunda tereddüde düşürmüyor. Richelieu ve Gustavus Adolphus, doğmakta olan bu dünyanın iki lideridir ve anayasal formülleri *cuius regio, eius religio*'dur [yönetenin dini yönetilenlere dayatılır, *–ç.n.*]. Ardından gelen Güneş Kral'ın hükümranlığı bu kraliyet devletinin –Bobbitt'in tipolojisine göre, mezhep didişmelerini engellemiş, yağmacı bir maliyecilik uygulayan, çekirdek devlet toprağıyla bütünleşmiş bir hanedanlık rejimi– bir zirve noktası olarak görülür. XIV. Louis'nin askerî ve hanedanlık olarak büyümesini sınırlayan savaşlar koalisyonu ise güçler dengesinde kazanılmış hakları –1713'de imzalanan Utrech Anlaşması'nda savaş ve diplomasinin temel bir normu olarak kabul edilmiş olan– 'bölgesel devlet'in anayasal biçimini teşkil etmiştir. Bobbit, Versailles'ın saray görkemi ve hanedan arzularından kaçınan devletlerini 'bölge-

sel' olarak tanımlamıştır, ama bu devletler hoşgörüleri, hukukî rasyonellikleri ve büyümeyi teşvik eden merkantilizmleri ile dikkati çekmişlerdir. Klasik kabine savaşları on yıllarında Bourbon monarşisi yavaş yavaş dağılırken ondan kalan boşluğu İngiltere, Birleşik Eyaletler ve Prusya üçlüsü dolduruyordu.

Uluslararası ilişkilerin bir sonraki döneminde devletleri Avrupa güç hiyerarşisine taşıyan anayasal yenilikler ise cumhuriyetçi başkaldırılardı. Fransız Devrimi, hükümet yönetimindeki bir kitlesel seferberlik modeli oluşturdu. Bu model, Napolyon işgâlinden sonra yeniden ortaya çıkan en yenilikçi devletler tarafından benimsendi. Sert bir şekilde budanmış eski Avrupa devlet sisteminden doğan Hegelci-Clausewitzçi 'devlet-ulus' mefhumunun tarihsel insanın etik cisimleşmiş hali olduğu öne sürüldü. Bobbitt, Viyana Kongresi'nin öyküsünü yeniden değerlendirerek, bu olayın restorasyon ve reform arasında uyumlu bir çaba sürecindeki Büyük Devletler'in Areopagus'unun [Eski Atina'da Yüksek Hukuk Meclisi–*ç.n.*] güvenlik haklarını ve zorunluluklarını onaylayan bir diplomatik kongre olduğunu belirtiyor. Castlereagh'ın öyküsü, eski status quo'dan vazgeçmek istemeyen dar görüşlü çağdaşlarıyla anlaşmazlık içinde ve geleceğe dair tasarıları olan bir devlet adamının dokunaklı öyküsüdür. Bobbitt ise dünya tarihinin bazı umulmayacak heykellerini karnından konuşan adamlar haline getirdiği belirli bir tarih anlatımı tarzı içinde aslına hiç benzemeyen bir karakter çiziyor. Tıpkı Kissinger'in çizdiği Metternich ya da Calasso'nun Talleyrand karakterleri gibi.

Ne var ki Bobbitt'in yanlış anlaşılmış dehası hakkında ayrıntılı konuşmak anlatımdaki çelişkinin üstünü tamamen örter. Devlet-ulusu varsayımsal olarak yeni dönemin meşru anayasası olarak –iddia edildiğine göre– kutsallaştırsa da, aslında Viyana Kongresi, devlet-ulusun ileri örneği olarak Fransa'da, –Bobbitt'in şemasında zafer kazanan olmuş olması gereken– cisimleşmesinin parçalanmasını, kendisinin inkârını ve bir uçta I. Alexander'dan diğer uçta da VII. Ferdinand'a kadar Kı-

ta'nın büyük bir kısmındaki hanedan meşruiyetini teminat altına almıştır. Bu hükümdarların kendilerini 'devlet-ulus'a varsayımsal vakfedişlerine verdikleri muhtemel anlamın ne olabileceği, ancak insanın hayal gücüne bırakılabilir.

Bobbitt'e göre 'ulus-devlet'in sonraki aşamasına geçiş Manchester'in manzarasını ABD'ye ve Kıta Avrupası'na taşıyan yüzyılın ortasındaki sanayi devriminin bir ürünüdür. Orduların nakledilmesindeki hız, ateş gücü ve malzeme tedarikinin hacmi gibi alanlarda beklenmedik bir anda ortaya çıkan farklılıkların Prusya, Piemonte ve Birlik'in yürüttüğü savaşların sonucunda belirleyici etken olduğu ortaya çıktı. Bu anayasal çözümler devlet olma hali nihayet, refah vaatleri, kitlesel eğitim ve herkes için zorunlu askerliği içeren popülist projeleri bir politik evrenin kalıbı haline geldi. Ancak bu kalıbın eksiksiz oluşumu için Büyük Devletlerin resmî devlet milliyetçiliğinin daha militan inançlar haline gelmesi gerekiyordu. I. Dünya Savaşı'nın içinden Rus devrimi ve Mussolini'nin Roma'ya Yürüyüşü, Wilson'un idealizmi çıktı. Bu savaş ayrıca birbirinden çok farklı meşru ulus-devletlik modelleri arasındaki tarihsel savaşın da başlangıcı oldu.

Suçlu Almanya

Fakat farklılıklar eksenine bu giriş, anlamın iç uyumunu ikinci kez ve daha tehlikeli bir şekilde bozmaktadır. Bobbitt'in önceki barış konferanslarına ilişkin değerlendirmelerinde devletler arası düzen meşrulaştırıcı normlar, hemen her seferinde yükselen anayasal paradigmanın ortaya çıkışından kısa bir süre sonra yerleşiyordu. Ancak Versailles'da bu kurucu güç, aynı popülist aileye ait rejimler arasındaki uzlaştırılması mümkün olmayan *ideolojik* farklılıkların varlığından dolayı gerçekleşemedi. Liberal demokrasi, Komünizm ve Faşizm yirminci yüzyıl ulus-devlet'in üç ayrı yüzüdür: Önceki anayasaların aksine, ideolojik bakımdan bölünmüş bu türü maddileştirecek hiçbir somut evrensel unsur yoktur. Çok sert ve yoğun geçen bu mücadeleden dolayı yirminci yüzyılda 1914-1990 arasında cereyan eden Uzun Savaş, kurumsal bir ulusla-

rarası çözüme ulaşmaksızın gerçekleşti. *Aşil'in Kalkanı*'na göre tarihte 'ulus-devlet' egemenliğine ilişkin mutabakata dayalı normlar yalnızca 1990'da Paris Barış'ında Uzun Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bütün sisteme yayıldı ve bundan kısa süre sonra erimeye başladı. Bu anlatımdaki çelişki, yazar tarafından çözümlenmediği gibi kayda da geçmemiştir.

Bu öyküde Wilson tarzı enternasyonalizm liberal demokrat eğilimin ulus-devlete dayalı dünya düzeni yaklaşımının özeti olarak ele alınmıştır. Bobbitt, Amerikan gerekçelerinin en az 1918'de Alman saldırısını gerileten Wilson'ın müdahale kararından daha saf olduğu gibi daha sonra gerçekleşen ve aslında mükemmel bir ahlâkî çaba olan Hitler karşıtı koalisyondan bile daha saf olduğunu iddia etmektedir. Şimdi artık Colonel House'ın hapishaneden çıkmasının zamanı gelmiş bulunuyor. Bobbitt, geleneksel diplomatik kanalları atlayarak Wilson'ın Eski Dünya'yı canlandırma isteğinin nasıl yok olduğunu istekle anlatıyor. Yazar bu aceleci Amerikan elçisinin öyküsünü lekeleyecek James tarzı herhangi bir incelikli alaya izin vermiyor. Öyküde önceki bir bölümden çıkarılan ders tekrarlanır: Castlereagh nasıl Kutsal İttifak'ı ortaya çıkmakta olan yarı parlamenter devlet-ulus normlarını benimsemeye ikna etmeye çalıştı ise Beyaz Saray da şimdi aynı şekilde onları en yüksek yeni ulus-devlet ideallerini anlamaya yönlendirmeye çalışmaktadır. Gelgelelim önünü göremeyen Avrupalı savaşçılar Wilson'un öngördüğü geleceği çirkinleştirerek artık eskimiş ayrıcalıklarına yapışmaktadırlar.

Bu görüşü benimseyen tarihçiler, muzaffer Antant ülkelerini [İtilaf Devletleri] tarihsel diplomatik af sözleşmesinden vazgeçerek yenilen devletlere sürdürülemez savaş suçu yükümlülükleri dayatmakla suçlamaktadırlar. Bobbitt ise tersine, Wilson'ın mükemmel önsözü ile Clemenceau'nun sert ultimatomları ile birleştirmeye çalışmaktadır: Bobbitt'e göre, Almanya Uzun Savaş'ı başlatan ülke olduğu gibi ezici, cezalandırıcı yenilgi ile karşı karşıya kalıncaya kadar esasında kriminal bir saldırgan olarak kalmak zorundaydı. *Aşil'in Kalkanı*'ndaki en garip özellik Hunların 1914 bağbozumu korkulu-

ğu gibi hortlamasıdır. Bobbitt'in Prusya-Alman Devleti hakkındaki değerlendirmeleri şaşırtıcı derecede bir dizi câhil iddiadan oluşmaktadır. Bunların arasında en önemlisi bu devletin daha 1871'de zaten faşist olduğu iddiasıdır. Bundan dolayı, yazar okuyucuya ciddî ciddî şöyle demektedir: 'Alman tarihinin 1871 ile 1945 arasındaki temel sürekliliğini sağlayan bu devletin değişmeyen hedefidir: Bir faşist anayasa sistemini liberalizm ve sosyalizme karşı savunmak'.[14] Bundan dolayı yazara göre, savaştan galip çıkan devletler Weimar Cumhuriyeti'ne bu kadar ağır şartlar dayatmamış olsalardı Naziler iktidara daha erken gelirlerdi ve öylece yaklaşan kaçınılmaz savaşta kesin bir üstünlük sağlarlardı. Weimar Cumhuriyeti'nin Versailles Anlaşması'nın sert koşullarından dolayı yıkılmış olduğu fikri olsa olsa bir işten atılmanın bile gerekçesi olabilir.

Anakronik görünmekle birlikte, Büyük Güçlerin çeşitli yırtıcılık ve manevralarını büyük bir soğukkanlılıkla ele alan bir çalışmada Alman militarizmine yönelik bu ters yaklaşımın bu düşmanlığın, çağdaş bir yankısı olacaktır. Bu noktada, Hitler ile Saddam Hüseyin'i eşitlemek amacıyla kurgulanan yatıştırma çabaları üzerinde düşünmekte yarar görüyorum. *Aşil'in Kalkanı*'nın hatalı noktası Alman tarihsel içeriğinin bünyesine iliştirilmiş olmasıdır. Bobbitt başka yerlerde, entelektüel bağımsızlık açısından son derece yeteneklidir. Örneğin, ABD'nin Soğuk Savaş sırasında kendisinden zayıf Sovyetler Birliği'ne karşı sürekli olarak saldırı durumunda olduğunu kabul etmekte hiçbir güçlükle karşılaşmıyor. Ayrıca –belki de aile bağlarından dolayı–, amcasının Vietnam savaşını ve Dominik Cumhuriyeti'nin işgâlini komünizme karşı savaşın değerli öyküleri olarak baştan aşağı övülmeye değer buluyor.[15] Bobbitt gerektiği anlarda kendisini resmen teyit edilmiş kurbanlık hikâyelerinin yönlendirmesine izin vermiş olsa da yar-

---

[14] SA, s. 26.

[15] Vietnam Savaşı 'Müttefiklerin sonunda zafer kazanmalarına katkıda bulundu'; Dominik Cumhuriyeti'ne yapılan müdahale 'dönemin en başarılı demokrasi yanlısı eylemlerinden biri' idi: SA, s. 9, 59, 474.

gılarını ve hikâyelerini sık sık her derde deva acı ilaçlarla tamamlamaya kalkmaktadır. Aslında Bobbitt, yakın geleceğe doğru bakıyor olduğunu itiraf ediyor. Onun gördüğü yakın gelecekte büyük devlet müdahalesini meşrulaştıran normlar –artık artık egemen ulus-devletin modası geçmiş bir deyimi olan– savunma dilinde kullanılmamalıdır.

Paris'te Şafak mı Akşam Karanlığı mı?

Bobbitt günümüzün tarih öncesinin sonlarına yaklaşırken Paris Barışı adını verdiği süreci –1990'ın sonlarında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi'nin kabul ettiği 'Yeni Bir Avrupa Şartı'–, muzaffer Batı'nın Versailles'da kaçırmış olduğu liberal demokratik anayasa normunun evrensel tanınma fırsatını elde ettiği diplomatik sahne olarak tarif ediyor. Bobbitt'in anlam mimarisi için bu ânın önemi açıktır: Bu ân bugünün üzerinde dönmeye devam ettiği çağdaş tarihin gerçek dayanağıdır. Ancak yazarın yapısındaki en önemli çözümsüzlük, tıpkı bu düğüm gibi çözülür. Zira Paris Barışı, devletler camiasının demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisinin dünya ölçüsünde meşrulaştırılmasına dayalı yeni anayasasının işaretini vermektedir. Bu özelliğiyle kıstaslara ciddî ve toptan meydan okunan her yere, bu normları korumak amacıyla yapılacak askerî müdahale hakkını güçlendiren bir sözleşme işlevi görür. Bobbitt bu durumu şöyle açıklıyor:

> Paris Barışı, bu sorunu devletler toplumu için çözüme kavuşturmalıdır: Parlamento kurumlarını reddeden ve insan haklarını ihlal eden bir devletin egemenliği kusursuz sayılamaz. Egemenliğin toplumlar tarafından hükümetlerine devredilme araçları olan bu kurumların reddi fazlalaştıkça, hükümetleri diğer hükmetlerin müdahalesine karşı koruyacak olan egemenlik pelerini de o kadar kısalır. Örneğin, ABD'nin Irak'ın egemenliğine karşı savaşı bu açıdan değerlendirilmelidir.[16]

Ayrıca, diyor yazar, Paris Barışı, kabul edilmiş normlara uy-

---

[16] SA, s. 680.

mayarak nükleer silâh sahibi olmaya çalışan bir hükümetin ulusal egemenlik örtüsünü üzerinden çıkarır ve bu durumda suçlu devlete karşı yürütülecek engelleyici saldırıları haklılaştırır.[17] Bu anlatımda 1990 Şartı bütün bir çağ ve bir sonraki dönem için meşru diplomasi ve savaş koşullarını belirleyen Viyana Kongresi'nin birinci dereceden varisi olarak görünür.

Fakat bu şartın metnine kısaca göz gezdirdiğimiz zaman bile 'Paris Barışı'nın bu yorumla bir alakası olmadığı açıkça görülür. Bu sözleşme Bobbitt'in onaylayabileceği eylemleri kesinlikle reddeder. 'Sözleşmeyi imzalayanların yaptığı açıklama şöyledir: '[Birleşmiş–*ç.n.*] Milletler sözleşmesinin zorunluluklarına ve Helsinki nihaî belgesinden kaynaklanan taahhütlere uygun olarak herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da politik bağımsızlığına karşı bir tehdit oluşturmak ya da güç kullanmaktan ya da bu belgelerin ilke ya da amaçları ile çelişen başka herhangi bir şekilde davranmaktan kaçınma konusunda verdiğimiz sözü teklarlarız. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nden kaynaklanan zorunluluklarla çelişkiye düşmenin uluslararası hukukun ihlali olduğunu hatırlatırız.'[18] Büyük bir kısmı Batılı politikacılar tarafından kabul edilmiş olan bu metnin önemsiz bir *cause de style* [kabul edilmiş kural–*ç.n.*] olmadığı, NATO'nun hem Yugoslavya'ya saldırısını hem de Irak'ın Anglo-Amerikan kuvvetler tarafından işgâlini kınayan ve tarihsel açıdan bakacak olursak sözleşmenin en önemli imzacısı olan bir şahsiyetin yani Gorbaçev'in gösterdiği tepkiden anlaşılabilir.

Fakat en ayrıntılı okuma bile Paris Barışı'ndan, ABD'ye insan hakları ve nükleer kulübün ayrıcalıkları adına istediği zaman çapulculuk etme hakkını verecek açık uçlu bir *Yetkilen-*

---

[17] Otoritesini temel haklarla birlikte varolan temsili kurumlardan almayan hiçbir devlet kendisine ait olduğunu iddia ettiği egemenlik haklarına dayanarak nükleer caydırma ya da misilleme tehdidine kendi halkını meşru gerekçelerle maruz bırakamaz çünkü bu devletin nükleer hedef haline getirdiği halk böyle bir tehlikeye maruz kalma konusunda ona onay vermemiştir. En azından Paris Barış Konferansı bunu engelliyor': SA, s. 680.

[18] Bkz. 'Yeni bir Avrupa için Paris Şartı': www.osce.org

dirme Yasası [Enabling Law, *–ed.*] çıkaramıyorsa, Paris Barışı'nı bu çağın gerektirdiği yeni uluslararası sistemin şafak vakti olarak görmek mümkün müdür? Bobbitt, başka ânlarda, bu metnin sınırlılıklarının kesinlikle farkında olarak ve 1990 sözleşmesini tamamen başka bir kalıba dökerek çok farklı tanılarda bulunuyor. Yazarın, Tarih'in sonunda yeni bir dünya düzenini tanımlamaktan çok uzak olan bu yorumunda Paris'te sözleşmenin imzacıları çöküş halindeki bir uluslararası anayasal çerçevenin normlarını onaylayacaklardı. Zira tam bu zafere ulaşılmış olduğu ânda çanlar, liberal-demokrat ulus-devletler için çalıyordu. Çan sesleri arasında yeni bir politik biçim, piyasa-devlet, ulus-devlet'in yerini almak üzere doğuyordu. Bobbitt bu iki devlet biçimi arasındaki farkı basit ve buz gibi bir formülle ifade ediyordu: Piyasa-devlet meşruiyetini artık halkının refahını geliştirmek üzerine inşa etmekten çıkmıştır.[19]

Tersine, bu yeni devlet biçimi, fırsatları en fazlaya çıkararak 'dünyayı işe yarar hale getirir' ve böylece becerikli ya da şanslı olanlar dünyadan yararlanırlar. 'Adalet normlarına kayıtsız kalarak ya da bundan dolayı herhangi bir yerleşik ahlâkî değere önem vermeyen hukuk, artık ekonomik rekabetin önünde engel olmaktan çıkmıştır,'[20] denerek piyasa-devlet üç çelişki ile tarif edilmektedir: Hükümet daha merkezi, fakat daha zayıf hale gelir; yurttaşlar giderek izleyiciler halini alırlar; refah olanakları kısılır, ama güvenlik ve gözetim sistemi genişler. Bobbitt ağır başlılıkla sonuçları aşındırıyor. Maliyenin seçim politikalarındaki pençesi ahlâksızlığın izlerini silecek kadar sıkılaşır. Özelleştirme dalgaları devam ederek devleti teslim alır ve sonunda devletin büyük parçalarını eriterek gevşek ve değişen ama müteahhitlere devredilmiş gizli operasyonlar takımı haline getirir. (Bobbitt, İran Karşıtı Girişim'in Senato'daki araştırma [komitesinin–*ç.n.*] danışmanlığı görevini hatırlayarak kapitalizmi suçtan ayıran ince çizgileri daha çok fark edecek bir yargı sistemi çağrısında bulunur.)

---

[19] SA, s. 222.

[20] SA, s. 230.

Ebeveynler çocuklarının beşeri sermayesini artırmak amacıyla erken yaşlardan itibaren özel okullara yöneldikçe kamusal eğitim içe çökecektir. Eşitsizlik ve suç, Brezilya'daki oranlara kadar yükselebilirdi. Temel vatandaşlık hakları terörizme karşı polis harekâtlarını kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Vatandaşlığa ilişkin bazı hayaller zaman içinde yerini daha gerçekçi olan seçmenlerin oylarının eşit ağırlıkta olmadığı sisteme bırakacaktır. Medya plebisitleri atomize çoklukların rızasını sağlama işlevini açıkça benimserken temsili hükümet de artan ölçüde biçimselleşecektir. Ulusal güvenlik ile ilgili yönlendirilmiş haberler o kadar yaygınlaşacaktır ki yeni bir biçime göre ayarlanmış kamuoyu bilgi kuramı ortaya çıkacaktır.

Piyasa-devletin Doğum Sancıları

Piyasa Devlet, Bobbitt'in yarı bin yıllık anlatımının son noktası olarak onun günümüz Batı'sı için hazırladığı reçetelere uygun bir sahne kuruyor. Yazar bu sahneyi yeterince ayrıntılı biçimde tasvir etmiş olmasına rağmen sahnenin kökeni hakkında tutarlı bir açıklama sunmuyor. Başlangıçta bize iletilmiş olan beş unsur ulus-devleti aklamamızı mümkün kılıyor! İnsan hakları normları, kitle imha silâhları, devletler arası salgın hastalıklar, küresel maliye ve internet. Ulus-devleti yavaş yavaş ortadan kaldıran tehditler, başka bir listede 'çevresel tehditler, kitlesel göç, sermaye spekülasyonu, terörizm ve siber müdahale' olarak sıralanıyor.[21] Bobbitt başka bir yerde de şöyle diyor: 'Piyasa-devleti, Uzun Savaş'ın sonuna ve bu savaşı sona taşıyan bilgisayar, iletişim ve kitle imha silâhları alanlarındaki devrimlere anayasal bir uyarlamadır'. Ancak bu açıklamadan hemen sonra ekliyor: 'Kendisine yönelik stratejik tehditlerden *dolayı* Devletin hangi biçimlerde kesin değişimlere maruz kaldığından bahsetmedim ve bahsetmek istemiyorum.'[22]

---

[21] SA, s. xxii.

[22] SA, s.228, 234.

Piyasa-devletine geçiş böylece basit bir gerçeği hatırlatıyor: Bu devleti askerî konularda bir devrimden gelen geri besleme olarak açıklamaya dönük hiçbir çaba harcanmamıştır. Öte yandan son otuz yılda küresel ekonomik alt üst oluşları, refah devletinin malî buhranları ya da Komünizmin yenilgisiyle birlikte cereyan eden ideolojik ortam değişikliğinden etkilenen bir girişim de olmamıştır. *Aşil'in Kalkanı*'nın nedensel eklemlerindeki tembellik hiçbir yerde buradaki kadar vurgulanmamıştır. Bu ise bu devlet tipinin özelliklerinin açıklanmasında çok önemli bir husustur.

Piyasa-devletin ne zaman doğduğuna ilişkin bilgiler bile henüz netleşmemiştir. Eğer piyasa-devletinin iki mimarının adını verecek olursak Thatcher ve Reagan en mantıklı seçeneklerdir. Bu iki isim özelleştirmenin öncüleri ve dünya ölçüsünde malileştirmenin başlatıcılarıdırlar. ABD'de Reagan yönetiminin yeniden silâhlanma ve örgütlü emekçilerin ağır biçimde haraca bağlanması yoluyla Amerikan gücünü iyice artırmaya dönük faaliyeti, Soğuk Savaş dönemi sonlarına rastlayan basit ve ani bir hastalık nöbetiyle açıklanamaz: Patron saldırısı ve seksenlerin militarizmi halen içinde yaşamakta olduğumuz yeni bir politik düzenin gelişmekte olduğuna işaret etmekteydi. Ne var ki Bobbitt'e göre 'Başkan Reagan ve Başbakan Thatcher ulus-devletin son liderlerindendirler', çünkü bu liderlerin meşruiyetleri hâlâ halklarının refahını geliştirme iddialarından kaynaklanmaktadır. Bu anıyı bir yana koyduğumuz zaman ise 'Bush ve Blair piyasa-devletin ilk politik önderlerindendirler'.[23]

İşte bu noktada Thatcher'in 1990 yılının Kasım ayında Paris'te Yeni Avrupa Şartı'nı imzaladığı sırada iktidardan düşürülüşünden daha iyi bir simge olamaz. Thatcher, Paris'te ol-

---

[23] SA, s. 222. Başka bir yerde, bu noktadaki anlatımının bütün salınımlarına uygun olarak kurucuya gereken saygıyı gösterir: 'en tanınmış piyasa–devletleri içinde asıl işi Margaret Thatcher ile Ronald Regan yapmışlardır. Çünkü her ikisi de ulus-devlet için refah devletinin gerekçelerini itibarsızlaştırmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

duğu sırada Londra'da toplanmış olan partisi tarafından aşağılayıcı bir şekilde sepetlenmiştir. Bobbit'in incelediği Paris Barışı'na ilişkin birbirine zıt iki yorumdan birinin bu anlatımdakinden çok daha bilgilendirici olduğu çok açıktır. O ay medyada yeni bir anayasal düzenin başlangıcı değil, eskisinin geride kalışına ilişkin manşetler yer aldı ancak bunlar kısa sürede unutuldu.[24] Soğuk Savaş sonrasının birbirini izleyen buhran ve felâketlerinin yanılsamaları hızla dağıttığı koşullarda ABD, sadece uluslararası hukukun nasıl yorumlanacağına karar vermek konusunda egemenlik hakkının gereklerine göre davranmak iddiasında bulunmakla kalmadı; uluslararası hukuku da egemenlik hakkı iddiasıyla giderek daha fazla keyfi yorumladı ve kullandı. Birinci Körfez Savaşı, uluslararası toplulukta etkileyici Amerikan liderliği söylemiyle, müstakbel bir dönemin açılışının kutlandığı bir olaymış gibi göründüyse de bu olayın sahte bir şafak olduğu anlaşıldı.

Çünkü Birleşmiş Milletler Balkanlar'da güvenilmez olduğunu kanıtladı, Paris vaazları ise iyi rehberlik yapamadı. Yeni icât edilmiş piyasa devletleri, birleşik bir amaç ortaya koymak bir yana acınacak bir dağınıklığın içine düştü. Bobbitt, Yugoslavya krizine ilişkin değerlendirmesinde dikkatleri toplumsal ve stratejik yapılar arasındaki iç içe geçmişlik ilişkisinden uzaklaştırıp Bosna'nın kaderi konusunda Batı kamuoyunun öfkesi mizansenine, yani, sert güçten yumuşak güce yöneltmektedir. Bobbitt, kamuoyu fikirlerinin modern yönetişim tarafından dikkate alındığını iyi bilmesine rağmen, parçalara ayırdığı dünyayı yalnızca gazetecilik açısından sunuyor. Yugoslavya'nın parçalanmasını kendi tarzıyla yeniden kurarken Atlantik uluslararasıcılığından çıkan resmî dersleri tekrarlıyor. Oysa bu olay, insan hakları ile milliyetçiliğin birbiriyle çeliştiğini ortaya koyan, bu soykırım karşısında Avrupa'nın yatıştırma politikasının, Amerika'nın tereddütünün ve ulusla-

[24] Birbirini izleyen uluslararası düzenlerin haberciliğini yapan bir şema sunan Plate III'e göz attığımızda bu düzenlerin ilgili barış anlaşmasının merkezine dayanak teşkil ettikleri ve şekilsel yerleşim ekseninin oldukça sağında bulunan 'Paris Barışı'nın mahiyeti açıkça anlaşılır. SA, s. 346.

rarası [güçlerin–*ç.n.*] kayıtsızlığının öyküsü olarak yorumlanmalıydı. Ruanda'daki çok daha vahim boyutlara ulaşmış olan cinayetlere dikkat çeken hain Boutros-Ghali, bu kökler efsanesi içinde, ölüm halindeki bir devletler arası düzenin şaşırtıcı aldatmacasını yapıyordu. Bu olaylar sırasında Batılıların kendi aralarındaki anlaşmazlıklar, bozulmayan bir soğukkanlılıkla aşıldı.

İyi ki sonunda Clinton durumu anladı ve Miloseviç'i kontrol altına aldı. Bundan dolayı aslında dönüm noktası Paris değil Rambouillet'dir. Soğuk Savaş'tan miras alınmış olan uluslararası yapının yeniden şekillenmeye başlamasını sağlayan Devletler İttifakı'nın dindarlığı değil, ABD'nin ültimatomudur.[25] Amerikan devletinin manevra alanı bundan sonra düzenli olarak genişledi. Mümkün olanın sınırları hâlâ cesurca belirleniyordu. Bobbitt'in ifadesiyle, tüm ulus-devletlerin egemenliğini tanımaya dayalı eski uluslararası düzeni paramparça eden Amerikan rejimi, piyasa-devletlerin genişleyen hukukî evrenlerinin ateşleyicisidir. Bundan dolayı yirminci yüzyıl anlaşmalarının normları ve ittifak yapıları sürekli değişim halinde idi. Ancak, bu düzensizlik, çalışmakta olan bir kurucu gücün geçiş halindeki dışa vurumu değil, evrensel hukuk kuralları biçiminden vazgeçip esnek stratejik ilkelere dayalı bir hukuk sistemini benimsemekte olan çok yönlü yeni bir emperyal otoritenin işareti idi.

Amerika'nın Üstünlüğü

Bu durumda anlaşma konferansları, tarihi vakayinamelerde yer alan bölüm başlıklarından başka bir şey değildir: Bu konferanslar, daha sonraki gelişmelere göre anlamlandırılabilirler. ABD, Paris deklerasyonlarından itibaren, neoliberal piyasa-düzeninin tartışmasız şampiyonu olarak mülkiyet ile savaş ve barış kurallarının yeniden yazılmasına önderlik yapmak zorunda idi. Ne var ki böyle bir önderlik [bir devletin–*ç.n.*] ken-

---

[25] Bkz. SA, s. 468, ancak Bobbitt anlatımındaki çelişkinin farkında değildir.

di yaptığı kurallar karşısında sorumlu tutulma tehlikesini beraberinde getirecekti. Bobbitt bu sorundan, esneklik ve muafiyet konularında ihtiyatlı bir ısrar ile kurtulunabileceğine inanıyordu. Yani, Amerika'nın çıkarlarını yeterince korumayan kara mayınları, insan hakları mahkemesi, kimyasal ve biyolojik silâhlar, anti balistik füzeler ve bunların yayılmasına ilişkin anlaşmalar hiç tedirgin olmadan bir köşeye atılmalıdır. 'ABD en azından küresel güvenlikle ilgili sorumluluklarını yerine getirmeye devam ettiği sürece asla başka devletlerle aynı konumda değildir ve bundan dolayı başkalarına önerdiği yönetim tarzını benimsemezse karşılaşacağı ikiyüzlülük suçlaması nedeniyle mahcubiyet duymamalıdır.'[26] Çağdaş emperyalizmi yeni-muhafazakâr gurur getiren bir şiddetli fırtına olarak görenlerin tersine Bobbitt, Amerikan yayılmacılığının uzun vadeli mantığının güçlü bir tablosunu çiziyor.

Birleşmiş Milletler artık sendelemekte olan uluslararası tertibin yalnızca bir payandasıdır: İçinde bulunduğumuz bu yaratıcı yıkım çağında Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası, IMF, Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Örgütü, Avrupa Birliği ve hatta NATO'nun kendisi ya reformdan geçirilecekler ya da dağılarak unutulup gideceklerdir. Ortaya çıkma aşamasında olan piyasa-devlet dünyası kendi iç toplumsal biçiminin aynasıdır: Piyasa-devlet, açıkça rütbelerin malî ve askerî etkiye milimi milimine uygun bir şekilde paylaştırıldığı titizlikle seçilmiş kulüpler tarafından yönetilir. Bu gezegendeki oligarşilerin kendilerini meşrulaştırıcı vecizeleri 'herkese yeteneklerine göre'dir. Bobbitt küreselleşmenin kutsal sözlerini ara sıra dile getirse de, içine girmekte olduğumuz çağ, etrafı yoksullaştırma, şiddet ve bulaşıcı hastalıklarla çevrilmiş ve üzerinde biraz olsun Homerci yatıştırıcı neşeye yer verilmeyen sınırlı bir zenginlik sahnesi olarak tasvir edilmiştir. Ulus-devletler çağı geri ve 'geç kalmış' bölgelere özel olarak ekonomik kalkınma vadediyordu, fakat Bobbitt bu vaadin de iptal edilmiş olduğunu belirtmektedir. Kalkınmış ve geri bölgeler arasındaki tica-

[26] SA, s. 691.

ret koşulları Büyük Buhran zamanındaki kadar kötüdür; korunma koşullarında hızlandırılmış kalkınma olasılığı ise söz konusu değildir.

ABD bu manzarada tartışmasız bir üstünlüğe sahiptir. Bu üstünlük ne kadar sürecek? Bobbitt bütün piyasa-devletlerin anayasa hazırlarken Amerikan anayasa maddelerini model almak zorunda kalmalarına ilişkin kuşkuları dağıtmak için çok çaba harcıyor. Avrupa ve Asya'nın, farklı kültürel köken ve kamusal önceliklerinin biraz farklı olmasının ifadesi olarak kendilerine özgü değişiklikleri söz konusudur. Yazar, bundan dolayı günümüzde diyor, üç tip piyasa-devlet vardır. Bunlar 'girişimci', 'yönetimsel' ve 'ticarî' piyasa-devletlerdir. Bunlar, bu biçimler OECD'nin bildik baskın unsurlarını temsil eder: Anglo-Sakson sokağı, Ren Tipi Hissedarlık modeli ve Japonya Anonim şirketi. Burada bu modellerden her biri kendi yeşil görüntüsü ile süslenmiştir: Çayır (ABD), park (Almanya) ve bahçe (Japonya). Bu üç modelin özelliklerini üçünün koşulları da adeta eşitmiş gibi tarafsızlık edasıyla sayan Bobbitt, bunlardan herhangi birinin diğer ikisi üzerinde sonunda hâkimiyet kurması mümkünmüş gibi bir tablo çiziyor.

Ancak tarafsızmış gibi görünerek ikna edici olmaya çalışıyor. Japonya ve Almanya, yani tüccar ve işletmeci modeller ulus-devlet mirasını paylaşırlar; birincisi geleneksel grup sorumluluğu ilkesini korur, ikincisi ise çıkar grupları işbirliği ve toplumsal adalet ilkelerini. Yalnızca girişimci model, yani ABD saf piyasa-devlet modeline yaklaşır ve bundan dolayı bu ülke diğerlerini rekabet dışı bırakmaya çalışır. ABD'nin çokkültürcülüğü, serbest piyasası ve bünyesindeki dinsel farklılıklar –ki bunların hepsi de ulus-devletin merkezileştirici çabalarına direnmektedir– ve hepsinden önemlisi farklılıkları hoşgörüyle karşılama alışkanlığı, bu yeni anayasal düzene uyma sürecinde ABD'ye diğer ülkeler karşısında üstünlük sağlamaktadır.'[27]

---

[27] SA, s. 242. Ayrıca, 'girişimcilik modeli ABD'ye Amerika'nın dünyadaki etkisini koruyacak kolektif malların yaratılması, pazarlanması ve "satışı" için en iyi koşulları sunar': s. 292.

Mevcut üstünlük, ABD'nin uluslararası sistemdeki emsalsiz ülke konumunu yakalamasından çok farklı bir durumdur. Washington aslında, ekonomik temellerinin giderek daha fazla istikrarsızlaştığı koşullarda dünya pazarının fiilî etkisini kırmak için askerî üstünlüğünü kullanabilir. Büyük Avrupa devletleri, borç batağı açmazlarının yarattığı sorunlar nedeniyle iki savaş arası dönemde kendi aralarındaki sorunların çoğunda Amerika'nın arabuluculuk yapmasını kabul ediyorlardı. ABD, paranın dünya ekonomisi içinde istikrar bozucu bir biçimde dolaşmasını sona erdirecek herhangi bir uluslararası borç düzenleme uzlaşmasını, korku salmış bir alacaklı olarak veto ediyordu. Günümüzde bu durum tersine dönmüş bulunmaktadır. Amerikan hegemonyasının potansiyel rakipleri tarafından kabul edilmesinin nedenleri arasında, son otuz yıl içinde pek başarılı olmayan birçok ülke ekonomisinin her şeye rağmen dizginlerinden boşanmış malî piyasaların cömertliğini paylaşarak zenginleşmesi ve Amerikan kapitalizmine ufuktaki gelecekleri olarak bakmaya devam etmeleri de vardır.

Ama bundan daha önemlisi, gerçekte pek fazla alternatifleri olmayan bu ülkelerin korkmakta haklı olmalarıdır. Çünkü ABD'nin makroekonomik politikaları 'sorumsuz' olabilir, ama bu ülkeye malî disiplin dayatmaya çalışmanın güçlükleri ve tehlikeleri caydırıcı bir rolü yerine getirmektedir. Çünkü Amerika'nın bütçe açıkları, mevcut dünya ekonomisinin işlemesini sağlayan talebin temel kaynağını teşkil etmektedir. ABD piyasası dünyanın geri kalan ihracat ekonomileri için kilit önemdedir. Mevcut durumda bu, devletler arası bir anarşik sistemin dünya siyasetinin tepesindeki bir ülkede gerçekleşebilecek denge bozucu bir güç yoğunlaşmasına yol açacak bir durumu dengeleyecek koalisyonlara son verme eğilimini kontrol etmenin temel mekanizmasıdır.

Ancak Bobbitt'in endişesi bu değildir. *Aşil'in Kalkanı*'nda sadece havadan sudan bilgileri ortaya çıkaran ekonomik hesaplamalarla yazarın savunduğu piyasa-devlet tipleri pek çakışmıyor. Kitaptaki tarih anlatımı karmakarışıktır, günümüzde

Washington'da yürütülmekte olan strateji tartışmalarına cafcaflı bir girişten ibarettir. Bu noktada bu tartışmalar, rakipler konusundaki temelden farklı tutumlar ile düşmanlar arasında seçim yapmak durumu ile karşı karşıya bulunan Amerikan devletinin bugünkü amaçlarını belirleyen kabul edilmiş ulusal–güvenlik özetlemelerine kaymaktadır; bu tartışmalarda ayrıca Washington'da konuşulan alternatifler de incelenmektedir. Bobbitt burada, kısa ve denetimli değerlendirmesiyle halen sürümde olan doktrinler çokluğunu örnek bir açıklıkla ortaya koymaktadır: Yeni milliyetçilik (Buchanan), yeni 'enternasyonalizm (Brzezinski), yeni gerçekçilik (Kissinger), yeni evanjelizm (Clinton'dan kalan) ve varlığını sürdürmekte olan yegâne süper gücün 'yeni önderliği'(Krauthammer). Bunlardan her birine ABD devletine önerdiği sadece birer politikalar grubu ile yaklaşan Bobbitt, yiminci yüzyılda stratejik bakışı tanımlayabilecek daha uzun erimli bir paradigma oluşturulması çağrısında bulunuyor. Gelgelelim, uygulamada yazarın tavsiyeleri, çağdaş Amerikan imparatorluğu gündemlerinin en saldırganı olan 'yeni önderlik'in gündeminden pek de farklı değil.

Bu tutumu açık yürekliliği hak ediyor. Bobbitt'in uluslararası hukuk ya da Birleşmiş Milletler meselesindeki geleneksel ikiyüzlülüğe ayıracağı vakit yok. 'Evrensel uluslararası hukuk anlayışı iki bakımdan sakattır', diyor. 'Bu anlayış yasal bir kavram olan devletlerin eşitliği ile stratejik bir kavram olan güç kullanımına karar vermeyi her ikisi için de ölümcül olacak şekilde birbirine karıştırıyor.' Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 'evrensel koşullara uygun ekonomik imtiyazlar ve anayasa reformu' talep etmiş olsa idi, sonuç ya Güvenlik Konseyi'nin Büyük Devletlerin Uyumunu koruyacağı için çelişkili ya da büyük çoğunlukların demagojisi nedeniyle tehlikeli olurdu.[28] Birleşmiş Milletler kendisinden önceki Milletler Cemiyeti gibi bir 'ikinci nesil hatalar, yani egemenliğin koruma altına alındığı yeni suçlar dalgası' yaratmıştır. Gele-

[28] SA, s. 361, 475.

cek, Utrech ya da Viyana kongrelerine benzeyen başka bir kongrenin 'zenginliğe dayanan oy esasına izin veren şirketlere benzeyen piyasa-devletleri topluluğu için anayasa'[29] oluşturmasında yatmaktadır. Ancak hâlâ bu zamandan çok uzakta bulunuyoruz. Bu arada, Birleşmiş Milletler 'kendisinin geleneksel çatışmalar kadar savaşçı birliklerin savaş alanına yerleştirilmesini mümkün kılacak uzun vadeli egemenlik stratejisi yaratmak'[30] doğrultusunda elinden gelen çabayı harcamalıdır.

Son Bush yönetimi stratejisinin temeli, gönüllülerden oluşan ve başını Amerika'nın çektiği koalisyon güçlerinin etkin askerî hareketliliğinin yaratacağı altüst edici zaferlerin müzakere masalarında isteksiz davranan ve söz dinlemeyenlere karşı kullanılacak siyasal baskı malzemesini tahkim edeceği beklentisine dayanıyordu. Şimdiki ortam bu türden planlar için yeterince elverişli görünmektedir. Washington Fransa ve Almanya ile ilişkilerinde sesini yükseltmiştir, ama Japonya ile ilişkilerini uzlaşıcı bir çizgide sürdürmektedir: ABD, Japonya'nın çok büyük ve miktarı da giderek artan borçları için malî yardımda bulunduğunu kabul ederken bu ülkenin bu eğilimini sürdürecek gücünün ve isteğinin olmadığını da bilmektedir. Paris ve Berlin'deki politik tabakalar Washington'un kendilerine yönelik yaygarasına rağmen dünya politikasında bağımsız bir çekim merkezî inşa etme girişimi gibi çok pahalı ve tehlikeli bir işe yatırım yapmak konusunda şu sıralarda hiç istekli değildirler. Bu durum, bu iki ülke bu işe girmek zorunda bırakılmadıkça aynı biçimde devam edecektir. Rusya'nın yavaş yavaş gerilemesi, yalnızca biraz teşvik edici konuşma, kuşatma ve düzenli acil durum borçlarıyla çözülebilir görünmektedir; elbette eski Sovyetler Birliği'nden farklı olarak Amerika'nın hâkim olduğu bir dünya pazarı ile tamamen bütünleşmiş olan Çin, dünya pazarında aşırı parçalanmaya maruz kalmadan genişlemeye çalışmaktadır.

---

[29] SA, s. 472,475, 777.

[30] SA, s. 302.

Düşmanlar

Fakat bu dışsal güçler dengesi kısıtlamalarından kaynaklanan özgürlüğün kendisi, tehditlerin bilerek abartılması ve engellerin kayıtsızlıkla küçümsenmesi tehlikesini içermektedir. Bir zamanlar nükleer silâhlara sahip Sovyetler Birliği'nin Amerika'nın yöneticilerine dayatmış olduğu disiplin buharlaşıp uçmuştur. Cumhuriyetçi yönetimin boş lafları dünya ekonomisinin baş aşağı olmasının nelere yol açacağına ilişkin kaygılandırıcı bir tahmindir. ABD ile Çin ya da Rusya ya da Avrupa ya da Japonya arasındaki düşmanlıkların tırmanmasının bile II. Dünya Savaşı sonrası dönemin merkezî sosyolojik eğilimlerinden birini tersine çevirmesi muhtemel görünmüyor: Batı Avrupa ve Japonya'da kitlesel militarizmin ağır kayıplara yol açan savaştan kırk yıl sonra çöküşü, Hindiçini operasyonlarının doruk noktasında olduğu bir sırada ABD'ye de ulaşan bir süreçtir. Ulus-devlet, özellikle Büyük Güçlerin vatandaşlarına dayattığı zorunlu askerlik nedeniyle çok büyük sayılara ulaşan orduları ya savaştan hemen sonra dağıldılar ya da sömürgeciliğin son on yıllarında gözden düştüler. Nükleer şemsiyelerin oluşturulması, tüketim eğiliminin artışı, kamusal hayatta milliyetçi duyguların kültürel olarak etkisizleşirilmesi, memurların ve askerlerin toplandığı kırsal toplumsal tabakanın sonunda yok olması, geleneksel cinsiyet rollerinin çökmesi, eski Büyük devlet politikalarının geleceğine damgasını vurdu. Artık ülke içinde kabul görebilen askerî müdahale tarzları yalnızca cephe gerisinde ağır kayıplara yol açmayacak olanlardır. Amerika'nın bütçe açıklarının şişirilmesinin de gösterdiği gibi artık zenginlerden süper zenginlere kadar olan kesimleri kapsayan toplumsal tabakadan hiçbir koşulda imparatorluğun malî yükünü taşıması istenemez.

Geriye döndürülmesi mümkün olmayan bu değişikliği kabul eden Bobbitt, bu konuda gene de ikircimlidir–değişimden önceki durum için özleminin 'çoktan fazla'[31] olduğunu belirtiyor. *Aşil'in Kalkanı*–kısmen eski devlet-uluslar ve ulus-devletler militarizminin–kuğunun son şarkısı olarak yorumlanabilir. Ancak bu kitap, aynı zamanda başka bir kahramanlık ça-

ğı için farklı bir post modern çağrıdır da. Kitap yirmi birinci yüzyılda piyasa-devletin Amerikan, Avrupai ve Japon tarzı çeşitleri arasında tıpkı yirminci yüzyılda liberal demokrasi, Faşizm ve Komünizm arasında olduğu gibi çıkacak olan savaşlara kendimizi hazırlamalı mıyız sorusunu sık sık tekrarlamakta, fakat bu konuda bir sonuca varmamaktadır. Lenin, I. Dünya Savaşı'nın ikinci yılında emperyalizmin herhangi bir politika olmadığını, Büyük Devletler arasındaki rekabet alanına yansıyan yapısal dünya pazarındaki rekabetin yöntemi olduğunu belirtmiştir. Bobbitt hiç bu kadar ileri gitmiyor, fakat *Aşil'in Kalkanı*'nda son yirmi yılda cereyan eden neoliberal 'anayasal' karışıklığın artık barışçıl Serbest Ticaret ütopyaları halinde değil, dünya güç hiyerarşisinin en üst katındaki devletler arası gerginliklerin iyice şiddetlendirilmesi halinde gerçek jeopolitik biçimini kazanabileceği imasında bulunuyor.

Ufku Atlantik olan bu kitabın –bütün dönüm noktalarının adları Avrupa kentlerinden gelen– ilgi merkezi Pasifiktir. Bobbitt'e göre Japonya'nın gelecekte nükleer silâh sahibi olma olasılığı, bu silâhlara Kuzey Kore'nin sahip olmasından çok daha tehlikelidir. Nitekim, diyor yazar, birinci olasılıktan kaçınmak için ikincisini hoşgörüyle karşılamak gerekli olabilir:

> Japonya'nın zaten birlikte yaşamayı öğrenmiş olduğu Kuzey Kore'nin nükleer gücünü yok etmek için bu ülkenin enerjisini ve servetini silâhlı kuvvetleri için seferber etmesine yol açacak olan Kore yarımadasını bir savaşa sokmak dünya için bir trajedi demektir. Japonya gayrı safi yurt içi hasılasının %1,5'unu büyüklük bakımından dünya sıralamasında üçüncü olan savunma kurumuna ayırmaktadır ve bölgede Japon ordusunu çevredeki devletlerin ordularıyla bağlantılandıran NATO benzeri bir kurum da bulunmamaktadır.[32]

Mearsheimer'in gelecekte ABD'ye tehdit oluşturabilecek

---

[31] 'Ulus–devletin Uzun Savaşı sona erdi, bu savaş içinde yeralan bütün imparatorlukları yerle bir ettiği gibi bütün siyasî soylular tabakasını, bütün genelkurmayları ve Avrupa ve Asya hayatının güzelliğinin büyük bir kısmını da yok etti': SA, s. 242, 805.

devletler incelemesinde çok önemli bir yer tutan Çin konusuna ise Bobbit –anlaşılmaz bir biçimde– az ilgi gösteriyor.

Muhtemel rakiplerin emellerini denetleme ihtiyacı ilk kez Pentagon'un1992 tarihli Savunma Planlama Klavuzu'nda açıkça ifade ediliyordu, bundan sonra 2002'de Bush tarafından açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde kutsallaştırıldı. Muhtemel rakiplerin emelleri Bobbitt'in küresel izahnamesinde birinci derecede önemi olan bir konudur. Düşmanları ABD'ye tehdit ölçülerine göre sıralayan yazar, Askeri Meselelerdeki Devrim'in ortaya çıkarttığı güç yapılarını bu tehditleri karşılayabilecek biçimde düzenlemeyi amaçlamaktadır. Düşmanlar bir ABC tablosuna göre sıralanabilirler. Bobbitt'in listesindeki 'A' grubunda, akran rakipler bulunmaktadır: Almanya, Fransa, Japonya ve Rusya. 'B' grubunda Kitle İmha Silâhları'nın kıyısında ya da çok yakınında yer alan orta kademe güçlülük düzeyinde bulunan devletler bulunmaktadır: Pakistan, Hindistan, İran, Irak, Kuzey Kore. Nispeten karma bir kategori olan 'C' grubunda ise Libya, Sırbistan, Küba gibi terörist, sabıkalı ve âsi küçük haydut devletler yer almaktadır. Çin sınıflandırma dışı tutuluyor. *Aşil'in Kalkanı*'nda en yüksek önceliğin A grubundaki devletler üzerinde askerî üstünlük sağlanması olduğu açık açık belirtiliyor. 'Amerika'nın güvenliğine en büyük tehdit ya küçük devletler ya da kalabalık eşkıya grupları şeklindeki 'haydut' devletlerden değil, güçlü, ileri teknolojiye sahip devletlerden gelecektir.'[33] Bobbitt, bu inancına uygun olarak 'Şer Ekseni' [devletleri–*ç.n.*] hakkındaki kuşkularını bir süre önce dile getirdi. Öte yandan Soğuk Savaş uğraşı aracılığıyla A grubunda yer alan devletlerin meydan okuması ile karşı karşıya kalmanın, bu ülkeleri Amerikan şemsiyesi altında bir araya getirip nükleer silâh üstünlüğünü konumunu sürdürme meselesi olduğunu öne sürdü.

Aslında Amerikan anayurdunu fiilen tehdit etmedikleri için ABD'yi daha az tedirgin eden B grubundaki hedefler da-

---

[32] SA, s. 261, bkz. Ayrıca, s. 687.

[33] SA, s. 315; bkz. Ayrıca, s. 306, 309.

ha yakın bir gelecekte nükleer silâha sahip olma tehlikesi yaratmaktadırlar. Bu bakımdan son on yıla damgasını vuran yenilik, Bobbitt'in başta gelen hararetli savunucusu olduğu kitlesel imha silâhları üretme eşiğindeki devletlere karşı engelleyici darbeler öngören doktrindir. Yazar Irak'ın istilâ edilmesini bu doktrine dayanarak alkışlamaktadır. Ne var ki Bobbitt Amerika'nın ağır basan geleneksel üstünlüğü karşısında durabilmek için B grubundaki devletlerde nükleer silâh üretimi yönünde sürekli baskılar olduğunu tahmin ediyor ve gelecekte [ABD'nin–*ç.n.*] nükleer silâh kullanma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna varıyor. Gelecekte silâhlanma yarışını engelleyecek anlaşmalarla ilgili hiçbir tahminde bulunmuyor.

O zaman C grubuna dâhil hedefler ne oluyor? Buradaki daha büyük yanlışlık görülür hale geliyor. Bobbitt'in Amerikan hegemonyası için A ve B tipi güç seviyesindeki gizil tehditler araştırmasını yönlendiren meydan okumaların aslında piyasa-devlete atfedilen yeniliklerle hiç ilgisi yoktur. Nükleer silâhlar, II. Dünya Savaşı'nın bir eseridir ve Soğuk Savaş'ın en önemli unsurudur. Soğuk Savaş döneminde nükleer silâhlar, İngiltere, Fransa ve Çin'e ama aynı zamanda İsrail ve Güney Afrika'ya da yayılmıştır. Nükleer silâhlar ulus-devlet çağına aittir. Özel olarak piyasa-devlete özgü ve en azından anlamlı kaygılar yalnızca C grubu devletler için sahneye çıkmaktadır. Daha önce 'küreselleşme'nin yapay dokusu ve etkili unsurları olan piyasa–devletin güçlü ve zayıf yanları bu devletin dışa açık ve geçirgen sınırlarından kaynaklanmaktadır. Bunlar fanatik terörizmin dış politika ile ülke içi denetimi ayıran hattı eriterek içeriye sızıp darbe vuracağı sınırlardır.

Bobbitt, –Clinton döneminde oluşturulduğu açık olan– ABD'nin karşılaştığı tehlikeler envanterindeki ABC hiyerarşisini tortular kategorisine dâhil ediyor. Ne var ki, 'yeni anayasal düzen'e ilişkin tanıları ile bu düzeni bekleyen geleneksel şiddetli çalkantıya ilişkin tahmini arasındaki uyuşmazlığın farkına varmış olmalı ki piyasa-devlete özgü tehlike umutlarını artırmak için çalışmasına fütürolojiye özgü bazı uçuk senar-

yolar ekliyor. Piyasa-devlet anlayışına uygun bir incelik olan bu fikirlerin esini muhtemelen Royal Ducth Shell'in yönetici ekibi içindeki tartışmalardan gelmiştir, ama aslında bu fikirler Tom Clancy'nin* çok okunan kurgularına daha yakındır. Clancy'nin romanlarında Manş Tuneli ve Chartres Cathedral'indeki terörist patlamalar, Hindistan'da Su Savaşları, Afrika'yı kasıp kavuran salgın hastalıklar, Güney Kore'ye kimyasal saldırı, dünya ekonomisinin çöküşü, Orta Asya'ya engelleyici taarruzlar, Washington'da ırk ayaklanmaları gibi çeşitli türden felâketlere ve çok sayıda ölüm vakasına rastlanır.

Bobbitt'in geliştirdiği teorilere, rüyalarda görülebilecek tutarsız hayallerde bile rastlanmıyor–kitabını beğenenler bile bu duruma üzülmüştür. Fakat konu dışı olduğu açık olan bu hayal dünyası uçuşlarının bazı işlevleri vardır. Nitekim bu hayaller Mike Davis'in 'korkunun küreselleşmesi' olarak tanımladığı durumun mandalını açıyor ve hem ülke içinde hem de dışında zalimce uygulanabilecek olan silâhlı önleyicilik doktrini için gereken uygun psikolojik ortamı yaratıyor.[34] *Aşil'in Kalkanı* böyle bir panik ticareti yaparken piyasa-devletin başına belâ olmuş kâbuslara bir anlatım biçimi kazandırıyor–bu kâbusları Batı'nın destansı alacakaranlığının sinemasal senaryosu haline getiriyor.

Fakat kendisinden önceki –ölmekte olan bir– uygarlığı kurtaracak olan yeni bir Sezar'ın –muhtemelen kötülük habercisi olarak– ortaya çıkışını öngörmüş olan Spengler versiyonu gibi bu senaryo da sabırlı bir duruşla sona ermektedir. Batı yaklaşmakta olan dönem savaşından kaçınamaz, fakat bu

---

* Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında yazdığı askerî, politik ve polisiye macera romanları ile ünlenen ABD'li romancı, –*ç.n.*

[34] Aristoteles'in *Politics*'indeki bir parça bu hiperbolün siyasî dinamiğini açıklar: 'Tehlike yaklaştığında insanlar endişeye kapılırlar ve bundan dolayı kendi yapılarına [constitution–*ç.n.*] daha sıkı sarılırlar. Varolan yapı ile ilgili olanlar bundan dolayı endişeye yol açarlar ve bu da insanları kendilerini korumaya alma ihtiyacını hissettirir ve insaları gece nöbetçileri gibi çevrelerini dikkatle izler hale getirir. Bu insanlar, kısacası, uzağı yakınlaştırırlar.' Politics, V. Kitap, 8. Bölüm.

savaşı biçimlendirmesi umulabilir. 9/11 saldırıları, ABD'ye ve vatandaşlarına önlerindeki görevleri görme imkânı gibi bir 'tarihsel fırsat' vermiştir. "Savaş, toplum adına etkili bir şiddet aracı olmak üzere örgütlenmiş Devlet'in doğal halidir. Savaşlar ölüm gibidir, ertelenebilseler bile gelecekleri zaman gelirler ve kaçınılması mümkün olmayan bir durumdur."[35] Adorno'ya göre bütün entelektüel hamlığına rağmen Spengler'in bugüne kadar çürütülememiş olan bu fikri unutulmamalıdır.

Ek

Bobbitt *Aşil'in Kalkanı*'ndan beş yıl sonra yayınlanan son eseri *Terör ve Rıza*'da [Terror and Consent] sadece önceki kitabında yaptığı asimetrik rakiplere ilişkin zamansız ve yetersiz değerlendirmelerini düzeltmekle sınırlı kalmıyor. Bu yeni kitapta kendisini doksanlarda çok meşgul etmiş olan büyük devletlerin düşmanları düpedüz ortadan kaybolurlar. Yazar gecikerek de olsa kendisini 9/11 sonrasındaki gerçeklere uyarlayarak ez piyasa-devlet dünyasının açık toplumlarını tehlikeli bir şekilde tehdit eden –ve daha önce en aşağı düzeyde bulunan C grubundaki tehditler arasına yerleştirilmiş olan– çok sayıda gücü ele alıyor. Buradan şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Yirminci yüzyılın savaşları bu yeni anayasal düzenin Amerikan, Avrupaî ya da Japon tarzı türleri arasında cereyan etmeyecektir. Yeni başlamış olan Uzun Savaş Batı'nın başını çektiği bütün küreselleşme taraftarı devletlerin dünya düzeni ile bu düzeni istikrarsızlaştırmakla tehdit eden kaos güçleri arasındaki bir savaştır. Bobbitt birinci devletlere 'muvafakat devletleri' ikincilere ise günümüzün en dikkat çekici felâket biçimlerini anlatan bir kavramla 'terör devletleri' adını veriyor. 'Terör' İslâmcı cihattan çok daha geniş kapsamlı bir kavramdır. 'Terör', zengin fakat savunmasız toplumlara varoluşsal tehditler oluşturan her şeyi kapsıyor ve bu toplumları birazcık özgürlük karşılığında güvenlik alımı yapmak zorunda bırakı-

[35] SA, s. 819.

yor. Süreklilik gösteren bu şiddet, yalnızca bombaların değil, salgın hastalıkların ve doğal felâketlerin de sahibidir. Bu şekilde yorumlanan 'terör' daha güçlü ve uzun vadeli bir düşman haline gelir. Fakat bu kadar çeşitlilik gösteren tehditler karşısında savaş açmanın tarihsel öncelleri ya da gerekçesi nedir?

Bobbitt, *Terör ve Rıza*'yı Teröre Karşı Savaş politikasını nihayet Amerika'nın gücü, meşruiyeti ve özgürlükleri için bir felâket olarak görmeye başlayan –ana akım medyadaki, çoğunluğunu gerçekçilerin ve anayasacıların teşkil ettiği birçok– kuşkucuya karşı yazmıştır. Yazar bu konuyu işlerken yakın gelecekte ortaya çıkacak tehditlere karşı durabilmek için yeni düşünce tarzları gerektiğini öne sürüyor. Buradan hareketle son kitabının 'politik felsefe'ye bir katkı olarak okunmasını öneren Bobbitt, Batılı askerî planlamacıların Parmenides'in statik ontoloji fikrinden vazgeçmelerinin iyi olacağını ima ederek 'aklın girdapları' konusunda kafa patlatıyor.[36]

> Bizce teröristler saldıracak; yani onlar bizim teröristlerin saldıracağı kanaatinde olduğumuz kanaatindedirler; yani onlar bizim müdahale edeceğimiz kanaatindedirler; yani onlar saldıracak; yani biz saldırmalıyız.[37]

Anglo-Amerikan istihbarat örgütlerinin karşılık verme becerileri henüz bu düzeye ulaşmış değil. Günümüzdeki devlet adamları, önleyici saldırının altyapısını oluşturacak gerçekleri bulma ve savlarını sunmak sanatında yeterince deneyimli değildirler. Bu tür askerî müdahalelerin gerekçesini bulmak her zaman tartışmalara yol açmayabilir. Nitekim dünya uluslarının denetlenmesi sürecinden ortaya çıkan belirsizlikleri birçok Batılı kabul etmektedir. Öyle ya da böyle, 'günlük yaşantımızda aldatmalarla karşılaştığımız bir dünyada yaşıyoruz ve bu dünyada felâket kurbanları konusundaki endişelerimiz

---

[36] Philip Bobbitt, *Terror and Consent: The Wars for the Twenty–First Century*, New York: Knopf, 2008, s. 551, 10; henceforward TC.

[37] TC, s. 10.

günlük yaşantımızdaki aldatmalara yardımcı olmaktadır.[38]

'Teröre Karşı Savaş', önceki kitapta sunulan devlet oluşumu ve askerî devrimlerdeki anayasal destana nasıl yerleştirilir? *Terör ve Rıza*, yazarın, erken modern prens devletinden yeniden hayat bulmuş olan postmodern piyasa-devletine kadar birbirini izleyen yasal-stratejik düzenlerin anlatıldığı öykünün akışında ilginç bir değişiklik yapar. Daha önce, aynı uygarlık temelinde yer alan ve birbiriyle çatışma halindeki devlet biçimleri arasında cereyan eden devletler arası savaşa yönelen Bobbitt, bu kitabında devletler savaşı çağında kendisinin rahatlıkla terörizm ile eşitlenebileceği kanaatinde olduğu uygarlık-karşıtı özel bir kaos biçiminin aşağıdan gelen hayalinin dolaştığını ileri sürüyor:

> Terörizmin ideolojisi her çağda egemen anayasal düzenin varlık nedenine verilen tepkiden kaynaklanır ve aynı zamanda bu biçimin benzersiz ideolojisini inkâr ve reddederken bu biçimin yapısal özelliklerini taklit eder.[39]

Bobbitt, bu olumsuzluk ilkesini Rönesans'a kadar uzanan bir dönemin anayasal biçimleri listesine ilâve etmeye kalkıyor ve insan hakları ihlallerine ilişkin olarak daha da eski zamanlara, Pers İmparatorluğu'nu kendisinin tarihsel terörist örgütler listesine koyacak kadar ileri gidiyor. (Listenin bu kadar geniş kapsamlı olmasına rağmen, sömürgeciliğin yol açtığı tahribat ve Afrikalı köleciliği yazarın takdirindeki listede yer almıyor.) İlk modern mutlakıyetçiliğin ortadan kaldırdığı ayaktakımından paralı askerler ve korsanlardan anarşist suikastçilere ve ondokuzuncu ve yirminci yüzyılların modern devlet biçimlerine kadar elde silâh başkaldıran gerilla hareketleri Bobbitt'in anlattığı hikâye günümüzdeki tehlike tablosuyla sona eriyor. Şimdi kimin nişangâhı üzerinde yaşıyoruz?

Bobbitt, yedi yıldan beri terörizmle açık savaş halindeki ABD ve İngiltere'nin henüz net bir düşman tanımı yapmamış olması karşısında şaşkınlığa düşüyor. Bu durumda ikiyüzlü-

---

[38] TC, s. 386.

[39] TC, s, 26.

lükten daha kötü sıfatlara maruz kalan bu iki devlet, yürüttükleri dönemsel savaştaki uzun vadeli hedeflerini belirlemekte güçlük çekiyorlar. Yönelim eksikliği moral bozukluğuna yol açtı. Bu durumu düzeltmek için Bobbit piyasa devletler çağına özgü bir terörizm tanımlaması öneriyor:

> Terörizm, yapmalarının yasal olduğu şeyleri yapmaktan vazgeçirmek için sivil halka şiddet kullanımı yoluyla politik hedeflere ulaşmaya çalışmaktır.[40]

Terörizm kavramının doğal afetleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği fikrine burada hiç yer verilmemiş. Politika alanına geri çekildiğinde bile Bobbitt'in terörizm tanımı sıradan kullanımı kadar bulanık ve kendi kendini kanıtlayan bir ifade olmaktan öteye gidemiyor: Dresden'deki yangın bombası kullanımı ya da yasalara aykırı olarak işgâl edilmiş topraklardaki İsrailli yerleşimcilerin saldırıları ne oluyor o zaman? Yazar bu zorunlu ve saçma inceleme çizgisini ölçüp biçtikten sonra, alık bir tereddüt geçiriyor, 'terörizm' adı verilen şeyin ABD ya da İngiltere'de farklı bir kavram olduğunu kabul ediyor. Ancak ahlâkî ya da kavramsal belirsizlikler bizi piyasa-devlet ölçütünün anlamlı kılacağı bir operasyonel cezalandırma kavramını kullanmaktan –öyle ki, düşman kavramımız devletleşme normlarının daha eski bakış açısına göre adaletsizlikle değerlendirilse bile– alıkoyamaz. Bu konularda 'karar verme hakkı kimindir' sorusu yok sayılmamalıdır. Dostların ve düşmanların nasıl yaftalanacağı ve yorumlanacağına ilişkin başka ölçütler de dikkate alınmalıdır.

Günümüzün savaşları uzun süreli uluslararası ilişkilerde nereye yerleştirilir? 'Terörizme Karşı Savaş' tarihin akışına çarpıcı bir gariplik getiriyor, çünkü bütün çağlar arasında sadece bizim çağımız, ilkel asiler(in)e karşı yürüttüğü savaşlarla tanımlanıyor; ilkel âsiler, düzen ve çatışma konusunun yalnızca ikincil sorunudur. Bobbitt, İslâm zeminindeki bağlantılar ağını 'devletler' düzeyine yükselterek yaptığı kaydırmayı

---

[40] TC, s. 352.

gizlemek için eksik bir girişimde bulunuyor. Gerçekten de bu ağı dünyanın giderek artan ölçüde özelleştirilen yapısal bir 'piyasa-devletleri' karikatürü haline getirmektedir. Bu, aslında *Aşil'in Kalkanı*'nda öngörülen tarzdaki büyük devlet savaşlarının günümüzde stratejik bakımdan tahayyül edilebilir ufkunun ötesindeki olgusal durumuna verilmiş bir gizli ödündür. Ne var ki Sudan, Kuzey Kore ve İran gibi devletlere karşı rejim değiştirme olasılığını içeren seferler bile daha uzak geleceklere ötelenmiştir. Sonuç olarak daha önce kitle imha silâhı potansiyeli düzeyi B olarak saptanmış devletler bile, artık Bobbitt'in savaş koşulları değerlendirmesinin ön planında yer almaktadırlar. Haydut devletler çağı geride kalmıştır. Bu devletler El-Kaide türü terörizmden farklı olarak öncekilerin yerine geçmiş olan kapalı ya da 'şeffaf olmayan egemenlik' tarzındaki ulus–devlet anlayışını savunmaktadırlar. Bundan sonra şöyle bir değerlendirme gelebilir: Bunların revizyonist devletler olarak teşkil ettiği tehdidin yerini –giderek ve artan ölçüde terörist korsan ağları için– oynadıkları sistem karşıtı tapınak rolleri alacaktır. Rızaya dayanan Batılı devletler, bu rejimler ve vekillerine karşı yasal-stratejik düşünce biçimleri söz konusu olduğunda, doğrudan iptal edilebilir Anglo-Amerikan 'şeffaf egemenlik' anlayışı ile eski Avrupaî tarzdaki uluslararası hukuk normları ile donatılmış 'yarı şeffaf egemenlik' anlayışı arasında fikir ayrılığı içindedirler. Bobbitt Schroeder, Chirac ve Zapatero'nun koalisyon çabalarını baltalayışlarını acıyla hatırlayarak 'şeffaf egemenlik'in ahlâkî oluşunu tercih ettiğini tekrar tekrar ifade ediyor.

Bulanık anlamıyla da olsa 'terör' nasıl oluyor da –yeraltı dünyasından çıkıp– günümüzün önde gelen devletlerinin birincil düşmanı haline geliyor? Bobbitt 9/11 Eylül'den itibaren terörist saldırıların tekrar oranı ve yarattığı vahşetin dramatik bir yükseliş içinde olduğunu göstermeye çalışırken tartışmaya açık bazı karakterler üretiyor. Bu ise devletsiz aktörler bulutsusuna karşı savaşın geri tepmekte olduğu şeklinde anlaşılabilir. Fakat Amerika'nın önleyici kahraman çabaları olmasaydı ölü ve yaralı sayısının daha da yüksek olacağını kim söyle-

yecektir? Zaten "öldüren gerçekler"den iz de yoktur.[41] Edebi ehliyet yoksunu olmayan ve dönemin popüler Amerikan kültüründe yaygın geçim kaynağı haline gelen senaryolar tasarlayan Bobbitt şansını bir kez de: Diğer habercilere doğru işleyen saatli bomba tıkırtıları arasında deniyor.

Fakat 'sınırsız refah' sunan bir 'Tanrı'nın Cenneti' haline gelme sürecindeki dünya, sürekli olarak neden felâketin kıyısında yalpalamak zorunda kalsın?[42] Bu soru yasak bölge sınırları içinde kalıyor. Bobbitt Amerika'daki İslâmcı terörizmin amaçları üzerinde durmayı hâlâ uygunsuz bulan o geniş kesimin mensubudur. Bu grup elbette, İslâmî terörizmin ABD'nin İsrail'e ve bölgedeki diğer müvekkillerine verdiği destekle bir ilgisi olmadığı fikrini toptan kabul etmez. Zaten [İslâmî, –*ç.n.*] cihat şiddeti yalnızca küreselleşmenin yarattığı geri tepmenin ilk tezahürüdür ve bundan dolayı İslâmî teröristleri harekete geçiren etkenler üzerinde yoğunlaşmanın pek faydası olmaz.

Bobbitt için bu, hukuk ve strateji düzleminde yeni sorunlar yaratıyor. Bunlardan birincisi 'bilgilendiricilerin, nezaretçilerin, haberleşmeleri gizlice dinleyenlerin, araştırıcıların, soruşturma yapanların ve hatta gruplara göre kesitler çıkaranların saldırgan bir şekilde kullanımının yalnızca bunları sınırlayan özgürlüklere değil aynı zamanda bunların koruyabileceği özgürlükler bakımından da zorunlu ölçülmesini [sağlayan–*ç.n.*] hukuk sisteminin nasıl ayarlanacağıdır.'[43] Yeraltı savaşçılarının yarattıkları sorunları sevimli bulan Bobbitt, bu insanların içine atılmış olduğu kara deliklerin bizim geleneklerimize daha uygun gri alanlar haline getirilebileceğini savunuyor. İkinci sorun, yaklaşan sorunlu dönemde Amerikan politikasına uzun vadeli yönelim ve meşruiyet kazandırabilecek Monroe ve Truman geleneğine uyan yeni bir doktrinin nasıl oluşturulacağıdır. İnce mavi çizginin bu tarafındaki insanlar,

---

[41] TC, s. 339.

[42] TC, s. 94.

[43] TC, s. 245.

bir an için bile ihtiyatlı olmaktan uzak durulduğu takdirde patlama tehdidindeki dehşete karşı savaşta başarının nirengi noktalarını ancak bu doktrinlerin ışığı altında oluşturabilirler.

Bobbitt'in kaos kehânetlerinin gerçekleşme olasılığı heyecanlandırıcı görünüyor, ama bu kehânetler nedeniyle de kapitalist uygarlığın mevcut akışının sorgulanması fikri hiç hoş karşılanmıyor. Mevcut kapitalist dünya hukukunun etkisindeki gezegenin tamamı, son çevre bölgelerin birleşmesiyle birlikte artık tamamlanma noktasına yaklaşmaktadır. Ancak, günümüzde acımasız 'küreselleşme' olarak görünenlerin gelecekte hangi yönde akacağı klasik savaş tarzları ve kolektif politikanın yapısal çözümsüzlüğü dikkate alındığında açıkça anlaşılabilir. Burada kuşkusuz insan bilincine aşkın (transcendent–ç.n.) insanî ve çevresel sonsuzluk da dikkate alınmalıdır. Sermayenin *status quo*'su, meşru şiddet ve doğal sınırları dağılmaya doğru sürüklüyor gibi görünse de bu süreçten kopuş da henüz imkânsız gibi görünüyor. Terörizm, belki de yalnızca bu bakımdan henüz adı saptanmamış olan uzlaşma pazarlıklarına uyan bir tanım olabilir.

4
Görüntünün Savaş Alanı

> Bir devletin eşya ve toprak bakımından büyüklüğü ölçüm kapsamındadır; malî durum ve gelirlerin büyüklüğü hesaplama kapsamındadır. Nüfus büyüklüğü yoklama ile, kentlerin ve kasabaların sayısı ve büyüklüğü çizelge ve haritalarla ortaya çıkar. Gelgelelim insanlarla ilgili [civil–*ç.n.*] işler arasında en fazla yanlış, bir devletin gücü ve kuvvetleri hakkında doğru değerlendirme ve doğru hüküm vermede yapılıyor.
>
> –Francis Bacon

Yüzyılın başlarında Amerika'nın strateji planlayıcıları çok elverişli uluslararası eğilimleri engelleyebilecek bir gidişatın ortaya çıkabileceğini herhalde düşünmezlerdi. Bu strateji planlayıcılarının hepsi, yeni bir Amerikan yüzyılının şafağına işaret ediyor gibi görünüyorlardı: NATO'nun herhangi bir muhalefetle karşılaşmaksızın SSCB'nin yok olması ile açılmış olan boşluğun içine girişi, patlama düzeyindeki spekülasyon ortamında çeyrek yüzyıllık ekonomik gerilemenin açıkça tersine dönüşü, Avrupa'nın ustalıkla yön değiştirerek Atlantik topluluğuna dönmesi, Çin'in dünya pazarının düşük ücret sağlayıcısı olarak artan sinerjisi, ABD revizyonizminin adım adım ilerlemesinden önce BM Güvenlik Konseyi'nde uysal tutumu. Elindeki güçleriyle küreselleşme bölgesinin korunmasına ve genişlemesine büyük katkılarda bulunması varsayımına da-

yanılarak Washington'a muafiyetler ve ayrıcalıklar tanındı. Bu uzlaştırıcı hegemonik formül, büyük ve orta büyüklükteki güçlerin kendilerini Amerikan 'hipergücü'ne karşı dengeleyicilik gibi bir çetin görevle ilgilenmek ihtiyacını ortadan kaldırıyordu. Nitekim bu demokratik barışın –yükselen Çin ve gerileyen Rusya gibi– iki potansiyel nükleer düşmanı, muhtemel bir ittifaka pek ilgi göstermediler. Bu iki ülkenin Açık Kapı kapitalizminin büyük uygulayıcısı ile güvenlik rekabeti içine girmenin pek anlamlı olmayacağına inanmış olmaları muhtemeldir.

Piyasa güçlerinin bu uçucu devre sistemi çevresinde ise hem zayıf ve başarısız devlet egemenliklerinin uzun vadede zayıflaması sonucunu doğuran ahlâkî meşrulaştırma hem de Batı yatırımına erişimin sıkılaştırılmış neoliberal koşulları yer alıyor. Washington'un küçük haydut rejimlere karşı insan hakları ve kitlesel imha silâhlarının yasaklanması adına yaptıklarının büyük devletler arasında rekabete dayanan eski geleneksel devlet yönetimi tarzı ile sınırlandığı anlaşılmaktadır. ABD ve Batı'ya, Birleşmiş Milletler Sözleşmesini ihlal durumlarında müdahale etme yetkisi veren yeni stratejik doktrinlerin kaynağı, yakında ortaya çıkması muhtemel bir uluslararası topluluğun temellerini teşkil edecek –bir istisna durumu döneminde yaşıyor olduğumuza atıfta bulunan– net olmayan fakat yaygın biçimde savunulan bir varsayımdır. Bu varsayım, bunun yeni bir kozmopolitizm inancını aktaran etkili bir boya makinesi versiyonunu hemen benimseyen Atlantik'in her iki tarafındaki liberallere bir rahatlama sağlamıştır.

Bu manzaranın 9/11'den sonra tırmanması temel unsurları henüz anlaşılabilir bir tarza oturtulmamış olan bir tarihsel ortam yaratmıştır. 9/11'in yeni bir uluslararası politika çağının başladığına işaret edip etmediğinin belirlenebilmesi için bu olaya ABD'nin verdiği yanıtın saldırgan 'tektaraflılığı'nın önceki daha 'çoktaraflı' neoliberal geleneksel normlarından uzaklaşma mı yoksa bir seçenek olarak, bu normların başka araçlarla devamı mı olduğu sorusu ile başlamak gerekir. Retort grubun kısa süre önce *Afflicted Powers* ile yaptığı çarpıcı

müdahale bazı önemli soruları gündeme getirmiştir.[1] Bu kitapta, altbaşlıkları ve 3 bileşeni –sermaye, görüntü ve savaş– parlak bir hayalgücü yoğunluğu düzeyinde birbiriyle bağlantılandırılmaktadır. Bu yazının devamında, kitabın temel konuları üzerinde duracağım ve bu eserin ortaya çıkardığı bazı daha geniş konular hakkında kendi fikirlerimi belirteceğim.

İlk Birikim mi?

Afflicted Powers önce bazı Marksist kavramların günümüzdeki jeopolitik durumun açıklanmasına cevap verebilecek yeterlikte olup olmadığı üzerinde durarak, kavramların tarihsel kapitalist gelişme tarzı içine yerleştirilmesi durumunda açıklamanın daha anlaşılabilir biçimde yapılıp yapılamayacağı sorusuyla başlıyor işe. Kitabın yazarlarına göre, ufkun böyle aniden kararmasının anlaşılmasındaki en önemli unsur, Marx'ın 'ilk birikim', yani kârlılığın toplumsal koşullarının yaratılması ya da yeniden kurulmasındaki –dünya çapında önemi olan– güç kullanımı olduğunu ileri sürüyorlar. Tarihsel materyalizm geleneğinde kapitalizmin tarihi, ekonomik ve politik gelişmeler konusundaki farklı yorumlara dayanılarak dönemlere ayrılmıştır. Lenin'in emperyalistler arası dünya savaşını [kapitalizmin–*ç.n.*] serbest piyasa [evresinden–*ç.n.*] tekelci kapitalizme geçişinin sonucu olarak açıklaması konuya ilişkin çok bilinen bir örnektir. Bu konuyu günümüzde açıklamaya çalışırken liberal demokrasi' kavramının ileri kapitalist yönetimin ortaya çıkan en son özelliklerini kapsayacak şekilde açıklanıp açıklanamayacağı sorusu gündeme gelmektedir: Nitekim liberal demokrasinin tarihin sonu olduğu açıklandıktan kısa bir süre sonra Philip Bobbitt piyasalarda, kitle iletişim araçlarında ve savaş tarzlarındaki güçlü eğilim yakınlaşmasının Batı'da yeni tip bir yönetim tarzını oluşturmakta olduğunu öne sürecek ka-

[1] Retort [Iain Boal, T. J. Clark, Joseph Matthews, Michael Watts], *Afflicted Powers: Capital and Spectacle in a New Age of War*, London: Verso, 2005; hereafter AP. This chapter originally appeared in *New Left Review* 2: 36, November-December 2005.

dar ileri gitti. Bobbitt'e göre tarihsel gelişim çizgisinin yönü, öyle bir ulusal güvenlik sistemine yönelir ki, bu sistemin temel unsurları piyasa özgürlükleri, insan haklarını ihlal edenlere ve yetkisi olmadığı halde elinde kitle imha silâhları bulunduranlara karşı önleyici saldırılara varan–sahnesi ayarlanmış görüntüsel halk oylamalarıdır.[2] Retortlar ise, tersine, Amerikan dış politikasının sürekliliğini kapitalistin, ya da daha özel olarak Amerikan devletinin yapısı ve tarihine herhangi bir gönderme yapmaksızın kapitalizmin genel mantığı bakımından açıklamaya çalışan bir inceleme sunar. *Afflicted Powers* 9/11 sonrası Amerika'nın 'tektaraflılığı'nı, hisse senedi balonları ve doksanlardaki ekonomik patlaması ile neoliberalizmin birinci raundundan gelen gürültülere yanıt olarak yorumluyorlar. Ancak kitabın yazarları hikâyelerinde kapitalizmin kriz dinamikleri ve bu krizlerin yol açmış olabileceği farklı dönemler üzerinde durmaktansa –ekonomi dergilerinin baştan savma değerlendirmelerine benzetilebilecek bir tarzla– olup bitenin önceki neslin modası geçmiş bir meşguliyeti olduğunu belirtiyorlar. Yalnızca birkaç yıl sonra çağdaş kapitalizmin simgesi olan şahsiyetler silikondan petrol, silâh ve çelik [alanına–*ç.n.*] geçtiler. Yazarlar bunun nedeninin "neoliberalizmin 'anlaşmalar' ve kemer sıkma programları döneminden çıkıp 'açık savaş dönemine dönüşmesi' 'olduğunu belirtiyorlar ve' ...kapitalist yeniden yapılanmanın dönemsel dalgalarına ilk birikim deriz" diyorlar.[3] Başlangıçta zorun rolü ve birikim önündeki sürtünmenin azaltılması fikrinin kime ait olduğundan bahsedilmiyor, ancak bu fikir Rosa Luxemburg'a aittir. Aslında Retort, Luxemburg'un 'sermayenin rekabete hâlâ açık olan kapitalist olmayan ortam için yürüttüğü mücadele sırasında yarattığı birikimin politik ifadesidir'[4] biçimindeki emperyalizm tanımını tamamen kabul ediyor. Bu grup için bu

---

[2] SA; bu idialı eser hakkında değerlendirmeler için bkz. Bana ait 'Savaşın Algoritması', *New Left Review* 2: 23, September–October 2003, s. 5–33.

[3] AP, s. 52.

[4] 4 Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, London: Routledge, 1951,s. 453.

sınırları belli bir aşama değil, tarih içinde kapitalizmin şafağından beri devam eden bir süreçtir. 'Kan ve ter ve baştan ayağa kadar her notasında iğrençlik' sermayenin yalnızca doğuşunun değil, dünyanın her tarafında her aşamasındaki gelişmesinin genel özelliği olmuştur.[5]

Retort, Luxemburg'dan alınan bu fikre Polanyi tarzı bir değişiklik kazandırıyor: Kapitalizmin tarihine damga vurmuş olan şiddet, genellikle kapitalizmin üzerinde beslendiği piyasa-dışı çevrenin bünyesindeki ortak zenginliğin birçok biçimine el konulması anlamında 'kamu arazileri'nin zor kullanılarak çitlenmesi biçimini alır. Bu iddia hemen hemen dünyanın her tarafındaki Marksistlerin kapitalizm ile savaş arasındaki ilişkiyi sistematik bir mantık ile kavramalarının çarpıcı bir örneğidir. Kapitalizmin jeopolitik herhangi bir ölçüye uygun düşen bir mantığı olmadığı konusu üzerinde duracağım. Retort'un savını –ya da aynı varsayımdan hareket eden başka yorumların kabul edilebilirliğini– değerlendirirken çağdaş gelişmelerin üç işaretinin dikkate alınması gerekiyor. Temel ipuçları, ücret durağanlığı, yüksek oranda iş güvencesizliği, çalışma saatlerinin uzatılması ve çalışmanın hızlandırılması, borç yönetiminin doğuşu ve eşitsizlik düzeyleri 1920'ye kadar sürmüş olan süresi uzatılmış yapısal düzenleme bir çeyrek asır sürmüştür. Buna aynı dönemde özelleştirmeler aracılığıyla iç piyasaların genişletilmesi gibi çok önemli bir gelişme eşlik etmiştir. Sovyet bloğunun dağılması ve Çin'in hemen hemen tamamen dünya pazarı ile bütünleşmesine, son on beş yılda kapitalizmin büyük ölçekli bir dışsal yayılması eşlik etmiştir.

Afflicted Powers'in ana tezinin yorumlanmasında en önemli soru şudur: Bu politik-askerî zorun, bu geniş çaplı dönüşümün–emekçiler ve diğer toplum tabakaları aleyhine dönüştürülmesinde, kapitalist gelişmenin yeni alanlarına erişim koşullarının oluşturulmasında ve bu koşulların belirlenmesinde rolü var mıdır ve varsa hangi ölçüdedir? Burada kuşkucu-

[5] A.g.e., s. 446.

luk yanlış olmaz. İlk olarak, toplumun yatırımcılar, mülk sahipleri ve kira ve faiz gelirleri elde edenler lehine içsel yeniden yapılandırılmasının büyük bir kısmı seksenlerin başında ve yukarıdan herhangi bir örgütlü şiddet gösterisi olmaksızın ortaya çıkmıştır. Toplumun geçmişte bu doğrultuda yeniden yapılandırılması dönemlerinde, elbette polis, dedektiflik büroları ve faşist çeteler aracılığıyla çalışma hayatını denetim altında tutmuştur. İkinci olarak, sömürgecilik döneminden farklı olarak yarı sömürgecilik ve kapitalist olmayan ortam etkileri günümüzde nüfuz alanları elde etmek ve bu alanları elde tutmak için açık askerî zor kullanımını engelleyen ulus-devlet zemininde örgütlenmektedir. Bu gruba göre yeni imparatorluk savaşları ve işgâlleri raundunun, kapitalizmin süre giden yayılma koşullarını sağlaması pek olası görünmemektedir. Aslında, *Afflicted Powers* da bu konuda bir belirsizlik içindedir; neoliberalizmin yayılım yolu üzerindeki engellerin yok edilmesinin bir yolu olarak askerî güç tanımı ile bu askerî gücün neoliberalizmin çıkmaz sokağına özgü ideolojik takıntılar ve yanılgıların ürünü olarak ortaya çıkan bir özellik mi olduğu seçenekleri arasında tereddüt halindedir.

ABD'nin Özelliği

Retort, kapitalizm ile askerî güç arasındaki ilişkiyi teorileştirmeye çalışırken ABD ile 'devlet'i genel olarak eşitliyor, ancak bunu yaparken ABD'nin kendine özgü karekterini dikkate almıyor. Carl Schmitt ise Retort'tan farklı olarak Amerika'nın yolunun Batı yarıküreden başladıktan sonra uzayıp Eski Dünya'ya ulaşmasının bütünleşik devletleşmesinin [*territorial statehood*] değiştirdiği jeo-uzamsal düzeninin de 'egemenlik', 'savaş' ve 'uluslararası hukuk' kavramlarıyla ilişkili anlamlarda değişikliğe yol açtığı kanaatindedir.[6] ABD'nin Avrupa merkezli eski rejimlerin içine girişi egemen devletlerin

[6] Bkz, özellikle, *Völkerrechtliche Grossraumordnung, mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte*, Berlin and Vienna: Duncker & Humblot, 1939.

klasik savaş ve diplomasi normlarının aşınmasını hızlandırıyordu. *Avrupa kamu hukuku* diyor Schmitt, savaşın, devlet biçim ve amaçlarında homojenliğe uygun olarak inşa edilmiş bir jeopolitik ortamda birbirinin göreli güçlerini ölçmeye muktedir ve bütünüyle egemen devletler arasındaki sorunların yasal çözüme kavuşturulmasının aracı olduğu somut bir diplomatik düzendir. Ne var ki görece homojen rakip devletler alanı bir kez ortadan kalkınca dengeleme kavramının kendisi sorunlu hale gelir ve bu varsayım üzerine inşa edilen teoriler de buna uygun olarak daha az gerçeği yansıtır hale gelirler. Avrasya'nın ters ucundaki Eksen imparatorluklarının kesin yıkılışı bu değerlendirmeye uygun olarak gerçekten çekirdek kapitalist bölgenin devletler arası zemininin uzun vadeli yeniden yapılandırılması ile sonuçlandı ve birbirinden geleneksel olarak ayrı bölgelerin ve dengelerin herhangi bir şekilde yeniden yapılandırılmasını imkânsız hale getirdi.[7]

Ancak eski savaş ve diplomasi dünyasının güvenlik kavramlarından böylesine köklü bir kopuşun sonuçları, aslında daha Soğuk Savaş sırasında tamamen hissediliyordu. Çünkü başlıca rakipler arasında pürüzlü simetri üzerine kurulan ve süper güçler çekişmesinin oldukça genişlediği bir devlet sisteminin politik, askerî ve ideolojik heterojenliğini kapsayan çift kutuplu bir mantık dayatıyordu. ABD'nin devletler arası düzen ile ilişkisindeki tartışmasız şartları, Amerikalı strateji planlamacılarının –Avrasya'da egemenliği kimin denetleyeceği konusundaki son büyük rakibi yendikten sonra– Batı yarıküreye dönüş görüşmelerini bozdukları Soğuk Savaş'ın ardından açıkça görülür hale gelmiştir.[8] *Realpolitik*'in daha dar

---

[7] Peter Gowan, 'A Calculus of Power', *New Left Review* 2: 16, Temmuz-Ağustos, 2002, s. 64.

[8] John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton, 2001, s. 34. Mearsheimer'in gerçekçilik anlayışının çok değerli oluşunun nedeni yüksek riskli Büyük Devlet jeopolitiğinin stratejik mantığını incelemeye elverişli bir çerçeve sunuyor olmasıdır. Bu çalışmanın çağdaş ABD dış politikasına uygulandığında yarattığı temel varsayımlardaki tuhaflıklar bundan dolayı özellikle dikkat çekicidir. Çünkü gerçek-

kapsamlı güvenlik anlayışı bu dönüştürücü ve yayılmacı gündemin tarihsel kalıbını açıklayamaz. Değişimi açıklama çabası, Hardt ve Negri'nin kapalı egemen devletlerin koordinatlarını aşan bir açık yönetim tarzı olarak İmparatorluk anlayışının rasyonel özü idi. ABD'nin diğer devletlerden farklı olduğu söylenebilir, çünkü sınırsız yayılma amacıyla harekete geçirilmiş olan, [devletin–*ç.n.*] teşvik ettiği sistem gibi paradigmatik bir kapitalist rejimdir. *İmparatorluk*'un yazarlarının tersine Retort kolektifi, Amerikan Cumhuriyeti'nin hâlâ çok özel bir devlet olduğu, özel bir stratejik çıkarlar (çizgisini– *ç.n.*) tedbirli bir tutumla izlediği, bu arada hem merkezde hem de çevrede bir şok tedavisi uygulamak amacıyla hücumbotlar ve dolar diplomasisi aracılığıyla gerçekleştirilen rejim değişikliklerinin de mevcut çıkarları –daha geniş bir kapitalizmi– dünya geneline yayma projesiyle bağlantılandırıldığı gerçeğinin daha çok farkındadır. 'Bütün askerî müdahalelerin amacı, Amerikan gücünü –ve "yeni ortaya çıkmakta olan pazarlar"da Batı sermayesinin sağlamlaştırılması potansiyelini– yeryüzünün hayatî önemdeki daha geniş bölgelerindeki alanlara yaymaktır.'[9] Devletler arası sistemin yapısına gereken önemi vermiyor gibi görünen *Afflicted Powers*'ın genel savları, sistemdeki eski bir egemenlik ilkesinin sembolik biçimi olarak geçirdiği bir seri önemli değişikliğin nedenini bile hesaba katmaktadır.

Petrol İçin Kan Dökülmesin mi?

Fakat Retort aslında başka bir hususla ilgileniyor. Bu grubun amacı günümüzdeki savaş karşıtı hareketlerin ortaya attığı slo-

---

çekçi sorunsalın kendisinde bir buhrana işaret etmektedirler. Bu 'saldırı gerçekçiliği' kuramının yazarı bu koşullarda Japonya'nın Pearl Harbor'u bombalaması gibi çok tehlikeli bir kararı ulaştıran stratejik hesaplamaları yeniden kurmakta sıkıntıyla karşılaşmamakla birlikte Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin değerlendirmesi genellikle aksamaktadır: Bu kuram yenilgiye uğramış devletlerin güvenliklerini cesurca saldırganlık aracılığıyla güçlendirme şansını deneyecekleri öngörüsünde bulunmakla birlikte dünyanın en güçlü –ve bundan dolayı da en güvenlikli– devletlerinin mevcut duruma sıkı sıkıya tutundukları ifade edilmektedir.

[9] AP, s. 81.

ganların ve fikirlerin sınırlılıkları üzerinde durmaktır. Orta Doğu odaklı bir mantığı takip eder. Petrol kombinasyonunda bazı fikirler, bölgenin kendine özgülüğünü belirleyen –ve elbette ABD'nin özgül bağlantısının aşikâr olduğu– İsrail ve İslâm varlığından bağımsız değildir–, *Afflicted Powers*'ın önemli bir kesimi de bu dizinin çeşitli unsurlarını ayrıştırma ve inceleme girişimidir. Kuşkusuz, daha geniş bir bağlamda bu bölgeyi diğerlerinden ayıran özellikler nedir sorusunun cevabı, her yerde görülen neoliberal yapısal düzenlemeler ve buna uyan rejim değişiklikleriyle sonuçlanmış olan Soğuk Savaş sonrası eğilimlerden kısmen uzakta olmasıdır. Bugüne kadar eski tüfek aile yöneticileri ve polis devletlerinin hepsi iktidarı bırakmamacasına ellerinde tutmaktadırlar. Irak işgâlinin niyetlenilmiş bölgesel sonuçları itibariyle dramatik bir ulus inşa etme deneyimi eşliğindeki –9/11 suikastinden sonra beklenmedik bir anda daha az hoş görüşle karşılanabilir hale gelmiş olan bu anomaliyi ortadan kaldırmaya doğru atılmış– bir adım olduğu varsayılmaktadır. Baas rejimine karşı kazanılan zafer ile; Arap elitlerine ılımlı dozda bir *perestroika*'ya gerek duyulduğu konusunda güçlü bir işaret göndermek, aynı zamanda Arap kitlelere de Amerika'nın yenilmezliği ve İsrail'in yeni bölgesel düzende sahip olduğu dokunulamaz köprübaşılık statüsünün bildirilmesi amaçlanıyordu. Ancak olayların bu yöndeki akışının bir başka anlamı da Yeni Amerikan Yüzyılı'nın stratejik–yasal normu olan önleyici savaş ve rejim değişikliği meşruiyetinin ilk kez açıkça denendiği bir küresel gösteride bulunmaktı. Bu husus, Retort'un 'görüntü koşullarında askerî neoliberalizmin çelişkileri'[10] şeklinde ifade ettiği çelişkileri içeren değerlendirmelerin merkezinde yer almalıdır.

Petrol, bu savaşın kökeni konusunda üzerinde en çok durulan unsurdur. Gerçekten de savaş karşıtı harekete göre ezici çoğunluk başından sonuna kadar bu savaşın nedeni olarak petrolü göstermişlerdir. Bu girişimin örgütleyicilerinin ve bunların stratejik topluluk içindeki sempatizanlarının sakince

[10] AP, s. 15.

ifade edilen 'ya, öyle mi!' suçlamalarıyla karşı karşıya kalıyor olmalarına rağmen bu savaşın gerçek anlamı nasıl inkâr edilebiliyor. 'Evet,' diyor bu insanlar, 'petrol yataklarını Saddam'ın ve onun uşaklarının elinden alıp daha fazla zarar vermelerini engellememiz gerekiyordu'. Böyle açık yüreklilikle konuşanlar, yalın fakat acı hakikatin görünenin altında bulunduğunu bilenlerden elbette tedirgin olacaklardır. Nitekim Irak'ın istilâsını ve işgâlini petrol çıkarlarıyla açıklamaya çalışanlara [petrolden başka açıklayıcı–*ç.n.*] birçok seçenek sunulmaktadır: Petrol sanayi-kompleksi ile benzeri olmayan ilişkiler vardır; kapitalist gelişme sözleşmelerinde kayırmacılık yapılmaktadır; Anglo-Amerikan süper-devletler, Fransa ve Rusya'nın sözleşme alanlarına rekabet içinde el koymaktadırlar; Suudi sarayına bağlı kalma oranını azaltmak için değiştirilebilir petrol üreticileri yaratılmaktadır; başka kapitalist merkezlere petrol üzerinden baskı yapmak istenmektedir; petrolün dolara bağlı değer biriktirme aracı özelliğinin perçinlenmesi amaçlanmaktadır.

Bütün bu olanlar konusunda *Afflicted Powers*'ın konumu nedir? Retort'a göre kapitalizmin geleceği stratejik önemdeki birkaç kaynağa bağlıdır, fakat fosil yakıt kapitalizminin gizemli çekirdeğine sızamayan 'Petrol İçin Kan Dökülmesin' fikri popülist dolandırıcılıklar ve lobi faaliyetleriyle baş etmeyi de başaramamaktadır. Bu tür faaliyetlerin amacı, petrolün bol olduğunu gösteren kanıtları reddetmek değil, ülke ekonomisindeki bu sektörün ABD'nin bölge politikasında sahip olmasını gerekli gördüğü payın çok daha ötesinde bir önemi içeren daha geniş bir bakış açısı oluşturmaktır. Zira petrol ilgisinin ABD politikasındaki rolü konusundaki makul açıklamanın değerlendirilmesi sırasında öne çıkarılması gereken ilk soru, petrol ikmalini denetlemeyen Amerikalı üstün petrol güçlerinin ham petrol fiyatlarını nasıl yükseltebildikleri olmalıdır. Yüksek fiyatların doğrudan tüketiciler tarafından değil, diğer bütün şirketler tarafından yaratılması –bu ise Büyük Petrol Şirketleriyle mukayese edilemeyecek kadar büyük bir birleşme olur– gereklidir.

Bir ekonomik sektörün Amerika'nın Orta Doğu politikasına gerçek boyutuna uymayan bir etkide bulunabilmesinin ve aynı zamanda bu gücü sürdürülebilir bir 'fiyat önderliği'ne uygulayamayışı herhangi bir şekilde açıklanabilir mi? *Afflicted Powers* Irak'ta rejim değişikliğinin temel nedeni olarak, yalnızca bir sanayi olarak değil, kapitalist sistemin geleceği ile ilgili bir stratejik kullanım değeri olan petrol tedariki için incelikli bir alternatif geliştirerek övgüye değer bir çaba harcıyor. Bu bakış açısına göre, işgâlin temel amacı, bölgedeki rezerv alanlarına ilişkin süratli tükenme –dünya petrol üreticileri (Hubbert Zirvesi) zirvesinin en yüksek fiyat– öngörüsünden dolayı Irak'ın rezervlerini güvence altına almak idi. Ancak, yetmişli yıllardan beri tedavülde dolaşan pek çok *Petrolün Sonu* kehânetlerinde ters yönde bir tehlikenin de düzenli bir şekilde tekrarlanması –yani doyma noktasına ulaştıktan sonra fiyatların düşmesi olasılığı– görmezden gelinmektedir. Bu tür yorumlar, Alberta'dan Benin Körfezi'ne kadar, henüz ulaşılamamış alanlara neden yatırım yapıldığının açıklanmasında da başarısız kalmaktadır. Retort, piyasaların ve rejimlerin petrol üretimindeki zirve noktasını bu gelişmeler nedeniyle hesaplayamayacakları kadar uzak bir geleceğe ertelemeleri gerektiği iddiasında bulunuyor. Retort grubu sanayinin geleceğinin doğal gaz olduğuna ve doğal gaz coğrafyasının da Orta Doğu'nun dışında olduğuna işaret ediyor.

Silâhlar ve Kuyular

Ayrıca gerçek, öngörülmüş ve tasarlanmış politik çalkantılara yanıt olarak petrol fiyatları eğrisini olumsuz yönde etkileyen çalkantıların yaşandığı yarım yüzyılda bu fiyatların tedricen ve uzun vadede yükseliş nedenleri Maltusçu bakış açısı ile de açıklanamaz. Retort'a göre gerçek öykü, mevcut dalgalanmaları etkileyen unsurlarla dağıtıma ilişkin sonuçların açıklanması ve bu konuda tahminler aracılığıyla oluşturulabilir. Dolayısıyla *Afflicted Powers*, dalgalanmaları etkileyen unsurlarla sonuçlarının farklı kavranışları için imparatorluklar, bölgesel devlet formasyonları ve en kazançlı olduğu kadar önemli de

olan petrol çıkarım ve dağıtım noktalarının denetimi ve idaresi amacıyla yürütülen mücadele tarihine genel bir bakıştır. Bu öykü, önceki yüzyılın başlarında, yarı-sömürge ülkelerde yaratılan güçsüz hanedanlar aracılığıyla Batılı petrol şirketlerine tanınan çok büyük imtiyazları gizlemeleriyle başlar. Irak bu petrol politikasına uygun olarak oluşturulan yapay bir ülkedir. Milletler Cemiyeti'nden aldığı yetki ile makyaj malzemesi üretir gibi yeni bir devlet yaratan İngiltere, ganimeti Fransız ve Amerikan petrol şirketleriyle bölüştü. Bağımlı monarşi ve hileli seçimler, yarı-devlet olma halinin zorunlu görünümünü sağladı. 1930'larda Üç Büyük Devlet [İngiltere, Fransa ve ABD, *–ç.n.*] ülkedeki petrol üretiminin yüzde 70'ini ellerinde tutuyorlardı ve Amerika'nın bölgedeki petrol yataklarına yaptığı yatırımlar hızla artıyordu.

Bir ikinci evrede milliyetçi rejimler, bu yarı-sömürge imtiyazları ve bölge dışındaki petrol şirketlerine verilmiş mülkleri [*fiefdom, –ç.n.*] geri almaya başladılar. Bu gelişmelerdeki roller, İran'da Musaddık, Irak'ta ise Kasım tarafından yerine getiriliyordu. Amerikan ve Avrupaî petrol şirketleri dağıtım alanının dışına çıkarıldılar ve genel olarak bugüne kadar bu durumlarında değişiklik olmadı. Petrol fiyatı, Batı ekonomilerinin talebindeki büyümeye uygun seyreden bir yumuşak değişime uyum gösterirken ABD yönetimi, bu yeni duruma katlanmayı öğrendi. OPEC altmışların başlarında kuruldu, ama petrol fiyatları teknolojik gelişmeler nedeniyle bütün dönem boyunca düşmesi gereken düzeye kadar yavaş yavaş geriledi. 1973'te cereyan eden Yom Kippur Savaşı, Arap milliyetçiliğinin ikinci dalgasının kısa sürede yükselmesine yol açtı. Bu milliyetçilik dalgası da ABD'ye karşı bir petrol ambargosu yarattı. Ardından gelen fiyat yükselmesi, dünya ekonomisinin içerdiği enflasyon ateşini tutuştururken petrolden elde edilen gelir, düşük özümleyiciler aracılığıyla (Körfez ülkelerindeki hanedanlar petrol gelirlerini ülkelerinin gücünü artırmakta kullanmaya pek istekli değildiler) ABD bankalarına yeniden kazandırılıyordu. Tabiî hem yüksek hem düşük özümleyiciler mevcut petrol fazlalarını –dünyanın her tarafında– kâr oranı

yüksek silâh üretimi alanına yönlendirdiler. Seksenlerde Batı ekonomilerinin büyümesi, petrol şirketlerinin kârı ile yüksek özümleyiciler (İran ve Irak gibi devletler) arasında oluşan dengeleyici eğilimler, bütün büyük güçler nezdinde –az ya da çok– tatmin edici oldu. Dönemsel kırılma cereyanı boyunca ABD, potansiyel bir çalkantıyı önlemek amacıyla –zor yakalanan denge fiyatı denebilecek olan merkeze tutunum için– kararlılıkla müdahale etti. Bu dönemdeki jeopolitik fiyat belirleyicileri İran Devrimi ve bu devrimin çevreleme politikasına dâhil olan hem Kuveyt'in Irak tarafından işgâl edilmesi hem de Körfez savaşı, yaratılan ve ortadan kaldırılan yaptırımlar rejiminden başka Suudi Arabistan ufuklarında belireceği tahmin edilen fırtınalar idi. Ancak doksanların sonlarında bölgedeki gerilimlerin geriliyor gibi görünmesi ve bu eğilimin ABD'deki hisse senedi piyasası balonundan kaynaklanan deflâsyonla birleşmesi, büyük devletler için petrol fiyatlarında doyma noktası ve düşüş sonucunu doğurdu.

Retort'a göre doksanların sağcı strateji planlamacılarının Irak'taki yüksek riskli rejimin değişikliği hayali, petrol sanayideki birçok şirket ve kendi çıkarlarını kısaca ABD'nin çıkarlarıyla özdeşleştirmeyi tercih eden politik çevreler için de çekici bir gelişme olarak görülmeye başlandı. Washington'daki cüretkâr sohbet konularından biri –devam eden işgâlin korkunç gerçeklerinden önce– bu ülkeye yukarıdan neoliberal bir devrim dayatacak genel vali meselesiydi. İlk madde, millileştirilmiş Irak petrollerinin özelleştirilmesi olmalıydı. Önceleri özelleştirmeye kararlılıkla karşı çıkan 'kalkınmakta olan dünya'nın petrol sanayileri, Irak'ta kurulacak bir bağımlı devletin OPEC'e dâhil edilmesi ile devletçiliğin bu son mevzilerinde tasfiyenin başlayabileceğini öngören iyimser tahminlere giriştiler. Yeni-muhafazakâr ideologlar, bunun mevcut normlara ve hatta yeni Amerikan yüzyılına uygun hayat tarzına daha geniş çaplı bir yapısal uyum sağlamanın ilk adımı olduğunu öne sürdüler.

Retort'un anlatımından şöyle bir ders çıkarıldığı anlaşılıyor: Irak'ın işgâli ve istilâsı açıklanırken Altı Büyük Petrol

Şirketi çok önemlidir, ama dünya talebi, savaş ve petrol fiyatı spekülasyonlarının yapıldığı güç alanı bir yanlış anlaşılmadır. Öte yandan petrol fiyatı düzeyindeki dalgalanmalara jeopolitik kurnazlıklarla yaratılan spekülasyonlar eşlik etmektedir. *Afflicted Powers*'ın sunduğu seçenek, iki İsrailli bilim insanının petrolün politik ekonomisi ile silâh ticaretinin politik ekonomisi arasında bağlantı kurmayı öneren tezleri ile ilgili fikirlerden doğmuştur. OPEC'in petrol gelirlerine odaklanan ve mevcut gelirin ABD'de çok büyümüş olan özel silâh sanayisi için pazar oluşturduğuna dikkat çeken yazarlar, *Silâhdoları* ile *Petroldoları* arasında bir koalisyon kurulmuş olduğunu öne sürmektedirler.[11] Bu tespitin geçerliliğini koruduğu altmışlardan sonra ABD, silâh alıcılarına yardım sağlamaktan vazgeçerek özel silâh ticaretini teşvik etme politikasına geçti; bundan sonra OPEC'in dünya pazarında silâh ile ilgili payı yüzde 9'dan 36'ya yükseldi. Bununla birlikte Retort kolektifine göre bu durum, petrolü mühendislik, inşaat, malî hizmetler ve yatırım fonları ile bağlantılandıran daha büyük bir çevrimin yalnızca bir kısmıdır. Bu geniş bölgesel ve deniz aşırı girdap, kendi içine cömert yeraltı ırmaklarının kirli uyuşturucu parasını da çekti. Bu gruba göre söz konusu para, kendi tahminlerinin biraz ötesine geçmiş olan bir hesaplamayla, "trilyonlarca dolar"a ulaşıyordu. Patlamaya hazır olan bu alanda ABD planlamacılarının amacı bütün tehlikelerine rağmen arz ve talep mantığından sonra gelen kendi önceliklerini garanti altına almaktır. Nitzan ve Bichler daha da ileri giderek, bölgesel kararsızlıktaki yoğunlaştırmanın Amerikan yatırımlarının beklentilere uygun olarak petrol fiyatlarını çöküşten kurtardığı ve böylece petrol fiyatı enflasyonundan gelir elde edenleri de zenginleştirdiğini ileri sürüyorlar. *Afflicted Powers*'ın yazarlarına göre bu çok daha karmaşık olan manzarayı basitleştiren bir yaklaşımdır. Ne var ki yazarların gelişigüzel inceledikleri jeo-ekonomik yıldız takımını yeniden inşa et-

[11] Bkz. Jonathan Nitzan and Shimshon Bichler, *The Global Political Economy of Israel,* London: Pluto Press, 2002.

mekteki başarısızlıkları, belki de kapitalizm, savaş ve görüntünün günümüzdeki birleşiminin anlaşılabilir strateji alanlarını dağıtmakta olduğu şeklindeki eski iddiayı yeniden gündeme taşımanın bir yoludur.

İsrail'in Görüntüleri

Retort, Orta Doğu'da yaşanan felâketin geçmişini incelerken gerçekçi devlet yönetimi normlarının da benzer şekilde yıkıldığı bu durumla doğrudan bağlantılı bir olaydan söz ediyor. Amerika'nın İsrail'e verdiği destek, kendisinin bölgedeki stratejik çıkarları ve hegemonik saygınlığı bakımlarından Siyonist devletin en önemli yükümlülüğü haline geldiği sırada neden durmuş olabilir. Bütün özel ilişkilerin bu en özelinin kademeli olarak oluştuğunu unutmak kolaydır. Washington başlangıçta İsrail'in bir bölge gücü olarak sahneye çıkışını sükûnetle karşılamıştı, ama ellilerin sonlarında radikal Arap milliyetçiliğiyle ilişkili varlıkların yükselmesi, Amerika'nın kendi petrol çıkarlarına potansiyel tehdit oluşturan unsurlara karşı İsrail'in caydırıcılık rolünün yeniden değerlendirmesini gerektirdi. 1976'da Arap ordularının İsrail kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, ABD'nin Yahudi mevzilerindeki çıkarları düzenli olarak arttı. İsrail, Pehlevi İran'ı ile birlikte bir alt emperyal muhafız olarak süratle güçlendi ve donanımı Sovyetler tarafından sağlanan Mısır, Suriye ve Irak'ın Arap orduları karşısında dengeyi sağladı. Bununla birlikte seksenlerin başlarından itibaren İsrail ile ABD'nin bölgeye ilişkin amaçları arasındaki uygunluk azalmaya başladı. Ancak Washington'ın Kudüs konusundaki taahhüdü giderek artan ölçüde koşulsuzlaşmaya başladı.

Afflicted Powers'ın bu tuhaf duruma ilişkin açıklaması, genellikle en kabul edilebilir olduğu düşünülen noktadan da uzakta duruyordu: ABD içinde Hıristiyan sağ ile kurduğu ittifakın ortaya çıkışı ile güçlenmiş olan İsrail lobisinin etkisi. Retort bunu tamamen reddetmeksizin bu gelişmenin medya alanının mantığına oturtulması gerektiğini öne sürüyor. Çünkü, onların gözünde gerek İsrail, görüntülerden yararlanılarak

uygulanan sihir aracılığıyla başkalaştırılıp Amerikan kimliğinin ideolojik totemi haline getirilmiş ve ayak iken baş haline getirilmiş bir İsrail kadar güçlü değildir. Buradaki sorun bu hayal dünyasında Siyonizm'in *düşlerindeki ülkeyi* [pays ideel–*ç.n.*] neyin oluşturduğudur. Retort'a göre 'modern devletler, görüntülerin yarattığı yanılsamalara ve zorlamalara yönettikleri diğer toplum kesimleri kadar hızlı bir şekilde kurban olmazlar',[12] fakat kendi kimliklerinin mitolojik görüntülerine bağlanınca kendi çıkarlarını daha soğukkanlılıkla değerlendirmek için geri çekilmeyi başaramazlar. Retort kolektifinin bu değerlendirmesi anlamlı olmakla birlikte, bu çatışmanın ideolojik boyutuna ilişkin bakış açısı yalnızca [TV karşısında oturulan–*ç.n.*] koltuklardan edinilebilirmiş gibi –aslında etkilerinin açık olmasına– kendilerinin de çalıştıkları televizyon ekranlarına tutsak kalıyor. ABD-İsrail ilişkilerinin ideolojik içeriği tamamen teröristlerle karşı karşıya kalan cesur askerlerin, tâciz edilen yurttaşların ve her gün karşılaşılan bu kadar çok sayıda kahramanlıklar arasındaki çürük elmaların yüzeysel görüntülerine indirgenemez. Bu görüntüler dünyasını belirleyen ideolojik gelişmelerin sınırları bundan daha geniştir.

ABD'nin kendisinin ahlâkî otorite olduğu iddiası –ve buna ilâveten piyasaları ve demokrasiyi geliştirmekteki rolü– artan ölçüde Yahudi halkının çağdaş savunucusu kimliğine dayanmaya başlamıştır. Eğitimli Amerikalıların okuduğu gazeteler dikkatle incelendiğinde ABD'nin çağdaş görüntüsünde mevcut tarihsel işlevin çok önemli olduğu anlaşılır. Doğru olup olmadığı bir yana, bu iddianın bir söylem olarak yayılması kendi başına etkili olmuştur. Geçmişte cereyan etmiş olan Amerika'nın Nazi Almanya'sına karşı yürüttüğü savaş, SSCB'ne karşı yürüttüğü propaganda savaşında yetmişlerden itibaren önemli bir unsur olmuştur, fakat Amerika üçüncü dünya ülkelerinde kendisine karşı ortaya çıkabilecek tehlikelerin hepsinin bayrağı haline gelmiş olan Arap milliyetçiliğinin yok edilmesi gerektiğini de üzerine basa basa belirtiyor-

[12] AP, s. 122.

du. Batı'da Yahudi devletine duyulan sempati fazla değil, biraz azalmıştır, ama yabancıların sorunlarıyla pek ilgilenmeyen Amerikalılar arasında çekiciliği artmıştır. Amerika içinde yürütülen önemli politik tartışmalarda İsrail konusu uzun zaman önce meşru fikirlerle meşru olmayan fikirleri birbirinden ayıran bir ölçüt haline gelmiştir.

Afflicted Powers'a bakılırsa İsrail'in güneşin altındaki görünümü sona ermektedir. İsrail'in eski Batı'nın öncü ilerici köprübaşı olma görüntüsü, deniyor bu kitapta, yerini son yirmi yıl içinde bildik sömürge felâketi bölgesi senaryosuna bırakmış bulunmaktadır. Bu iddia umutsuzluktan kaynaklanmıyorsa, yürürlükteki 'Orta Doğu'da demokrasi ile yönetilen tek ülke' görüntüsünün ve ABD'de olduğu kadar Avrupa'da da bu ülkenin elde etmiş olduğu halk desteğinin soğukkanlı bir tarifinden çok bir iç rahatlatma olduğu izlenimi bırakıyor. Ancak Pekin'den Karaçi'ye ve Paris'e uzanan hat üzerindeki bütün diplomatik kanıtlar, tersi duruma işaret ediyor olsa ve İsrail'in uluslararası meşruiyeti azalsa bile, mevcut durum Siyonizmin gelecekteki politik gidişatı hakkında bize ne anlatabilir? Retort burada, kolektifin savaş ve görünüm hakkındaki daha genel tezinin rahatsız edici sonucunun nasıl olacağına dair kafa yormayı ihmal ediyor. Çünkü bu kolektifin askerî kapitalizm anlayışına dünyada belki de en yakın ülke İsrail'dir. İsrail aynı zamanda yeni bir bölgesel savaşın kendilerine, dinsel inançlarında da var olan, asıl şansı yaratabileceği öngörüsüne inananların sayısının az olmadığı bir ülkedir.

· *Devrimci bir İslâm mı?*

Radikal İslâm tarihini içeren düşünceleri Retort'un dünya sisteminin sömürge savaş alanları konulu portresini tamamlıyor, Retort savaş karşıtı solun *İmparatorluk*'un politik ekonomisi içinde petrolün rolünü vurgularken İmparatorluk'un en göze çarpan uzlaşmaz çelişkisinin özelliğine değinmeyi ihmal etmişti; bu kolektif 9/11 ile başlayan jeopolitik âna uygun bir yanıt vermek için Amerika ile cihad arasındaki savaşın tehlike derecesinin saptanması gerekir diyor. Bazıları 'Teröre Kar-

şı Savaş'ta Reagan Devrimi'nin ikinci yerleştirilmesinden geçişinin bahanesi olduğu kanaatinde iken *Afflicted Powers* yeni İslâm öncülerinin kışkırtarak sürekli hileye başvurmaya yönelttikleri İmparatorluk'u köklerinden sarstıklarını ileri sürmektedir. Retort'un Guy Debord'a entelektüel borcu olduğu dikkate alındığında bu ilk bakışta şaşırtıcı bir iddia gibi görünür. Çünkü Debord, terörizmi hiç ciddiye almamıştır ve terörizmin sonuçlarına ilişkin değerlendirmesi tamamen çöktürücüdür: 'Bu mükemmel demokrasi kendi akıl almaz düşmanını, terörizmi üretmektedir. *Bu* [demokrasi–*ç.n.*] *kendisi hakkındaki yargıyı aslında düşmanlarının yarattıkları sonuçların değil düşmanlarının vermesini istemektedir.*'[13] Bu fikri *Afflicted Powers*'ın şu fikri ile karşılaştıralım: İslâm köktenciliği 'sınırsız denebilecek kadar çok sayıda potansiyel casusun kitlesel hareketine benzer'. Retort'un gözünde İslâmcılar, menzili ve arzuları bakımından küresel, anti emperyalisttir ve... pratikte devrimcidir'.[14]

Fakat burada da toplumsal dünyanın görüntü aktaran [*televisual–ç.n.*] ekranına bağlılık aldatıcı olabilir; çünkü gerçeklik ile görüntü arasındaki fark, bu olayda bu olgunun kendisi tarafından ortadan kaldırılıyor. Militan İslâm hücreleri her ân borsa binalarına ve Savaş Evi'nin eğlence parklarına saldırmaya hazır çok gizli ve hareketli bir ağ mı oluşturmaktadırlar, yoksa her tarafı kurumakta olan bir denizin kıyısında zor durumda kalmış küçük bir parça durumunda mıdırlar? Sayıları ve devlet iktidarı olasılıkları dikkate alındığında, en azından Irak manzarayı değiştirinceye kadar ikincisi daha doğru gibi görünüyor. Ancak dünyanın herhangi bir yerinin bombalanması büyük ve çok başlı bir düşmanın varlığını hem Batılıların hem de Müslümanların izlediği ekranlarda doğrular gibi görünmesi işte bu savaşın özelliğidir. Fakat bu sözümona çokluk çağında çarpıcı olan, Arap kitlelerin Filistin ve Irak'taki

---

[13] Guy Debord, *Comments on the Society of the Spectacle*, London: Verso,1990, s. 24.

[14] *AP*, s. 137–8.

savaş alanlarının görüntülerini her gün izleyip, öfkelendikleri halde fellaha [köylü, tarım işçisi–*ç.n.*] gibi hareketsizliğidir. Arap Sokağı bugüne kadar güçsüzlüğünü korudu. El Cezire televizyonunu seyredenlerin ya da internetteki sohbet programlarını kullananların sayısı artmış olsa da olmasa da, bu insanların Batı'daki benzerleri gibi bütün asimetrik savaşların anasının izleyicisi olduğu gerçeği değişmiyor.

Moderniteler-karşıtı

Afflicted Powers'ın sunduğu İslâm köktenciliğinin tarihi hakkındaki değerlendirmesi günümüzde radikal politik öznellik sorununa ilişkin kışkırtıcı fikirlerle doruk noktasına ulaşıyor. Köktencilik, sömürgecilik döneminde İslâm dünyasını canlandırmaya çalışan daha geniş kapsamlı bir modernleştirme hareketi içindeki bir akım olarak doğdu. Retort'un Modernite –daha doğrusu modernite karşıtı– İslâm köktenliği tanımı, Devrimci İslâm politikasının entelektüel kaynağı Seyyid Kutub'un [fikirlerinin–*ç.n.*] önemini vurgulayan yoruma dayanıyor. Bu şahsiyetin radikalliği gerçekten de dikkat çekicidir. Kutub'un fikirleri, politik Romantizm tarihindeki çeşitli metinlere göndermelerle süslenmiş bir İslâm kimliği teorisinden yana olan kutsal kitaba ait metin [*scriptural–ç.n.*] tefsirlerini şiddetle reddetmesi bakımından dikkat çekicidir. Retort, Kutub'un fikirlerinin Sünni-Şii ayrılığını kapsadığını ve İran devriminin politik teolojisine girmiş olan fikirler kokteylinin önemli bir unsuru olduğunu belirtmektedir, ama –bizim modernitenin anlamını– Amerika ile İslâmcı düşmanları arasında sürmekte olan görüntü savaşının ışığında yeniden değerlendirmemizi gerektiren genellemeleri canlandıran İslâmcı olgunun Sünni kesimidir. Retort grubunun fikirleri bu noktada beklenmeyen bir yöne sapıyor. Çünkü bu kolektifin önceki fikri, okuyucuyu modernitenin radikal kardeşiyle, grubun Lenin'den Bin Ladin'e kadar tartışmalı biçimde izini sürdüğü modernlik-karşıtı öncü iddiası konusunda bilgilendirmiyor. *Afflicted Powers* Lenin'in heykelinin yıkılmasından on beş yıl sonra şu beklenmedik soruyu soruyor: 'Leninizm neden hiç

ölmez?'.[15] Kolektif bu soruya yanıt olarak Nietzcsche'nin çileciliğin devam ettiğine ilişkin fikirlerine başvuruyor.

Ancak El-Kaide, '*Ne Yapmalı*?' dikkate alınarak değerlendirilmelidir yaklaşımına iki itiraz var. Birincisi anarşizm, 'terörizm'in tarihinde Leninizmden daha fazla yer tutar ve bundan dolayı daha fazla dikkat edilmesi gereken bir olgudur. İkinci olarak, 'modernite varlığını sürdürdüğü için mükemmel, daha az değil daha fazla dönek yaratır' fikri çelişkiyi saçmalıktan ayıran çizginin ötesine geçiyor gibi görünmektedir.[16] Sorun belki de şu şekilde daha akla uygun olarak ortaya konulabilir: Dünya tarihi açısından değerlendirilirse Bolşevizm kendisini burjuva toplumun somut reddi olarak sunmuştur ve bu Bolşevizmin düşmanları tarafından da kabul edilmiştir. Bu gelenekten ayrılıştan dolayı ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışanlar engellenemez biçimde kendini inkâra benzer bir duruma düşeceklerdir. Kutub'un *Yoldaki İşaretler* [Signposts Along the Road] adlı çalışmasında öngördüğü militan şahsiyet ile pek bilinmeyen bir Rus modeli arasındaki benzerlik pek de önemsiz değildir:

> İslâm'ın canlandırılması nasıl başlatılabilir? Bir öncü [bu iş–*ç.n.*] için kararlılıkla harekete geçmelidir ve bütün dünyayı kapsayan engin câhiliye (çevredeki ve önceki İslâm câhilliği durumu) okyanusunun içinde yürümeye devam etmelidir... Bu öncünün içinde yer alan Müslümanlar bu hedefe giden yolun üzerindeki nirengi noktalarını ve yön tabelalarını anlayabilmelidirler... [Müslümanlar–*ç.n.*] bütün yeryüzünü etkisi altına almış olan cahiliye karşısında kendi konumlarının farkında olmalıdırlar.[17]

Bu sözlerle '*Ne Yapmalı?*'dan alınmış aşağıdaki paragrafta yazılanları fikir ve biçim bakımlarından karşılaştıralım:

> Dik ve zorlu bir yolda birbirimizin elini sıkı sıkıya tutarak yürüyen küçük bir grubuz. Her tarafımızı çevirmiş düşman ateşi altında hemen hemen hiç duraksamadan ilerlemek zorundayız. Yanı başımız-

---

[15] AP, s. 172.

[16] AP, s. 184.

[17] Sayyid Qutb, *Ma'alim fi l-Tariq* [Signposts Along the Road] (1964), *AP*, s. 132'de bahsedildiği gibi.

daki bataklığa geri çekilmeden düşmanla savaşma amacı doğrultusunda bir araya gelmeye özgür irademizle karar vermiş bulunuyoruz. Bu bataklıkta yaşayanlar dışlayıcı bir grup olarak kendimizi ayırmış ve uzlaşma yolunu değil, mücadele yolunu seçmiş olduğumuz için baştan beri bize serzenişte bulunuyorlar.[18]

–Ne kadar benziyorsa– bu benzerliğin tarihsel anlamı çağdaş manzaradaki farklılıklar üzerinde durulmaksızın açıklanamaz. Çünkü buradaki ayırıcı özelliklerden biri, elbette Leninizm kavramı ne ifade ediliyorsa onun etkisizleştirilmesidir. Soğuk Savaş'ın bazı olumsuz etkilerinin postmodern Batı'nın dehşetini intihar bombacılarından önce canlandırmış olduğu doğrudur. Zamanımızın intihar bombacılarının yaptıklarının *The Possessed* [Dostoyevski'nin Türkçeye *Ecinniler* adıyla çevrilen romanı–*ç.n.*] döneminden itibaren nihilizmin açıklamalarına benzer olduğu düşünülmektedir. Retort'un yazarları bir gecekondular gezegeni zemininin karşısına yerleştirilmiş Last Man'ın ruhsal çoraklığının anlatılmasından önce ortaya çıkmış olan bu militan fikrin gücünün anlaşılabilir bir estetik dehşetten kaynaklandığını iddia ederek, görüntüler çağında askerî neoliberalizme kendi karşıtlıklarının sinir merkezine mi işaret etmektedirler? Bu çıkarım devrimci romantizm biçimi olarak böyle bir radikal eleştirel öznellik anlayışından dolayı mantıksız bulunabilir. Retort yazarları bu tutumdan Bolşevizm'e ya da günümüzde radikal İslâm'a yumuşak bir kayışa göndermede bulunuyorlar. Bundan dolayı günümüzün görevi 'modernin nostaljik olmayan... köktenci olmayan, vahiysel bir eleştirisi'ni yapmaktır'.[19]

Ne var ki bize 'yeryüzündeki cehenneme nâdiren yakın bir yerde bulunduk'[20] denen bu zamanda, bu övülmeye değer duyguyu yorumlamak kolay değildir. Retort'un nesri, 'toplumsal enerjileri baskı altına alarak' meta estetiğini ve tüketim alışkanlığını vergilendiren görüntünün şaşırtıcı bir incelikle suçlanması ile savaş halindeki bir dünyanın çarpıcı vecizeler-

---

[18] Vladimir Ilich Lenin, *Ne Yapmalı?*
[19] *AP*, s. 185.
[20] *AP*, s. 175.

le tasvirinden yavaş yavaş uzaklaşmaktadır. *Afflicted Powers*'ın radikal politik olumsuzluğu susturulmuş *Kulturkritik* ile çatışma halindedir. Alain Badiou bu soruna dair daha akla uygun bir formülasyon sunuyor: 'Günümüzde, yüzyılın başlarında, parti militanı olarak adlandırılabilecek olana benzeyen ve Lenin ve Bolşeviklerin hazırlamış olduğu tipte yeni bir militan karakteri yaygın bir şekilde aranmaktadır'.[21] Kısacası bu, radikal öznellik koşulları ile bu öznelliğin yeni kolektif örgütlenme biçimleri halinde harekete geçmesi arasındaki ilişkiyi yansıtıyor. Çağımızın tarihsel durumunu bu şekilde kavramak, elbette bu mirası 'hareketlerin hareketi'ne yasaklamak isteyenlere inandırıcı görünmeyecektir. *Afflicted Powers* başlığı *Paradise Lost*'un yenilmiş âsileri arasındaki tartışmalara bir dokundurmadır. Radikal konumun alaşağı edilmiş Şeytan ve vekilleri ile tasfir edilmesi Milton'dan Bakunin'e gönderilen bir yenilgi deneyimi temasıdır. Ancak Retort, günümüzde bu konumun derinliklerinde yaşayıp düşünebilecek hakikaten yenilmişlik sorusundan kaçmaktadır. Bu Seattle, Genova ve Chiapas isimlerini anlamsızlaştırma girişimidir. Guy Debord'un meslek hayatı, kendisine ait zaman tanısının ağırbaşlı sertliğine uyan bir politika ifade etmekte başarılı olamamış bir çabanın ifadesidir. Bununla birlikte Debord'un çalışmaları kendisinin *Ne Yapmalı*'sına layık bir mirastır.

Görüntünün Yayılması

Afflicted Powers eleştirisi Debord'un görüntü kategorisine tamamen karşı çıkıyor. Bu kitapta 9/11 saldırıları Amerikan egemenliğine, en nazik noktasına yani görüntüsüne vurulmuş çok etkili bir darbedir. Ancak kitapta günümüz görüntüsünün işleyişine ve başka konulara dair birçok sert ve bütünleştirici fikirler bulunmakla birlikte, bunlara hiçbir yerde açıklayıcılık getirilmemiştir. Varolan sahnenin ilk birikim ve görüntü bakımından açıklamaları bütünleştirilmekten çok yan yana koyulmuştur ve iki çözümlenmemiş konu arasındaki gözle görülür

[21] Alain Badiou, *Saint Paul: The Foundation of Universalism*, Stanford: Stanford University Press, 2003, s. 2.

haldeki teorik gerginliklere değinilmemiştir. Ne var ki Debord'un öne sürdüğü fikirlerin günümüzün ulusal ve uluslararası politika alanı için birçok göndermesi vardır.

Zamanımızın kamuoyu oluşturma makinesini hareket ettiren rekabet halindeki Pazar ve medya güçlerinin ortak yaşamına ait – O görüntünün çağdaş gücünün en çarpıcı belirtilerinden biri, içinde bulunduğumuz zamanda iş dünyası ve devlet dümenciliğini yapan büyük insanlara has muadillerin ortaya çıkmış olmasıdır. Görüntü –devlet başkanı, maliye bakanı, en önemlisi merkez bankası görevlisi olabilecek– bu tipik şahsiyetlere büyüleme gücü kazandırarak değer yaratma ve o değeri koruma olanakları sağlar ve bunları bütün tersi belirtilere ve ünlerinin kısa süre sonra zarar görecek olmasına rağmen yaparlar. Bir girişimcinin aynı yıl içinde bir ay en başarılı CEO olma konumundan başka bir ay hapishaneye girmiş olması gibi 9/11 sonrasında kamuoyu gölgesi devlet adamında olması gerekenlere benzer nitelikleri bazı politik liderlere ihsan edebilir ve aslında bu liderler, felâkete sürüklendiklerinin farkına varmazlar. Jeopolitik arenadaki devlet gücünün stratejik yönü, giderek artan ölçüde toplumsal gerçekliğin ekranlara yansıyan görsel [*televisual–ç.n.*] yapısının verimlilik ölçütüne tâbi hale gelmektedir. Bu sahne, sahte dünya görüntülerinin hızla aktığı ekranları, toplumsal gerçeklikteki yaşanmışlığın az çok istisnaî odak noktaları haline getirmiştir. Bu durum yalnızca Amerikalı tüketicilerin en kötü bilgilendirilen tabakası ile sınırlı değildir. Uzaktan bilgilendirici [*teleprompt–ç.n.*] yönetişim mantığı, daha önce elverişli iç ve dış ilişkiler dünyalarına önemli saldırılarda bulunmuştur.

Tüm bunlar olurken yaşam dünyası, kamuoyu yoklamaları, televizyon âlimleri, komediler ve iç karartıcı kişisel dramlarla yaratılan engellenmesi mümkün olmayan bir engel tarafından sömürgeleştirilmiştir. Böylece tarihin yaşanmışlığı ezeli şimdideki ânlar haline getirilir.[22] Debord'a göre bu yeni toplumsal egemenlik tarzının etkisi 'sahip olmaktan genel

[22] AP, s. 21.

olarak görünür olmaya geçiş'i hızlandırmaktır ve bütün "*sahip olmak*" biçimleri dolaysız itibarlarını ve nihaî amaçlarını artık görünüşlerinden almak zorundadırlar'.[23] Bu tablo içinde görüntü, görünüşün egemenlik alanındaki üstünlük edinimi için bir mücadele başlatır. Stratejik bir alan olarak bu alanın özelliği nedir? 'Meta mantığı nasıl kapitalistin rekabet arzularını yönlendiriyorsa ya da savaş mantığı nasıl her zaman silâhların sık sık daha iyi hale getirilmesini zorunlu kılıyor ise sert görüntü mantığı da aynı şekilde birçok biçimi olan medya savurganlığını denetimi altında tutar.'[24] Burada tekrarlanan meta –silâh– görüntüsü, yeni toplumsal egemenlik mantığının bütünleştirilmiş ânları olarak görünüyor. Fakat Debord herhangi bir kolektif tarihsel yaşanmışlığın sönme olasılığının bu yeni düzenin sahne yöneticilerinin kendileri için de cezalandırıcı sonuçlar olabileceği kanaatindedir. Politik alanın görsel aracılığı daha önce 'nesnel' stratejik çıkarlar olarak tanımlanabilecek olanın gerçekleştirilmesinden kısmen kurtulunması [derealization–*ç.n.*] ile sonuçlandı. 'Eskiden devlet yönetimi sürekli ve büyük miktarda tarihsel bilgi eksikliğini gerektiriyorken devlet artık stratejik olarak yönetilemez hale gelmiştir.'[25]

Ne var ki politikanın medyalaştırılması kamuoyunun piyasanın kararlarına tâbi kılınmasında etkili olmaktadır, ama bu eş zamanlı olarak imparatorluk kurma girişiminin önüne engeller de koymuştur. Çağımızdaki Roma ya da Britanya imparatorlukları heveslileri böyle bir hayırlı dava uğrunda verilen birkaç bin Amerikan kaybını sindiremeyen bir nüfusun duyarlılığının yasını tutmaktadırlar. Burada, sosyolojik açıdan büyük ve muhtemelen geri döndürülemez bir bebek patlaması kapitalizmine dönüşüm [süreci–*ç.n.*] yaşanmaktadır. Zengin olmayanlar savaşta ölmeyi reddederlerken zenginler de onların masraflarını ödemeyi reddetmektedirler. Görüntü, yalnızca

---

[23] Guy Debord, *Society of the Spectacle*, Detroit: Black & Red, 1970, Chapter 1, s. xvii.

[24] Debord, *Comments on the Society of the Spectacle*, s. 7.

[25] A.g.e., s. 20.

aşağıda güçsüz vatandaşlar yarattığı gibi tepede yanlış bilgilenmeye de yol açtı. İşgâl edilmiş Irak'ta kaosun yükselişi dikkate alınınca Cumhuriyetçi yönetimin büyük stratejiyi hayata geçirme girişiminin artık kıyıya vurmak üzere olduğu sonucuna ulaşmakta pek zorluk çekilmez. 'Görüntü boyutu bir satraplık düzeninin korunması işine daha önce hiçbir zaman bu kadar aşikâr ve ısrarlı biçimde müdahale etmemiştir.'[26]

Savaş ve Kapitalizm

Afflicted Powers ABD'yi ve sermayenin çağdaş evrenini, politik ifadeyle, sanki ikisi tek bir bütünmüş gibi ele almaktadır. İsrail dışında hiçbir devlet gereken ilgiye uygun değildir. Tartışma amaçlı olsa bile böyle bir varsayım ne kadar inandırıcı olabilir? Jeopolitik rekabet ile küresel kapitalist gelişme modeli arasındaki ilişki, tarihsel olarak çözümü son derece güç birçok sorun ortaya çıkarmaktadır. Zira birbirini izleyen dönemlerde yaşananlar arasında önemli farklar vardır. Bir dönemde yapısal düzenleme ve dünya piyasası ile bütünleşme, merkezdeki uluslararası gerginliklerde gevşemeye yol açtı; başka bir dönemde bunlar büyük devletler arasındaki çekişmelerin baş döndürücü şekilde tırmanmasına neden oldu; sömürge fethi ve haraç ise her iki dönemde de bu yayılmacı uygarlığın kapitalist olmayan çevre bölgelerindeki birçok karanlığın merkezini yaratmıştır. Savaş ile kapitalizm arasında genel bir ilişki var mıdır ya da kendine özgü koşullara ilişkin özel teoriler olabilir mi? Bu ikincisi daha olası görünüyor olmakla birlikte, milletlerin göreceli zenginliklerini belirleyen, birbirini izleyen sosyo-ekonomik değişimlerin uzun vadeli gelişme değerlendirmelerini sağlayan yalnızca kapitalizmin evrimi olduğu fikri, halen geçerliğini korumaktadır. Öte yandan kapitalizmin baskı altına alınması girişimini temel alan devlet formasyonlarının farklı stratejilerindeki seçim alanının denenmesi gerekmektedir.

Kapitalizm, zor araçlarının toplumsal üretim ve değişim

---

[26] Ap, s. 37.

ilişkilerinden 'başlangıçta' ayrılmasından doğar. Bu ilişkiler devlet aygıtının iç ve dış alanları arasındaki ilişkiyi değiştirir ve buna koşut olarak savaş ve diplomasi de özne köylü ve kentlilerden yağmacılıkla elde edilen fazlaların başka araçlarla devamı olmaktan çıkar. Retort'un 'savaş somut modernitedir' iddiası, politik olan ile ekonomik olanın bu şekilde birbirinden kesinlikle ve hakikaten ayırılmasının ve bu ayırımın politik olanın iç ve dış alanları arasındaki yeni ilişkideki cisimleşmesinin sonuçlarını yansıtmakta başarısız kalmaktadır. Uzmanlaşmış, dışarıya yönlendirilmiş devlet yönetimi aygıtının ortaya çıkışı, kapitalizmin varoluşundan çok önce gerçekleşmiş olmakla birlikte, modern kapitalist devletin oluşumu bu tür savaş makineleri için yeni bir yapısal soruna yol açar. Savaş ve diplomasi, artı değere fetih ve haraç alma yoluyla el koyma mantığına yabancı olmaktan çıkmış olduğu için jeopolitik iktidarı biriktirme işinin hayli yüksek olan masrafını ödemek, sık sık güvenlik ya da başka bir şeyi sağlamanın sınırlanamaz aracı haline gelir.

Realist uluslararası ilişkiler okulunun tanımladığı şekilde, şâyet bir devlet amaçlarına zor araçları ile ulaşma yöntemini izlerse başkaları da aynı şekilde davranmak zorunda kalacak ve 'anarşi' belirecektir. Ortaya yeni çıkmış olan bu alan içinde düşmanlıkların tırmanışı, devletin hedefleri ve stratejik çıkarlarının önceden tahmin edilmeyecek şekilde değişmesi sonucunu doğurur ve bu süreçte, bu devletlerin –değişim olmasaydı bu– düşmanlıkları muhtemel ele alış tarzları da radikal biçimde değişikliğe uğrar. Machiavelli, bazı devletlerin bu tırmanış sürecinde bu tür değişikliklere açık olduğunu başka devletlerin ise 'anayasallıkları'nı etkisizleştirmeye çalıştıklarına işaret eder.[27] Şu durum çok iyi bilinir: Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki bir savaş için toplu seferberlik denemesi bazı devletlerde o kadar radikal değişikliklere yol açmıştır ki, klasik burjuva devlet-toplum yapısı ilişkileri değişerek –hiç kimsenin planlamamış ve hatta hiç kimsenin öngörmemiş olduğu–

[27] Niccolo Machiavelli, *Discourses on Livy*, Chicago: University of Chicago Press, 1996, s. 135–38.

temelden farklı toplumsal yapılarla ortaya çıkmıştır. Gezegen ölçüsünde yeniden ayırma amaçlı bu savaşın bütün belli başlı uzlaşmaz tarafları bu tür değişikliklere çeşitli derecelerde maruz kaldılar. Nazi rejimi, bu ileriye uçuşun en patlayıcı ve sonunda kendini tahrip edici örneğini teşkil eder. Devlet çıkarlarının diyalektik değişimine maruz kalan jeopolitik alan, elbette rekabetçi hareketlilik dinamiklerinin ve karşı hareketliliğin belirli sınırlar içinde tutulduğu devletler arası sistemin daha da etkisizleştirilmiş bölge ve boyutlarından ayırt edilmelidir. Ne var ki yöneticilerin görece sert ve uçucu iktidar ölçütünden yani kazanan-kaybeden stratejik durumlarından bir ölçüde tecrit edilmiş devletler arası sistemin biraz daha etkisizleştirilmiş bölgeleri ile en sert rekabetin cereyan ettiği bölgeleri arasındaki çizgi çok belirgin değildir. En önemli soru, devletler arası rekabetin daha açık, enerji yüklü ve tehlikeli alanı ile uzun vadeli kapitalist gelişme örneği arasındaki tarihsel ilişkidir. Özellikle de: Buradan hareketle Büyük Oyun'un [İngiltere ile Rusya arasındaki tarihsel rekabet–*ç.n.*] er geç bir sonuca ulaşacağını düşünebilir miyiz?

Devletler arası eski düzen tablosu içindeki kapitalizmin birleşik ve eşitsiz gelişmesiyle ilgili olarak Weber'in bölgesel şiddet tekeli olarak tanımladığı iç ve dış alanlarda temelden farklı değişiklikler gerekmişti. Bu önemli bir zıtlıktır. Kamusal iktidarın iç örgütlenişi sermaye birikimi için toplumsal olarak kabul edilebilir bir ortam yaratmanın süre giden zorunluluklarına tâbi olmuş ise devlet yönetim tarzının birikimin ihtiyaç duyduğu dış koşullar arayışına göre düzenlenmesi, çok daha az sistemli bir süreç olmuştur. Bu, değişebilirliği çok yüksek olan güvenlik hedefleri konusunda devletler arası rekabetin destansı baskılarının üstbelirlediği bir süreçtir.[28] Jeopolitik değil, ülke içi operasyon alanlarında geçerli, farklı performans ölçütü, özellikle söz konusu güneşte bir yer bulma çabası içindeki devlet bir 'Büyük Devlet' ise, idare edilmesi bünyesel olarak güç olan modern kapitalist devletin

[28] Michael Mann, *States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology*, Oxford : Basil Blackwell, 1988, s. 152.

merkezinde bir ikilik yaratır. Zira on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmakta olan piyasa normlarına yanıt olarak başlayan devlet formasyonu biçimi, politik şiddetin kapsamlı şekilde içsel evcilleştirilmesine yol açar, fakat bu büyük dönüşümün arifesinde Kant'ın öngördüğü türden devletler arasındaki ilişkilerin benzer bir yeniden düzenlenişini de ortaya çıkarmaz. Dünya kapitalizminin vektörleri, egemen devletlerin birbiriyle rekabet halindeki özelliklerinin er geç sönüp yok olacağına işaret etmekle birlikte, bu eğilim kendisini küresel ölçekte nâdiren açığa çıkarır. Zira egemen devletin çekirdek bölgelerinde cereyan edecek kafa kafaya savaş, sistemin kendi varlığını tehdit eder.

Kararsız İntermezzo

Jeopolitik alanın olaylar dokusu daha tecrit haldeki ve kurumsallaştırılmış ülke içi ortamdan farklı olarak öngörülmemiş olaylara son derece duyarlıdır. O halde bütün sisteme bir iktidar ve güvenlik zorunlulukları dayatan bu alanın yapısını oluşturan tek biçimli baskılar var mıdır? Eğer varsa, bu baskılar geneli itibariyle tasarlanmış politik yapılar üzerindeki dışsal sınırlamalardan ibaret değildirler. Çünkü bu tür dayatmaların söz konusu devlet tarafından 'anayasa bakımından' içselleştirilmesi gerekir. Weber'in kabul ettiği gibi Büyük devletler zarar görmek pahasına bunları etkin biçimde varsaymak zorundadır. Ancak, sorun günümüzdeki bu türden devletlerin –yalnızca var oluşlarının ve en temel amaçlarının artık rakip güçlerin doğrudan tehdidi altında değillerse– bu baskıların işleyişini ne ölçüde durdurabildikleridir.

Bazı büyük devletler, hâlâ uluslararası güç sıralamasındaki yerlerini yukarıya çıkarmak için mücadele etmektedirler. Bu devletlerin sayısı Ranke'nin [19. Yüzyıl Alman tarihçisi, –*ç.n.*] yaşadığı dönemden sonra düzenli olarak azalmış olmakla birlikte durum günümüzde de böyledir. Dünyada ABD'den sonra en büyük iki ekonomiye sahip olan Almanya ve özellikle Japonya, kendilerini az çok bu çemberin dışına atmışlardır. Bu, eski savaşan devletler çağında hayal bile edi-

lemeyecek bir durumdur. Devletler arası sistem, bütün görünümlerine ve uluslararası güç hiyerarşisinin mevcut zirvesinde daha yüksek gerginlik düzeylerine doğru kayışa rağmen –yapısal bakımdan ifade edecek olursak– artık eski güç mantığının dirençli bir kalıntısı ile en önemli karşıt egemen çıkarların görünüşünü çürüten askerî şiddetin *fiilî* çoktaraflılaştırılması arasında kalan kararsız ve yetersiz bir durumu ifade etmektedir. Günümüzün dünya pazarı ortamında daha büyük askerî güç sahibi büyük devletlerin payına, emsallerinden ve rakiplerinden daha fazla ne düşeceğini genel olarak açıklayabilecek ya da bu devletlerin cephaneliklerindeki mevcut araç çoğunluğunu –yıkıcılıklarından dolayı, artık hayli geride kalmış son kullanımları istisna olmak kaydıyla çok eskiden kullanılmaz hale getirilmiş oldukları bir zamanda– stratejik olarak neden başka büyük devletlere (Çin ve Rusya) yöneltilmiş olduğunu açıklayabilecek bir teori mevcut değildir.

Stephen Biddle'a göre bu durum, en güçlü devletlerin yerleşmiş stratejik yönelimlerini yaklaşık yarım yüzyıldır temelden değiştirmemiştir:

> Büyük savaş da dünya devletlerinin ve bölgesel devletlerin büyük bir kısmı için temel planlama ölçütüdür. ABD ordusu, Soğuk Savaş sonrası dönemin büyük bir kısmında hemen hemen eş zamanlı denebilecek iki büyük bölgesel çatışmayı kazanabilecek büyüklükte ve yapıdaydı; Bush yönetimi bu standardı önce birini kazanıp diğerini sırada tutmak şeklinde değiştirdi, fakat bu standart büyük savaş koşullarında hâlâ geçerlidir.[29]

En güçlü devletler kendi cephaneliklerinde tasarlayarak başlatacakları savaş türlerinden hangisini fiilî yetenekleri sayesinde kazanabilirler? oldukça yaygın olan yanlış bir fikir 'Liberal demokrasiler'in birbiriyle hiç savaşmamış olduklarını ifade eder, buna göre herhangi bir ileri kapitalist devletin başka bir ileri kapitalist devlet ile olası bir savaşta başvuracağı planı yoktur-tabiî ABD ve belli başlı müttefiklerinin savaşıp

---

[29] Stephen Biddle, *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*, Princeton: Princeton University Press, 2004, s. 8.

kazanabilecekleri tek akla uygun savaş, yeterince halk desteğine sahip olmayan devletlere karşı yürütecekleri savaşlardır. Eğer büyük devletler arasında askerî cephaneliklerin evrimi her şeye rağmen güç yapılarının ve silâh sistemi hedeflerinin değiştirilmesi doğrultusuna belirli aralıklarla girmiş bulunuyorsa, bunun en önemli nedeni Çin ve Rus devletlerinin benzeri olmayan, karma konumlarıdır. Bu iki devlet, uluslararası güç hiyerarşisinde yukarılarda bulunmaktadırlar, fakat liberal kapitalist çekirdeğin dışındadırlar. Durumu biraz abartarak söyleyecek olursak Büyük devletler arasında çatışmalar yaşanan bir yüzyıl içinde inşa edilmiş olan savaş makinelerinin başka amaçlarla yeniden tasarlanmasının son derece güç olduğu bellidir. Miras alınmış araçların amaçların biçimini belirlemeye devam ettiği koşullarda 'nesnel' güç ölçümleri ile bu ölçümlerin strateji araçları olarak fiilen uygulamaya sokulması arasındaki ilişki bulanık hale gelmiştir. 'Mantığı sağlam olmayan ve önemli satışları maskeleyen tek biçimli askerî yeterlilik kavramları' uluslararası ilişkiler teorilerinin hazır kaynakları olabilir.[30] Ne var ki bu kavramların geçerliği, Büyük Devletler arasındaki savaş çağında, güç yapıları ile silâh sistemleri arasında görülen kafa kafaya karşılaşmaların sert denemelerine sık sık tâbi olmaktaydılar, varolan yeterlilik ölçümleri, bu belirleyici çözüm araçlarının yapılandırıcı mantığından yoksundur. Askerî güç, bir devletin uluslararası sıralama sistemlerindeki konumunu belirlemekte nasıl bir rol oynayabilir; askerî güç, devlet iktidarının hangi ölçüde ve neden belirleyici bir boyutudur? Varolan teorilerin bu sorunlara yanıt vermekteki yetersizliği, klasik jeopolitik akla uygunluk kategorilerinde çok köklü bir buhranın var olduğunu göstermektedir.

[30] Age. s. 4.

Bilgisel Değişiklikler

Carl Schmitt'in kaleme aldığı *Politika Kuramı* [Concept of the Political], devletin sınırlarının, yasal yetkilerinin ve *varlık nedeni*'nin ciddî sorgulamalara tâbi tutulduğu bir ortamdaki politik kategoriler ve farklılıkların yarattığı anomalileri artırma çabasıdır. Yazar egemen devlet konusuna yoğunlaşan teorilerin eski uluslararası dağılım standardındaki değişim nedeniyle beliren ve birbirlerine sirayet etmekte olan sistemler arası uçucu bağlantıları kavrayabilecek donanıma sahip olmadıklarını öne sürüyor. Gelgelelim bu yalnızca uluslararası ilişkiler gerçekçiliği için değil, bütün teoriler için doğrudur. Örneğin Marksistler, Hegel'in devletin uzlaşmaz çelişkiler içindeki grup ve bireysel çıkarların ülke çapında cisimleşmiş sentezi olduğu fikrini öteden beri şu ya da bu ölçüde kabul etmişlerdir. Ancak genel kabul görmüş olan bu devlet fikri, savaş ve diplomasi konusunda soğukkanlılıkla belirli bir iktidar büyüklüğü olarak değerlendirebilen fiilen rekabet halindeki devletlerden oluşan çoğulculuğun artık geride kaldığı bir dönemde sorunlarla karşılaşmaktadır. Tarihsel jeopolitik alanın kendine özgü şemaları, 'askerî güç için ekonomik gücün gerekli olduğu yaygın anlayışını; ekonomik ve askerî gücün birbirinin yerini alabileceği fikrini; ekonomik gerilemenin askerî bakımdan da zayıflamaya yol açacağı yaklaşımını; ekonomik politikaların ulusal strateji oluşturulurken politik ve askerî değerlendirmelerle aynı ölçüde dikkate alınması gerektiği eğilimi"ne yol açmıştır.[31] Savunma bütçesi, cari açık ve uzun vadeli tehditler konusunda yürütülen tartışmalarda rol oynamaya devam eden bu tür eşitlemelerin geçerliklerini hangi ölçüde ve neden koruduklarını saptamak herkes için giderek güçleşmektedir.

Geleneksel kategorilerin işlevselliğini, kapitalist devletlerin de varlıklarını koruduğu eski jeopolitik alanın uzun yok oluş süreci ve kriz, yirminci yüzyılın ilk yarısında çok ağır sonuçlara yol açmış olan savaş aracılığıyla yayıldı. Bu süreç,

---

[31] Age. s. 14.

devlet içi çatışmanın nihaî çözümü olarak savaşın gayri meşrulaştırılması sonucunu doğurdu. Ne var ki bu durum, güçlü kapitalist –devletler arasında ciddiye alınır kalıcı düzenlemelerle olmasa da– devletlerle, komünist blok arasındaki açık savaşların bastırılması zorunluluğunun dışa vurumuydu, ama bu kuşak dışındaki gelişmenin yol açtığı sonuçlar çok daha sorunlu idi. Çünkü biçimsel olarak eşit egemen devletler arasındaki sorunların çözümünde meşru çözüm aracı olarak 'savaş' kavramının yerini alan olgu aslında, devletler arasındaki büyük eşitsizlikleri gösteren dolayısıyla yasal tartışmaların asimetrik ve ayrımcı çerçevesini tayin eden statüydü. Sayıları çok az olan tam egemenliklerini koruyan sayıca çok az devletler için askerî güç kullanımı söz konusu olduğunda 'uluslararası' toplum örtüsü kullanılabiliyorken, gayri meşru 'düzenbaz' devletler, yaptırımlar, silâh programlarının uluslararası denetimi, uçuşa yasak bölgeler ve rejim değişikliği gibi egemenliklerini kararsızlaştırıcı ve istilâcı uygulamalar biçimlerine maruz kalmaktadırlar.

Bu yöntemlerin savaş durumu sayılıp sayılmayacağı konusu son derece yapay ve zorunlu olmayan kararlarla belirlenmektedir. Uzun erimli bilgisel değişikliklerin savaş ve barış, saldırgan ve tarafsız, asker ve savaşçı olmayan arasındaki daha önce belirlenmiş farklılıkları bulanıklaştıran bir tarzda gerçekleştiği görülüyor. Bunun sonucunda ortaya çıkmış olan uluslararası düzensizlik bu kavramları giderek tartışmalı hale getiren uygulamaların yansımasıdır. Öte yandan hangi çatışma senaryosu devletlerin, toplumsal sınıfların ve hatta toplumsal formasyon bütününün çıkarları ile ilişkilerinin sistematik sorgulanma amacından dolayı 'savaş' olarak nitelenebilecek çatışma senaryosuyla tanımlanacaktır? Günümüzde radikal politik bakışa göre yapılan değerlendirmelerde şiddetin, –daha geniş anlamıyla 'savaş'ın– toplumların oluşumundaki rolüne ilişkin çok aşırı iddialara sık sık rastlanıyor. Ancak savaşın –hem *Afflicted Powers*'da hem de *Multitude*'da fark edilebileceği gibi–, çağımız politikasının yapıcı bir gücü olduğu fikri, oldukça yersiz bir benzetmeden öteye geçmiyor. Çünkü bu

yorum, dikkatleri günümüz koşullarında askerî gücün yapabileceklerini ve sınırlarına ilişkin soğukkanlı bir değerlendirmeden uzaklaştırmaktadır. Savaşın anlamı ve şiddetin tanımlanması böyle yoğun biçimde politikleştirilmiş –ya da kimi durumlarda da meşrulaştırıcı bir konu haline gelince– 'savaş karşıtı' kavramının hayattaki karşılığı: Irak'a düşmanlığa itirazda bulunmuş olanlardan kaç tanesi Yugoslavya konusunda olumlu tutum almıştır sorusunun yanıtı haline geliyor.

Bugünün Yapı Taşları

Bu konudaki genel değerlendirmeler en azından bugünün özellikleri konusunda bazı yeni pencereler açıyor. Kapitalizm ile jeopolitik arasındaki ilişkilerdeki yapısal buhran, zorlayıcı bütünselleştirme biçiminde kavranamayacak kadar akışkan bir tarihsel durum yaratmıştır. Ancak bununla aslında çağımız sahnesinde belirgin görünen özelliklerin anlaşılamaz olduğunu söylüyor değilim. Sovyetler Birliği'nin 1990'larda uluslararası sistemden çıkarılması, savaşın yol açacağı tehlikeler ve yaratacağı kazanımlara ilişkin olağan hesaplamaların büyük ölçüde yok sayıldığı ya da askıya alındığı Amerikan planlamasında bir iktidar boşluğuna yol açtı. Bu durgunlaşma, ABD ile diğer bütün devletler arasında 'askerî konularda devrim' niteliğindeki teknolojilerden kaynaklanan iktidar tasarımı yetilerindeki uçurumun genişlemesi ile daha da arttı. Birinci Körfez Savaşı, uydular aracılığıyla yönlendirilen lazer teknolojisinin hedef saptamakta çok başarılı hale gelmiş olan savaş yönteminin ilk laboratuvarı oldu. Bu savaşta ABD'nin elde ettiği başarılar, Pentagon'daki en iyimser uzmanların bile tahmininin ötesine geçti. Unutmuş olanlara hatırlatmak isterim ki, dünyadaki en güçlü orduya sahip ülkeler arasında Irak dördüncü sırada yer alıyordu. Vietnam Savaşı'ndan sonra Amerika'nın askerî alandaki kahramanlığına duyulan kuşkuların dağılmış olduğu bir ortamda askerî strateji planlayıcılarının ufkunda artık 1980'lerin küçük ve önemsiz hedeflerden daha büyük ve önemli hedefler yer alabilir hale geldi. Nitekim izleyen on yılda cereyan eden Balkan Savaşları, yeni olma özel-

likleri henüz geride bırakılmamış olan silâh sistemlerinin sınamadan geçirilmesi ve birbiriyle bağlantılandırılarak bütünleştirilmesi için gereken ortamı sağladı. Bu silâh sistemleri, ayrıca, silâhlanmakta olan diğer bütün devletlerin silâhlarının işe yaramaz hale gelmiş olduğunu da ortaya koydu. Ancak, son on beş yıla baktığımızda askerî yapılanmalarda devrimin [RMA– Revolution in Military Affairs –*ç.n.*] daha önemli devletler arasındaki güç dengesini ne kadar değiştirmiş olduğu ya da geleneksel askerî örgütlenme tarzlarını ne ölçüde modası geçmiş hale getirdiği konusunda kesin bir bulguya sahip değiliz. Ne var ki Pentagon'daki yeni savaş sanatı hevesleri her iki konuda da üstünlük sağlanmış olduğu yönünde kışkırtıcı bir güçlü eğilim içindedirler.

Bütün Batı ülkelerinin cephaneliklerinin *neden var olduğu* [raison d'étre–*ç.n.*] aşağı yukarı aynı zaman dilimi içinde sorgulanıyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden ve liberal-demokratik kapitalizmin kesin zaferinden sonra, şimdi var olan bütün bu askerî güç neye yarayacaktı? Clinton yönetimi döneminde silâhlı kuvvetlerin, yumuşamakta olan dış devletler ortamındaki liberal-demokratik edilgenleştirilmenin uygarlaştırıcı misyonunu yerine getirme aracı olduğu kabul edildi. Ulus-devletler kavramının artık aşılmış olduğu aslında çok abartılmış bir yaklaşımdı. Ne var ki birçok devlet, gerçekten de değişik ölçülerde ve hızda, ulusal ölçülerde tanımlamış seçkin çıkarlarının uyumlu yoğunlaşması olarak davranmanın dışına çıktılar. Çünkü, önceki toplumların 'kozmopolit' bir tabaka haline gelen çekirdeğinde yer alan tâlihlerinin, hem yerel ekonomilerin yaşayabilirliği hem de kendi halklarının büyük bir kesiminin refahı ile herhangi bir organik ilişkileri *fiilen* kalmamıştı, dolayısıyla eski jeopolitik denge oyununu, güç ve saygınlıkları –bu alanda en azından kendilerine yetecek kadar– dengenin hayata geçmesine bağlı olan elitler yönlendirmekteydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yenilgiye uğramış ülkelerde, toplumun bu tabakaları ya köklerinden koparıldılar ya da etkileri azaltıldı. Bu tabakalar, bu ortamda koruyuculuklarını Amerikan devletine emanet etme eğiliminden çok, sade-

ce büyüme ve istikrara odaklanmış bir bakış tarzıyla yeni oluşumlara boyun eğdiler. Daha geniş bir açıdan bakınca, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren oligarkların, varlıklıların ve toplumsal konumunu yükseltmek isteyen orta tabakaların paralarını ve çocuklarını yanlarına alıp ülkelerinden ayrılarak büyük devletlerden birine geçmeye çalıştıklarını dolayısıyla da iç hegemonya ve devam etmekte olan ulus devlet inşası süreci arasındaki ilişkinin daha da gevşediği gözleniyor. ABD treninin arkasına bazı çağdaş istekler vagonunun da takılmış olmasının nedeni budur, fakat bu eğilim yerini –artık muhtemelen– yeni ve istikrarsız bir ikileme bırakıyor.

Başlangıç halindeki bu kaosun nedenleri bellidir. Amerika'nın yirminci yüzyılda dünya liderliğine yükselmesi süreci I. Dünya Savaşı'na katılıp yıkıntı haline gelen devletlerin bu ülkeden borç alması ile başladı. Washington, Versailles Antlaşması'dan Marshall Planı arasında geçen zaman diliminde Avrupa ve Asya'daki kapitalizmin belli başlı kapitalist ekonomilerinin yeni inşası dolayısıyla burnunu bu ekonomilere sokarken, esasen kendi ekonomik fazlasından yararlandı. Ne var ki, ABD'nin yetmişlerden başlayarak muntazaman artan ölçüde borçlanan bir ülke haline gelmesi, bu ülkelerle ilişkilerinde değişikliğe yol açtı. Amerikan gücünün temellerinde köklü değişiklikler cereyan etti. ABD'nin cari açıkları sürdürülemez düzeylere yükseldi; küresel düzeyde normal dengeleme mekanizmaları ve dünya ekonomisinden gelen işaretler, yani hisse senedi getirileri ve faiz oranları olumsuzlaştı.[32] Çeyrek yüzyıllık hızlı ekonomik büyüme ve balon ekonomisi uzun vadeli stratejik planlamada uzun vadeli ekonomik eğilimlerin nesnel temellerini birden fazla açıdan yitirdi.

Bunun nedenlerinden biri hızlı ekonomik büyümenin giderek artan spekülatif özelliğinin ve son on yıllarda gerçekleşen iflasların yol açtığı radikal değişikliklerin risk ve değerlerin

[32] 'Trafik ışıkları bozuk mu? Küresel ekonomik ayarlamayı Sermaye piyasaları engellemekte, yardımcı olmamaktadır', *Economist,* 18 Ağustos 2005.

ele alınış tarzları, yani, değerlendirme yöntemlerinin dünya piyasalarından taşıp jeopolitik planlamanın içine akmasıdır. Sistem teorisine göre bu durum alt-sistemlerin farklılaştığı şeye dönüşmesiyle [*de-differentiation–ç.n.*] açıklanabilir. Bu arada, günümüzün çok büyük girişimlerine has askerî ve diplomatik strateji oluşturma süreçlerini *–başka şeylere ilâveten–* yüksek riskli malî işlemler anlayışından yalıtan engellerdeki aşınmanın dışavurumudur. Amerikan devletinin stratejik istihbaratının özerkliği yeni girilmiş olan doğrultu nedeniyle tehlike içindedir. ABD Savunma Bakanlığı bu tarihsel ânı şöyle özetliyor: '...savaşı kazanmakta mı kaybetmekte mi olduğumuzu anlayabileceğimiz ölçülerden yoksunuz'.[33]

Hesaplar

Michael Mann'a göre Büyük Devlet, son zaferini ne ile elde etmiş olduğunu zannediyorsa onu tekrarlar. Amerikan sağındaki düşünürlere göre, Soğuk Savaş detant'tan kopma, nihaî zafer için silâhlanma yarışını sürdürme, cari açık ve bütçe açıklarının tırmanışa geçmesinden çekinmeksizin yüksek vergiler uygulayıp serbest piyasayı kendi akışına bırakmayı göze alan liderlerin seçilmesi sayesinde kazanılmıştır. Amerika yalnızca beş yıl kadar önce –bu düşünürlerin de kabul ettiği gibi– Hindiçini'de aşağılanmasının, Afganistan'dan orta Amerika'ya kadar yürütmekte olduğu savunma konumunun bozgunu sürecinden başka, ülke içi huzursuzlukların ve güvensizlik duygularının pençesine düşmüş durumdaydı. Reagan Devrimi'nin çağdaş Amerikan tarihinde çok büyük bir yön değiştiriş olduğunu ve uygun bir zeminde bulunuluyor olmasından dolayı gene tekrarlanabilecek bir politik-ideolojik ortamın bu sayede yaratılmakta olduğu ileri sürülüyordu. Amerikan politikasının seçkinleri bu ileriye uçuşun sürdürülemezliğini henüz fark etmeye başlamışlardı. Az sayıda kayıpla kazanılmış zaferlere ve çok büyük bütçe açıklarının ve borçların hazırla-

[33] Cited in Alan Krueger and David Laitin, '"Misunderestimating" Terrorism', *Foreign Affairs*, vol. 83, no. 5 (2004), s. 13.

nacak senaryolarla ve iyimserliği kaybetmeden aşılabileceği fikrine alışmış olanları zorlu bir hesap süreci bekliyordu.

Ne var ki uluslararası sistemin mevcut hiyerarşik yapısında büyük bir değişiklik olacağı kehâneti doğru olmaz. Almanya ya da ABD'nin dünya gücü konumuna yükselmesinin ya da İngiltere'nin gerileme öyküsünü anlatan tarih türü, bir devletin geleceğindeki müstakbel değişiklikleri artık ikna edici bir şekilde yansıtmıyor. Zira kapitalizmin kendisini yeniden şekillendirdiği son otuz yıl içinde devletlerin yükselişi ve düşüşü, güneşin altında genellikle on ve daha çok da beş yıllık zaman dilimleri içinde yaşanmış öyküler haline gelmiş bulunuyor. Japonya'nın yetmişlerde yükselişi, daha sonra Reagan dönemindeki Amerikan canlanması, ama bu canlanışın Japonya'nın durdurulamaz yayılması ile bir süre sonra hız kesmesi, ardından Japonya'nın on yıllık durağanlığı ya da dünyanın diğer ucundaki Almanya'nın yeniden daha birleştirici bir devlet ve bir Büyük Devlet olarak ortaya çıkışı, hemen ardından yalnızca birkaç yıl sonra Avrupa'nın hasta adamı teşhisine konu olması bunun örnekleridir. Ayrıca, dünya politikasının yeni kuyruklu yıldızı olarak görülen Avrupa Birliği'nin birkaç plebisit sonucunda aktığı yatağın dışına çıkmış olması başka nasıl değerlendirilebilir? Ancak bu türün en dikkat çekici eseri, yeni Amerikan yüzyılının büyük stratejilerinin beklenmedik bir anda deflasyona uğramasıdır. Bu önemli anların her biri, muhteşem şenliklerle ve heyecanla kutlandı, her biri hakkında kitaplar yayımlandı, modern çağdan ve antik dönemden örnekler içeren makaleler yazıldı. Bize şimdi de dünya tarihinin en önünde yer alma sırasının Çin'e gelmiş olduğu söyleniyor. Büyük Devletler'in yükselişi ve düşüşüne ilişkin saçmalığı giderek daha çok ortaya çıkartılan bu hikâyenin sesli kaydını dinleyince, bunun da içinde düşüşü barındıran bir işaret olduğunu kesin olarak anlıyoruz.

Şimdi, karmakarışık bir post klasik başarısız devletler, rejim değişiklikleri, insanî müdahaleler ve kitle imha silâhları yasaklamaları ile dolu bir manzaranın ortasında *Afflicted Powers*'ı akla getiren ve cevaplanmaktan kaçınılan bir soruya

dönüyoruz. ABD'nin önderleri, neden tehlike oranı üstesinden gelinebilir düzeydeki mevcut siyasî durumdan koparak Amerikan İmparatorluğu'nun çeşitli tesislerinin ve ileri karakollarının etkisi altına girdiler ve Irak'ta feci bir geri tepme olasılığına rağmen bu politikanın dalkavukluğunu yaptılar. Amerikan egemenliğinin iç içe geçmiş malî ve stratejik reçetesi gerçekten önderlerinin tamamen anlamış olmadıkları bir şekilde bu tür kumar oyunlarına bağlı olduğu bir noktaya ulaşmışsa, o zaman bu önderler böyle bir dünya istemiyorlar demektir. Ayrıca, ufukta belli belirsiz görünmekte olan başka bir sorunu hiçbir uzmanın pek de ele almak istemediği anlaşılmaktadır. Dünya çapındaki zorlu ekonomik darboğaz, jeopolitik alanın tamamında hangi etkileri yaratabilir? Bu, mevcut koşullara ilişkin yanıtı bilinmeyen son derece önemli bir sorudur.

5
Tarihte Zorun Rolü

Batılı devletlerin son on yıl içinde gerçekleştirdikleri askerî müdahaleler, insan uygarlığının destansı bin yılı içinde nereye yerleştirilebilir? Bu konunun kendisi, uzun geçmişinden kaynaklanan büyüklüğü ile insanın aklına insanî erdemler konusunda atılan nutukları ve Batı'nın Harvard ya da Hoover Enstitü'den başlayan yolculuğunun nereye varacağı sorusunu getiriyor. Ancak Azar Gat'ın kaleme aldığı *İnsan Uygarlığında Savaş* [War in Human Civilization] kitabı ile örnek cumhuriyetlere ve askerî düzenlere övgü içerikli çok satan kitaplar arasında pek ortak yan yoktur.[1] Gat –Tel Aviv Üniversitesi'nde Güvenlik araştırmaları bölümü uzmanı ve İsrail Güvenlik Kuvvetleri'nde yedek albay– insanlığın avcılık-toplayıcılık döneminden günümüzün liberal demokrasilerinin güvenlik önceliklerine kadar örgütlü şiddetin bütün tarihi üzerine geniş çerçeveli bir araştırma gerçekleştirmiştir. *İnsan Uygarlığı'nda Savaş*'ın başlangıç bölümünde uzun zamandan beri

[1] Azar Gat, *War in Human Civilization,* Oxford: Oxford University Press, 2007; bundan sonra WHC. Frederick Engels'in Almanya'nın birleştirilmesine ilişkin askerî-teknisist değerlendirmelere yönelik cesur taarruzunun başlığını ödünç aldım. Bkz. Engels, 'Tarihte Zorün Rolü' [1887-88]. Bu bölüm ilk kez *New Left Review* 2: 47, Eylül-Ekim 2007'de yayınlanmıştır.

antropoloji ve tarih sosyolojisi dallarında yapılan tartışmaların en önemli konularına çözümler getiriyor. Savaş nedir? Silâhlı çatışma bilinen bütün insan toplumu biçimlerine bulaşan bir hastalık mıdır? Tarih öncesi avcı-toplayıcılar arasında şiddeti içeren gruplar arası çatışmalar cereyan etmiş midir, bu çatışmalar tarım ile birlikte mi başlamıştır ya da ilk devletlerin oluşumundan sonra artmışlar mıdır? Savaş, en eski kent devletlerinden günümüze kadar farklı toplum biçimlerinde nasıl bir rol oynamıştır?

Bu sorulardan herhangi birini yanıtlamayı başarmış bir çalışma bilimsel bir dönüm noktası sayılabilir. Gat bütün bunları insansı atalarımızdan başlayıp Batı'nın terör tehdidine nasıl yanıt vermesi gerektiği üzerine birkaç mütevazı öneride bulunarak sonlandırdığı –evrimci bir destan formunda ele almak gibi cesaret gerektiren– çalışma için epey çaba harcamış. Doğanın avcılık-toplayıcılık durumu, ilk köy yerleşimleri, tarımın doğuşu, ilk devletlerin kuruluşu, barbarlarla araya çizilen sınırlar, imparatorlukların kuruluşu, erken modern Avrupa Mucizesi (Orta Çağ'dan çıkış, *–ç.n.*), kapitalizme geçiş gibi evreler Batı'da kitlesel silâh seferberliğinin yükselişi ve düşüşüne ilişkin anıtsal bir anlatım ile son buluyor. Kitaptaki uygarlık tarihine ilişkin anlatımlar, bütün bu gelişmeleri kapsamaya çalışan teoriden bağımsız kalarak özel bir değer taşıyor. Bu çalışma, sınırları ne kadar geniş olursa olsun eski tarih anlatımı tarzının artık eskimiş olduğunu hissettirmekle kalmıyor, insan gelişimine ilişkin farklı bakış tarzları aracılığıyla değerlendirme yapanları benzer tarzdaki bir bakışa yönlendirmeyi amaçlıyor.

Zira Gat'a göre, bu makro tarihsel akışın tamamı bizim amansız biyolojik hayatta kalma ve büyüme eğilimimizin açıklayıcı dışavurumu olarak okunmalıdır. Yazar uygarlaşma süreci panoramasını on dokuzuncu yüzyıl toplumsal evrim geleneği içinde sunuyor. Bu tarzın ilk büyük anlatım örnekleri, temel tarih yazınında büyük ölçüde görünmez hale gelmiş olmakla birlikte Gat'ın üstlenmiş olduğu iş, bir zamanlar çok etkili olmuş olan düşünce okulunu yeniden inşa etmek gibi

daha geniş bir projenin penceresinden değerlendirilmeli–Herbert Spencer, Ludwig Gumplowicz ya da Karl Kautsky'den tek bir sayfa okumuş olanların sayısı kaçtır acaba? Toplumsal biyoloji günümüzde muhteşem Belle Époque* günlerine ait anıların yükselişini yaşamaktadır. O açık ırkçı biçimiyle biyolojide özcülüğün günümüzdeki savunucularının sayısı yüz yıl öncesine göre çok azalmış olmakla birlikte, insan genetiği alanında devam eden ilerlemeler çağdaş değerlere daha rahatça uyarlanabilir, dolayısıyla kaderi bir kez daha egemen ideoloji haline gelme olasılığı yüksek olan bir yeni-toplumsal Darwinizm biçimini meydana getirecek gibi görünüyor.

Evrim teorisinin mevcut koşullara uyarlanabilirliği, bizatihi tarihin kendi öneminin değişmesi ile dışa vurmuş bulunuyor. İlk toplumsal evrimciler nesli, tarihselciliğe [historicism–*ç.n.*] doymuş bir Avrupa'da ortaya çıktı; değişim sorunu ile uzun vadede (*longue durée*) farklı zamanların ve insanların kendine özgülükleri ile ilgili eski endişeleri yok sayıp rastlantılarla daha fazla ilişkilendirilerek başa çıkılabilir. Buradan hareketle, denebilir ki, gelişen çatışma ve işbirliği eğilimlerinin birbirlerini karşılıklı etkilemesi bakımından tarihin yönüne ilişkin evrimci bir yorum sunma konusunda son zamanlarda gerçekleşen birçok girişim, bu geleneğin klasiklerine özgü genişlik ve zaman zaman rastlanılan derinliğinden yoksundur. Ancak Gat'ın savaş teorisinin tarihine ilişkin önceki çalışmalarındaki hünerli bilim insanlığı ve entelektüel çapı, bu son katkının işlerin bu şekilde akışını bir darbede değiştirmesi umuduna yol açacak gibi görünüyor.[2]

---

* 19. yy sonları ile I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden, teknoloji ve sanatlarda önemli gelişmelerin izlendiği ve egemenlerin iyi şeylerin olduğuna inanması nedeniyle de Fransa ve Belçika'da "Güzel Dönem" olarak adlandırılan zaman. *–ed.*

[2] Azar Gat, *A History of Military Thought: From the Enlightenment to the Cold War*, Oxford: Oxford University Press, 2001; bundan sonra HMT.

Savaş Teorileri

Gat'ın Machiavelli'den Clausewitz'e kadar geçen dönemde 'bir genel savaş teorisi' arayışının izini süren dizinin ilk kitabı –Michael Howard'ın danışmanlığında hazırladığı doktora tezi– daha yirmili yaşlarındayken basılmıştı.[3] Gat, Rönesans döneminde yeniden canlanan klasik askerî teorinin başlangıçta hemen hemen tamamen eski tarzların görkemine ağırlık vermiş olduğunu belirtiyor: Örneğin, Ksenofon'un Sparta falankslarının savaş düzenine, Polibius'un Roma lejyonuna ilişkin anlatımlarına. Erken modern klasik savaş anlayışının savaşın tarihsel bağlamlarını dikkate almamış olduğunu belirten Gat, Clausewitz'in Machiavelli'nin, ateşli silâh etkilerinin farkına varmamış olduğu için 'tarih dışı' kabul edilen yaklaşımını reddetmesini desteklemektedir: 'Eskilerin, Antik Dönem savaşçılarının savaş sanatı ona sadece anlayış bakımından değil, bütün biçimleriyle daha çekici geliyordu.'[4] Aydınlanma denizcilikteki mükemmellik arayışı konusunda mekanik kesinliğe ulaşma heyecanına yol açtı: Harita çizimi ve istatistikler, topçularla piyadelere geometri ilkelerine uygun manevra olanağı yarattı. Büyük Frederick yönetimindeki Prusya ordularının yüzyıl ortalarında Avusturya Tahtı konusunda 1740–48 yıllarında cereyan eden savaş sırasında elde ettiği şaşırtıcı zaferler bu türdeki teknik yazının çok artmasına olanak sağladı.

Bu tarih dışı yaklaşıma en köklü eleştiriyi yapmış olmanın onuru, kendisi de 1806 yılında Fransız kuvvetleri tarafından yakalanarak hapsedilmiş ve bu konudaki fikirlerini Prusya'nın yenilgisinden kısa süre önce kaleme almış olan (birinci kitabın en önemli şahsiyeti) Clausewitz'e aittir. Devrim'in daha 1792'den itibaren savunmaya dönük umutsuzca yürüttüğü askerî harekâtlar, eski rejimin ders kitaplarındaki bilgileri alt üst etti. Zira terör dönemindeki olağanüstü durum uygulamalarıyla var edilen derme çatma, fakat çok büyük ordular,

---

[3] Azar Gat, *The Origins of Military Thought: From the Enlightenment to Clausewitz*, Oxford: Oxford University Press, 1989.

[4] Fichte'ye Mektup, 11 Ocak 1809, HMT'de bahsedildi, s. 8.

yeni saf tutma formasyonları, ateş etme sıklıkları ve manevra hızlarının anında üretilmesini zorunlu kıldı. Termidorcu generallerin cuntaları ve sivil karar vericiler, halkın kendisinin geliştirmiş olduğu ve daha önce başarılı sonuç vermiş olan yöntemleri benimseyeceklerdi. İmparator'un taarruzlarını konu alan askerî teori yazını –I. Dünya Savaşı'nın çok kayıp verilmesine yol açan ve bir tarafın üstünlük sağlayamadığı çarpışmalara kadar– Avrupa'daki savaş planlamaları üzerinde hayalet gibi dolaştı. Gat, özenli yeniden yapılandırmasında Clausewitz'in entelektüel katkısını, kendisinin, kendine özgü özellikleri olan çağlar ile bu çağlara özgü savaş tarzları arasındaki ilişkiyi kavramasını olanaklı kılan Alman idealizmi ve tarihçiliği bağlamının içine sağlam bir şekilde yerleştirmiştir.

Gat, Clausewitz'in savaşın amacının 'kesin zafer' olduğuna ilişkin değerlendirmesi ile 'savaş politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir' şeklindeki yorumu ve buradan hareketle varılacak savaşın yalnızca 'mutlak' düşmanlıklarla tanımlanamayacağı ve sınırlı savaşın aldatma olarak değil, kendi ölçülerinde meşru bir biçim olarak kabul edilmesi gerektiği sonuca ilişkin tartışmalarda Howard'ın yaklaşımını benimsemektedir. Gat, altı kitaptan oluşan *Savaş Hakkında*'nın [On War] birincisinin basılmış olduğu 1827 yılında Clausewitz'in 'deneyimlerden hareketle' iki tip savaş olduğu sonucuna vardığını ortaya koyuyor ve Clausewitz'in 'Şurası açıktır ki, savaşların ve askerî operasyonların çoğunluğu ölüm kalım mücadelesi olmaktan çok bir inceleme halidir'[5] şeklindeki değerlendirmesine yer veriyor. Clausewitz'in kararsızlığı, sonraki yüzyılın devlet yönetme tarzında uygulanacak olan çelişkili eğilimler konusundaki tahayyülü olarak değerlendirilebilir: Yani burjuva sivil toplumu, sonraki gelişme seyri içinde ifadesini yeni bir 'sınır' savaşı jeopolitiğinde mi bulacaktır, yoksa Napolyon tarzı *Fırtına ve Çoşku* [Sturm und Drang] anlayışıyla 'mutlak' düşmanlıklara mı dönecektir?

---

[5] HMT, s. 215.

Caydırıcılığın İcâdı

Üçlünün ikinci kitabında ele alınmış olan uzun on dokuzuncu yüzyıl öncesi çağı devlerinin aşmış olduğu askerlik teorisi için bir 'taklit çağı' olarak tanımlanıyor.[6] Lukács'ın *Aklın Yıkımı*'nın [The Destruction of Reason] sayfalarından gelmiş olabilecek bir anlatım çerçevesi benimseyen Gat, 1848'den sonra liberal kozmopolitizmin ilgili çevrimlerde süratle zemin kaybederek yerini saldırgan bir emperyalist toplumsal Darwinizme bıraktığını belirtir ve bunu soğukkanlı bir bilim insanı tarafsızlığıyla ele alır. 'Clausewitzçi' saldırı savaşı kuramının nihaî itibar yitirişi I. Dünya Savaşı ile gerçekleşmiştir. Çünkü karşıt ordular, Eylül 1914 ile Almanya'nın Mart 1918'de başlattığı Bahar Saldırısı'na kadar dikenli tellerin arkasındaki mevzilerinde herhangi bir tarafın üstünlük sağlayamadığı bir durumda savaşa devam etmek zorunda kalmışlardır. Gat, buna rağmen saldırı stratejisinin Savaş sonrasında Batı Avrupa'nın hem askerî hem de siyasî alanlarında çöküşünü başka hiçbir askerî kuramcının birazcık bile olsa Sardinyalı [Napoleon Bonabart –*ç.n.*] kadar kavrayamamış olduğunu belirtiyor. Bolşeviklerin yolunu izlemek isteyen Batı'daki devrimcilerin başarısızlığına ilişkin değerlendirmede bulunurken Gramsci de bunun nedeninin iki cephedeki askerî-politik koşulların tarihsel olarak farklılığı olduğunu belirtiyor. Gramsci'ye göre Batı Cephesinde birden fazla devrimin yarma harekâtı olasılığı son derece düşüktü. Çünkü:

> Politika sanatında da askerlik sanatında olduğu gibi aynı durum cereyan eder: Hareketli savaş [war of movement] yavaş yavaş mevzi savaşı haline gelir ve denilebilir ki, Devlet bir savaşı, barış zamanında titizlikle ve teknik bakımdan hazırlandığı takdirde kazanabilir. Modern demokrasilerin hem devlet örgütlenmeleri olarak hem de sivil toplum kuruluşları olarak kitlesel yapıları politika sanatı için 'mevziler' ve mevzi savaşında kalıcı tahkimatlar teşkil eder: Bunlar yalnızca savaşın 'bütünü' gibi kullanılmaya alışılmış olan manevra unsurları haline gelir.[7]

---

[6] Gat, *The Development of Military Thought: The Nineteenth Century*, Oxford: Oxford University Press, 1992.

[7] Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, London: Intern-

Askerlik Teorisinin Tarihi'nin [The History of Military Thought] son kitabı, savaşın tamamen mekanize hale gelmiş olduğu dönemde jeopolitik, ekonomik ve entelektüel manzarayı ele almaktadır. Bu sonuncu çalışmada, İngiliz Mosleyite J. F. C. Fuller ile eski öğrencisi, savaş muhabiri ve tarihçi B. H. Liddel Hart'ın çalışmalarına dair değerlendirmeler yer almaktadır.[8] Fuller'in hayal ettiği ordu siperleri, katliamdan geçiren sanayi ürünlerini alt ediyor. *I. Dünya Savaşında Tanklar* [Tanks in the Great War] adlı kitabında Fuller, yeni askerlik teorisi uzmanları–elitler çağında, son derece yüksek hareket kabiliyeti olan tank birlikleri yönetimindeki orduların mekanizasyonunun her şeyi silip süpüreceği öngörüsünde bulunuyor. Bu ve buna benzer fikirler, savaş halindeki ülkelerce değil, Weimar ve Nazi Almanyası tarafından arzuyla benimsendi ama daha temiz ve üzerinde önemle durulmuş çatışma hayali kuranları esinlendirebilmiştir. Faşistler de liberaller gibi Batı'nın kaderini belirleyecek bir dünya savaşının tekrarını engellemeye kararlıydılar. Gat kaleme aldığı son bölümlerde faşist Fuller'ın öğrencilerinden Liddell Hart'ın Üçüncü Reich'ın yükselen tehdidi öncesinde ikircim içindeki resmî olmayan bir liberal emperyalizm stratejisti zihniyeti haline gelişinden bahsediyor.[9] Liddel Hart'ın 1930'larda ortaya koyduğu sınırlı savaş doktrini, eski akıl hocası Fuller'in yazılarına alıntı denecek kadar benziyor. İngiltere İmparatorluğu'nun tehlike olmak gibi Büyük Devlet olma üstünlüğü de hızla ortadan kalkmaktaydı. Dünya pazarlarında ham madde kaynaklarına ilişkin abluka kendi ekonomik *Grossraumordnung*'unu [Büyük Bölge Düzenlemesi, *–ç.n.*] inşa edebilecek bir Avru-

---

ational Publishers, 1971, s. 235.

[8] Azar Gat, *Fascist and Liberal Visions of War: Fuller, Liddell Hart, Douhet and Other Modernists*, Oxford: Oxford University Press, 1998.

[9] Gat Liddel Hart'ın meslek hayatına ilişkin kendi anlatımının John Mearsheimer'in bu insan hakkındaki yıkıcı portresini çürüttüğünü öne sürer fakat karakterin daha iyi anlatımına ilişkin çok az bilgi sunar. John Mearsheimer, *Liddell Hart and the Weight of History*, Ithaca: Cornell University Press, 1988.

pa [continental, –*ç.n.*] devletini durduramayacağı açıktı: İngiltere'nin cephe gerisi artık denizaltı ablukasından dolayı tehlikeler karşısında daha korunaksız hale gelmişti. Böyle bir güvenlik eksikliği ortamında denizaşırı sömürgelerin değeri bu ülkenin sömürgelerdeki varlığını sürdürme maliyetinin yüksekliğinden dolayı azalıyordu. Tehlike ile karşı karşıya kalmış bir imparatorluk için Liddel Hart'ın açıkladığı tarihsel kurgusu bu idi; ne var ki bu yalpalamakta olan bir status quo'nun savunulması işareti değil refah içinde istikrarlı bir barış koşullarına ulaşmayı hedefleyen bir savaş ufkunun ötesine bakan büyük bir strateji idi. Liddell Hart, daha 1920'lerin ortalarında Clausewitz ile uzun süreli tartışmasının altını çizerek şunları yazmıştı:

> Düşman silâhlı kuvvetlerinin *imha edilmesi*, hedefimize ulaşmakta bir araç olmadığı gibi zorunlu ve kaçınılmaz ya da mutlak bir durum değildir... savaşta yenilgi, propaganda, ambargo, diplomasi ya da devlet merkezlerine ya da halka yapılacak taarruzlar gibi bütün hareketler, yalnızca sonuca ulaştıracak araçlar olarak görülür.[10]

Ancak bu amaç ne idi? İşte Gat bu noktada Hiddell Hart'ın Batı liberal emperyalizminin o zamanki ve şimdiki güvenlik çıkmazlarına ilişkin düşüncelerinin kalıcı anlamı üzerinde duruyor. Bunlar, liberal emperyalizmin stratejik esnekliği Clausewitz yaklaşımıyla anlaşılamaz, diyor Gat ve şöyle devam ediyor: 'Liddell Hart'ın kavramış olduğu gibi İngiltere'nin 1930'lardaki durumuna ilişkin temel gerçek, zaten doymuş bir emperyal güç olarak İngiltere status quo'su, yavaş yavaş ciddî bir tehdit altına girmediği takdirde büyük savaşlara hiç ilgi duymayan tüketim eğilimli, liberal demokratik bir toplum haline gelmiştir.'[11]

Liddell Hart'ın ünü *Blitzkriegen*'ın [yıldırım savaşı] başlangıçtaki başarılarıyla zarar gördü; ancak Gat, Hart'ın ünlü generallerden farklı olarak her zaman bir savaş önde bulunmuş olduğunu söylemek cömertliğini gösteriyor. 1947'de So-

---

[10] Liddell Hart, *Paris, or the Future of War*, London: Kegan Paul, 1925; *HMT*'de bahsedildi, s. 677.

[11] HMT, s, 753.

ğuk Savaş'ın başlamış olduğunun işaretini veren *Foreign Affairs*'de Liddell Hart'ın caydırma yaklaşımının ilkeleri Batı savaş sanatının entelektüel temel ilkesi haline gelmişti. Bu, Kennan'ın kendisinin de daha sonra kabul edeceği bir olgudur.[12] Gat, üçlüsünün son bölümünde Liddell Hart'ın teorileri 'kan dökülmeyen savaşlar'ı savunuyor olduğu için reddedilmiş olmakla birlikte, yirminci yüzyılın başlarında Batı'nın savaşta insan kaybını kabul etmekteki isteksizliği 'baskın bir toplumsal zorunluk' haline gelmiş bulunuyordu diyor. 'Silâhlanmış ulus hâlâ yerinde duruyor' olsa da İsrail'de bile küçük profesyonel kuvvetler 'hem sermaye yoğun, yüksek teknolojili savaş alanları hem de yeterince 'denetlenemeyen' düşman halk kesimleri için' yedek asker kitlelere zaman içinde artarak tercih edilecektir. Batı açısından,

> Güce, genellikle ilk kez Liddell Hart'ın 1930'larda gündeme getirip savunduğu tarzda başvurulmaktadır. Tercih edilen tekniklerden bazıları ekonomik yaptırımlar, düşmanlara karşı yerel kuvvetleri güçlendirmek için para ve donanım tedariki, abluka, deniz ve hava eylemleri, son derece hareketle ve teknolojik bakımdan üstün vurucu kuvvetlerin gerçekleştirdiği sınırlı 'cerrahi' harekâtlar... Bu yöntemlerin farklı ve sık sık da umut kırıcı sonuçları vardır... Bununla birlikte günümüzde Batı toplumlarının uluslararası sorunları, stratejik gereksinmeleri ve kültürel duyarlılıkları gibi özelliklerinden dolayı bu savaş tarzı bu toplumlar için öncellerinin topyekûn savaş konusunda olduğu gibi normları haline gelmiş bulunmaktadır.[13]

Gat'ın *Askerlik Teorisinin Tarihi* adlı çalışması böyle son buluyor. Okuyucu Machiavelli'nin döneminden Berlin Duvarı sonrasına kadar süren bu 800 sayfalık *güç turu* gezintisi sonunda günümüzdeki durum ile ilgili herhangi bir ayrıntılı sonuç ortaya konmamış olduğu için düş kırıklığına uğramış olabilir. Ancak garip bir şekilde boş bırakılmış sonuç paragrafı savaşın liberal kapitalist devletlerin egemenliğindeki bir dün-

---

[12] Bkz. Makale:'X', *Foreign Affairs* 25, 1947; yeni baskı George Kennan, *American Diplomacy, 1900–1950*, Chicago: New American History, 1951.

[13] HMT, s. 827–8.

yada oynanacak bir oyun olduğunu düşünmenin önündeki derin engellerin bir dışavurumu olabilir. Gat'ın toplu üçlüsünün yayınlandığı 2001'de Amerika'nın yükselen talihinin ve rakipsiz gücünün son bularak yerini egemen devletler çağına bıraktığı, liberal seçimler, para ve insancıl polis harekâtları bin yılına giriliyor olduğu izlenimi edinilebilirdi. Hâlbuki daha beş yıl geçmişti ki çok daha çalkantılı bir manzarayla karşı karşıya kalındı.

Kalıcı Düşmanlıklar

O halde mevcut jeopolitik düzeni nasıl tanımlayacağız? Eski güç mantığının yerleştirilmiş kalıntıları, mevcut devletler arası sistemin en üst noktalarındaki egemenlik rekabetinin etkisizleştirilmesi gibi uzun zamandan beri var olan bir eğilimi engelleyen istikrarsız ve yetersiz koşullar olarak tarif edilebilir. Bu düşmanlıkların kalıcılığının nedeni çağdışı rejimlerin ve hareketlerin liberal piyasanın genişlemesine direnişi midir? Gerçekçiler bu soruyu devletler arası düzenin kendisinin, bu tür yapısal ve ideolojik farklılıklar ne olursa olsun ulusal çıkarları birbiriyle çelişecek şekilde düzenlemeye devam edecektir şeklinde yanıtlıyorlar. Amerikan hegemonyası, dünya sistemi içindeki baskın konumdaki oyuncuların ortak çıkarlarını ve uzun vadeli istikrarını korur mu? Amerikan hegemonyasının Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren eskidiği, hatta istikrarsızlaşmakta olduğu şeklindeki iddianın ikna ediciliği artmaktadır, ama başka hegemonyalar da henüz tahminlerin ötesine geçememektedir. Liberal demokrasi ve serbest pazar emperyalizmine ciddî tehditlerin bir ölçüde ortadan kaybolduğu, fakat askerî gücünün daha da gelişebileceği ve yayılabileceği bir çağda Batı'nın devasa askerî gücünün sürekliliği nasıl açıklanabilir? Günümüzde Batı'nın askerî gücünün benzer biçimde donatılmış Rusya ya da Çin gibi devletlere karşı kullanılabileceği ve hatta İslâmcıların ve diğer çeşitli unsurların bu ölçüde güçlü savaş makinelerinin varlığının devam ettirilmesini meşrulaştıracak önemsiz tehditler oluşturdukları, tartışmaya bile değer olmayan bir olgudur.

Gat'ın son kitabı olan *İnsan Uygarlığında Savaş* günümüzdeki koşullarda varolan bütün önemli jeopolitik sorunları 'Savaş, eğer mevcutsa, hangi koşullarda ortadan kaldırılabilir ve günümüzde savaş azalmakta mıdır?' sorusu ile özetliyor ve bu soruyu bizim türümüzün tarihi içinde yanıtlamaya çalışıyor.[14] Liberal Demokratik Tarihin Sonu noktasında bu, jeopolitik çatışmaların çok eski dönemlerden günümüze kadar varlığını korumuş kalıntıları önüne geçilemez – kalıtsal bir alın yazısı ile açıklamaya çalışmak gibi bir yaklaşımdır. Gat bir yığın antropolojik, arkeolojik ve tarihsel malzemeyi kullanmakta hünerini bir kez daha gösteriyor fakat *Askerlik Teorisinin Tarihi*'ni diğerlerinden ayırt eden entelektüel bağımsızlık ve o zarif düzenleme özellikleri bu son çalışmasında daha az dikkati çekiyor. İnsan Uygarlığında Tarih'te insanın doğuştan saldırgan olduğu fikri yer alıyor ve bu fikir defalarca tekrarlanıyor.

Gat insan türünün var olduğu iki milyonu aşkın yıllık süre içinde türler arasında şiddeti içeren çatışmalara örnekler vererek başlıyor. Biyolojik tarihin yüzde 99.5'i boyunca gezegen yüzeyinde küçük avcı toplayıcı gruplar dolaşıp durdular, bir dönemde de yerleşik hayata geçtiler. İnsanın doğuştan şiddete yatkın olduğunu kabul eden Hobbesculardan ilkel insanın bozulmamış durumunda barışçıl olduklarına ve sadece silâh, içki ve misyonerlik ilişkilerine maruz kaldıklarında şiddete başvurur hale geldikleri kanaatinde olan Rousseauculara kadar savaş konusunda çok farklı fikirlerin ortaya çıkmış olduğunu belirten ve Hobbescular gibi düşünen Gat, konuya saldırganlığın insan türünün uzun evrim süreci içinde 'doğuştan gelen ancak seçenekli bir taktik' olduğunu ifade ederek başlıyor.[15] En iyi nitelikleri olana hayatta kalma ve kendi neslini

[14] HMT, s. ix.

[15] Hominidin yaklaşık 7 milyon yıl önce, Homo türünün ise Homo Erectus ile birlikte, 2 milyon yıl kadar önce şempazelerden farklılaştığı tahmin edilmektedir; Homo sapiens'in eski türleri 500.000 yıl önce, Homo sapiens saiens'in ise 100.000 yıl önce evrimleştiği sanılmaktadır. Gat, mükemmel özellikli Yukarı Paleolitik (15.000-35.000 yıl önce) mağara re-

sürdürme ayrıcalığı [kazandıran, *–ç.n.*] 'kör doğal seçme' mekanizmasında 'hiçbir müdahale yoktur' fikrini belirtmeye çok istekli olan Gat'a göre, doğada türler arası savaşların cereyan etmesinin 'nedeni evrim [süreci içindeki *–ç.n.*] yarışta belirleyici faktör bireyler'in yabancıların değil *kendi* genlerinin devamı için çaba harcıyor olmasıdır.[16] Erkek mümkün olduğu kadar çok sayıda eş kazanmak ya da elde etmek için saldırganlığa başvurmayı tercih edebilir; dişi ise [eşi ile birlikte, *–ç.n.*] bakabileceği kadar sayıda çocuğu koruyabilmek için en güçlü erkek–yiyecek sağlayıcıyı seçmeye çalışır. Bu yaklaşımda kadın ile erkeği ayırt eden en önemli özellikler, en belirgin eğilimler olan saldırganlık ile çocuk yetiştirmektir. Şiddet [eğilimli, *–ç.n.*] erkeklerin hayatta kalma ve neslini yeniden üretme çabalarından dolayı başvurdukları taktiklerin sonuç alıcılığıyla orantılı olarak birer birer ölme olasılığı, kadınlardan daha yüksektir. Çünkü bizim türsel tarihimizin büyük bir bölümünde saldırganlığın olasılı ödülleri, bazılarının tehlikeye atmış oldukları oranda yeterince yüksek olmuştur. Oysa başkaları, –muhtemelen şiddete daha az eğilimli olanlar–oyunun dışında kalmamak için diğerlerini taklit etmek zorunda kalmışlardır. Dişiler genellikle cesur erkeklerce tercih ve elde edildiler.

Bununla birlikte, genler sonraki nesillere sadece çocuklar yoluyla değil, yakın akrabalar aracılığıyla da aktarılır: Genetik malzemenin çocuklarda yüzde 50'si, kardeş çocuklarında ise yüzde 12.5'i aynıdır. Bundan dolayı evrim kuramından bakınca –bunun manası– bir birey iki çocuk, sekiz kuzen, otuz iki kardeş torunu vs. kurtarmak için kendini feda ediyor demektir. Gat'a göre, evrimin bu 'akrabalık mantığı' kabile ya da aşiretin ötesine geçer. Toplumlar akraba grupları arasında ittifaklardır ve tek tek bireylerin hayatta kalma ve kendilerini yeniden üretme olasılıklarını güçlendirdikleri ölçüde ayakta kalır

---

simlerini 'kapasitesi bakımından bizimkilerden ayırt edilemez bir akıl'ın kanıtı olduğunu kabul ediyor. WHC, s. 5.

[16] WHC, s. 144, 43.

ya da düşerler. Ne var ki bu şekilde koşullara göre bir araya gelmiş olan grupların bütün üyeleri bir bakıma birbirleriyle savaş halinde kalırlar. Bir Arap atasözü zorunluluk görünümünün az bulunurluk koşullarında doğal mı yoksa insanlar tarafından mı üretilmiş olduğunu ifade etmektedir: 'Ben kardeşime; ben ve kardeşim kuzenime karşıyız; kuzenim ise bütün dünyaya karşıdır.'[17] Gat'a göre, günümüzün milletleri de dâhil olmak üzere yaşayabilir bütün siyasî toplumların bir etnobiyolojik çekirdeği vardır. Bu çekirdeğin etrafı yarı gölge halindeki yabancı, değişmekte olan fakat bir arada yaşanılanlar tarafından çevrelenmiş olsa bile bu çekirdek varlığını sürdürür. Tarihsel evrim, devam etmekte olan bu çekirdek ittifaklarının yeni birleşimlerinin sonucudur. Bu ittifakların temel parçaları, belirli çevre koşulları içinde, ortama uygunluklarını varolan müttefikleri ile birlikte ya da onlarsız en fazlaya çıkaran hayatlara kendilerini uyarlamanın baskısı altındadırlar.

Gelgelelim, saldırganlık, 'doğuştan fakat tercihe bağlı' bir taktik olarak miras aldığımız davranış yapımızın son derece değişebilir bir unsurudur. Davranışlarımızı harekete geçirenler, yani arzunun 'en yakın mekanizmaları', oldukça zayıf bir seçmeci baskıya maruz kalmaktadır. Saldırganlık, açlık ve görünen o ki şehvet olasılı ödüller, tahminlerine bağlı olarak 'açılır ve kapanır'. Çarpışmanın heyecanıyla 'Aç' düğmesine basılabilir ve böylece rakipler 'ruhsal ve bedensel özelliklerine, hatta zulme başvurur, kana susamış hale gelir ve öldürücü esrime haline girerler'. 'Kapama' düğmesi tarafında saldırganlık 'korku, ruhsal ve bedensel yorgunluk, merhamet, şiddetten nefret etmek, kan dökmek istememek' gibi özelliklerin baskısı altında kalabilir.[18] Nitekim öyle durumlar vardır ki savaşın ödülleri cezaların yanında çok önemsiz kalır ve 'Aç' anahtarı uzun süre ve hatta bütün toplumlar için kapalı kalır. Gat'a göre erkek saldırganlığı, evrimin amacının, yani yiyecek ya da cinsel fetih uğrunda yapılan mücadele, 'bilinçsizce sü-

[17] WHC, s. 45-6.
[18] WHC, s. 39.

rüyor' olsa bile bir ölçüde arındırılıp barışçıl rekabet biçimleri haline getirilebilir. Eğer böyle ise bu kadar değişebilir bir eğilim ile herhangi bir toplumda ölümlerle ölçülebilen şiddetin gerçek düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek bence kolay değildir. Davranışları bilinçsiz de olsa değişen bu rakiplerin, evrim sürecinde hayatta kalma ve neslini yeniden üretmek gibi hedefleri gerçekleştirmeye çalıştıkları iddiası insan davranışlarını açıklamakta yetersiz kalıyor. Nitekim Gat insan toplumunun tarihte ortaya çıktığı çağa ilişkin değerlendirmesinde araçlar için amaçları değiştiriyor. Şöyle:

> İnsan davranışına sebep olan evrimin amaçlarının kendileri değil, duygusal tatminleri taşıyan ve başlangıçta bedensel ve yeniden üretimi [olanaklı kılan *–ç.n.*] araçlar olan evrimden sirayet etmiş olan yaşatabilirliği en olası mekanizmalardır. Baştan başa [radically–*ç.n.*] yeni koşulların bu mekanizmalar ile bu mekanizmaların başlangıçtaki evrimsel sonucu arasındaki ilk bağlantıyı kopardığı anlarda insanlar [eskisi]ne güçlü bir duygusal itki ile bağlanırlar.[19]

Gat'ın yaklaşımındaki bir sorun incelemeye çalıştığı farklı toplulukların özelliği olan değişik çatışma eğilimlerini açıklayamayıp *post facto* [olgudan sonra–*ç.n.*] belirtmekle yetinmesidir. Bir başka sorun, *İnsan Uygarlığında Savaş*'ın daha genel anlamıyla saldırganlık karşısında 'savaş'ın tam olarak ne olduğunu açıklayamamasıdır. Gat da Franz Boas gibi 'kan davası', 'savaş hali' ve 'cinayet' arasındaki farkların 'çok yapay, az çok düzenli bir toplumun mensupları olarak bize özgü fikirler'[20] olduğunu ileri sürmektedir. Gat 'Amerika Yerlileri bu türden ayırımlarla uğraşmadıkları gibi kuş ile uçak arasındaki farkla da ilgilenmezlerdi' diyor. Ancak 'savaş' aynı türün mensuplarını birbirinin karşısına çıkaran bir varoluş mücadelesidir ve o halde bütün hayat biçimleri 'savaş halinde' olacaklardır. Ne var ki, o zaman insanların hangi koşullarda ve ne zaman savaşmaya başladıkları ve savaşmaya devam ettikleri gibi daha özel sorular üzerinde durmak pek de anlamlı ol-

---

[19] WHC, s. 47.
[20] WHC, s. 47.

maz. Savaş tek bir tür –neden tek bir türle sınırlanıyor?– içinde yaşanılan çatışma bütününün cisimleşmiş hali olduğuna göre, yalnızca silâhlanmış insan kaybına değil, 'uygarlık'ın belirleyici savaşçılarının sadece bencil genler olduğu ve seçilmek için yürütülen rekabetin genel alanı içinde yavaş yavaş söneceği konusuna da önem verilmelidir.

Doğadan Kültüre

Aşılamaz bir başka sorun da Gat, açıklayıcı teorisini son on bin yıllık süredeki toplumsal gelişmenin tamamını 'doğada insanın evrimi' aşamasına dâhil etmeye çalışırken ortaya çıkıyor. Evrim teorisinin Neolitik dönemden itibaren nitelik değişimleri bir toplumsal biçimden diğerine geçildiğinde nasıl değiştiğini yeterince açıkladığına dair savı, daha ağır bir yük halini alıyor. *İnsan Uygarlığında Savaş* kitabının ilk 145 sayfasını insanın iki milyon yıllık evrimine ayırmış olan Gat, izleyen 500 sayfada tarımın ortaya çıkışı, devletin kökeni ve gelişimi, kapitalizme geçiş ve liberal demokrasiyle sonlanmasını yeni evrimci bir tarzda açıklamaya çalışırken Darwin'in çizdiği çerçeveyi bilimsel temelinden koparak çarpıtmak zorunda kalıyor. Gat şunları benimsiyor:

> ...insanlar tarımı geliştirince [aynen böyle] sürekli bir gelişmeler zinciri süreci içine girdiler ve bu, onları evrimsel doğal avcı toplayıcı hayat tarzlarından uzaklaştırdı... özgün, evrimin şekillendirdiği doğal insan artık kendilerini, kendilerinin içinde evrimden geçmiş olduklarından çok farklı, köklü biçimde değişmiş, 'yapay' koşullar içinde ifade eden davranışsal ve duygusal mekanizmaları ister, arzu eder ve bu mekanizmalara yaklaşır.[21]

Gelgelelim Gat, hem biyolojik hem de teorik çerçevede başarı göstermiş olan 'kültürel evrim' kavramını hiçbir yerde açık bir şekilde tanımlamıyor. Bir yerde 'kültürel evrim' yalnızca bir 'analoji' hali olarak geçiyor: Her ikisi de en azından bir ölçüde her türden seçim baskısına maruz kalan –biyolojik ya da

---

[21] WHC, s. 145.

kültürel– rastlantısal değişiklik biçimlerini taklidiyle tekrarlanan yeniden üreme ile ilgilidir. Başka bir yerde aralıksız tekrarlayan 'biyolojik ve kültürel evrimin uzay-zamanını tarif eder'.[22] Devletler ya da şeflikler gibi yapılardan yalnızca 'evrimleşme'si talep ediliyor.

Gat'ın açıklamalarında, en azından evrimin doğal ayıklanma mekanizmalarının işleyişi belirsizdir. Anlatımı, bir toplumun yalnızca akraba gruplarının toplamı olduğu fikrini içinde barındıran uygunluk ölçütü ile nüfus ölçütü arasında salınıp durur. Bu yaklaşım, genetik mutasyonun rastlantısal doğasını bir seçenekler dizisinden alınarak uyarlandığı bireyselleştirilmiş pratiklerin düzey bilinci ile birleştirmektedir. Yeni Darwincilerin kör mutasyonlarla bilinçli yenilikleri memnuniyetle kabul edişlerinden dolayı, aslında Lamarckcı oldukları söylenebilir. Doğal seçme teorisi, günümüzde anlaşıldığı şekliyle rastlantısal genetik değişiklikler yaratan mekanizma ile farklı hayatta kalma oranları ve cinsel seçme yoluyla yeniden üretilme mekanizması arasında süreksizlik olduğunu varsayar. İnsan praksis'i düzeyindeki köken ile dağılım koşulları arasında bir süreklilik olmadığı kolaylıkla anlaşılabilirdir. Bu farklılığın gelişme tarzlarının toplumda ender rastlanırlık ve rekabet koşullarında şekillenen doğal seçmeye kabaca benzediğine işaret ettiği sosyo-biyolojik savlarda sık rastlanır. Bu sav, doğal hayatta kalma ve çoğalma dürtüsünü taklit edenlerin yalnızca muhtemel 'ikinci özellik' biçimleri olduğunu kabul eder. Oysa Marx'ın fark ettiği gibi doğa ile kültür arasındaki bu kategori birleşmesi, bizim kültürel ikinci özelliğimizin çeşitli biçimlerini yöneten yarı-doğal dürtü biçiminden geçerek tarihsel gerçeklik halini alır.

Tarımın ve daha karmaşık toplumsal biçimlerin gelişmesiyle birlikte doğal olandan kültürel-tarihsel olan doğar ve Gat'a göre 'sonuçlarla uyarlanabilir davranış araçları arasındaki bağlantı' sertleşir. Ancak, donukluğu giderek artan bir şekilde de olsa doğa yeniden doğar. Zira varlığını sürdürmeyi

[22] WHC, s. 150.

yalnızca ve dolaylı olarak şiddetin desteklediği ve şiddetin artık güvenlik ve doğurma dürtüleriyle çelişki halindeki kendisine ait hayatın sorumlusu olan –gayri maddî çeşitli hedeflere yoğunlaştığı ortamlarda bile– ruhsallık itkisi varlığını korur. Hayatı bu tarzdan farksız tartışmanın farklı görüşlere ufuk açtığı savı Eflatun'dan Kojève'ye kadar sık sık dile getirilmiştir. Gat, doğa ile kültür arasındaki farkın ortaya çıkışını açıklamaya elbette çalışıyor. Ancak kitabının hiçbir noktasında bu farkı kabul ettiğine ilişkin hiçbir imaya rastlanmıyor. Kültürel amaçların ikincillik özelliği, güvenlik ve neslin devamını sağlama eğilimlerinin zorluluğundan koparılamaz. İyi seçilmemiş erkek saldırganlığı –bu ana ikinci özellik amaçları bir şekilde birincil önemdeki– hayatta kalma zorunlulukları ile bağlı kalmadıkça sürekli olarak kapalı kalır. Dolayısıyla Gat'ın 'savaş' anlayışı, ne başka senaryolardan herhangi birine uyacak kadar sağlamdır ne de az çok karnını doyurmak ve üremek uğruna yürütülen mücadeleyi –bu iki eğilimin şiddet içeren çatışmalara yol açmadığı alanları– kapsayacak kadar genişletilebilir. Hobbes, herkesin ölümle sonuçlanabilecek şiddete maruz kaldığı doğal düşmanlıklar durumunun sona erdirilebileceği kanaatindedir. Gat, aynı koşulların –daha esnek bakışla– insanların az çok şiddete başvurarak karşılıklı ilişki içinde oldukları sürekli bir ortam olduğunu ileri sürüyor.

Vahşiler ve Bilim İnsanları

Gat'ın eseri kısmen yanlış yönlendirilmiş Rousseauculara karşı bir polemik ise Rousseau'nun *Eşitsizliğin Kökeni Üzerine*'deki uyarısını hatırlaması gerekirdi: 'İnsanın bugünkü durumunda yapay olanı özgün olandan ayırmak önemli bir iştir.'[23] 'Doğa' ile 'kültür' arasındaki fark konusunun günümüzde de gündemde olduğu ortadadır; yeni evrimci yaklaşımın bu farkı açıklayıp açıklayamayacağı ve Gat'ın ele aldığı etnografik ve tarihsel olayların bu teoriyi doğruladığını mı yoksa te-

[23] Jean-Jacques Rousseau, *Eşitsizliğin Kökeni Üzerine,* Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company, 1992, s. 34.

orinin sınırlılıklarını mı ortaya koyduğu başlı başına bir konudur.

Homo sapiens'ın evrimi, Rouessau'nun ortaya attığı sorunu incelemeye başlamak için tartışmasız doğru bir noktadır. Ve buradan hareketle, çatışma ve şiddeti akla uygun bir şekilde tarihsel bir olgu anlamında 'savaş' olarak ve insan toplumuna özgü biçimlerle tanımlarken de aynı noktadan kalkılmalıdır. Toplumun avcı-toplayıcı biçimi incelenirken karşılıklı ilişki içindeki bu sorunlara deneysel yaklaşımla bakılacaktır: Soruna insanın doğa durumlarından bahsedebileceğimiz ölçüde buradan başlanılabilir. İlkel savaş yöntemleri konusu üzerinde çalışan antropologlar, 1960'lardan itibaren aslında daha çok 'Hobbescu' ve 'Rousseaucu' okullar halinde ikiye ayrıldılar. Birincilerin en kıdemlilerinden Lawrence Keeley'e göre birden fazla bilim insanı kuşağı, çağdaş ve tarih öncesi avcı-toplayıcı gruplar arasında ve hatta kendi içlerinde tabakalaşma düzeyleri artmış gruplar ve kabileler arasında bile şiddet içeren çatışmaları gösteren çok sayıdaki etnografik ve arkeolojik kanıtları kabul etmediler. Bu görüşte olanların en önemli savı, Rousseaucu Soylu Savaşçı kavramını, onu barışçıl gibi göstererek (aslında bu gerçeğe aykırıdır) değil, kabile mensuplarının uygar rakiplerinin yürüttükleri savaş tarzı biçimlerinden daha geleneksel fakat daha az korkunç savaş tarzları ile savaştıklarını açıklayarak kurtarmak'[24] idi. İlkel savaş, insanların haykırdıkları, başkalarını tehdit edercesine silâhlarını havada salladıkları ya da *in extremis* [ölüm, *–ç.n.*] ile sonuçlanan sahneye konmuş bir nevi dinsel tören olarak görülüyordu. Etnograflar bu törensel savaşta yirminci yüzyıl uygarlığı dünyasındaki şiddette var olmayan bir insanlık bulmaktadırlar.

Ancak Yeni Gine dağlarında yaşayan halkın küçümseyici ifadesiyle bu 'önemsiz savaşlar'ı araştıran antropologlar –şaşırtıcı sayıda ölümle sonuçlananlar da dâhil olmak üzere çok daha kanlı olduğu anlaşılan– avcı-toplayıcı savaş taktiklerine

---

[24] Lawrence Keeley, *War Before Civilization*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 9.

gereken önemi vermiyorlar; Keeley'in iddiasını tekrarlayan Gat, bu akınlardaki ölüm oranının yirminci yüzyıl endüstriyel savaşlarındaki yüksek oranların da ötesine geçtiğini belirtiyor.[25] Keeley'e göre bu bilim insanları, avcı-toplayıcı geçmişin şiddetini örtbas ediyor. Keeley'e göre çatışmadan tamamen kaçınmış olan bir avuç insana dair etnografik kanıtların ek önemi yoktur. Hayatta kalan ilkel halklar, tarımın şimdi işgâl ettikleri ıssız bölgelerde yaygınlaşmasından önceki avcı ve yağmacı toplulukların temsilcileri değildirler. Bu yoksul göçmen toplulukların savaş eğilimlerinin zayıflığı, seçeneklerinin fazla olmamasıyla ilgiliydi.

Ne var ki burada bile çok az gerçek barış vardı. Karşılaştırmalı antropoloji araştırmaları, –Taş Devri, avcı-toplayıcıların yanı sıra, tarım ve göçer hayvancılıkla [horticulturist/pastoralist,–*ç.n.*] geçinen geniş toplulukları da bünyesinde barındıran– varlığı devlet-öncesi topluluklardan günümüze kadar devam eden şiddet vakalarında, kadınlar, büyücülük ve bölge ihlali konulu çatışmalardaki acımasızlık kalıplarının kaygı verici olduğunu ortaya koyuyor. *İnsan Uygarlığında Savaş*'ta hapishaneden kaçtıktan sonra aborijinler arasında otuz iki yıl yaşamış olan William Buckley'in birinci elden anlatımına bir ölçüde yer veriliyor. Kitapta anlatılan beyaz adamın henüz istilâ etmemiş olduğu Avustralya'dır. Buckley 1838'de yerleşik uygarlığa döndükten sonra kız kaçırma [marital abduction,–*ç.n.*], tecavüz ve verilen sözlerin tutulmamasından kaynaklanan şiddeti içeren çekişmeleri anlayışsız olmayan bir tarzda anlatıyor ve kadınlar hakkında da şöyle diyor: 'Bütün yaramazlıkların arkasında bu sevgili yaratıklar vardı.'[26] Gat'a göre, Taş Devri Avustralyalıları ve Tasmanyalıların kendi hayatları hakkında anlattıkları hikâyeler, ki bu hikâyeler onlarla kurduğu-

---

[25] Keeley'in istatistik verilerinin gerisindeki varsayımda tartışılabilirliğin ötesinde bir durum var: Nasıl oluyorsa kırk sekiz bireyden dördünün ölümü, altmış milyonluk nüfus içinden beş milyonun ölümüne benzetiliyor.

[26] WHC, s. 70.

muz ilişki öncesine aittir–bir zamanların insanî koşullarına ilişkin çok özel bilgiler veriyor: Tarih öncesi dünyanın kan davaları, linçler, kafa avcılığı ve küçük çaplı soykırımlar. Oysa Gat, bu mikro savaşların yiyecek ve diğer malzemenin azlığından kaynaklanan yarışmalar olduğu fikrini dikkate almıyor. Pasifik Okyanusu'nun kuzeybatı kesiminde yaklaşık 4.000 kilometrelik sahil şeridi boylarında yaşayan Eskimolar ve Yerli kabileler, balık, çeşitli av hayvanı ve kuş türlerinin bulunduğu bu bölgede yaşayabilmek için okyanus kanolarıyla yüzlerce kilometre uzaklıktaki köylere seferler düzenlemekteydiler. Franz Boas'ın kahramanca yürüttüğü alan çalışmasında yer alan bu konular yeryüzünde en fazla yiyecek bulabilecekleri yerlerde yaşayan, fakat kamp yerlerinde aşırı derecede kırım kanıtları bulunan avcı-toplayıcıların durumları ile benzerlik gösteriyor. O halde insan türü, kendi doğasına bu kadar uyumlu olan şiddeti içeren Altın Çağ'ı neden terk etti?

Saf köken

İnsan Uygarlığında Savaş, evrimin toplumların daha da gelişmiş düzeylerine doğru yol alışına dair çok önemli bir anlatım içeriyor olsa da, bu demografik rekabet ve hayatta kalma nedenli çatışma teorisi, yerel tarıma geçiş konusundaki bazı durumları açıklayamadığı gibi ilk 'saf' devletin kökenini de ortaya koymuyor. Gat'ın yeni evrimciliği ne evcilleşme, sömürü ve otoritenin yeni mantığının 'rastlantısal' ortaya çıkışındaki olayları açıklayabiliyor ne de bu değişikliklerden önceki çatışmaların uzun süren etkisizleştirilmesine ilişkin kanıtlara değiniyor.

Kitapta *Homo erectus*'tan *Homo sapiens*'e kadar geçen evrim sürecinde yükselen işbirliği ve stratejik saldırganlık düzeylerine ilişkin açıklamalar –bu eğilimin oluşmasında önemi giderek artan avcılık ve etoburluğun rolüne dair savlar– örtülü kalıyor: Göçmen Afrika avcı grupları yalnızca çok kuvvetli hayvanları değil, başka hayvanları da dize getirecek donanıma sahiptiler. Bundan dolayı *İnsan Uygarlığında Savaş*'ın geç Pleistosen döneminde, Avrasya'daki hayvanların yaşadığı çok

geniş alanların ortadan kalkmasına iklim değişikliği ve aşırı avlanmanın neden olduğundan şöyle bir söz edip geçmesi garip bir boşluk yaratıyor; hayatta kalma ve neslini yeniden üretme koşullarındaki bu çok önemli kesintilerde Gat'ın öykülemesini saf dışı bırakacak bir özellik var. Büyük hayvan avcılığında son Buz Çağı'nın sona ermesini takiben büyük bir gerileme oldu. Levant'ta en büyük hayvanların kesin olarak ortadan yok olmasını, eskiden sayıları oldukça çok olan ceylan sürülerinin uzun süre kırıma tâbi tutulması izledi. Yiyecek temin edilen çevredeki bu büyük bölgesel değişikliğin sonuçlarından Keith Otterbein şöyle bahsediyor: "Bitkileri evcilleştiren ilk insanlar savaş nedir bilmiyorlardı ve bunun nedeni büyük hayvan avcılığından vazgeçmiş olmalarıydı."[27]

Bununla birlikte avcılığın çökmesi demografik buhranlara yol açmadı. Çünkü aynı iklim değişiklikleri, vahşi tahıl alanlarının çok genişlemesi sonucunu doğurdu. Gezgin avcı toplayıcıların nüfus yoğunlukları bu koşullarda MÖ 11000 ile MÖ 9000 arasında arttı ve bu durum bölgede ön-Neolitik Natuf [tarihi Filistin, günümüzdeki Türkiye ile Suriye'nin bazı kesimlerini kaplayan bölge–*ç.n.*] kültürünün doğuşuna maddî temel oldu. İnsanlarla ilgili işlerin bu yeni biçimi hakkında Keeley'in kendisi şöyle diyor: 'Bu dönemde savaşın artışına ilişkin herhangi bir belirti olmadığı gibi savaşa ilişkin hiçbir belirti de yoktur.'[28] Saldırganlık ve kadın erkek ilişkileri ile ilgili yönüyle etoburluktan otoburluğa ani geçişin davranışsal sonuçları son derece açık olmakla birlikte savaşçı–avcı yaşama tarzının bu şekilde yok oluşu Gat'ın anlatımında en önemli konu olmamalıydı. Eski erkekler arası dostluk ve işbirliği biçimleri avcılıktan vazgeçiş ile birlikte dağılmış olabilir. Rousseau'nun elindeki zaman dizini yanlış idi ise, devlet öncesi bu avcılar arasındaki ilişkilerin başlangıçta gevşek ve barışçıl olduğunu düşünmesinde bir yanlışlık yoktur. Rousseau böylesine büyük çaplı değişikliklerin doğamızda köklü dönüşümle-

---

[27] Keith Otterbein, *How War Began*, Texas: Texas A&M University Press, 2004, s. 13.

[28] Keeley, *War Before Civilization*, s. 120.

re yol açtığını kabul ediyordu, bu değişikliklerin dışavurumlarını değil.

Eşitsizliğin Kökeni Hakkında'nın tamamı, aslında Gat'ın görmezden geldiği bir sorun ile ilgilidir: Tek bir bireyin ya da grubun daha önce bilerek yapmış olmayacağı bir eylemin ortaya çıkışı nasıl açıklanacak. Çünkü daha önce hiç kimsenin yapmamış olduğu bir şey yapılıyor ve çünkü, bu uygulamanın başarıyla hayata uyarlanabilmesi için insanların bilinçli eşgüdüm alanı ötesinde bulunan –anlaşılması her zaman güç bir çevre içinde– insanların birbirlerine yabancılaşmış olması gerekir. İnsanın yaşama tarzının baştan başa değiştirilmesini içeren sorunlar –özellikle maddî kazanç değişimine yol açan muazzam genişlikteki– sonraki kuşaklar söz konusu olduğunda geçmişteki zamanlara bakarak azaltılabilir.

Bu tür evrim teorileri, tarihsel değişime ilişkin açıklamalarında işte bu noktada başarılı olamıyor. Bu şekilde düşünenlerin doğal ile kültürel-tarihsel evrim arasında benzerlik olduğu fikri kabul edilse bile, ikinci alanda cereyan eden niteliksel dönüşümleri –'mutasyonlar'ı– açıklayamayan kuramcılar, daha büyük sınırlamalarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu kuramcılar, rastlantısal genetik girdilerle, maksatlı yenilikler kategorisi arasındaki farkı dikkate almadıkları gibi ikinci –yeni pratikleri bilinçli bir şekilde uyarlama– eğilimin kendi koşullarıyla ilişkili olasılıklarını belirleyen yapılar arasındaki farkı – dünyanın gerçekte var olan ile kavramsal parametrelerinin aynı olmadığını– anlayamamaktadırlar. Bu ikinci özellik tarzları, tabiatın kör tarzında rastlantısal olmadığı gibi bir öznel failin de ürünü değildir. Bu dünyalar içinde kısmi yapı ile aykırı fail arasında, kör doğal değişim ile bilinçli kasti eylem arasındaki süreksizlik ile örtüşen fakat onunla aynı şey olmayan bir 'diyalekti' ortaya çıkar. Bu iddianın somut gerekçesine göre, niteliksel tarihsel değişim genellikle, önsel olarak verili çıkarlarını çoğaltmaya çalışan bireylerin yeni pratikleri bilerek benimsemeleri sonucunda meydana gelmemiştir. Ancak her halükârda biliyoruz ki, bu yeni pratikler, tarımla ilişki kurmuş avcı-toplayıcılar tarafından genelikle –sağlayacakları destek-

lerin karışık olması nedeniyle– benimsenmemiştir. Uzun süren Neolitik çağdaki tarım ve hayvancılık bin yıllık bir nüfus patlaması dönemine yol açmıştı, ama yine de bu dönemdeki nüfusun yüzde 80'ini hasta ve kötü beslenen köylüler teşkil etmekteydi. Bu, gıda maddesi güvenliği açısından orta düzeyde bir artış için insanların ödedikleri ağır bir bedeldi.

Silâhlar ve Tohumlar

Farklı maddî hayat tarzlarının kendilerine özgü yeniden üretim kuralları vardır. Bireyler kadar gruplar da bildikleri ve uygulanabilir başka bir seçenek olmadığı takdirde mevcut kurallara uyarlar. Bitkisel hayatın keskin gözlü gözlemcileri olan avcılardan herhangi bir bireyin bitkilerin evcilleştirilmesi gibi sır dolu bir işi bilinçli bir şekilde bulmuş olması olasılığı hemen hemen yoktur. Rousseau'dan kalma bu köken sorununa eğilen Jared Diamond, avcıların başlangıçta kurdukları geçici kamp ve köylerde içine hayvan gübresi konulan hokkalardaki tohumları farkında olmadan besleyip yeşerttiklerini ileri sürdü. Verimli Hilal'de [Mezopotamya ve Doğu Akdeniz'i kapsayan bölge –*ç.n.*] bu tür değişime uğramış ve taneleri rüzgârla savrulmamış buğday ve arpa seçimleri genetik özellikleri değiştirilen ilk ürünlerin ortaya çıkışına neden oldu. Bundan dolayı, bu ve başka vahşi türlerin insanlar tarafından evcilleştirilmesi binlerce yıl aldı. Bu süre içinde, bu önköylülerin filizlenen bahçeleri, aşırı bozulmalar karşısında son derece korunmasızdılar ve bu bozulmalar bu nazik geçim kaynaklarını ortadan kaldırarak tahıl ekenleri savunmaya elverişli alanlara geçmek zorunda bırakmış olabilir. Sonuç olarak binlerce yıl boyunca dünyanın çeşitli yerlerinde barış vardı. Verimli Hilal'de MÖ 8000 yıllarında düzenli tahıl ekimi yerleşti ve bin yıl kadar sonra da bunu hayvancılık izledi. Mısır'da yerel avcı-toplayıcılar vahşi bitki ve hayvanlardan oluşan yiyeceklerine tahılı da eklediler ve bundan sonra vahşi yiyeceklerden yavaş yavaş vazgeçtiler.[29] Otterbein'e göre, avcı-

[29] Jared Diamond, *Guns, Germs, and Steel*, New York: W. W. Norton, 1997, s. 102.

lık ve yiyecek için baskınlar düzenleme pratiğinin [foraging–*ç.n.*] Nil ırmağı boylarında yavaş yavaş yok oluşu, şiddet içeren çatışmaları canlı tuttu ve böylece daha sonraları Mezopotamya'dan getirilecek olan tarımın ortaya çıkışını geciktirdi.

Gat'ın yeni evrimcilik teorisinde demografik büyüme ile teknik yeniliklerin tek biçimli baskısı, avcılık ve toplayıcılıktan tarıma geçiş sürecinde ikincisinin üstünlüğünü mükemmel bir biçimde göstermiştir. Bu önemli bölgede insan, hayvan ve bitkilerdeki evcilleşmenin başlangıcındaki türler ortamındaki büyük değişimin kanıtları görmezlikten gelinerek, sürekli olarak şiddeti içeren bir evrim anlatımı tercih ediliyor. "Bahçeciliğin [horticulture –*ç.n.*] tarihine dair etnografik açıdan bildiğimiz her şey, bize bu kültüre ait tarih öncesindeki öncellerin hayatlarının güvensiz ve şiddet uygulamaları sırasında ölüm korkusu içinde geçtiğini bildiriyor."[30]

Gat, 'erken ya da ön devlet ortamlarındaki savaşlara dair kuşkulu izler' bulunduğunu kabul etmekle birlikte, Verimli Hilal'de erken Neolitik dönemde savaşların yaygın olduğunu uzun uzun anlatmaktan geri durmuyor. Bu bölgedeki avcı ve yiyecek için akınlar düzenleyen küçük gruplar, tarımsal yaşama tarzını benimsemeden önce bile, Abu Hureyra, Çatalhöyük ve Erika'da birinci sınıf köyler oluşmakta idi. Erika'nın surları –birçok neslin barınak yapıcılarının ve kente dalgalar halinde yeni gelenlerin çamur ve taş katkılarıyla– devasa boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Gat'a göre, bu sur, düşmanlıklar ortamının sağlam kanıtıdır. Joshua'nın Kitabı'nda yıkılış öyküsüne yer verilmesi ile dünyaca tanınan bu surlar konusunda uzun süre tartışmalar yapıldı. Örneğin Otterbein bu konuda şöyle diyor: 'İncil öncesi Erika'nın surları bir bilim insanının şahin mi yoksa güvercin mi olduğuna ilişkin turnusol testi gibidir.'[31] Neolitik geçişin çok önemli olan ilk bin yılı konusunda bilim insanları daha çok güvercin tavrı içindeydi-

---

[30] WHC, s. 173.

[31] Otterbein, *How War Began*, s. 33.

ler: Bölgenin hiçbir yerinde o büyüklükte başka bir yerleşim yoktu ve İÖ 7000'de ilk kez fethedilinceye kadar eski Erika'daki savaşı kanıtlayacak hiçbir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır. Ofer-Bar Yusef'e göre Erika'nın surları, sel ve çamur akışını engellemek için inşa edilmiştir. Yöreye özgü bitkilerin evcilleştirildiği başka bölgelerde, örneğin, Nil ve Sarı Nehir boylarında, İndüs Vadisi'nde, Orta Amerika'da, Peru ve Batı Afrika'nın dağlık alanlarında da yerleşimlerde benzer tahkimata ait bulgulara rastlanmamıştır. Gat kararlılıkla "surlar, şiddeti içeren savaşın ancak olumlu tarzda bir işareti olabilir'[32] diyor.

Savaş elbette, yöreye özgü bitkilerin ilk kez evcilleştirilmesi evresi ile eşzamanlılık gösteren uzlaştırma binyılından sonra patlamıştır. Ve ilk savaşlar, ilk devletin kuruluşundan önce gerçekleşmiştir. Ancak bu, Gat'ın anlatımında başka bir soruna yol açıyor: Savaşın bitkilerin ve hayvanların ilk kez evcilleştirildiği ve aslında devletin henüz ortaya çıkmadığı Doğu Akdeniz gibi bölgelerde, şiddet içeren çatışmaların yeniden ortaya çıktığı mutlak denecek kadar kesindir. Neolitik dönemden önce ve bu dönem sırasında nasıl uzun bir barış dönemi varolmuşsa, İÖ 5700 yıllarında bölgede evcilleştirilmiş bitkilerin yayılışından önceki dört bin yıl içinde Dicle-Fırat havzasının aşağı kesimlerinde göreceli bir barış döneminin var olduğu anlaşılıyor. Ancak saf devletin oluşumu, işte bu koşullarda gerçekleşti. Bu manzarayı doğrulayan Michael Mann'a göre, geç Sümer kentleri arasında birbirlerini görecek kadar yakın olan mesafe, bu kentlerin kuruluşlarında savaşın yokluğunu gösteriyor.[33]

Tarımın değilse bile, saf evcilleştirmenin savaş ile uyumlu olduğu kesindi. Tarım, bitkilerin evcilleştirildiği ilk merkezlerden dalgalar halinde yayılarak yeryüzünün ekilebilir yüzeyinin büyük bir kısmını kapladı. Tarımın başlangıçtaki bu bir-

---

[32] WHC, s. 175.

[33] Michael Mann, *The Sources of Social Power*, vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

birinden kopuk tarihlerin şafağında, nüfusun sıçrama halinde artışı çok büyük boyutlara ulaştı ve dünya nüfusu, toprağı sürerek yapılan tarımın sadece 5000 yıl içinde yayılması ile yaklaşık 5 milyondan 100 milyona çıktı. Kendi yaşama alanlarında başlangıçta tarımı geliştiremeyenler, artık diğerlerinden aldıkları bilgileri kullanabilir hale geldiler. Bu demografik patlama, Avrasya'da yerlilerin yerlerinden zorla uzaklaştırılmaları ya da özümsenmeleri, farklı tarımcı gruplar arasında çatışmalar ve çevrelerine doluşmuş göçebe çobanlar ile bu gruplar arasında sonu gelmez anlaşmazlıklara yol açtı.

Devletin kökeni

Devleti temel alan uygarlıklar, bitkilerin evcilleştirildiği ilk bölgelerin hepsinde değilse de birçoğunda ortaya çıktı. Gat'ın yeni evrimci anlatımında kabile-aşiret yönetim şekilleri ile erken devletler ve öncekilerden sonra ve onlara benzetilerek oluşturulan ikincil devletler arasındaki farkların azaltılmış olması nedeniyle saf devlet oluşumunun önündeki engeller görmezden gelinmiştir. Gat'a göre, bütün bu yönetim şekilleri, demografik yayılma ve göçebe çobanlar ile tarımcılar arasında cereyan eden savaşların sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkmışlardır. 'Evrimsel gelişme' girdabı içinde, başlangıçta her tür koşulda, köylerin ve kabilelerin merkezileşmiş şeflikler yolundan geçerek önce küçük devletler ve sonra da daha büyük devletler haline gelmeleri süreci başladı. Bakış açısına göre devlet, siyasî örgütlenmenin farklı bir biçimi değil, yalnızca koşullar elverişliyse, yapıları karmaşıklık ve merkezileşmenin daha ileri düzeylerine ulaştıran bir sürecin başlangıçtan sonraki evresidir. *İnsan Uygarlığında Savaş*, genel olarak savaşı, şiddet içeren çatışmadan farklı bir durum olarak tanımlamadığı gibi devleti de, kabile ve şefliklerden ayırt edilebilecek bir nitelikte tanımlamıyor. Yeni evrimci teoride ne savaş ne de devlet evrimsel paradigması içinde farklı bir olgu olamaz: 'Devletin –devlet döneminin ilgili bütün işaretleriyle birlikte– tabakalara ayrılmış ve esas olarak kabile toplumundan doğuşu, günümüze kadar farklı ve çeşitli düzeylerde

birbiriyle bağlantılı bölgelerde gerçekleşmeye devam etmiştir.'[34]

Gat'a göre kabileden devlete giden sarmal, etkileyici bir savaş beyinin yeterli sayıda silâhlı taraftarı etrafında toplayıp kabile meclisinden ya da yaşlılar heyetinden bağımsızlığını elde edebilir hale gelmesiyle başlamıştır. Bu savaş beyi, daha sonra savaş ganimetini çevresindekilere dağıtarak onları kendisiyle birlikte olmaya devam ettirmiş ve böylece kendisi ve adamları için daha da büyük kaynaklar yaratma imkânına kavuşmuştur. Maiyetindekilerin sayısı arttıkça ödül paylaşımı yavaş yavaş eşitsizleşmeye başlamış ve bu paylaşım süreci, eski akrabalık ağlarını karıştırmıştır. Bunda temsil edilenlerin ve bağımlıların yanı sıra fethedilen bölgelerdeki insanları da kapsayan bir toplumsal yapının ortaya çıkışı doğrudan rol oynamış ve bu yeni halkın etnik çekirdeği de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Merkezileşmiş şefliklerin temel senaryosu bu olduğuna göre, bu topluluklar daha sonra gerçekten farklı devletler haline gelmeye devam etmişler midir? Tevrat'ın Krallar kısmında Talut'un bir kabile konfederasyonundan zayıf bir devleti nasıl yarattığı anlatılır. Ancak ilk İsraillilerin etrafı –tarihin bu döneminde daha gelişmiş kurumları– baştan aşağı benimsenip uygulanabilir olan birbirine düşman kentler ve imparatorluklarla çevriliydi. Bu koşullarda bu tür yönetimlerin [polity–*ç.n.*] hiçbiri aradaki eşiği aşıp diğerlerinden örnek alarak bir bölge ve o bölgede yaşayanlar üzerinde egemenlik kurmayı başaramadı. Gat, Asya, Afrika, Pasifik Adaları ve Roma İmparatorluğu'nun Kelt-Cermen çeperinden sözde kabileden devlete tırmanışlarının birkaç örneğini veriyor. Ne var ki yazar, Tacitus'un Maroboduus'un konfedere şeflik tarzından monarşiye yükselişini aktardıktan sonra, bunun Devletliliğe ulaştıran bir yol olmadığını kabul ediyor: 'Cermenlerin hâkimiyetindeki bölgeden gelen bu erken krallığın yankıları, erken devlet yapısının ne kadar zayıf ve bölünmeye ne kadar yatkın olduğunu anlamamıza yardımcı oluyor.'[35]

---

[34] WHC, s. 232.
[35] WHC, s. 244.

Fetih, saf devlet oluşumunun dolaysız hızlandırıcısı mı idi ya da ikinci olarak artığın elde ediliş ilişkilerinde rahatlamanın bir başlangıç uygulamasını mı gerektiriyordu? Gat ilk devletlerin ortaya çıkışını açıklarken *Innen* ve *Aussenpolitik*'i [iç ve dış politika –*ç.n.*] birbirinden kopuk ele almak gerekmediğini öne sürüyor. Bunun nedeni, Gat'ın –aksi halde– farklı bir sorun yaratacağının farkında oluşudur. Saf devlet formasyonu, koşulların elverişli olduğu her yerde kendisini göstermiş olan bir genel evrim mantığının sonucu olduğuna göre, ilk devletler ile bunları fethederek ya da özümseyerek oluşan ikinci devletler arasında ayırım yapmaya elbette gerek olmaz. İlk devletlerden sonrakilerin genellikle fetih yoluyla kurulduğuna işaret eden Gat, bu farkın önemli olmadığını ima ediyor. Gelgelelim devletin kökeni konusunu araştırdığımızda, yerel devletliliğin *doğal olmayışına* ilişkin herhangi bir bulguya rastlamanın mümkün olmadığını görebiliriz. Çünkü yerel devletlilik kendisi için gerekli olan ve kendisinden önceki topluluk biçimlerinden köklü bir kopuştur ve gücün rolü daha başlangıçtan itibaren belirleyicidir. Otterbein'ın devletlerin başlangıçlarına ilişkin kapsamlı karşılaştırmalı incelemesine göre savaşın daha çok barışçıl tarımcıların yaşadığı bir bölgede ortaya çıkışı, devletin gelişimini engelleyebilir: 'Tıpkı batıdan doğuya esen El Nino rüzgârının oluşmakta olan bir kasırganın başını koparması gibi'.[36] Erken devlet formasyonu–barışçıl olmamakla birlikte, gelişim halindeki egemen yapının [block –*ç.n.*] eski toplum sözleşmesini ortadan kaldırabilmesi için mutlaka dışsal tehditlerden uzak kalması gerekir. Bu noktada düşman olmayan boyun eğdirilmişlere yönelen doğrudan zor biçimleri ve savaş arasında –her zaman sorun oluşturmuş olan– başka farklılıklar vardır.

Michael Mann *Toplumsal İktidarın Kaynakları* [The Sources of Social Power] adlı kitabında, devletli uygarlıkların eski köklerine ilişkin önemli sorunları ortaya koyuyor. İlk olarak: 'Bazıları başkalarının maddî hayat değişiklikleri üzerinde sü-

[36] Otterbein, *How War Began*, s. 96.

rekli iktidarı nasıl elde ettiler ve başkalarının yaşama olanaklarını gizil olarak reddeden mülkiyet edinme gücünü bazılarına nasıl verdiler?' İkinci olarak: 'Toplumsal otorite, bölgesel bakımdan tanımlanan devletlerde merkezileşmiş, tekelci zora başvuran iktidarlara sürekli olarak nasıl yerleşti?'[37] Mann'ın Weberci tarihsel sosyolojisi bu sorulara yanıt verirken Rousseau'nun Nutuk'undaki (*Discourse*) bilmeceyi tekrarlıyor: Bu eşitsizlik konusunda onay nasıl sağlandı ya da daha doğrusu onay yokluğu nasıl ayaklar altında çiğnenebildi? Mann, tarıma geçiş ve tabakalaşmış toplumların ortaya çıkışı birbirinden bağımsız olarak ve birçok yerde gerçekleşmiş ise de belirli bir bölgede [autochthonous–*ç.n.*] devletin yaratılma sürecinde, üretim fazlasına el koyma zeminindeki geçiş nâdirdir diyor ve şöyle devam ediyor: Çünkü fazlaya el koymanın gerçekleşmesi için hayli güç olan yarı-kamusal bir otoritenin oluşması gerekirdi. Mann süreci şöyle tahayyül ediyor: 'Tabakalaşmaya ve siyasî otoriteye yönelen hareket, yöreye özgü, fakat tersine çevrilebilir özelliktedir. Bunun dışında sürdürülebilir hiçbir şey yoktu.'[38] Doğuş halindeki toplum bir kafes aslında, bir kafes idi ama diyor Mann, kapıları kilitli değildi. Bundan dolayı bu toplumun üyeleri henüz isyan edebilecekleri gibi bulundukları yeri terk de edebilir durumdaydılar. O halde insanları bir kafesin içine sokarak bir kaçışı başlatmadan o önemli eşiğin aşılmasını sağlayacak iktidar yoğunlaşmasına elverişli özgün koşullar nelerdi? Mann'a göre insanlar, yalnızca sellere ve kum veya çamur birikintisine maruz kaldığı için doğal olarak gübrelenen nehirlerin geçtiği vadiler, göl kenarları ve deltalarda kafesten kaçmayıp azalmakta olan paylarını paylaşmayı ve hatta başkalarının, başkalarının sırtından geçinmeye başladıkları yerlerde bile kafeste kalmayı tercih ettiler.

Dahası ve belki de en az bunun kadar belirleyici olan Gat'ın değerlendirmesinde devletin hızlandırıcıları ve yapıştırıcıları görmezden geliniyor. *İnsan Uygarlığında Savaş*'ta

---

[37] Mann, *The Sources of Social Power*, vol. 1, s. 49.
[38] A.g.e., s. 67.

kavgacılık üzerinde bıkmadan durulurken yeni kamusal düzenin pekiştirilmesinde yazının rolü ve bu gelişmenin soyut sınıflandırma ve ortamdan bağımsız iletişimin ortaya çıkışını olanaklı kılan eşi benzeri görülmemiş örgütlenme olanaklarından şöyle bir bahsedilip geçiliyor. Kitap, kılıç ile pulluğun bu öyküsünde önemsiz bir rol oynuyor. Ne var ki İnka hükümranlığı gibi muhtemel bir istisna dışında yazı, aslında, doğuş halindeki devletlerin bütün saf halleriyle ortaya çıktıkları bölgelerde otoritenin cisimleşmesinde zorunlu unsur olmuştur. Yazı bu uygarlıkların devletsiz çeperlerine doğru süratle yayıldıktan sonra da bu işlevini yerine getirmeye devam etmiştir. Gat'ın yazının rolünü önemsizleştirmesinin nedeni belki de dikkatleri silâhlı ve babayiğit erkeklerden uzaklaştırıp türün yeniden üretilmesinde bu kadar az katkısı olan daha çileci yazıcılara ve din adamlarına yöneltmekten kaçınmak içindir. 'Bağımlıları olduğu halde onları' silâh aracılığıyla 'yönetmeyenler'in manevi otoritesi açıklanamaz hale getiriliyor.[39]

İnsan Uygarlığında Savaş'ın insan tarihine ilişkin anlatımdan anlam boyutunu –ve bundan dolayı da meşruiyete– dışlamış olması ilginç bir belirtidir. Gat, fikirlerin ve amaçların 'kimlik oluşumu' açısından önemli olduklarını ancak bunların anlamlarının 'zorunlu yanılsamalar'dan daha önemli olmadıklarını ve mantığın egemenliğini güçlendirmenin ötesinde pek az bağımsız işlevleri olduğunu iddia ediyor. Öykü, hominid başlangıcından ileri evrelere ulaşırken kültür de doğanın biyolojik halinden koparak gelişigüzel yol almaya devam ediyor ve Gat'ın evrim teorisi bu tarihsel akış ile kültür arasındaki devamlılığa benzemekten öte bir şey anlatmayan hantal ve kendine özgü bir iktidar dili halini alıyor: 'İktidar biçimleri kendi akışları sırasında ya birbirlerini farklı dillerde yorumlarlar ya da diğerini daha az somut bir hale getirirler. İktidar sahipleri, iktidarlarını genişletmeye ve korumaya çalışırlar ve eşzamanlı olarak da çeşitli iktidar manivelalarını daha sağlam

[39] Niccolo Machiavelli, *The Prince*, Chicago: University of Chicago Press, 1998, Chap. xi, s. 135.

tutmaya çalışırlar,'[40] Bu ve buna benzer bölümler, hem Foucaultcu hem de çağdaş bilim adamlarının daha pozitivist eğilimli gruplarında rastladığımız ortak bakış açısı ile uyumludur: Çünkü iktidar hakkında totolojik kavramlar her iki eğilimde de mevcuttur. O halde insan türünün bu öyküsünün sonuçları nelerdir? Gat böyle evrensel bir tutkudan uzak kalış olan bir çalışmasında Weberci dünya dinleri konusunun kıyısından geçiyor. Dinler, insanların çektiği acıları yalnızca yorumlamanın zıttı olarak, hiçbir zaman yatıştırılmamış olsa bile uygarlığın üst yapısı içinde anlam örgütleri ve sistemleri olarak bilinçli varlıkları Gat'ın toplumu askerî-iktidar mantıklarına indirgemenin akla uygunluğunu son derece sınırlar.

Kapıya dayanmış yağmacı gruplar

Gat, anlatımında en eski tapınak-temelinde inşa edilmiş Sümer devletlerini atlayarak doğrudan Üçüncü binyılın başlarında 'dedeleri çadırlarda yaşamış olan' Akadlı Sargon gibi göçebe çoban beylerin fethettiği Sümer kent devletlerinin savaşçı krallıklar dönemine geçiyor. Gat, Neolitik toplumlarda yaşayan çiftçilerle göçebe hayvancılar arasında yeni yeni ortaya çıkmakta olan farklılaşmanın kökleri ve sonuçlarını izleyerek Diamond'un *Tüfek Mikrop ve Çelik*'i üzerine istediği çizgileri yerleştiriyor. Güneydoğu Asya'da verimli ve kuru alanlar arasındaki elverişli toprakları daha sonra ortaya çıkacak olan çobanlar, haydutlar ve [İbranilerin kadim bölgesi–*ç.n.*] Kenan Toprakları'nın sınırlarından kaçan *habiru* ya da Yahudiler gibi hem temel hayvancılık ve hem de rastgele çiftçilik gibi geçim kaynaklarıyla yaşayan halkları istilâ ettiler. Avrasya'daki tarımcı uygarlıklarla önce çoban daha sonra göçebe yaşayanların kendi sınırları üzerinde dolaşanları misafir edişlerinin mantıklı sonucu askerî yeniliklerin belirleyici bir rol oynamaya başlamasıdır. Gerçekleştirilen yenilikleri genellikle tarımcı uygarlıklarla ilişkiye başlayan göçebe çobanlar gerçekleştir-

[40] WHC, S. 234.

di. Atın evcilleştirilmesi ve ilk tekerleğin kullanımı Ukrayna'dan Moğolistan'a kadar uzanan ve yaklaşık 6.000'e 1.600 km boyutlarındaki büyük step üzerinde gerçekleşmiştir. Daha sonra daha büyük toynaklıların yetiştirilmeye başlanması Batı Avrasya'da İÖ 900'de atlı süvarinin ortaya çıkışını olanaklı kıldı ve bu yenilik Çin'e, beş yüzyıl sonra, devletler arası savaş dönemi sırasında ulaştı.

Gat'ın tarihte zorun rolü öyküsü artık Avrasya devletleri ve imparatorluklarının askerî üstünlük ibresinin İÖ dokuzuncu yüzyıl Asur'undan on beşinci yüzyılda İsviçre'deki kargılı falanjlara kadar geçen dönem içinde at ile süvari arasında gidip gelerek yükseliş ve düşüşlerinin yaşandığı özel bir askerlik mantığını benimsemeye başlıyor. Bu noktada yazarın askerlik hakkındaki kendi yargıları oyunda belirleyici olmaya başlıyor. Gat, süvarinin stepin batısında her zaman üstün bir askerî dal olup olmadığını saptamanın güç olduğunu söyleyecek kadar kaçamaklı bir yorumda bulunuyor olmakla birlikte atlı savaşçıların yalnızca çok geniş, düzlük ve nüfusu az olan topraklar üzerinde piyade düzeni karşısında üstünlük sağlayabileceği kanaatinde olduğu anlaşılıyor.

Feodal şövalyelerin Orta Çağda yükselişi bundan dolayı tarihsel bir aykırılıktır ve Fransız şövalyelerinin çiçeği, İngilizlerin uzun okları ve İsviçrelilerin kargılarıyla delinip kesilen Orta Çağ'ın sonlarına doğru bu kural dışılığın varlığı sona ermiştir. Antik Yunanistan'daki falanj düzeni Sümerlerden başlayıp Roma Cumhuriyeti'ne kadar varolmuş olan Batı savaş tarzındaki piyadeye has üstünlüğün açılış töreni idi. Gat'a göre falanj, Batı'ya özgü yurttaş tarzları ve düzenlerinin askerlik alanındaki dışavurumuydu. Piyadenin şaşkınlığa uğratan yanaşık düzen taktiği, Batı'nın tarihi boyunca kurallaşmış bir uygulaması idi. Doğu'da ise askerler karşı karşıya savaşmaktan kaçınmışlardır. Avrupa'nın sonraki ağır süvari tarzları bile [düşmanı–*ç.n.*] şaşırtıcı yanaşık düzen çarpışmalarına eğilim gösterir ve Yakın ve Uzak Doğu'nun hafif süvari atışı taktiklerinden farklıdır. Ne var ki birbirine zıt bu iki tarz bu bölgelerde yaşayan farklı halkların ve farklı otorite tarzlarının ter-

cihlerine bağlı kalınarak uygulanmış değildir. Bunun daha dolaysız nedeni, bu iki bölgenin coğrafî özelliklerinin farklı oluşudur. Bundan dolayı Doğu'ya yayılma kendisini önce Ege'nin karşı sahilinde, daha sonra da Kiev'de sınırlamış, Batı'ya yayılma ise yaklaşık olarak on yedinci yüzyıldan önce Pers okçu süvarilerinin İÖ 53'te Krezüs'ün lejyonlarını yenilgiye uğrattıkları Levant'ın [Doğu Akdeniz ülkeleri –*ç.n.*] hemen doğusunda durmuştur. İspanya'yı ve Sicilya'yı fetheden İslâm fatihlerinin ya da Balkanlar'daki Osmanlı derebeylerinin bu anlatıma ne kadar uydukları ise kesin olarak anlaşılmış değildir.

Batı'nın yükselişi

İnsan Uygarlığında Savaş'ın sondan bir önceki konusu Doğu ile Batı arasındaki zıtlık ve daha özel olarak da Avrupa'nın daha sonra ezici üstünlüğüdür. Gat, Avrupa'nın kendisini istisna kabul edişine dair Machiavelli'den Weber'e kadar yapılan çeşitli değerlendirmelerden Montesquieu'nün coğrafî belirlenme yaklaşımını tercih ediyor. Batı Avrupa'nın, Orta Doğu, Çin ve Kuzey Hindistan'ın tersine geniş göçmen çobanların dolaştığı geniş bir step sınırına açılıyor olmaması kıtanın tarihinin de farklı bir yol izlemesine neden olmuştur. Coğrafya Pax Romana'nın [Roma Barışı –*ç.n.*] yıkılışından sonra bütün kıta üzerinde tek bir imparatorluğun ortaya çıkışını engellemeyi planladı. Model, Avrasya'nın batı sınırlarında savaş halindeki devletlerin jeopolitik sistemleri idi. Gelgelelim, Avrupa topraklarının kendisi ve kıtaya hayatiyet veren tarım tarzı, bölgede imparatorluk despotizminden kaçınmayı destekleyen bir unsur olmuştur. Batı Avrupa'nın dağınık, kuru, tarımı daha az emek yoğun olduğu gibi, köylüleri, batıdaki sağlam yapılı benzerlerinden daha itaatkâr olan Doğu ve Güney Asya'da sulama yöntemiyle tarım yapılan sistemler içinde yaşayanlardan daha bireysel idi.

Bu yöndeki değerlendirmeler ne kadar teorik içerikli olursa olsun on sekizinci yüzyılda Avrupa'nın sanayi öncesi büyük devletleri birçoklarına göre yönetim merkezleri Bab-ı Ali,

Yasak Şehir ve Kızıl Kale [Osmanlı İmparatorluğu, Çin ve Hindistan –*ç.n.*] olan imparatorluklardan askerî bakımdan daha güçlü idiler. Avrupa'daki çok devletli bölge içinde yüzyıllar süren rekabet, Yakın ve Uzak Doğu'daki mutlakiyetçi askerî imparatorlukların çağdaş ateş gücü ile ulaştıkları sağlam konumlarını daha ileri götürmelerini desteklemiş midir? Gat, şaşırtıcı bir şekilde Avrupa Mucizesi'nin bir erken-modern 'askerlik alanındaki devrim' ile açıklanabileceği iddiasında bulunuyor. Ancak böyle bir sonuca ulaşması hiç de şaşırtıcı değil. Gat'a göre toplumlar arası çatışmanın nihaî sonucunu belirleyen askerî düzenler ya da savaş sanatı değil, sömürülebilir kaynakların miktarıdır. O halde Avrupa'nın daha sonraki üstünlüğü erken-modern bir malî yarma hareketi ile açıklanabilir mi? Ancak, yine de rakip Avrupa devletleri arasında yüzyıllarca bitmeden süren savaşlar, bu devletlerin malî sıkıntılarını artırmış olabilir ve bundan dolayı kendi bağımlılarından Osmanlı, Mançu ve Moğol yöneticiler için mümkün olandan daha fazla vergi almak zorunda kalmış olabilirler. Ancak Gat, Avrupa devletlerinin sanayi öncesi vergi üstünlüklerinden dolayı bu iddiayı da kabul etmiyor. Adam Smith'in bir ülkede nüfusun tamamının ödediği vergilerin yüzde birinden azının tam profesyonel askerlerin harcamalarını karşılayabileceği gözlemi, antik ve modern devletler için olduğu kadar hem Doğu'daki ve hem de Batı'daki devletler için de geçerli idi. Avrupa mutlakiyetçiliğinin ara sıra bu sınırların ötesine geçerek sendelediği anlar toplu iflaslarla sonuçlandı.

Gat bu noktada vurguyu, silâhtan kaldırıp Batıyı sonunda dünyanın geri kalan kısmından ayıran etken olarak ticarete yöneltiyor. Uzun süredir bahsi hiç geçmeyen bizim 'doğuştan' davranış eğilimlerimizin başına ne geldi acaba? Uygarlık tarihine ilişkin başlangıçtaki saldırganlık genleri bir yana atılınca askerî güç kendi kendine önemini yitiriyor ve daha sonra yerini tamamen bırakacağı ticaret ruhuyla rolü paylaşmaya başlıyor. Gat, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Herbert Spencer'in yolunu izliyor.

Büyük değişim

Avrupa merkezli bu sömürgecilik ve ticaret sistemi ile o dönemdeki Güney ve Doğu Asya'nın geniş ve gelişmiş ticaret dünyası arasındaki farka yol açan unsur ne idi? Gat, Asyalı tâcirlerin denizde uzun mesafelere yolculuklar için birkaç nedeni olduğunu aksayarak öneriyor. O halde Avrupa'nın kapitalizme geçişi, ham madde ve pazarların kıtaya uzak oluşu olgusu ile mi açıklanacak! Aslında binlerce yıldan beri, bütün Avrasya'da ticaret, kökleri çok eskilere giden köylünün geçimini sağlamak ve neslini yeniden üretme –kurallarının bir arada dışavurumu olan Malthus'un nüfus– çevrimlerine uygun olarak kimi zaman gelişti kimi zaman geriledi. Antik dönemden itibaren angarya, toprak kirası ve vergiler şeklinde el konulmuş artı değerlerle geçimini sağlayan hükümdarlar ve hizmetkârlarının kentlerde yoğunlaşması her zaman geniş ticaret ağlarının ve tâcir hiyerarşilerinin oluşumunu hızlandırmış olmakla birlikte, temeldeki tarımsal durgunluğa hiç el atmamış ve hatta aslında bu durgunluğu güçlendirmiştir. Ticarileşme sürecinin yakıtını oluşturan artı değerler, hayatlarını geçimlik tarımla büyük eziyetler çekerek sürdüren çiftçilerden zorla koparılıp alındı. Avro-Atlantik sömürge ticaret sisteminin, ticaret sermayesi ile zor'un, yüzyıllara dayanan birlikte yaşama tarzının daha gelişmiş bir türü olduğu kabul edilse bile, aynı doğrultuda ilerleyişin biraz olsun yiyecek güvencesi sağlamak için kendi küçük arazilerine bağlı köylülerin, iri ve sağlam kayalıkları andıran geçimlik topluluklarını nasıl dağıtabildiği hiç de ikna edici bir şekilde açıklanmıyor.

Kapitalizm, köylünün hayatını güç koşullar içinde sürdürme çabalarıyla bağlantılı –Malthusçuluğun açıkladığı– sonuçların hepsiyle başa çıkan yepyeni bir ekonomik gelişme dinamiğidir. Kapitalizm geçimini sağlaması gereken herkesi piyasaya bağımlılaşmaya *zorlar*, birbirleriyle rekabete, belirli bir alanda uzmanlaşmaya ve yenilik getirmeye mecbur eder. Bu sürecin sonucu, üretimin ve gelirin sürekli artışıdır. Ancak bu süreç zamanla gıda maddesi üretimi için gereken insan sayısında sert bir düşüşe yol açar. Bu sayı Neolitik çağ sonrasın-

da yüzde 80-90 iken günümüzün zengin kapitalizminde tek rakamlara düşmüştür. Köylünün doğanın yeterince cömert olmadığı koşullarda geçimini sağladığı sistemden, sıfır zorlama ile artı değer elde edimi koşullarına geçişi, öykünün en önemli noktasını teşkil eder. Bu büyük dönüşün ön koşulu ve sonucu, başkalarının emek ürünlerini düzenli olarak hasat etme sürecinde zorun ortadan kaldırılmasıdır. "Zor ile varlıklara el konulması arasındaki 'bağ', yalnızca modernite ile ve aynı zamanda üretkenlik artışıyla uyumlu olarak zorun zaman içinde artan hızda dönüşümünün gerçekleştirilmesi ile ortadan kalkmaya başlayacaktı."[41] Gelgelelim Gat, bu 'bağ'ın fiilen nasıl ortadan kalktığı sorunu üzerinde durmayan ezici çoğunluğu teşkil eden çağdaş bilim insanları arasında yer alıyor. Kapitalizmin ekonomik üstünlüğünden dolayı ticaretin önündeki yasal ve siyasî engeller çöktüğünde, ekonomik gelişmenin kendiliğinden oluşmuş düzeninin kalkışa geçtiğini kabul etmek doğalmış gibi görünür. Bu, Adam Smith'in, ticarî-sivil toplumun, uzaklardaki ihtişamlı mallara düşkün feodal lordların –bu tür değerli eşya için para artırmak amacıyla– müsrif maiyetlerini kovup, malikâne yönetimlerinde tasarrufa yöneldikleri zaman ortaya çıktığına ilişkin öyküsüdür. Girişimci tâcirler, bundan sonra işten atılmış uşakları ve eski köylüleri ücretli olarak çalıştırmaya başlarlar ve böylece o çok değerli ve erdemli takas ve dürüst alış-veriş çevrimi başlar.

Gat'a göre, Adam Smith ile Karl Marx arasında; tarih öncesindeki hayat tarzı sahnesini engellemiyor gibi görünen bir düzen olan bu benzersiz toplumsal koşulun kökeni konusunda hiçbir anlaşmazlık söz konusu değildir. Smith gibi –'Marx, kapitalist piyasa ekonomisinin önceki toplumsal örgütlenme biçimlerinden farklı olduğunu...sızdırma mekanizmasının doğrudan kullanım ya da şiddet tehdidine dayalı değil, ağırlıklı olarak ekonomik olduğunu belirtir.'[42] Ancak Robert Brenner'in kapitalizmin tarımsal kökleri hakkındaki klasik çalış-

[41] WHC, s. 442.
[42] WHC, s. 492.

masından açıkça anlaşıldığı gibi zora dayalı sömürüdeki –feodal savunma faaliyeti– kırılmanın bizzat kendisi ekonomik gelişmenin yolunu açmış değildir; zira bütün Batı Avrupa kıtasında on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda gerçekleşen ekonomik gelişme sonucunda, özgür köylü, hukuken yeniden üretim tarzındaki geleneksel geçimlik tedarikini devam etme fırsatını bir ölçüde elinden kaçırmadı, fakat yalnızca keyfi haraç yükü artık biraz hafifledi.[43]

Marx, piyasa toplumu ne kadar doğal görünürse, kapitalizme geçişin yol açtığı sorunların fark edilmesi o kadar güçleşir demişti. Gat, çağdaşlarının üretim tarzının kendiliğinden doğası olarak dikkate aldığı kapitalizm fikirlerinden öteye geçmiyor. Ne var ki devletin kökeni, gelişmenin önceden beri varolan kendiliğinden rotası önündeki bazı engellerin kaldırılmasıyla açıklanamaz. Brenner, Orta Çağ'ın sonları ile erken modern mülkiyet rejimlerinin karşılaştırmalı tarihindeki eski Malthusçu çıkmazın –ilkel sermaye birikimi yolunu açan lord ve köylü arasındaki sınıf mücadelesinin amaçlanmamış sonucundaki kuraldışılık ile– yalnızca İngiltere'de aşılmış olduğunu öne sürüyor. Lordun gelirlerinin devamlılığını sağlayan feodal zorun kullanılma biçimlerinin çökmesi sonucunda küçük arazilerin hukukî denetimini elde edemeyen toprak kiracıları, eski beslenme güvenliğini sürdürme imkânını elde edememişlerdi. Değişim geçirmiş [mutant –*ç.n.*] bir sistem ortaya çıkmıştı; bu yeni durumda toprak beyi de toprak kiracısı da geçim kaynaklarına piyasa dışı yöntemlerle ulaşabildiler ve bu sistem onları birbirleriyle rekabet etmeye, uzmanlaşmaya ve yenileşmeye mecbur bıraktı. Bu koşulların erken modern İngiltere'den başka bölgelere daha sonra nasıl yayıldığı[44] birçok

---

[43] Robert Brenner, 'The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism, *New Left Review* 1: 104, Temmuz–Ağustos 1977.

[44] Modern toplumsal değişim projeleri belirli bir üretim tarzı içinde bir amacı olan eylem ile belirli bir amacı olmamakla sınırlı bir eylem arasındaki farka da uygun değildi fakat 'bir öznesi olmayan' eylem için durum farklıydı.

tartışmanın konusu olmuştur. Ancak kapitalizmin ortaya çıkışı, tarımın ve devletin kökeni gibi gelişmeler, tarihaşırı, evrimci bir varlık ve yeniden üretim mantığı ile açıklanabilecek daha yüksek 'gelişmişlik' düzeyleri değildir.

Özgürlük İmparatorluğu

İnsan Uygarlığında Savaş'ın sonraki bölümünde genellikle on dokuzuncu yüzyılda başlamış olduğu kabul edilen dünya kapitalizmi çağında askerî çatışmanın kaderi üzerinde duruluyor. Thomas Paine bu tarihsel duruma ilişkin canlı değerlendirmesinde Constant'tan Bertham'a kadar bütün liberallerin varacakları sonucu tahmin ediyor. 'Ticaret, dünyanın her tarafında serbestçe yapılabilir hale gelirse savaşları tamamen ortadan kaldırır.'[45] Klasik liberalizm, Watorloo'dan sonra yerleşmiş olan devletler arası çatışmaların uzun süre ile askıya alındığı koşullarda ortaya çıktı. Adam Smith eleştirileri –Devrim ve İmparatorluk savaşlarının– eski merkantilist savaş rejiminin Atlantik'i kırıp geçirdikten sonra, İngiltere merkezli dünya kapitalizminin *mare nostrum*'u haline getirmiş olduğunu yanlışlıkla fark etmiş. Büyük Devletler arasındaki savaşların sayısı 1815'ten sonra çok düştü. Gat 'zor ve varlıklara el koyma arasındaki bağ'ın yapısal ortadan kalkışı ile başlayan çağa özgü eğilimle ilgili iki derin soruya yanıt bulmaya çalışıyor. Bu sorulardan birincisi, dünya piyasa kapitalizminin birinci dönemindeki insan gücü seferberliği ve silâhlanma yarışının jeopolitik mantığı ne idi? İkincisi ise, on dokuzuncu yüzyılın barışçılık eğilimi neden yirminci yüzyılda kırıldı?

Sanayileşmenin başlamasıyla birlikte modern devletler, kamusal ile özel alanların ayrı olmasına rağmen devletlerin zenginliği'nin kapısını hafifçe tıklatabilir hale geldiler. Bununla birlikte, üretkenlik patlamasının yanı sıra insan gücü maliyetlerindeki artış, barış döneminde üretimden çıkarılmış silâhlı insan sayısını –yaklaşık olarak– geleneksel yüzde bir sınırında tuttu. Fakat savaş zamanlarında, erkek nüfusun yüzde

[45] WHC, s. 510'da bahsedildi.

dokuzluk benzersiz bir oranı savaşa çağrılabiliyordu. Varlığını bütün bir yüzyıl boyunca örtülü bir şekilde koruyan tomurcuk halindeki bu askerî güç, Amerikan İç Savaşı ve daha sonraki olayların kötü habercisi oldu. İkinci sanayi devrimi, sonraki yüzyılda gerçekleşen toptan seferberliğe geçişin yönetimsel ve ekonomik koşullarını oluşturuyordu. Bu gizil gücü hareketa geçiren jeopolitik hızlandırıcı ne idi? Gat'a göre birincisinden sonuncusuna kadar hepsinin silâh sistemlerindeki köklü değişiklikler, devletlerin kendilerini geleneksel güç yapılarına göre yeniden düzenleyebilmek ve siyasî bakımdan tartışmalı stratejik yönelim değişiklikleri için yüksek maliyetlere katlanmaya mecbur etmiştir. Gat'ın önceki *Askerlik Teorisinin Tarihi* adlı kitabındaki belirgin isim (tank savaşı kuramcısı Mosley'in takipçilerinden) J. F. C. Fuller, teknolojik yenilik oranı o kadar yüksekti ki mevcut neslin en iyi silâhlı kuvveti, artık bu teknolojik yeniliklerden yararlanmış iyi donanımlı bir düşman tarafından ağır bir yenilgiye uğratılabilir diyor. Beyaz yerleşimci devletlerinin ve kolonilerin çok geniş arazileri ele geçirmiş olduğu bir ortamda, askerî yırtıcılığın ulusal zenginliği artıracak etkili araçlara sahip olma dönemi sona ermiştir. Bununla birlikte sonucun güçler tarafından belirlenmesi nedeniyle, Avrupa'nın Büyük Devletleri için barış dönemlerinde bile devam etmiş olan silâhlanma yarışının gerisinde kalmanın cezası felâket denebilecek kadar büyük olabilirdi.

Gat, Lenin'in –onlarca yıl boyunca– serbest ticaret kapitalizminin baştan sona tekelci nüfuz alanlarında yer alan emperyalistler-arası rekabet kalıbı haline gelmiş olduğu fikrine katılıyor. Sanayi uygarlıklarının I. Dünya Savaşı katliamından sonra ortaya çıkan –Komünizm, Faşizm ve liberal demokrasi gibi– ideolojik bakımdan tanımlanmış rekabet halindeki devletlerle ilgili yargıları nelerdir? Gat, seçenekleri incelerken hayranlık uyandıracak bir tarafsızlık gösteriyor ve ikincisinin [liberal demokrasinin –*ç.n.*] zaferinin önceden belirlenmiş olduğu iddiasını reddediyor. Komünizm başarısız oldu, çünkü daha önce yalnızca kolektifleştirilmiş köylülerin sırtında ileriye doğru bir sıçrayış yapabilirdi. Gat, devlet kapitalizminin

faşist biçimlerinin daha yaşayabilir olabileceğini iddia ediyor. Çünkü Gat'a göre bu sistem, ekonomik bakımdan kapitalizmin liberal türü kadar yaşayabilir özelliktedir, ancak kendisini nüfuzun uygunluğunu ve [ekonomik –*ç.n.*] büyümeyi en fazlaya çıkarma [amacına –*ç.n.*] daha çok adamıştır. Gat'a göre faşizm, ekonomik çöküş, aşırı güvenlik tehditleri ve nüfusun önemli miktarda azalması gibi sorunlarla karşı karşıya bulunan kapitalist toplumlar için yaşayabilir bir yönetim tarzı seçeneği idi.

O halde liberal demokrat kamp, neden dünya gücü haline gelme mücadelesinde bu kadar kararlı kaldı? Bu, ABD'de çoğunluğu kendi kendisini kutlama alışkanlığı olan geniş siyaset bilimi ortamının konusudur. Gat komşuların aralarındaki bu acınacak mutabakatı soğukkanlılıkla görmezden geliyor. Amerika'nın her iki dünya savaşına girişinin işaret ettiği olasılıklar kaçınılmaz bir liberal zafer mantığına uymuyor. Liberal devletler nasıl 1914'te Çarlık otokrasisi ile ittifaka girmişseler ve bunun dışında hiçbir şansları yok idiyse, I. Dünya Savaşı'nda da sonuca Anglo-Sakson devletlerin Sovyetler Birliği ile tahmin edilmeyen ittifakları damga vurmuştur. Gat, demokrasilerin başka bir demokratik ülke ile ittifak kurma eğilimlerinin yalnızca Soğuk Savaş boyunca önemli bir jeopolitik unsur haline gelmiş olduğunu ileri sürüyor. Bu açıdan bakınca demokrasilerin birbirleriyle savaşmadıkları –sonsuz denecek kadar çok kez öne sürülen– iddiası olsa olsa benzerine rastlanmamış özelliklere sahip bir kişinin bilimsel kuşkuculukla yürüttüğü inceleme karşısında ayakta durabilir. Ayrıca, liberal demokrasiler ve savaş ile ilgili bu tezler, 1945 sonrası dönem ile sınırlı ise nükleer silâhların sanayileşmiş çekirdekteki devletler arası bütün çatışma olasılıklarını sonunda fiilen ortadan kaldırmış olması olgusu bu fikrin anlamlılığını azaltmış bulunmaktadır. Çünkü, Soğuk Savaş sırasında Komünist devletlerle liberal demokratik devletler arasında hiçbir doğrudan çatışma cereyan etmemiştir. Liberal demokrasiler Savaş öncesinde, sırasında ve sonrasında her koşulda gerçekçi stratejileri acımasızca sürdürmüşlerdir: 'Katı gerçekler liberal de-

mokrasilerin belirli bir barışçıl eğilimini desteklemiyor gibi görünüyor.'[46]

Günümüz Batı'sında hem liderlerin hem de taraftarlarının elinde kendilerini kutlama vesilesi oldukça fazladır. Ne var ki kapitalist demokrasilerin gevşek kültürel ortamı, önce Faşizm daha sonra Komünizm karşısında kazanılmış zaferin cömertçe sunduğu ürünün hasadı da kendine has tehlikeleri Gat'ın tahminlerinde barındırıyor. Doğum oranlarındaki düşüş, nüfusun yaşlanması ve ataerkinin muntazaman aşınması testosteron peşinde koşan toplumları yatıştırdı. *İnsan Uygarlığında Savaş*'ın vardığı sonuç, uygarlığın en ileri evresinin savaş konusunda evrimsel aklın yerini aldığıdır: 'İhtiyatsız sertlik... I. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen zengin, tüketici-haz düşkünü, liberal demokratik toplumlarda hemen hemen tamamen ortadan kalkmıştır.'[47] Kavgacılığın gerilemesi, Batı kapitalizminin muhafız devletinin karşısına bir tehdit olarak çıkmıştır, dolayısıyla da Amerikan önderlerinin günümüzün toplumsal özellikleri ile uyumlu bir yeni Savaş Tarzı geliştirmeleri gerekiyor. Gat iki savaş arasındaki İngiltere İmparatorluğu için esnek bir stratejik yönelim anlayışının öncüsü olan Liddel Hart örneğinin [Okyanus ötesine, *–ç.n.*] geçmeme [izolasyonizm, *–ç.n.*] ile Okyanus ötesine geçip yayılma politikaları arasında, tarihi boyunca etkilenebilir bir şekilde salınıp durmuş olan benzer konumdaki Amerika için yol gösterici olabileceğini belirtiyor. Temel unsurları silâhlı birlikte yaşama, bağımlı devlet emperyalizmi, bazı rejimlere yaptırımlar uygulamak, propaganda olan engelleme doktrinleri post-militarist imparatorluklar için henüz aşılmamış hegemonya biçiminin araçlarıdır.

Geleceğin savaşları

İleri toplumların merkezinde, on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren 1815'ten 1854'e, 1871'den 1914'e ve 1945'ten

[46] WHC, s. 572.
[47] WHC, s. 600.

günümüze kadar olmak üzere üç uzlaşma ve barış dönemi yaşandı. Gelecek, içinde neyi saklıyor? Gat'a göre teröristlerin Batı toplumlarına büyük zararlar verebileceği ya da orantısız misillemeleri kışkırtarak bu toplumları istikrarsızlaştırabileceği fikrini dikkate almıyor. Büyük şemada İslâmcılar, önemli sonuçlar doğurmayacak gibi görünüyor: 'Gelecekte bir model seçeneği sunmadıkları gibi dünyanın en güçlü ve en ileri toplumları olan gelişmiş liberal demokrat dünyaya faşist devletlerin eskiden yapamadıkları gibi bir askerî tehdit de oluşturmamaktadırlar.'[48] 9/11 saldırıları da dikkate alınmayabilir. Halk bu çok şaşırtıcı saldırıların yol açtığı felâketlere alışabilir. Çünkü nihayetinde bu tür olaylara alışmış olan halk için kırk İsrail vatandaşının ölümü ile sınırlıdır bu saldırılar. Gelgelelim tutarlı olmaya pek özen göstermeyen Gat bundan sonra da daha bildik bir tutumla bu 'eşi benzeri görülmemiş dehşet' hakkındaki fikirlerini şöyle ifade ediyor: '9/11 mega terörü büyük ölçekli insan ölümüyle sonuçlanan şiddetin gelişiminde ve tarihinde çok önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir',[49] vbg.

Kendisiyle inatçı ve tarafsız olduğu için –ve genellikle gerçekten öyle– gurur duyan bir çalışmada böyle keskin laflar şaşırtıcı görünüyor. Gat, Kitle İmha Silâhları [WMDS] ile alışılmış teröristler senaryosu sunumuyla teröristlerin sıkıntılara yol açabileceği izlenimi vermeye çalışıyor, ama örnek olarak ancak kötü şöhretli Japon Aum Şrinkyo tarikatını verebiliyor. Tutarlılık bu teorik çerçeveye birleşik ve dümdüz olmayan bir yeni toplumsal evrimcilik biçimine uygun bir çeşitlilik katmayı gerektirir: Erkek saldırganlığı liberal demokratik çokluk ortamında etkisizleştirilebilir, ama Doğu'da bu saldırganlığı harekete geçirebilecek özellikte benzeri olmayan bir din varken –bu saldırganlığın tetikleri başka bir yerde bol miktarda bulunabilir. Böyle 'aşırı-güçlendirilmiş öfkeli erkekler'in karşısında caydırıcılık oldukça güçtür; ne var ki Ba-

[48] WHC, s. 644.
[49] WHC, s. 637.

tılı bakış açısından en önemli olan kışkırtmalardan etkilenerek istikrarsızlaştırıcı saldırılara yönelmemektir.

Uygarlığın eski beşikleri üzerindeki fırtına bulutları, Batı devletlerinin I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte karşı karşıya kaldıkları daha büyük bir stratejik soruna işaret ediyor. Bu sorun daha uygun bir caydırıcılık politikası benimsenmediği takdirde muhtemelen aramızdan ayrılmayacaktır. Hem Faşizm hem de Komünizm karşısında zafer kazanmış olan liberal devletler, dünya sisteminin az gelişmiş çeperlerinde bu kadar sık cereyan eden asimetrik çatışmalarda neden üstünlük kazanamıyor? Sömürgeciliğin kendisi, bu sorunun ilk fakat büyük ölçüde yönetilebilir bir ifadesidir. Avrupa sömürgeci yayılmacılığıyla çok geniş toprakları ve nüfuzları modern kapitalist merkeze ilhak etti. Gat'a göre fethedilmiş olanın büyük bir kısmının ekonomik ya da stratejik bakımdan pek de önemi yoktu ve bundan dolayı da rahatlıkla elden çıkarıldı. Gat'ın ABD'nin gerçekten değeri olan diğerleri ile ilişkilerine dair betimlemesi hayranlık uyandıracak kadar açıktır:

> Doğu Asya'dakiler gibi başarılı sanayileşme sürecinden geçmiş ülkeler (genellikle korunmacı duvarların arkasında gelişmelerine devam etmekte iseler de), kapitalist küresel ekonomiye dâhil edilmişler ve batının askerî gücünün koruyuculuğu içindedirler; önemli ham maddelere sahip olan ve özellikle de Basra Körfezi'ndeki petrol üreticisi ülkelerle aynı şekilde korunan bu ülkelerin iç istikrarları gayri resmî emperyalizm teknikleri ile güçlendirilmektedir.[50]

ABD merkezli dünya sisteminin karşı karşıya kalmış bulunduğu en önemli jeopolitik sorunlardan biri uygulanabilir askerî seçenek yokluğudur. Bu, diğerlerinden daha önemli kullanıcı hatalarından biridir. Çünkü Gat, günümüzde Batılı halkların, iliştirilmiş yayıncılığın yarı aydınlık ortamında bile başkaldırıları ezici bir güç kullanımı ile etkisizleştirmeyi kabul etmelerinin olası olmadığı kanaatindedir. Son zamanlardaki gelişmeler, uygarlığın büyük cephaneliklerinin artık karşılıklı yıkım tehlikesi olmaksızın birbirlerine karşı kullanılabilir ol-

---

[50] WHC, s. 561.

maktan çıkması nedeniyle, düzensiz, asimetrik direnişlere karşı doğrudan askerî güç kullanımının sınırlarını açığa çıkaran daha uzun dönemli bir eğilimi doğrulamaktadır. Askeri Konularda Devrim olarak adlandırılan şey, ABD'nin politika yapıcılarını yirminci yüzyıl milliyetçiliğinin kalbindeki sömürgecilik mirasının ters yüz edebileceği fikri gibi bir seraba yöneltmiş bulunmaktadır. Gat, ABD'nin uzun insancıl teşebbüsler kariyeri bağlamındaki sıkıntılı ve başarısız yanaşma [client, *–ç.n.*] devletlere 'demokrasi ihracı' girişimleri erdemine bir ölçüde geleneksel kuşkuculukla bakıyor: 'Wilson ve yerine geçenler Meksika, Dominik Cumhuriyeti, Haiti, Nikaragua, Kosta Rika ve Guatemala'da askerî müdahale de dâhil olmak üzere müdahale yoluyla demokrasiyi kurma çabalarının başarısızlığından demokrasinin ne herkes tarafından arzu edildiğini ne de koşulsuz olarak sürdürülebilir olmadığını keşfetmişlerdir.'[51]

Bu tür açık ve kesin ifadeleri Gat'ın naifliğine atfetmek zor olduğu için kabul edilmelidir ki bunlar, aslında 'tektaraflılık' davulu çalan –fakat uygarlığın yayılmasını tehdit eden şiddet ve başka tür çirkinliklerin sorumlusunun hep başkaları olduğundan emin– liberal Amerikan ve Avrupa kurumlarıyla bağlantılı bir politika entelektüelinin düşünüp taşınarak yaptığı açıklamalardır.[52] Gat *İnsan Uygarlığında Savaş*'ın sonuç bölümünde Soğuk Savaş sonrasının kısa süren barış ve uzlaşma döneminden sonra sorunlu dönemlerin başlayacağını belirtiyor. Dünya ekonomisindeki darboğaz ya da hatta yıkım olasılığı dikkate alınmalıdır. Neoliberalizmin süratle batışa geçmiş olan geleceği, devletleri ve hareketleri dünya pazarından koparak özerk ekonomik bölgeler yaratmaya teşvik edebilir. Gat, *Foreign Affairs*'den kısa süre önce yayınlanmış olan makalesinde bu senaryolar gerçekleşirse, Batının önündeki en önemli jeopolitik tehdidin ne Selefi terörizmi ne de İran İslâm

---

[51] WHC, s. 652.

[52] Yazar, Oslo'dan sonra hayatın zorlu gerçeklerini kabul etmiş olan bir İsrailli neslinin mensubudur.

Cumhuriyeti olmadığını, yükselen Çin ile batış halindeki Rusya'nın otoriter kapitalizmi olduğunu öne sürüyor.[53] Ancak Batı'nın büyük cephanelikleri yakın dönemde ve hiçbir durumda kullanılamaz hale gelmek tehlikesi içinde değildir. Batının büyük devletlerinin bu gecekondular gezegeninin çeşitli savaş alanları üzerinde *la mission civilisatrice*'i [uygarlaştırma görevi–*ç.n.*] teşvik etmekte ne kadar etkili olacakları ise başka bir konudur.

Doğa sonrası mı?

Gat'ın neo-toplumsal Darwinci anlatımı, önceki entelektüel tarihi gibi hatları belli olmayan bir gazetecilik ve politika araştırmaları bölgesi halinde sona eriyor. Yazarın çok belirgin tarihsel tahminlerde bulunmaktan kaçınan tutumu, kendisini çok yakın gelecekle sınırlı tutuyor. Çünkü bu doğanın kör akışı destanı, biyoteknolojik uygarlık ya da bir seçenek olarak barbarlığın başlamasının önünde yalpalamak ya da geri çekilmek zorundadır. Bu tür değişimler genetik belirlenimciliğe dair son savları geçirsiz kılarkan doğanın bu daha ileri düzeyde etkisizleştirilmesi deneyimini yaşayanlar, –elbette giderek arttığından kuşku duyulmayacak– somutlaştırılmış yaklaşımlara sıkı sıkı tutunacaklardır. Ancak tehlike şuradadır ki, insanın çağımızdaki yanlış ölçümü, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki ırkçı öncellerinden farklı olarak hayatın kodlarının tekno-bilimsel kavranışı ve denetimi gerçeğine bel bağlamaktadır. Sonuç olarak kapitalizmin ideolojik bakımdan doğallaştırılmasının gerçek bir kapitalizm içinde cisimleşmeye başlayabilirliği de akla uygundur. Diğer düşünce gelenekleri de bu koşullarda toplumun 'kendiliğinden' evriminin bize gelecekte neleri hazırlayacağını düşünmemizde faydalı olacağı anlaşılacaktır. Eşitsizliğin, topluluğun, üretmenin ve şiddetin ikinci doğanın bu son evresindeki gelecekleri nelerdir. Bu sorular çağımızın Rouesseau'sunun yanıtlarını bekliyor.

---

[53] Azar Gat, 'The Return of Authoritarian Great Powers', *Foreign Affairs*, Temmuz–Ağustos 2007.

II
Politika Üzerine Düşünceler

6
Ulusal Hayal Gücü

Eric Hobsbawm milliyetçiliğin tarihi üzerine araştırmasının son bölümünde ulus devletin tarihsel uygulanabilirlik eğrisinin düşüşe geçtiği bir döneme girmiş olduğunu ve fosilleşmeye başlamasının kökeni, etkileri ve gelecekte hangi biçimleri alacağına ilişkin olasılıkların ayrıntılı olarak araştırılıp keşfedilmesinin yolunu açacağını iddia ediyor.[1]

Bundan kısa süre sonra eski Komünist dünyadaki ulusal taleplerin yeniden başkaldırması ile bu değerlendirmenin doğru olmadığı ortaya çıktı. Bununla birlikte Hobsbawm, bu öngörüsünü bu yeni koşullarda ulusal çatışmaların patlaması ve yoğunlaşmasını da dikkate alacak şekilde yeniden yorumladı. Ulus devletin artık tarihsel gelişmenin 'taşıyıcı'sı olmadığı fikri, dünya sisteminin en dinamik bölgelerindeki eğilimlerin bilinen ulusal boyutların ötesine geçmeye başladığı anlamına geliyordu. Hobsbawm, Hegel'e göndermede bulunuyor olmakla birlikte kapitalizmin ulus devleti aştığı fikri, klasik Marksizmin en önemli konularından biridir. Klasik Marksizm, ekonomik hareket yasalarının serbest ticaret ya da emperyalizm yoluyla ya da her ikisinin bir tür birleşimi aracılı-

[1] E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990. This chapter originally appeared in *New Left Review* 1: 211, Mayıs–Haziran 1995.

ğıyla ulusal piyasanın sınırlayıcı çerçevesi ile çelişkiye düşeceğini savunuyordu. Ancak *Komünist Manifesto*'da yer alan tarih öngörüsü elbette daha karmaşıktır. Ulusal kültürler de dâhil olmak üzere katı olan her şeyin buharlaşıp havaya uçacağı öngörüsü başka bir öngörü ile dengelendi: Kapitalist uygarlığın yayılışı, sınırları belli bir bölgede modern burjuva devletlerin oluşumunu teşvik eder. Bu konu *Manifesto*'nun sayfaları içinde birbiriyle itişme halinde ise de Marx ve sonraki Marksistler proleter devrimlerinin kaçınılmaz olduğuna inanırlar, birinci konuya ikincisinden daha çok önem verirler. Çünkü Manifesto'da piyasanın kozmopolit alanının genişlemesinin diyalektiğe uygun olarak [dialectically, –*ç.n.*] işçi sınıflarını da orantılı ölçüde geliştirebileceği belirtilmektedir. Ancak artık kapitalizmin harekete geçirmekte olduğu üretici güçlerin uluslar ötesi hale gelmesi, tarihsel bakımdan benzeri görülmemiş bir durumdur. Bu, ileri düzeyde sanayileşmiş toplumlardaki sınıf mücadelesinin başarısına ilişkin yerleşik beklentileri temelden sarsacak bir durumdur ve örgütlü işçi sınıflarının hangi koşullarda bir kez daha 'daha güçlü, daha kararlı ve daha kuvvetli' bir şekilde ayağa kalkacağını tahmin etmek zordur.

Mücadele Alanı

Marx'a göre, çağdaş sınıf mücadelesi ayaklanmalarla ve mekanizmanın kırılmasıyla başlayıp ülke çapında iç savaşlarla sona eren tarihsel evrelerden geçer. Sınıf mücadelesinin başarılı bir şekilde yönetilmesinin ilk önkoşulu olarak herkesin herkese karşı kurallara bağlanmamış rekabeti işçi hareketinin safları içinde bastırılmalıdır. Bu, tarihsel olarak devletin her tarafında sermayenin emek gücünü satın almasını kurallara bağlamayı amaç edinmiş görüşmeler ve mücadelelerin gücüyle başarılmıştır. Marx'ın teorisinde, bundan dolayı, devlet sadece mülk sahibi sınıfların işlevsel silâhı değildir. Devlet aynı zamanda bu mücadelenin sonuçlarını kabul eden sınıflara karşı yürütülen mücadelenin kabul edilmiş alanı ve yoğunlaşma noktasıdır. Devletin başarısızlığı [eclipse,–*ç.n.*], daha yaygın

işçi sınıfı örgütlenmesinin kapılarını açmaktan çok, emekçilerin sermayeye işlevsel biçimde boyun eğişini derinleştirir ve bu alanın ve kendisine karşı sürdürülebilir kolektif eylemin sınırlarının erimesinin habercisidir.

Bu gelişmenin Marksizm çerçevesi içinde anlaşılması güçtür, fakat bu durumun tek nedeni Marksizmin devlet teorisine yerleştirilmiş olan yorum değildir. Marksizmin karşısındaki daha önemli tehdit bu teorinin tarih anlayışının 'antropolojik' temelidir. Marx'a göre dünya kapitalizminin önüne geçilemez tarzdaki basamaklı yayılması ona karşı yürütülecek sürdürülebilir kolektif eylemin boyutlarının ötesine geçici olarak sıçrayabilir. Kapitalizmin hareket yasaları, bütün sınırlanmış üyelik biçimlerinin kültürel ve maddî temelini sürekli olarak un ufak ediyor olduğu halde bile, sınıf dayanışmasının temeli muhtemelen ve sürekli olarak daha da kozmopolit düzeylerde yeniden üretildi. Yalnızca dış görünüşü itibariyle diyalektik olanın bile tahtından indirilmiş olduğu dikkate alınırsa Marksizmin hiçbir fikri, bu kadar itibar yitirmemiştir.

Régis Debray yirminci yüzyılda Sol'un en önemli zaferlerinin ulus ile kabul edilmemiş bağlantıdan ortaya çıkmış olduğunu ve Sol'un geleceğinin yirmi birinci yüzyıl için bir ulusal politikayı yeniden icât etme yeteneğine bağlı olduğunu belirtiyor.[2] Bu stratejik değerlendirmenin gerisinde siyasî eylemin kaynağının ulusal mensubiyet duygusu olduğu fikri yatmaktadır. Çünkü kitlelerin siyasî hayat içinde patlayarak tarih yapmaya başlamaları ancak 'halk' biçimi içinde gerçekleşir. Bu görüşe göre, uluslar Sartre felsefesindeki 'erimiş gruplar' gibidirler. Siyasî açıdan da ulus inanç toplulukları gibi varoluşsal olarak sınıftan daha belirleyicidir. Debray'a göre Marksizmin sorunu, en önemli ilgi alanının bu tür toplulukların benimsedikleri anlaşılması güç öznelliği kavramaya elverişli olmamasıdır.

Marx'ın yazdıkları hakkındaki bu belirleme muhtemelen

---

[2] Régis Debray, 'Marksizm and the National Question', *New Left Review* 1: 105, September–October 1977, s. 33.

bir yarı doğrudur; nitekim *Grundrisse*'de kapitalizm öncesi köylü topluluğun maddî temellerine ilişkin bol miktarda derin değerlendirme yer almaktadır. Marx, Avrasya'da –Doğu'ya özgü, Slavik, Akdeniz'e özgü ve Germanik– dört farklı tarımsal uygarlık konusundaki ilginç taslaklarında, yetkilendirme, işbirliği ve sömürü biçimindeki kendine özgü komünal örgütlenmenin kapitalizm öncesi toplumların ilk toplumsal ilişki biçimlerini teşkil ettiğini belirtmiştir. Kapitalizmin temelinde doğrudan üreticilerin doğa ile, birbirleriyle ve ürettiklerine el koyanlarla ilişkilerinde komünal örgütlenmenin askıya alınması ve reddiyle ortaya çıkmış olan çağa özgü değişiklik yer alır. Üretici güçlerin dur durak bilmeden dalgalar halindeki devinimiyle birlikte, dünyanın geri kalan bütün bölgelerindeki köylü varlığı yarı komünal geçimlik koşullarından kurtularak, kaçınılmaz biçimde piyasa bağımlılığına tâbi oldular.

Bu bakış tarzına göre modern toplumun yapısı, piyasa güçleri arasında karşılıklı anarşik etkileşimden, yabancılaştırılmış emeğin yarattığı karşı sonuçlardan doğmuştur. Hegel, *Hukuk Felsefesi*'nde modern egemen devletin –bu köklü yabancılaştırma koşulu üzerinde yükseliyor olmakla birlikte–, bu koşulu, siyasî topluluklar halinde örgütlenmiş halkları daha yüksek bir etik hayat, tarihsel bireysellik ve kolektif eylemlilik düzeyine sokarak aşmış olduğunu belirtir. Bu eserin ünlü ve sert eleştirisinde Marx, modern devletin oluşturduğu siyasî topluluğun sadece 'hayal edilmiş', gerçek olmadığı için de güçsüz olan bir 'topluluk' olduğunu açıklar. Marx 'Yahudi Sorunu Üzerine' adlı çalışmasında 'tamamlanmış burjuva devleti'nin kamusal kimliğini Hıristiyan-sonrası şeklinde tanımlar. Bununla birlikte kendisinin kaçınılmaz olarak nihaî biçimini alacağını ifade ettiği böyle bir devletin bütün kültürel ve tarihsel özelliklerinden arındırıldığı takdirde hangi anlamda ulusal olabileceğinin sorgulanması gerektiğini öne sürer. Gerçekten de geleneksel kavramla tamamlanmış burjuva devleti, Hıristiyan-sonrası olduğu kadar milliyetçi-sonrası gibi de görünebilir. Modern devlete ilişkin bu yaklaşım içinde yok edil-

miş olan ulusal boyut, sonraki Marksist teorilerin tamamında yer alır. Debray'ın bu yöndeki eleştirisi doğrudur: Marksistler, burjuva devleti kuramını oluşturmak için çok fazla zaman harcarlarken bir devletin ulus-devlet olmasının ne demek olduğu sorusunu yanıtsız bırakmışlardır. Örneğin, sivil toplum ya da üretim tarzlarına ilişkin siyasî ya da ekonomik değerlendirmeler, toplulukları adlandırmanın antropolojik uygulaması ile özdeş değildir. 'Çin kapitalizmi' örneğin, bağlaçlar bakımından dil özelliği bakımından istikrarsızdır. Sınırların önemli olmadığı soyut bir toplumsal sürece gönderme yapan dil, toprak ya da nesep ile tanımlanan bir sınırlı topluluğa göndermenin anlaşılmaz ve teorik olarak üzerinde yeterince çalışılmamış yan yanalığı [juxtaposition –*ç.n.*], Marksizmin bu tür inanç topluluklarını etkili bir şekilde eleştiriye tâbi tutuşu için gereken belirlemelerde karşılaştığı güçlüklere ışık tutmaktadır.

Hegel, Marx gibi, uydurma ve saygı gören gelenekleri kutsadığı için Romantizm taraftarlığından pek hoşlanmıyordu. Hegel de Marx gibi daha çok devlet konusuna ağırlık veriyordu. Fakat Hegel'de devletin kendisinin biçimlendirmiş olduğu kültürel bakımdan tanımlanmış kolektiflik ile ilişkisi bir sorun ve bir gerilim kaynağı olarak varlığını sürdürdü, 'Yahudi Sorunu Üzerine' adlı denemede olduğu gibi sönmüyordu. Hegel'in teorisinde 'milletler' halkın geleneksel ya da kendisinin tanımıyla etik hayatındaki aklın cisimleşmiş ve birbirini izleyen evrelerden oluşan insanlık tarihinin dönemsel yapısının ifadesi idi. Bundan dolayı Hegel'de, Çin, Hindistan, Fars, Yunan, Roma ve nihayet Cermen ulusları vardı. Burada 'ulus' uygarlıkla büyük ölçüde eşanlamlı, daha çok etnik-olmayan ve yalnızca belli belirsiz coğrafî bir kategoridir. Nitekim, Hegel'in 'Alman ulusu', modern uygarlıkların en gelişmiş biçimleri için yalnızca bir eşanlamlı kavram idi: Temsili hükümet, hukukun üstünlüğü, sivil toplum, modern burjuva ailesi ve bireycilik Almanlık bakımından hiçbir etnik anlam içermiyordu. Mevcut Alman ulusu, birbirinden çok farklı Cermanik halklar (Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından son-

ra kendisinin de karşı çıkmış olduğu bir amaç olan), kendi devletlerine sahip oldukları zaman değil, devrim sonrası Avrupa modern devletleri ifade etmeye başladığı zaman kendisini gerçekleştirebildi. Halkların gelenekler, kurumlar ve inançlar bakımından farklılıkları daha yüksek bir akla uygunluk düzeyi üzerinde sıralandılar, ama düşük etnografik gerçek ile yüce Aklın kendi geleceğini belirlemesi arasındaki bağlantı çözümlenmedi: Alman ulusuna dair özel olarak 'Alman' olan nedir? Hegel'in gelişme teorisinde ulusun etnik bakımdan ayırt edici özelliği, farkına varılması güç bir antropolojik hatırlatıcı olarak kaldı.

İlk çalışmalarından olan *Hıristiyan Dininin Pozitifliği*'nde Hegel bu sorunu çok açık ve dramatik bir tarzda ortaya koyar. Hegel bu eserinde ulustan daha geleneksel özellikleriyle bahsediyor: Aynı töreleri, anıları ve kaderi paylaşan, 'kendi hakkındaki hayalleri, tanrıları, melekleri, şeytanları ya da azizleri' gelenek-göreneklerinde yaşatan, öyküleri ve yaptıkları aktarıldıkları kuşaklar tarafından benimsenip onların da hayallerini etkileyen ve cesaret ve maceraları geniş kitlelerce anılan kendi 'eski kahramanlar'ı ile var olan topluluktur.[3] Ne var ki Hegel, bundan sonra 'gerçek' tarihin bu tür toplulukların öyküsü olmadığını söyleyerek devam eder: Dünyanın tarihsel ilerleyişi, etnik hayatın dokusu içinde çok büyük silintileri de beraberinde taşır, yeni görevleri başaracak yeni halklar yaratır. Hegel'e göre tarihte Fransız Devrimi'nden önceki en büyük değişim Hıristiyanlığın doğuşu ve Reform'a tâbi tutulmasıdır. Hıristiyan devriminin yörüngesine çekilmiş olan Cermen boyları [tribe –*ç.n.*] karanlıkta kalmış, biçimsiz etnik geçmişlerinden bir daha dönmemek üzere koparıldılar:

> Hıristiyanlık Valhalla'nın [İskandinav mitolojisinde "Katledilmişlerin Bölgesi"–*ç.n.*] içini boşalttı, kutsal koruları kesip yok etti, utanç verici hurafe ve şeytanî zehir olarak gördüğü, ulusal hayal gücünü kökünden söktü ve ortamı, hukuku, kültürü ve çıkarları bize yaban-

[3] In Shlomo Avineri, *Hegel's Theory of the Modern State*, Cambridge: Cambridge University Press, 1974, s. 21.

cı olan, tarihi bizimkiyle hiçbir ilişkisi olmayan bir ulus hayali verdi. Çoğunluğumuzun hayalinde bir Davud ya da Süleyman yaşamaktadır, fakat ülkemizin kahramanları bilge tarih kitaplarında uykuya dalmışlardır.[4]

Hegel'in ilk çalışmalarında acıma duygusu yaratan bu melezleştirme muhtemelen tersine çevrilebilir özellikteydi; Hegel bir süre sonra bu melezleştirmenin kaçınılmaz ve geriye döndürülemez olduğunu gördü. Hegel'in şemasındaki ilerleyen ulusların hiçbir gerçek etnik anıları ve hiçbir etnik kökeni yoktu ve uluslar sert, kesintisiz bir özgürlük tarihinin birbiriyle bağlantısı olmayan özneleri gibi görünüyorlardı.

Hegel ve Marx'a ilişkin bu notları buraya almamın nedeni ulus hakkındaki iki hayalin bu kesişme noktasındaki vurgularının yol açtığı gerginliklerle kaydırmalardan bazılarını sergilemektir: Bunlar genel modern devlet ya da toplum tipi ve belirli bir durumda, genel hatları bir dilin, yerleşim yeri ve siyasî dinsel yenilenmenin tarihi tarafından çizilmiş olan belirli bir inanç toplumu biçimini alıyorlar. Hegel ve Marx ile ulus olmaya dair bir tartışmayı açmaktaki amaç, hem ikisinin dünya tarihi teorilerinde hem de soya ilişkin tarz ve düzenleri ile halkların etnografik özelliklerinde bir belirlenmemişlik olması arasında bir fark olduğunu ortaya koymaktır. Bu fark, modern siyasî topluluğun baskın biçimini kavrama çabalarında kendisini açığa çıkarmaktadır: Yani ulus devlette. Burada belirtilen eksiklik aslında, klasik toplum teorisine ilişkin çok önemli çözülmemiş soruları gündeme getiren Marksizme has bir özellikle değildir: 1) Kavgacı bireycilik ve gayri şahsi toplumsal iktidar biçimi tarafından tanımlanan modernite ortamında, fail geniş ölçekli kolektiviteler ile uygulanabilir mi? 2) Toplumsal politik değişim, bu türden incelenmesi gereken kolektif öznelerin varlığına hangi ölçüde bağlıdır. 3) Modern kolektif özneliğin siyasi bakımdan daha sonuç verici olan biçimleri ulus mu yoksa sınıf mıdır?

---

[4] A.g.e., s. 20.

Anderson ve Hayal Gücü

Buradaki konular bakımından Benedict Anderson'ın 1983'te basılmış olan *Hayali Cemaatler* [Imagined Communities] kitapçığının milliyetçiliğe dair çağdaş yazında özel bir yeri vardır. Hindiçini'de ulusal kurtuluş güçlerinin beklenmeyen ve şaşırtıcı zaferinden sonra kaleme alınan bu çalışmada Kamboçya'daki soykırım spiralinin alçalışı, Vietnam müdahalesi ve Çin, Vietnam savaşı ele alınmakta ve bu olaylar geleceği çok iyi görebilen bir kişinin fikirlerini yansıtmaktadır. Kitabın basıldığı dönemde Sovyet bloku donmuş gibi istikrarlı görünmekle birlikte, Anderson ulusal doğrultuda bir yıkımın yaklaştığını öngörmüştür. Hindiçini'deki trajediyi 'fiilen varolan sosyalizmler' arasında iki on yıl devam eden çatışmaların zirveye tırmanışı olarak değerlendirmiş, savaşan devletlerin sosyalist ideolojiye daha az, 'kutsal ulusal çıkarlar'a daha fazla gönderme yaptıklarına dikkati çekmişti. Anderson'a göre, enternasyonalizmin dogmalarına bağlılıkları resmen devam eden rejimler arasında ulusal anlaşmazlıkların patlak vermesi, Sol'un daha önce kavramlaştırmış olduğu çerçevedeki sorunları bütün ve köklü bir şekilde yeniden değerlendirmesi gerektiğini açığa vuruyordu.[5]

Anderson, böyle bir bakış açısıyla milliyetçiliğin 'liberalizm' gibi bir ideoloji olarak değil, akrabalık ilişkisinin çağımızdaki karşılığı olarak görülebileceğini önerdi. Ne var ki sonradan, ulusun başlangıçta icât edilmiş bir akrabalık yapısı olarak görülebileceği yaklaşımının yerini daha kavramsal ve gelişmiş bir –ulusu– seçime dayalı dinsel topluluk ile eşitleme kavramsallaştırması aldı. Ulusu hayalî bir akrabalık biçimi olarak sunmak, elbette onu bir dünya dini ile özdeşleştirmekten tamamen farklı çağrımlar yaratır. Bir biçimden diğerine âniden geçiş, uluslar ve ulusalcılık politikası ile ilgili kararsızlıklara yol açar. Elden geldiğince basitleştirmeye çalışılırsa

---

[5] Benedict Anderson, *Imagined Communities: Refl ections on the Origin and Spread of Nationalism*, rev. ed., London: Verso, 1991 [1983]; bundan sonra *IC*.

Galatyalılar 3'te [İncil'de Aziz Pavlus'un Galatyalılara mektuplarına atıf, –*ed.*] tarif edildiği gibi 'ne Yahudi ne Yunan... ne köle ne özgür insan... ne erkek ne kadın olmayan modern vatandaşlık, akrabalık ilişkisini dıştalar ve dinsel birliği içerir' mi?

Anderson kitabın büyük bir kısmında ikincisi üzerinde durur ve bu bakımdan din gibi görünen milliyetçiliğin ne doktrin bakımından 'ideoloji' ne de bir 'sahte bilinçlilik' biçimi olduğunu savunur. Ulusal topluluğun da dinsel topluluğun da dayandıkları temel, kimlikleri belli olmayan başkaları ile bir araya geliştir [convocation –*ç.n.*]: 'Yakın mesafe içinde birbiriyle bağlantılı ilk köylerden daha büyük olan bütün topluluklar... hayalidirler. Topluluklar gerçek olmayışları/kendilerine özgülükleri ile değil, nasıl hayal edildiklerine göre birbirlerinden ayırt edileceklerdir.'[6] Anderson burada toplumsal kimliğin simgesel tasarımı şekillendirdiğini ve bunu paylaştığını, ayrıca hayal gücünün bu şekilde örgütlenmiş taşma hallerinin aydınlanmış akıl tarafından alaşağı ediliyor olmasına karşı dayanıklı olduğunu öne sürüyor.

Buradan hareketle modern liberalizm ve sosyalizmin bizim sonluluğumuzun –acının, hastalığın ve ölümün varoluşsal tehditlerinin– yol açtığı muhtemelen kökü kazınamaz soruna, zengin, zorlayıcı çözümler getirememiş olduğu ifade edilebilir. Anderson'a göre büyük dünya dinlerinin kalıcı başarısı hayat çevrimini vurgulayan anlatımsal törenlerin çerçevesi içinde bu akıl dışı varoluş olasılıkları özlemini cevaplayabilmesidir. Görünüşleri bakımından son derece yerel olmasına rağmen Hıristiyanlık Müslümanlık gibi kendisinin kutsal merkezlerini ziyaret eden, hac yerlerinde bulunan ve inanç anlatımlarını tüketen çocuklar tarafından daha yaygın olarak yaşanmaktadır. Küçük bir Latin aydınlar tabakası bu öykülemelere, simgelemelere ve temsiliyetlere Orta Çağ dünyasının kendisinin yaşadığı bir nevi tek biçimlilik kattı. Çoğunluğu okuma yazma bilmeyen diyalektlere göre bölünmüş bir tarımsal uy-

[6] IC, s. 6.

garlıkta Latin dilinin tekbiçimliliği Kilise'ye otorite, kurumsal uyum kazandırdı ve bu iki unsur ile seküler güçlerin yargı yetkisi aşıldı ve inceltildi.

Anderson'a göre, modern ulusun kökeni, bu Pan-Avrupa kilisesine ait düzenin ölümünü teşvik etmiş olan yerel dilde okuryazarlığın erken modern yayılışıdır. Protestanlık yerel dilde yazılmış metinleri Kilise ve müttefikleri ile yürüttüğü risale savaşında yıkıcı etkide bulunmak amacıyla kullandı ve Latin kültürüyle yöneten tabakadan aşağıya doğru şekillenmiş olan toplulukları harekete geçirdi. Anderson'a göre ne Luther'in ne de Calvin'in ulusal mesele üzerinde durmamış olmalarına rağmen bir bakıma ortamın kendisi [medium, –*ç.n.*] mesaj haline geldi. Okuryazar uygar toplumlar, erken modern 'baskı-kapitalizmi'nin kitlesel-üretim teknikleri normlarının standartlaştırıp belirli bir yerel dildeki toplumsal ilişki yoğunluğunu artırma sürecinde şekillendiler ve birbirlerinden daha kesin hatlarla farklılaştılar. Ancak bu kültürel oluşumların, Anderson'ın anladığı biçimdeki 'uluslar' olarak tahayyül edilmeleri nasıl oldu? Bir başka ifadeyle, bu oluşumlar dünya dinlerine atfedilen kutsallık deneyimini nasıl sahiplendiler ve ona kentsel ve bölgesel biçimi nasıl kazandırdılar? Kitapta Marksizmin, yok edilemez bir kolektivite mensubunun ölümsüzlük özlemi olarak anlaşılan 'kutsal olan'ı açıklamakta başarısız kaldığı tekrarlanan bir konudur. Anderson da kutsalı, Durkheim gibi toplumsal hayatın antropolojik bir sabiti olarak kavrıyor; modernite ile gelen yeniliğin onun üstlendiği ulusal biçimin temelde dünyevî" oluşu gerçeğinde olduğunu öne sürüyor. Öte yandan kutsal olan ile dünyevî olan çelişkili gibi görünür. Anderson'a göre kutsal ile dünyevî, Meçhul Asker Anıtı örneğinde olduğu gibi birbiriyle ulus-devletin simgesel sanat eserlerinde buluşurlar. Bu tuhaf kentsel tanrısallık, atalara tapınış biçimini hatırlatan bir paylaşımın nesnesidir, ama modern toplumun yapanı(n) belli olmazlığı [anonymity–*ç.n.*] buradaki yakınlık ile kesişir.

Yapanı belli olmayan modernitenin kutsal olan ile bu şekilde bağlantılandırılması Max Weber'in modernite hakkında-

ki hükmünü tersine çevirir: Modern toplumsal düzenin ortaya çıkışı, demir kafes yerine bu düzene verili bir kolektif yeni büyünün doğuşuna neden olur. Anderson 'hayalî cemaat' kavramını kullanarak ulus hakkında birbiriyle çelişen iki görünüm arasındaki teorik gerginliği çözümlemeye çalışır. Modern toplum aşkın bir inanç toplumu olmasına rağmen fiilen yaşanan soyut bir toplumsal sistemdir. Anderson'ın baskı kapitalizmi, eski idolleri bu şekilde dağıtıp bir güç haline gelir ancak sürekli olarak yeni idoller icât eder. Bu yalnızca Weber'in tepetaklak edilmesi değildir; bu yaklaşım *Manifesto*'daki Marx'tan da ayrılmaktır. Bütün kutsalların büyük kâfiri kapitalizmin yerine kutsalın zorlu seküler tarzda yeniden inşa edilmesi ve matris.

Moderniteye dair klasik toplumsal teorilerin tersine çevrilmesi girişimi ne kadar inandırıcıdır? Bilim, bürokrasi ya da kapitalizm çevresinde düzenlenmiş modernite anlatımları, son yüzyıldaki büyük çocukların neden kendilerini büyük güçlüklere katlanmak, bir anayurt edinmek ve bunu elinde tutmak için sık sık ölüme bile hazır olduklarını ortaya koymuş oluşlarını açıklamakla güçlük çekmişti. Bu destansı mücadeleler sırasında –yurttaşların birçok durumda lüzumlu gördükleri fedakârlıkların yapısı itibariyle– atomlara ayrılmış bulunan burjuva toplumları içinde uyku halindeki sınırsız kolektifleştirme gücünü açığa çıkarmış bulunuyor. Ulusal olanı kutsal olandan ayıranı tartışma gündemine getiren işte tam da bu sonuncu fedakârlıktır. Güçlü bir ulusal kimlik, yüksek derecede tehlikeleri göze almayı gerektirir, fakat en iyi olasılıkta askerin kahramanca ölümünün bir anıtını da gerekli kılar. Ulusalcılar, peygamberlerden farklı olarak fiilî bir ölümsüzlük vaadinde bulunmazlar. Modern ulusal kimliğin sunduğu avuntu, dinin sunduğundan çok daha azdır ve Anderson'un yaklaşımında ötekinin yok olmasından geride kalmış boşluğun nasıl sürekli olarak doldurulabileceği çok açık değildir. Ne var ki tercihli dinsel topluluk ve özellikle ulusun bu çağrışımından uzaklaşıp akrabalık biçimlerine dayanan ilk kimliğine dönersek, fedakârlığın seferber edilmesi modern soruna dair başka –fakat

daha az 'ilerici'– bir çözüm açıkça görülür hale gelir. Çünkü ölümü topluluk bağı ile aşma arzusu, antropolojik bir değişmezlik olduğuna göre, akrabalık bağları bu işlevi kurtuluş vadeden dinlerin yaptığından daha çok sayıda insana ulaştırmış olduğu gibi diğer dünyevî ödülleri dikkate almaz. Kan bağı daha güçlü, doğrudan ve doğaldır: Ateistler de, milliyetçiler de Hıristiyanlar da evleri yanacak olsa çocuklarını kurtarmak için hemen alevlerin içine dalar. Modern anayasaların dinsel kurtuluş vaadine en fazla önem verenleri [universalist –*ç.n.*] bile, var olup yok olmakla ilgili tehditler karşısında her zaman savunulmak zorunda olan toplumun efsanevî etnik çekirdeğini dikkate alır.

Anderson, akrabalık ile ulusun hayalleri arasındaki benzerliklerin yakınlığına ancak son kısmında döner:

> Son yirmi yıl içinde eklemlenmiş iktidar yapısı olarak aile fikri hakkında çok çalışma yayınlanmış olmakla birlikte, bu kavram, insanlığın büyük bir kısmına elbette yabancı kalır. Aile, tersine geleneksel olarak çıkar ilişkisini dışlayan aşk ve dayanışma alanı olarak kavrana gelmiştir. Burada da gene, tarihçiler, diplomatlar, politikacılar ve toplum bilimcileri 'ulusal çıkar' fikrinden memnun iseler de farklı sınıflardan sıradan insanların çoğunluğu için ulusun en önemli özelliği çıkar gözetmezliğidir. Ulus, işte tam bu nedenle fedakârlık talebinde bulunabilir.[7]

Ulusun temsilcileri esasen aile ve kardeşlik temalarına bağlı olmakla birlikte, akrabalığa dayalı bir yapı olarak hayal edilen ulusun şekli, daha önce belirtildiği gibi, aslında Anderson'un tercihli dinsel topluluğu odağına alışıyla bağdaşmamaktadır. Kitaptaki girişin melankolik tınısının ulusalcılık konusunda hemen hemen hiç sapmadan olumlu bir tutum içinde olduğunu, ulusun temel ilkesinin düşmandan nefret etmek ve ondan tiksinmek tutumu değil, kardeşlik olduğunu belirttiği akılda tutulmalıdır. Ne var ki daraltıcı akrabalık bağları da ulus gibi çok cömert bir kavramın temeline hizmet veren etnik efsanelere dayanıyor gibi görünmektedir. Dünya dini benzetmesi,

---

[7] IC, s. 131.

ufukları açık ve hatta kozmopolit bir ulus hayalini daha iyi ortaya koyuyor. Din değiştirmek ve başka bir ülkenin vatandaşlığına geçiş arasındaki benzerliğe işaret eden Anderson'a göre, bunların her ikisinin de doğum, akrabalık ve ırk gibi kaba ölümlülüğün yerini alan mensubiyet kavramlarını temel almaktadır. İlginçtir ki bu oldukça olumlu denklem kavramlarını Lord Acton'ın ulusalcılık karşıtı ünlü tartışmasından alıyor. Risorgimento [İtalya'nın Kurtuluşu ve Birliği, *–ç.n.*] hareketi hakkında olumlu düşünmeyen Acton, modern ulusalcılığın siyasî birliğin temelini 'sadece doğal' akrabalık bağlarının ve etnik kökenin sağladığı eski dünyanın ahlâkî olmayan öncüllerine dönüş olduğunu, oysa 'Hıristiyanlığın ırklar karışımından memnun' olduğunu belirtir. Buna karşılık Anderson nezdinde, modern uluslar ırkların karışımı tahayyülünün sınıflandırılmasından yararlanmaktadır.

Ulusalcılığın bu yorumu, onun faşizmde ve daha geniş çerçevedeki etnik temizlik politikasını sembolize edenler, liberal Sol'un birçok kesimine elbette yabancı gelecektir. Anderson bu tür birliktelikleri tartışırken ulusalcı şiir ve marşlardan bazı etkileyici dizeler sunar ve 'bu ulusal duygu ifadelerinde nefret duygularına bu kadar yer verilmiş olmasının şaşırtıcı' olduğunu öne sürer.[8] Ulusalcılık ile faşizmi birbirinden keskin hatlarla ayırmasının gerisinde yalnızca yurtsever kardeşlikle ilgili konuların iyilikseverlikle yorumlanması değil, Amerika'da, anayasaları ve yüksek cumhuriyetçi amaçları olan Kreollerin on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki başkaldırıların çoğunluğunu teşkil ettiği olay araştırmalarından titizlikle seçtiği çalışmalar yer almaktadır. Kreol cumhuriyetçiliğinin uygulaması değilse de ilkesi Anderson için ulus olma halinin örnek biçimini teşkil ediyor. Bu asi idealist seçkinler toplulukları, büyük etnik ve ırksal farklılıkları ve bölünmüşlüklerine rağmen bir süre sonra ulusal topluluklar olarak hayal edilecek bir duruma kavuşturmak için mücadele ettiler ve bu amaçlara uygun geniş ve kapsayıcı soy kütükleri icât ettiler:

---

[8] IC, s. 129.

> Amerika'ya göç edip New York'a yerleşen bir İtalyan'ın oğlu atalarını İngiliz Püritenlerinin arasında buluyor... İspanyolca konuşan melez Meksikalılar atalarının izini takip ederek Kastilyalı fatihlere değil yarı unutulmuş Azteklere, Mayalara, Tolteklere ve Zapoteklere ulaştı ... San Martin'in Quechua dili konuşan Yerlileri din değiştirme eğilimi ile bağlantılı bir hareket olan 'Perulular' olarak tanımlayan tebliği örneklerden biridir. Çünkü bu tebliğden anlaşılıyor ki başlangıçta ulus kan bakımından değil, dil bakımından yaratılıyordu...[9]

Anderson dil üzerinde duruyor, çünkü dil, kendisine özgü ulus anlayışı ile köklü biçimde bağlantılı olan mensubiyeti tanımlıyor. Dil özel ve doğaldır ve bundan dolayı insanlığın tek dil konuşan kısmının büyük çoğunluğu kendisi ile köklü bir bağlantı içindedir. Bu kültürel oluşumların yarı doğallığı sonsuz bir kolektif olarak ulus fikrini sürdürür. Uzak gelecekte bile kendi dilimizin konuşulmadığı bir ortamı kaçımız tahayyül edebiliriz; aynı şekilde geçmişte bizim dilimizin var olmadığı bir dönemi düşünmekte zorluk çekeriz. Ve ancak dil, ben ve var olmak ile yakın ilişkisine rağmen ırktan farklı olarak elde edilebilecek bir kolektif mensubiyet biçimini tanımlar:

> Her dil elde edilebilir olduğuna göre edinilebilmesi için kişinin hayatının gerçek bir kısmını gerektirir: Her yeni fetih azalan zamana karşı alınmış bir önlemdir. İnsanın başka dillere erişimini sınırlayan bu dillerin geçirgen olmayışları değil kişinin kendi ölümlülüğüdür. Bundan dolayı bütün dillere belirli ölçülerde dokunulmazlık... Hem tarihsel alın yazısı hem de dil aracılığıyla tahayyül edilmiş bir topluluk olarak ulus kendisini aynı anda hem açık hem de kapalı olarak sunar.[10]

Ne var ki ulusun elbette 'dil yoluyla kavranmadığı' değişik biçimler de vardır. Ulus devletin sınırları ile dile göre dağılımın sınırları bütün dünyada nâdiren birbiriyle çakışır. Birçok ulus aynı dili konuşur; birçok devlet resmen çok dillidir; bazı devletlerde resmî dil hiçbir ulusa ait olmayan bir dildir. Birinci olasılık Anderson'ın iddiası için aşılmaz bir güçlük teşkil et-

---

[9] IC, s. 133,140.
[10] IC, s. 135, 133.

miyor ama ikincisi ve özellikle üçüncüsü dilin 'ulusallık ilkesi'nin yalnızca bir boyutudur. Daha sorunlu olan ise, bu muhtemel düzenlenme biçimlerinde millet olma halini tek biçimli olarak sınırlayan herhangi bir kültürel atfın bulunup bulunmadığı hususudur.

Sınır sorunlarını bir yana bıraksak bile Anderson'ın iddiasında bir zorlama var. Hayal edilmiş bir topluluk olarak modern ulus kavramını 'ideoloji' kavramına dâhil etme çabalarına göre bazı üstünlükleri var; ulusalcılığın bundan dolayı belirli bir süre bizle birlikte olacağı şeklindeki bulanık Hegelci sav da kozmopolit protestolara ve hayallere rağmen akla yakındır. Çünkü uluslar dünyası, mümkün olan bütün dünyaların en kötüsü değildir. 'Uluslar kan bakımından değil, dil bakımından hayal edilmektedir' açıklamasının gerisinde, aslında gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir iyimserlik yer alıyor.

Silâhlı Ulus

Anderson'ın dile verdiği önem yurttaşlıktan daha derinlerdeki bir şeyi gün yüzüne çıkarmayı gerekli kılıyor. Anderson'a göre yalnızca bir siyasî topluluğa mensup olmak hayal edilmiş bir kolektivite, bir 'halk' yaratmaz. Bireyler bir Leviathan'a itaat edebilirler ama Hobbes'un kendisinin de kabul ettiği gibi hiç kimse isteyerek ya da –fiilî bir zorunluluktan dolayı– onun için ölmez. Tersine, bir ulus meşru olarak silâh başına çağırılabilir ve eğer başarılı olursa bir kolektif kimliğe sahip olur. Ulusun bu kimliği birbiriyle rekabet halinde olan sınıf, aile, kent, işyeri gibi 'kısmi' mensubiyetler mücadelesini hem aşar hem de kapsar.

Anderson'ın savındaki sorun şudur: Baskı kapitalizminin şekillendirdiği kültürel ilişkiler insanların kendi ulusları için bazı zamanlar göze almaya hazır oldukları büyük fedakârlıkları yaratacak kadar yankı bulmaz. Toplumlar kutsal deyimlerle hayal ediliyorlarsa yerel dilde iletişim bu konuda dinin yaptığından daha az iletişim imkânı sunar. Anderson bu soruna modern dünyada (okullar, gazeteler, romanlar gibi) yerel dilin toplumsal örgütleniş biçimlerinin antik dönemde bir

inanca ve ulusun yıkılmazlığına yol açtığını öne sürerek çözüm bulmaya çalışıyor. Ne var ki bu tür bir inanç bu ulus için fedakârlıkta bulunmaya zorlamanın temelini kolay kolay oluşturamaz. Fransızcanın yirmi beşinci yüzyılda konuşulacağına inanmakla 'Fransa ebedidir' açıklamasında bulunmak aynı değildir. Bunlardan sadece ikincisi bir projeyi, bir mücadeleyi ve silâhlanma çağrısını başlatabilir ve bütün bunların dil ile pek de ilgisinin olmaması da muhtemeldir.

Ulus olma halinin siyasî özelliği daha fazla vurguyu gerektirir gerekçesinin nedeni, hangi grupların ulus hangilerinin ulus olmadığını belirlemekte devletin dil ya da kültürden daha önemli oluşu değildir. Tersine, devletin merkeziliği sorunu Anderson'da tartışılması gerekenin bütününü teşkil eden sorunun bizzat kendisi tarafından yaratılmıştır: Devletin merkeziliği sorununun temelinde ulusun ne olduğu değil, insanların kendilerine ait olduğunu kabul ettikleri bir şey için neden ölümü göze alıyor olmalarıdır. Fedakârlık olasılığı yoksa ulusun, Anderson'ın ulusal hayal gücüne atfettiği duygulandırıcı kolektif mensubiyeti yaratıp yaratmayacağı kuşkuludur.

'Kolektif fedakârlık', 'alın yazısı', 'Meçhul Asker Anıtı' savaşın dili ve savaşla ilgili hayallerdir. Ne var ki Anderson, savaş ile ulusal kimlik duygusu arasındaki ilişkiyi istediği gibi ele alıyor ve savaşın gerektirdiklerini de bu konudaki değerlendirmesine çok belirgin olmamakla birlikte dâhil ediyor.[11] Devlet Anderson'ın 'ulusun kültürel kökleri'ni ele alışında yer almıyor değildir; tersine, Anderson daha sonra uluslar haline

---

[11] Anderson'un bu konuda verdiği örnekler açıklayıcıdır. Daha önce de belirtildiği gibi yazar sömürgecilik karşıtı ve ulusal kurtuluş mücadelelerine ağırlık veriyor ve insanın ülkesine olan sevgisinin sömürgecilere, kültürlerine karşı ulusal dayanışmanın kaynağı olarak nefret geliştirdiğini belirtiyor. Ancak bu doğru ise devletler arasındaki savaşlar içinde de aynı fikir öne sürülebilir mi? (Örneğin Franz Fanon bu durumda bile bu yaklaşımın karmaşık olduğu kanaatindedir.) Hindiçini'de anti emperyalist mücadeleden devletler arası yangın ortamına geçiş sahnesine ilişkin şaşırtıcı derecede tutarsız bölümün girişindeki değerlendirmelerden anlaşılmaktadır ki, güçlü nefretler ve güçlü aşkları birbirinden ayırmak kolay değildir.

gelecek olan kültür ağlarının şekillenmesinde mutlakiyetçi devlet yapısının rolü üzerinde uzun uzun duran bir tartışma sunuyor. Ancak burada devlet yönetimi baskı kapitalizmine çok benzemektedir. Erken Modern Avrupa'nın ön bürokrasileri başka yerlerde Reformasyon ve piyasa sürecinden ortaya çıkan dünyevî toplumsallığa giden değişik bir yoldan başka bir şey değildir. O halde devlet, ulusal hayal gücünü yalnızca toplumsal hayatın diline bölgesel bir biçim vererek harekete geçirir. Gelgelelim, bu tuhaf şekilde edilgen devlet oluşumu sürecinin ya da baskı kapitalizminin yarattığı kültürel bağların 'kutsal' kolektiflik deyimlerini yaratıp yaratamayacağı kesin olmayan bir husustur.

Tarihte zorun rolüne hep ayak uydurmuş olan Max Weber ulusal kültür ile *Machtpolitik*'in [Güç Politikası–*ç.n.*] yaratacağı sorumluluklar arasındaki ilişkilere dair bazı etkileyici değerlendirmeler sunmuştur:

> Siyasî topluluk, faaliyeti arasında en azından normal koşullarda hayat tehlikesi ve hareket özgürlüğü aracılığıyla baskıda bulunan bir topluluk biçimidir. Bireyin grubun çıkarları için ölümle de karşı karşıya gelmesi beklenir. Bu, siyasî topluluk biçimine kendisine özgü bir duygu [pathos–*ç.n.*] kazandırır ve topluluğun kalıcı duygusal temelini besler. Siyasî geleceği olan, yani her şeyin üzerinde ortak siyasî hayatta kalmak ya da yok olmak mücadelesi içindeki bu topluluk kendisini oluşturan gruplara ortak anılar kazandırır ve bu ortak anılar kültürel, dilsel ya da etnik topluluksal bağların ötesine geçerek daha derin etkilerde bulunur. Ulusal bilincin nihaî belirleyici unsurunu oluşturan işte bu [ortak–*ç.n.*] 'anılar topluluğu'dur.[12]

Weber de Hegel gibi modern devletin bir topluluğu savaşa hazır bir egemen devlet [polity–*ç.n.*] halinde düzenlediği için tarihsel bir amacı ya da hesabı olduğu kanaatindedir. Ulus, bir temel değerin cisimleştiği bir topluluk olarak savaş sırasında hayal edilmiştir. Anderson, modern çağın büyük siyasî tutkusu olarak ulusalcılığın olumlu bir tanımlamasını sunduktan sonra, ilginç bir şekilde aslında savaşın hayal edilmiş biçim-

---

[12] Max Weber, *Economy and society, s. 903.*

deki bir topluluğun her zaman belirleyici sınavı olmuş olduğunu kabul ediyor:

> Bu yüzyılın büyük savaşlarını olağanüstü kılan, hayatlarından vazgeçmeye ikna edilmiş olan insan sayısının devasa boyutlara ulaşmış olmasından çok insanlara o güne kadar hiç rastlanmamış kadar geniş çaplı öldürme ... en ağır fedakârlık fikrine bir tek alın yazısı aracılığıyla masumiyet fikri ile ulaşılır... İnsanın, genellikle tercih etmediği ülkesi için ölmesi bir siyasî soyluluğa bürünür. İşçi Partisi, Amerikan Tıp Derneği ya da belki de hatta Uluslararası Af Örgütü için ölmek, ülkesi için ölmekle mukayese bile edilemez. Çünkü bütün bu kurumlar insanların katılıp istedikleri zaman ayrılabilecekleri yapılardır.[13]

Bu paragraftaki iki gönderme Anderson'ın ulus fikrinin genel içeriğini zayıflatıyor. Birincisi köylülerin Fransızlaştırılması ya da Qeuchuaların Perululaştırılması yerine bunun olası koşullarının uluslar arasındaki doğal durum tarzının sürdürülmesi olmasıdır. İkincisi ise son birkaç yüzyılın en direngen dayanışmalarının yerel dilin toplumsal düzeyde örgütlenmesinden kendiliğinden ortaya çıkmayıp siyasî bir 'ölüm kalım topluluğu'na mensubiyetin yol açacağı tehlikelerden ortaya çıkmış olmasıdır.[14]

Bundan dolayı dine olan kutsal benzerliğiyle hayal edilmiş ulus olma hali, modern toplumsal hayatın olgusal bir değişmezi değildir. Ulus olma hali, yurtsever davranışın kesin anlamı üzerinde tekel elde etmiş olan savaş zamanlarında belirli bir amaca dönük olarak alın yazısının sesiyle konuşur. O halde ulus biçimsel olmayan, rekabet edilebilir ya da elde hazır bir başvuru çerçevesi olmaktan çıkar, kesin, tek anlamlı ve kararlılıkla hayal edilmiş bir kimlik haline gelir.

---

[13] IC, s. 132.

[14] Aşırı sağın yükselişi bu gelişmelerin tersine döndüğüne mi işaret ediyor? Buradaki ilginç husus eski ulusal düşmanlıkların kendi saflarında fiilen yokoluş derecesi ve daha sonra yerini Avrupalı olmayan göçmenlere yönelik genel nefrete bırakmasıdır. Ancak kendi yurattaşlarına duyulan sevgi ile telâfi edilmemiş olan yabancıların kültürüne yönelik bu nefret ulusalcılık mıdır?

Günümüz Batı Avrupa'sında elli yıllık devletler arası ilişkilerin tamamen yatışmış olduğu dönemden sonra ulusu kutsal kavramlarla hayal etmek güçtür; dünya sisteminin başka bölgeleri aynı yola daha kararsız bir biçimde girmiş bulunuyorlar. Daha önce Büyük devletler denilen savaş sonrası anlaşmalar ile sömürge imparatorluklarından koptular, kurumsal bakımdan kendine özgü anayasalardan ve tam jeopolitik egemenlik özelliklerinden uzaklaştılar. Bu anlaşmaların bazılarının hükümleri artık geçersizleşmiş hale bile geldi, bu anlaşmaların kurumsal meşruiyetleri muhtemelen tersine çevrilemez durumdadır. Bu oyunda bir savaş tehlikesinin etkisizleştirilmesi önceki dönemin büyük siyasî çekiciliklerinin yolunu tıkamış bulunuyor. Ulus devletin geleceği üzerine bir soru işareti koyan yalnızca 'küreselleşme' değildir; önceden tahmin edilemeyecek kadar uzun sürmüş olan böyle bir barış döneminden sonra toplumsal ve kültürel ortam, siyasî alanda derin dramlara dayanacak durumda değildir. 'Hayatî tehlike ve hareket serbestliği yoluyla gösterilen zor'un sadece göçmen işçilere ayrılan alın yazısı olduğu Avrupa'da, yeni toplumsal ve kültürel bölünmüşlükler ulusal bölünmüşlüklerin yerini almış bulunuyor.

Ancak Anderson'a göre, tarihsel gelişmenin taşıyıcısı daha kibar ve nazik bir dünya getirmiyor. Kolektif 'kimlik' iddiaları, sermayenin ilerlemekte olan toplumsal evreninin saldırılarını etkisizleştirme girişimleridir. Günümüzün kültürel ve ekonomik hayat tarzları, topluluklar halinde yaşama arzusu ve ihtiyacını sürekli olarak engellerken bu tarzlar yalnızca olumsuz anlamda, bir tarihsel gerçeklik anlamından ve toplumsal dönüşüm olasılığından koparılmış olarak 'hayal edilir' hale gelmiş bulunuyor. Etnik taklit yedek bir aidiyet duygusu yaratıyor:

> Örneğin Frankfurt'ta köhne odasında yapayalnız oturmakta olan Peloponezli Gastarbeiter'in [göçmen işçi–*ç.n.*] yer aldığı o ünlü fotoğrafa bakalım: İşçinin kasvetli odasının duvarında bir dekoratif malzeme gibi duran Lufthansa'nın göz kamaştırıcı Partenon'a seyahat posteri, onu Almanca olarak Yunanistan'da 'gün boyu güneş altın-

da bir tatil'e davet ediyor. Büyük olasılıkla Partenon'u hiç görmemiştir, ama Lufthansa'nın hazırladığı bu poster, bu göçmen işçiyi ya da başka turistleri muhtemelen sadece Frankfurt'un kabul etmeye teşvik ettiği bir Yunanlı kimliğine yönlendiriyor.[15]

Başlarken Hegel ve Marx'ın miraslarında somut bir halk, bir siyasî antropoloji anlayışının bulunmadığını belirtmiştim. Bu inanç toplulukları işlevsizleşince, ulusalcılıklar zamanla 'hayali'leşince bu eleştirinin değerini kaybedeceği düşünülebilir. Marx'ı yorumlarken bu hayali olanlar ne yazık ki gereğinden fazla ağırlık kazanıyor. Modern toplumu, komünal özgürlüğe ilişkin eski hayallerin sonunda etkisizleştiği bir biçimin içine yerleşmiş olduğunu kabul edersek, ulusal soruna yeniden dönmeye elbette ihtiyaç olmayacaktır. Ne var ki belki de toplumsal sorun da artık ortaya konamayacak.

Anderson, ulus devlete uğramadan geçmenin uzun zamandan beri beklenmekte olan 'açık toplum' sahnesini kurduğu sonucuna aceleyle varan liberal, hoşgörülü, çokkültürlü yaklaşımlara karşı çıkıyor. Anderson açık toplumun nasıl olabileceğine ilişkin fiilî sınırlar olduğunu öne sürerken, bu sınırların ötesinde dayanışma sendeler diyor ve temel toplumsal topluluk biçimleri olan liberalizm ve sosyalizm gibi kozmopolit ideolojilerin karşısına *Hayalî Cemaatler*'i koyuyor. Ancak bu ideolojiler her zaman gizlice önünde sonunda sonu gelecek olan bir birlik olarak toplumun bir hayaline dayanıyorlardı. Her iki geleneğin başarıları, başarısızlıkları ve uzlaşmalarının kaynağı, daha çok bu toplulukların modern dünyadaki uluslar olarak hayal edilmiş olmaları ve bu inanç türlerindeki pratik başarı ölçütünün sadece uluslara yakınlık duygusu taşıyan ısmarlama mesajlarla sınırlı tutanlar olmasıdır. Kitlelerin tarih sahnesinde yalnızca uluslar biçiminde patladıkları fikri doğru mudur? Rus Devrimi muhtemelen istisnadır: Gramsci'nin sözleriyle sadece 'Sermayeye karşı Devrim' değil, daha önce devrimci iradenin karşısında eşit ölçüde güçlü bir sınır teşkil etmiş olan uluslar düzenine de karşı bir devrim. Ancak geri-

[15] Benedict Anderson, 'Exodus', *Critical Inquiry* 20: 2, 1994, s. 322.

ye bakıldığında yirminci yüzyılın başlangıcında büyük isyanın o güne kadar olmadığı kadar benzersiz bir olay olarak göründüğünü fark ederiz. Anderson'ın kitabı bize dünyanın lanetlilerinin gelecekteki uyanışlarının ulus devlete dair günümüzdeki hükümleri sorgulayabileceğini hatırlatıyor.

7
Post-Demokrasi Kâhini

Sheldon Wolin'in bilgi yüklü Tocqueville eseri, yazarın siyaset kuramı tarihi konusunda kırk yıl boyunca yaptığı özverili araştırmaları 1960'ta Eisenhower'ın başkanlık döneminin sonlarında *Politika ve Önsezi* [Politics and Vision] adlı kitapta somutlaşmıştır. Bu konudaki çalışmalar arasında çok önemli bir yeri olan bu kitapta Wolin, klasik site devletinden itibaren Bolşevizm'in en parlak dönemine kadar geçen süre içinde iç savaşlarda neyin tehlikeye atılmış olduğuna dair yorumlarda ya da kimi durumlarda sınırlanmasında –bu kuramın genel kabul görmüş metinlerinin oynadığı rolü incelemek amacıyla– hemen hemen bütün siyaset felsefesi tarihini titizlikle incelemiştir.[1] Yazar bu muazzam mücadeleler konusunda yürüttüğü çok yorucu araştırmalarının sonucunda çağdaş siyaset felsefesinin yepyeni bir durumla karşı karşıya kalmış olduğunu öne sürüyor: Bu yeni durum, çeşitli uygar tartışma geleneği olarak politik olanın yeni bir düzen tarafından –kitle toplumunun sözde mutabakata dayanan yönetimi tarafından– yakın dönemde tamamen gölgede bırakılmış olmasıdır. Politikanın klasik programın temel metinlerinden silinmesinin tehlikelerine pek yer verilmediği gibi silinmeyen yerlerde de tutarsız-

[1] Bu makalenin ilk yayınlanışı: *New Left Review* 2: 13, January–February 2002, Sheldon Wolin'un değerlendirmesi ise, *Tocqueville Between Two Worlds: TheMaking of a Political and Theoretical Life*, Princeton: Princeton University Press, 2001.

ca ele alındı. Yazarın daha sonra post-demokrasiler olarak daha uygun bir kavram ile karşıladığı kayıtsız demokrasilerin eşi benzerine rastlanmamış sorunlarını daha ayrıntılı kavrayabilmek için günümüzde bu metinlerin içeriklerini zıt anlamlarıyla okumak gerekiyor.

Wolin *İki Dünya Arasında*'da [Between Two World] bu soruşturma çizgisini Alexis de Toçqueville'e ağır eleştirilerde bulunma noktasına vardırıyor. Tocqueville'in kitabının biçim bakımından olağandışı olduğunu belirtiyor ve ne açık bir metin ne de geleneksel bir entelektüel biyografi olduğunu ifade ediyor. Bu biyografının en önemli kısmı iki kitaptan oluşan *Amerika'da Demokrasi*'dir, dolayısıyla Wolin Tocqueville'in arkadaşı Beaumont ile birlikte kaleme aldığı ceza ile ilgili bölümleri titizlikle değerlendiriyor ve yazarın 1848 Devrimi'ne ilişkin anıları üzerinde duruyor. Wolin *Eski Rejim ve Fransız Devrimi*'ni daha hızlı geçiyor ve Tocqueville'in –Temmuz Monarşisi'nin en önemli ilgi konusu olan– Fransa'nın Cezayir'i işgâli hakkındaki fikrini atlıyor. Wolin, Tocqueville'in çalışma hayatının ana evrelerini kabataslak çiziyor. Kuramcıyı etkileyen entelektüel unsurlara dair tek bir ayrıntıdan bile bahsetmiyor ve Tocqueville'in hayatının bilinmeyen bir yönü olan Hıristiyanlık öğretisi ile ıstıraplı ilişkileri üzerinde durmuyor. *İki Dünya Arasında* bize bunun yerine Tocqueville'in gizli kalmış kamusal hayatına rağmen açığa çıkarılmış olan teorik yörüngesinin dikkat çekici bir eleştirisini sunuyor.

Kitabın ne kadar put kırıcı özelliğe sahip olduğu Valognes temsilcisinin o sırada tanrılaştırılmasına karşı tutumundan anlaşılabilir. Tocqueville tarihsel olarak daima önemli bir düşünür olarak hak etmiş olduğu bir üne sahip olmuştur. *Amerika'da Demokrasi*'nin birinci cildi daha 1835'te çok satan bir kitaptı. Ancak düşünürün duruşu yeni muhafazakârların altmışların siyasî bakımdan çalkantılı ortamına gösterdikleri tepki ile daha da önem kazandı. Bu inancın Fransız ve Amerikan türleri, Tocqueville'de birbirine çok benzeyen anti-radikal gündem maddeleri konusunda mükemmel bir kuramcı buldular: Düşünür hem devrimci erdemin hem de kurtarılmış tüke-

ticiliğin düşmanı olarak Paris'te olduğu gibi New York'ta da yerleşik küstahlıkları söyledikleriyle hâlâ rahatsız edebiliyordu. Fransa'da eski komünist François Furet, Fransız Devrimi'ne ilişkin değerlendirmelerde bulunan –daha sonra aralarından bazılarının ayrılarak *nouveaux philosophes* [yeni filozoflar–*ç.n.*] grubunu kuracakları– Marksist tarih yazıcılarının egemenliğini ellerinden alarak tehlikeli devrim hayalleri efsanelerinin dengeli sır çözücüsü, hakiki bir Gulag kâhini olarak gördüğü Tocqueville'i alkışladı. Burada en önemli metin, belli ki *Eski Rejim* idi. ABD'deki yeni muhafazakârlar ise yüzlerini Amerika'nın tarihsel bakımdan ılımlı demokrasisinin akıllı savunucusu olarak gördükleri Tocqueville'e çevirdiler: Öğrenci gösterileri, gettolarda cereyan eden ayaklanmalar ve cinsel devrim, bütün bunlar, Tocqueville'in önceden sözünü etmiş olduğu açıkça kötü bir durum, yani zengin kapitalizmin kuralları içinde cereyan eden kaçınılmaz gevşemenin sonuçlarıdır. Bir demokrasinin dengede tutulmasında dinin temel rolünü hiç kimse daha açık bir şekilde fark etmemiştir. Daniel Bell'in 'kutsala dönüş' –piyasa toplumuna yeni bir cezp edici özellik katma ihtiyacının karşılanması– çağrısı *Amerika'da Demokrasi*'de çizilmiş ve artık geride kalmış olan açgözlü, temkinli, pazar günleri Kiliseye gidilen dünya manzarasını hatırlatıyor. Bu iki yeniden keşif doğal olarak birbirinin içine geçti. Zira Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne yönelen yanlış yakınlık duygusuna yol açmış olan Jakoben ve Marksist kalıntıları, Fransız [tarzı–*ç.n.*] yok etme dürtüsü, ABD'nin yerinin eski konumuna yükseltilmesini gerektiriyordu. Furet sonunda Paris'te olduğu kadar Chicago'da da kutlandı.

Günümüzde Tocqueville inancı geniş bir alana yayılmış bulunuyor ve dışavurumları hiçbir zaman bu kadar abartılı olmamıştı. "*Amerika'da Demokrasi,* demokrasi hakkında yazılmış en iyi kitap olduğu gibi Amerika hakkında da yazılmış en iyi kitaptır,' diyor tanınmış (muhafazakâr) anayasal sistem taraftarı Harvey Mansfield, kitabın yeni bir baskısına giriş bölümünde. Önde gelen (liberal) tarihçi Gordon Wood (17 Mayıs

2001 tarihli *New York Review of Books*'ta) 'Demokrasi hakkında daha iyi bir kitap ya da Amerika hakkında daha iyi bir kitap önermekte zorlanıyorum' diyerek Mansfield'in fikrini onaylıyor. Wolin´in çalışması bu türden iç dökmelere son veriyor. Artık neredeyse kutsallaştırılmış bir şahsiyetin gizemini hayranlık uyandıracak şekilde ortaya çıkaran *İki Dünya Arasında* Tocqueville'in modanın çılgınlıklarına karşı bağışıklığı olan dikkat çekici bir modernite tasavvuru anlatımıdır. Çünkü hangi açıdan bakılırsa bakılsın Tocqueville güncel olana dair iki söndürülemez iddiada bulunuyor. Düşünür, demokrasinin içinde yegâne meşru yönetim biçimi olduğu siyasî-entelektüel koşulların ilk ve en değerli kuramcısı idi; bununla bağlantılı olarak Amerikan yayılmacılığının dünya tarihi açısından önemi hakkında olağanüstü bir açıklıkla öngörmüştür. *Amerika'da Demokrasi*'ye itibar kazandıran işte bu iki önemli başarıdır.

Wolin kitabının başlangıç bölümünde Tocqueville'i diğer modernite kuramcılarıyla karşılaştırıyor. Marx ile Tocqueville arasındaki temel tartışma konusu modernitenin en önemli dinamiğinin kapitalizm ya da demokrasi bakımlarından anlaşılıp anlaşılamayacağıdır. Wolin'e göre bu konuda Tocqueville'e başvurmak için iki neden vardır. Birincisi Marx, kapitalizmin dünya tarihi içindeki geleceğine ilişkin açıklamalarında Amerika'ya hiç yer vermemiş olmasıdır. Bu Marx'ın bütün tahminlerini çelişkiye düşürmeyecek bir durumdur. İkinci olarak, Wolin Marx'ın, kapitalizmi bütün ayrıntılarıyla kavramış olmasına rağmen Tocqueville'in karşısına çıkmış olan özel bir tarihsel sorunu kuramlaştırmamıza yardımcı olamamaktadır. İnsanla ilgili olayların birbiriyle çekişme halinde oldukları bir bölge olarak politik olanın istikrarsız konumu. Marx, üretici güçlerin gelişmesinin olayların yönetimi aracılığıyla insanların üzerindeki yönetimin değişmesi sonucunu yaratacağı varsayımını temel almıştı. Marx'ın üretim tarzları arasında ve içinde cereyan eden sınıf mücadelelerine ilişkin açıklamaları, özel mülkiyetin ve devletin ortadan kaldırılmasından önce değiştirici kolektif etken olasılığı olarak siyasî olanın en-

gellenmiş olduğu bir sorunlu durumun farkında değildir. Çünkü bu açıklamalarda özerklik, korunması gereken politik özü itibariyle değerli bir varoluş biçimi olarak görülmemektedir.

Marx da Tocqueville de, dünya tarihi açısından orta sınıf toplumuna geçişin kuramcıları oldukları gibi 1789-1851 döneminin aynı önemli siyasî olaylarının yorumlayıcısıydılar. Marx'a göre Fransız burjuvazisinin devrimci politik hayatı Jakobenizmin kahramanca galeyanı içinde tükendi ve bundan sonra geleceği özel mülkiyet, dar görüşlü toplumsal konum düşkünlüğü ve *bien-pensant* [servet düşkünü –*ç.n.*] dindarlığın bayağı dünyasında inişe geçmeye yöneldi. Burjuva-devrimci etki olasılığının temelinde yüce, aslında kısa ömürlü olan eski cumhuriyetçi uygar erdemin yeniden inşa edilmesi yanılsaması bulunuyordu. Marx aslında, politik olanın birincilliği yaklaşımını temel alan hayat tarzı olarak eski tip yurttaşlığın, modernitenin maddî temeli olan özelleştirilmiş burjuva sivil toplumu alanına eklenebileceğine inanmanın çok büyük bir tarihsel yanılsama olduğu kanaatindeki Benjamin Constant ile hemfikirdi.

Wolin'e göre Tocqueville bu erken liberal-Marksist mutabakattan koptuğu için önemlidir, çünkü burjuva dünyasındaki yurttaşın geleceğine ilişkin bu fikri kabul etmedi. Tocqueville'e göre tarihin en önemli sorunu demokrasiye geçiş çağında Avrupa burjuvazisinin siyasî eğitimi idi. 1831'de Amerika'ya yaptığı seyahat onu orta sınıfların büyük bir devleti hakikaten yönetebileceğine ikna etti. Oysa Orleancı Fransa'da bu hâlâ tartışılabilir bir öneri idi. Ancak Tocqueville Guizot ya da hatta Manş'ın öbür yakasındaki kendi düşüncelerine yakın bulduğu John Stuart Mill'in tersine parlamentoları yeni orta sınıfa mensup seçkinlerin siyasî eğitim alanı olarak görmüyordu.

Avrupalılar Amerika'dan halkın yönetimi konusunda ne öğrenebilirlerdi? Tocqueville hayranlıkla izlediği New England'ın belediye meclisi toplantılarına ilişkin gözlemlerini geliştirerek daha geniş bir ulusal alanda demokrasinin ne anlama geldiği konusunda iç tutarlılığı olan bir değerlendirmede bulunmadı. Jackson döneminde Amerika, hemen hemen hâlâ

yarı egemen devletlerden oluşan bir konfederasyon idi ve düşünürün Amerikan demokratik politikasına ilişkin fikirleri yerel meclislerden devlet meclislerine yöneldiyse de yerleşimci devletleri bir arada tutan hepsinin üzerindeki federal yapıyı özel bir demokratik düzenleme olarak görmedi. Bundan dolayı, Avrupa devletlerinin Amerikalılarınkini kısmen taklit ederek hangi düzeyde demokratikleşebilecekleri açıkça anlaşılmamaktadır. Tocqueville'in Yeni Dünya'nın bu anayasal özelliklerine ek olarak Eski Dünya'da halkın devlet işlerinin üstesinden gelme yeteneğine ilişkin aşağılayıcı değerlendirmeleri yerel düzeyin çok üzerindedir. Sonuç olarak, Tocqueville'in halk yönetimi kavramı ile neyi kastettiği ve sonuçları ve gelecek tasarımlarını hangi düzeyde övdüğünü saptamakta güçlük çekilmektedir.

Aslında düşünürün demokrasi hakkındaki fikirlerinin temelinde bir çelişki mevcuttur. Amerika'da gördüklerini Fransız çağdaşlarına anlatmaya çalışırken kast ettiğinin yerel düzeydeki bir katılımcı yönetim ya da böyle bir yönetimin yakınındaki karşıtları olup olmadığına hiç karar veremedi. Kast ettiğinin, Fransız Devrimi'nin mutlak mirası olan modern merkezileşmiş devletin yönettiği atomlarına ayrılmış bir toplumsal yapı mı olduğu açıkça anlaşılmıyor. Tocqueville, o halde çarpıcı portrelere ve öngörülere yer verdiği bir yazılar derlemesi halinde –bırakın moderniteyi–, belirli düzeni olan bir demokrasi kuramı bile inşa etmemiştir. (Wolin, bunun yeni bir kuramlaştırma tarzı olduğunu iddia ediyor, ama aslında muhtemelen daha çok Yunanca *theoria* kelimesinin görmek, seyahat etmek, bilmek anlamlarını temel alarak böyle bir iddiada bulunuyor.) Genel olarak demokrasiye bakarken çağının Fransa'sını gözünde büyüten Tocqueville, New England'ı geri plana kaydırır. Düşünürün demokrasiyi eşitlik ilkesinin dallara ayrılmış cisimleşmesi olarak rasyonalizasyonun aynı ölçüde biçimsizleşmiş hali gibi anlar: Toplumsal bütünlüğün yani yönetim, hukuk, ekonomi, kültür ve nihayet aile hayatının bile eş biçimlileştirilmesi. Demokrasinin yerleştirdiği eşitlik, bütün toplumsal ilişkilerdeki bireylerin yasalar gereğince tek

biçimli konumunu temel alan bütün toplumsal ilişkilerin var olduğu bir durumdur.

Tocqueville'in, kendi neslinin diğer bütün aristokrat düşünürlerinden ayrı bir yere koymuş olan bu eşitlikten uzaklaşması bu sürecin nihaî sonuçları konusunda derin kuşkuları olanlar tarafından daima değerlendirilmiştir. Bu süreç nerede sona erecek: Zenginlik ve sıradan mutluluklar için düzenli bir karışıklıkla –burjuva demokrasisi– mı yoksa daha kara bir senaryo ile mi? Amerika'da Demokrasi'ye yazdığı giriş bölümünde 'feodalizmi yok edip kralları yendikten sonra demokrasi, burjuvazi ve zenginlerin huzuruna çekilecek mi diye düşünülür mü?' diye soruyor. Değeri kâr zarar kavramlarıyla hesaplanamayacak olan özgürlük, tersine nihaî siyasî değer olarak kayıtsız şartsız bağlı olduğu bir durumdu. Ne var ki Tocqueville'in övdüğü özgürlük, ne eski özgürlük ne de özel olarak modern özgürlük idi. Onunki daha çok, oldukça geride kalmış bir çağın kökleri feodaliteye uzanan, temelini lordların, din adamlarının ve yurttaşların [burgher –*ç.n.*] özerkliği konumu oluşturan bir özgürlük idi. Bu özerklik taraftarlığının [particularistic –*ç.n.*] kırılgan özgürlük mirası, mutlakiyetçiliğin harekete geçirmiş olduğu modern yönetimin merkezileştirici dürtüsü ile yan yana çalışan kurtarılmış halk insanının düzeltici tutkularının kuşatması altındadır diyordu Tocqueville. Yerel özgürlüklerin hâlâ bol bol bulunduğu Amerika'da bile düşünür, bu eşitliğin bu acımasız ilerleyişini görüyor ve bu sürecin sonuçlarından endişe duyuyordu. 'Okuyacağınız kitabın tamamı yazarın iç dünyasındaki bir dinsel terör türünün baskısı altında kaleme alındı, yüzyıllardan beri bütün engellere rağmen sürdürülmüş olan ve günümüzde de yaratmış olduğu yıkıntıların arasında hâlâ ilerlemekte olduğu görülen bu karşı konulamaz devrimin yanı başında üretildi.' Ancak aristokrasinin alın yazısında yok olmak vardır. Tocqueville baskısı altında olduğu terörün Hıristiyanlık inancıyla haklı bulunamayacağının farkındaydı. Bonald, De Maistre gibi önceki karşı devrimciler neslinden farklı olarak düşünür Hıristiyanlığın Tanrı'nın huzurunda herkesin ruhsal eşitliğini savunduğunu

ifade etti ve Nietzcshe'den farklı olarak bu nedenle Hıristiyanlıktan uzaklaşamadı.

Tocqueville'in Amerikan demokrasisine olan ölçülü hayranlığının kaynağında, kısmen değişik tür hayat tarzları sürdüren Amerikalar arasında karşılaştığı Protestan inancı vardı. Nitekim Amerika'nın o dönemin Fransızları için temsil ettiği en önemli derslerden biri, toplumun tanrıdan korkuyor olmasından dolayı demokrasinin istikrarlı olabileceği idi. Ne var ki, Tocqueville'in Aydınlanma salonlarının gösterişe düşkün sonu gelmez kuşkuculuğuna olan bariz karşıtlığına rağmen bu akımın Fransa'da yarattığı kültürel mirası, Amerikalıların çoğunun mensubu olmak istediği anlaşılan ahlâken dik duruşlu, sıkıcı derecede sistemli inancına göre kendisine daha yakın buluyordu. O halde bu *Farmer's Almanac*'ın Amerikası nasıl oluyor da düşünür için müthiş bir demokratik devrim dinamiği oluyor? Bu sorunun yanıtı *Amerika'da Demokrasi*'deki kent yönetimlerine ilişkin idealize edilmiş anlatımlar, şatafatlı ama kırılgan federalizm tanımlamaları, Amerikalılara dair fıkraya benzeyen portre çizimleri gibi rengârenk malzemede aranmalıdır. Ufak baltalar, gazeteler ve İncillerle silâhlanmış belirli bir kimliği olmayan sıradan insanlar çokluğunun yaşadığı çok geniş bir kıtanın fiilî bir değişim içinde olduğunu gözleyen düşünürün yazdıkları destansı özellikler gösteriyor. Hiç durmayan yerleşim dalgalarından Amerika'nın büyük bir kısmı için günümüze kadar *Lebenswelt* [hayat alanı, –*ç.n.*] teşkil eden bu tekdüze manzaralar ortaya çıktı. Marx, Yankee toplumunun sınırlarının durmaksızın genişlemesi hakkında temelde olumlu düşünüyordu ve Amerika'daki ilkelciliği daha ileri bir siyasî bilinci içeren bir üstyapının kurulması için gereken zamana sahip olmak amacıyla daha çok henüz doğal dünyayı değiştirmekle meşgul olmasından dolayı mazur görüyordu. Whitman'ın *Leaves of Grass*'taki [Çimen Yaprakları] coşkulu dizelerinden pek hoşlanmamakla birlikte Marx, şairin kendine özgü bir Promete yorumu yaptığının farkındaydı:

> Biziz ilkel ormanları kesip devirenler,
> Set çekenleriz ırmaklara

Maden yataklarında her köşesine sızabileceğimiz
Küstürenleriz toprağı, derinlerine kadar kazıp
Didik didik incelediğimiz her yanını
Kabartanlarız bakir toprağı
Çığır açan öncüleriz biz,
İlk yerleşimcileriz!

Tocqueville ise tersine bu engin seküler devrim manzarasından etkilendi ve Baudrillard'ın Amerika hakkında büyük alış veriş merkezleri, geniş karayolları ve büyük reklâm panoları hayalini önceden tahmin etti:

> Bazıları yeni toplumların gündelik görünümlerini değiştireceklerine inanıyor ama benim endişem şu ki varacakları noktada aynı kurumlara, önyargılara, bireysel ve toplumsal alışkanlıklara [moeurs–*ç.n.*] hiç değiştiremeyecekleri bir şekilde sabitlenecekler; insan aklı hiçbir yeni fikir üretmeksizin sonsuza dek kendi içinde ve kendisi hakkında esneyip çökecek; insanlık kendisini hiçbir önemi olmayan, verimsiz faaliyetler içinde yapayalnız bir şekilde tüketecek ve insanlık aynı hareketleri tekrarlayarak ilerlemesini durduracaktır.

Amerikan aklının kapanışına ilişkin bu değerlendirmeden en az bir ya da yarım yüzyıl sonra siyasî doğruluk çağı geldi. Tocqueville'in Amerikalı hayranları, düşünürün dünyanın hiçbir ülkesinde Amerika'da olduğu kadar az entelektüel bağımsızlık ve tartışma özgürlüğü olmamıştır şeklindeki iddiasına anlaşılabilir nedenlerle hep bozulmuşlardır. Tocqueville'in yaklaşan Amerikan yüzyılları hakkında düşünürkenki bakışı, sanki ufukta son derece rahatsız edici bir şeyler görüyormuş gibi genellikle pek berrak olmamıştır. Wolin çizdiği portreyle düşünürün geleceğe bakarkenki ruh halini gerçekçi bir şekilde yakalamıştır; gergin ruh haliyle önsezide bulunan düşünür, insan ruhunu felâket gibi bir yenilgiye uğratacak bir gelecek öngörüyordu. Wolin'e göre Tocqueville, tüketim kapitalizminin etkisizleştirici ortamında siyasî seçenek haklarının yok olduğu gibi uzlaşmaz karakterli bir eleştirmen olarak okunabilir. Hayran olunabilecek bu inatçılığı, soylu geri planından ayırmak genellikle güçtür. Düşünürün entelektüel bağımsızlığı, insanın büyük siyasî manzara hakkında uzun uzun düşün-

mesine elverişli olan memleketindeki eski aile evinden gelmekteydi. Ne var ki onun yüceliği, hiçbir zaman bir programa bağlanmamıştır: Sınıfının çöküşü, eski Normanlardan gelen aile ahfadını Don Kişot tarzı bir feodalizm anısı haline getirmeye yönlendirmiş olsa bile, düşünür kendi soyundan gelenlere değer verecek kadar fazla gerçekçi idi. Amerika'ya yaptığı seyahat sırasında savaş öncesi Güney'in köleci plantasyon sahiplerine artık çok gerilerde ve sisler arkasında kalmış olan geçmişe dair duygusallığı ile yaklaşmadı ve köleciliği nefret duygularıyla ve kesinlikle mahkûm etti ve daha sonra köleciliğin yok edilmesi için, tedricen de olsa, Fransız Antilleri'nde çalıştı.

Ne var ki düşünürün köleciliği reddi o dönemin sınırlı duyarlılıklarına hitap ediyordu, ama kendi döneminin yoksullarına ve mahkûmlarına yaklaşımı, günümüzün o kadar duyarsız olmayan çoğunluklarının ortalama sezgileriyle uyum halindedir. Cezaevinde kalan bütün mahpuslar tek başına bırakılmalıdırlar. Ortaya çıkmakta olan toplumsal soruna verilecek doğru yanıt, her zaman tetikte olan jandarma teşkilâtı ve daha fazla Hıristiyan hayırseverliğidir. John Stuart Mill'in liberalizm ile sosyalizmin barışmasına ilişkin ihtiyatlı umudu Tocqueville'in demokrasiyi eski rejimin paha biçilemeyecek kadar değerli bulduğu siyasî anılarla uzlaştırma konusundaki zorlama girişimi ile taban tabana zıt idi. Wolin düşünürün eserinin bu yönünün entelektüel değeri konusunda eveleyip gevelemiyor. Tocqueville kendisini bir son Mohikan gibi hissederek yazmıştır, ama bütün umutsuzluğuna rağmen geleceğin seçkinlerine devrimleri engelleme sanatı bakımından esnek bir öğretiyi başarıyla nakletmiş bulunuyor. Nitekim Wolin, Tocqueville'in yazdıklarının büyük bir kısmının etkisinin demokrasiye 'bir karşı devrimci proje dolaylı olarak' katmaya dönük olduğunu iddia edecek kadar ileriye gidiyor. Yaşadığı dönemde kösteklenmiş olan Tocqueville'in değeri günümüzde anlaşılmış bulunmaktadır. Ne var ki düşünürün zaferine kendisinin çok değer verdiği demokratik bir çağ için soylu bir politika gereği hayalinin toptan bozguna uğraması eşlik ediyor.

Wolin'e göre bu sonucun bir nedeni Tocqueville'in kendi içindeki boşluktur. Düşünür, –yerel özyönetim ya da atomlarına ayrılmış tek biçimli toplum şeklinde de olsa– demokrasi hakkındaki fikirlerinde siyasî düzeni yaratabilecek ya da yeniden yaratabilecek bir kurucu güç, yani gerçek halk egemenliği olarak demokrasi anlayışına sahip değildir. Demokrasinin kuramsal etkisizleştirilmesi, kimliksiz çoğunlukların siyasî kapasitesi konusundaki kalıcı kuşkuculuğun dolaysız bir ifadesidir. Fakat *çulsuzlar*'ın [sans-culotte, *–ç.n.*] siyaset sahnesine çıkışları geçmişte kalmış bir olay idi. O halde Tocqueville neden gericiliğin tehlike çanlarını çalmakla yetinmek yerine bu sahneye çıkışın tekrarlanma olasılığını ısrarla öne sürmüştür? Belki de kendisini Birinci Cumhuriyet'in uygulamalarına babası bir kral taraftarı olan bir kişiden beklenecek olandan daha yakın hissediyordu. Yakın gelecekte siyasetten çekilebilecek bir toplumla karşı karşıya kalmış olan Tocqueville, alevlendirici bir tutkuyla şöyle yazıyordu: 'Günümüzün sefil halindense bir devrim durumunu binlerce kez tercih ederim... gerçek siyasî tutkuları, şiddeti içeren tutkuları, sert ama bazen zalim, fakat büyük, önyargısız, ürün verebilen, yalnızca benim anladığım ve adımı, geleceğimi ve hayatımı severek vereceğim tarafların ruhunu temsil eden tutkuların ... (*bu önemli*) yeni esintilerini bir daha hiç görmeyecek miyiz?

Wolin'in düşünürün böyle anları için fikri şöyle: 'Tocqueville'in düzyazısı tutkulu ve yoğun; çünkü modernitenin kendi içinde ve özel ilgilere ve tatlara olan güçlü cazibesine rağmen, politikanın toplumsal hayatın belirleyici merkezi ve insanın olanaklarının gelişiminin temeli olarak yeniden kurulması olasılığını yakalıyor.' Ancak Wolin devam ediyor ve etkileyici duygular, diyor, sonuçta temel çıkarlar konusundaki çatışmaları sürekli olarak üretecek olan şiddetli kinden arınmış bir soylu politikanın idealize [aestheticized–*ç.n.*] edilmiş hayaline bağlıdır. Aşağıdan siyaset başka bir konudur ve özellikle tutkulu ise sert ya da zalimdir. Tocqueville siyasetin çöküşüne dair bütün hayıflanmalarına rağmen biçimi titizlikle tarif edilmiş olanın ötesine geçme girişimlerine kesinlikle karşıdır.

İşçilerin çıkarlarını artırmak için dernek kurma girişimleri karşısında da kendisine özgü *sang-froid*'sını [soğukkanlılığını –*ç.n.*] kaybetmiştir.

Paris proletaryasının 1848'in Haziran Günleri'ndeki ayaklanması, düşünürün demokratik ilkelerine bağlılığı konusunda turnusol testi işlevini görebilir: Bu buhranın etkisinde kalan Tocqueville'in önceki bütün yüce gerici dürtüleri, otoriter karar vericilere özgü bir yüzsüzlükle patlama halinde su yüzüne çıkmıştır. Düzen Partisi'nin anayasal çıkmazı konusundaki teşhisi, Carl Schmitt'in hukuku partizanca yorumlama tarzının çarpıcı öngörüsüdür. Düşünür ise tersine, kendisini, tam bir açık sözlülükle aşarak 'Sosyalizm kapıda' hatırlatmasını yaptıktan sonra 'cumhuriyetçi bir anayasa düzenlemektense güçlü bir şefi cumhuriyetin başına getirme'nin daha acil olduğunu belirtir. Nitekim, Louis Napolean'u Onsekiz Brumaire'ine götürecek olan olaylarda Tocqueville'in oynadığı rol, Ren Irmağı boylarında doğmuş olan hayranının [Schmitt –*ç.n.*] Nazilerin iktidarı ele geçirmesinden önce oynadığı role benzer. Düşünür, henüz tomurcuklanmakta olan diktatörün [Louis Napoleon –*ç.n.*] kendisine duyduğu saygıya anılarında vurgu yaparak yer verir: 'İnanıyorum ki bütün bakanların ve muhtemelen cumhuriyete karşı düzenlediği komploda yer almak istemeyenlerin hepsi arasında, geleceği en iyi düşünebilen, onu kendisine en yakın hisseden ve onu en iyi değerlendirecek kişi olarak en fazla değeri bana lütuf etmiştir.' Tocqueville henüz olgunlaşmamış olan İkinci Cumhuriyet'e yeni anayasada geniş yetkiler verilmesine yardımcı olmuş hem de bir dönem daha iktidarda kalmak için aynı anayasayı ihlal eden Louis Napoleon'a danışmanlık yapmıştır. Ancak daha sonra ortaya çıkan sonuç karşısında büyük düş kırıklığına uğramıştır. Üçüncü Reich İkinci İmparatorluğun yoluna girdikten sonra, aynı doğrultuda düşünmesi nedeniyle kendisini Tocqueville ile nostaljik ifadeler aracılığıyla özdeşleştiren Schmitt kendince haklıydı.

Tocqueville, 1849'da kısa süren Fransa Dışişleri Bakanlığı görevi sırasında, III. Napoleon'un sonraki diplomasisinin te-

mel hatlarının çizilmesinde, özgürlük için güzel sözlerle, özgürlüğün düşmanlarına karşı da fiilî destek [sağlanması –*ç.n.*] konularında katkıda bulundu. Bunun Roma'daki anlamı, Papa'ya karşı silâhlanmış olanlar için, özgürlük adına darağaçları kurmak, gerekirse Garibaldi Cumhuriyeti'ni yıkmak için kenti yağmalayıp yerle bir etmeyi planlamaya tamamen hazırdı ve 'Tereddüt etmem' dedi. İkinci Fransız Cumhuriyeti'nin eski politikasına dair değerlendirmesi Marx'ın 'taşralı aktörlerin oynadığı duygusal trajedi' [low tragedy, –*ç.n.*] yorumundan çok farklı olmamakla birlikte, parlamenter *juste milieu*'nün [âdil ortam, –*ç.n.*] bütün siyasî ünlülerini alt etmiş bir alelade dolandırıcının çıktığı sahnenin kurulmasında rol oynamış olmasını kendine yediremedi. Wolin düşünürün hayatındaki bu bölüme dair değerlendirmelerinde Marx'ın son derece komik duruma düşürdüğü Tocqueville'e, benzer bir eleştiri yöneltmekten kaçınır. Tocqueville, oynadığı solgun ve saçma oyunda sıklıkla neredeyse [Gustave Flaubert'in romanı –*ç.n.*] *Duygusal Eğitim*'in sayfalarından dışarı çıkacaktır.

Tocqueville, İkinci İmparatorluk kurulduktan sonra Fransayı baştanbaşa saran yorgunluk ve sevinç ortamı içinde, eski ailelerin üstünlüğüne saygı duymaktan çok [Napolyon'un, –*ç.n.*] parvenu master'ında [mahkemesinde, –*ç.n.*] oy kullanmaya gönüllü olarak, modern demokrasi yaltakçılığı hakkında kafa patlatmaya dönüş yaptı. Gelgelelim, düşünürün *Eski Rejim ile Fransız Devrimi* konusundaki bu bildik kaçınması, Avrupa'nın halkın ilgisizliğinin değil, sürekli devrimlerin yaşandığı, ağır ağır gerçekleşen toplumsal türdeşleşmenin değil, şiddetli başkaldırıların ve farklı bakış tarzlarının gündeme geldiği, insanî koşullarının tamamen değiştiği bir yeni dünya dinî vaadinde bulunan bir çağa girebileceği önsezisi ile sık sık kesintiye uğradı. Böyle bir gelecek hayali, demokrasi çağı başlatan Devrime kaygı verici bir görkemi ödünç veriyordu. 'Bütün dünyaya katkıda bulunmaya çalışan ve yabancıları büyük bir coşkuyla aynı ülkenin vatandaşları haline getirmeye adamış bir siyasî devrim, eşi benzerine hiç rastlanmamış bir şeydir.' Tocqueville üst sınıfların 1789 dürtüsünden tamamen

uzaklaşmış olduklarını görüyor, fakat devrimin toplumun dibindekiler arasındaki gelişmesini büyük bir dehşetle izliyordu:

> Bugüne kadar nereden türedikleri bilinmeyen devrimciler sahneye çıktı: Hiçbir yeniliği başarmamış olan çılgınlık derecesinde küstâh tavırlı insanlar, olağandışı bir vicdansızlık ve acımasızlıkla davranıyorlar. Kısa süreli bir buhrandan doğan bu garip yaratıklar, bu dönem sona erdiğinde de yok olmayacaklar. Bunlar uygar dünyanın her tarafında daha sonra başarılı olacak ve çoğalacak yeni bir ırkın ilk mensupları olmaktan ziyade her yerde aynı mizaç özelliklerine sahiptirler. Bunlar, biz doğduğumuz zaman da burada idiler ve hâlâ da bizimle birlikteler.

Wolun'in esas olarak *Amerika'da Demokrasi*'ye ağırlık vermiş olduğu zorlu Tocqueville portresi, *Eski Rejim ve Fransız Devrimi*'ni son dönemin gerici içerikli müzik parçasının son bölümü konumuna indirgeyen bu son değerlendirmelerin önemini dikkate almıyor. Ancak bu çalışmada önceki durumun değil politik olanın yeniden harekete geçirilmesi aracılığıyla ne yapmak gerektiğine dair açık bir fikir vermektedir. *İki Dünya Arasında*'nın son satırlarında atomlarına ayrılmış imgesiyle halk egemenliğinin tamamen gölgede bırakılışının sonuçları ümitsizce nakledilyor:

> Son dönemin modern iktidar seçkinleri, iktidarın demokratikleştirilmesinin –özne olarak demokrasi– politik eşitlerden oluşan bir katılımcı toplum esini olarak sembolize edilmesinden çok uzak bir demokrasinin, premodern ve post modern totaliter toplumlar arasında Amerikanvari siyasî ve ekonomik çıkarları geliştirmek için kaçınılmaz fakat uyarlanabilir bir [tarz, –*ç.n.*] olduğunun farkına varmışlardır. Demokrasi, bu seçkinlerin ülkelerinde yurttaş katılımı yoluyla bir kendi kendini yönetme tarzı olarak değil, bir ekonomik fırsat olarak övülmüştür. Fırsat, bir toplumun miras alınmış unsurları ve sınıfsal farklılıkların genişlediği, hiyerarşik örgütlenmelerin iktidar egemenliği tarafından karakterize edildiği bir ekonomik-siyasal sistemde, halkı demokrasi karşıtlığına bulaştıran bir anlam olarak birbirini izleyen korunmasız yoksul kuşakların hapsedilmesine hizmet eder.

Wolin'in Tocqueville'in bu post demokratik toplumsal duru-

mun usta düşünürü olup olmayacağı konusundaki fikri belli değildir. Politik alanın ortak hayatın merkezini tanımlar hale getirilmesi önerilebilir bir taleptir. Ne var ki, siyasetin ciddî ve âcil bir iş olması için üzerinde anlaşılabilecek alternatif toplum biçimleri olasılıklarının var olması gerekir. Tocqueville'de bunlardan birini ötekini dışlayarak istiyordu ve bu günümüzün umutlu muhafazakârlarının da düşlerini süsleyen bir istektir. Marx'ta özgür tartışma ve irade olarak benzer bir siyasetin değeri bulunmayabilir, fakat o Tocqueville'deki bu hatayı yapmamıştır.

Ek

Wolin'in Amerika'daki siyasî sahne hakkındaki fikirleri, demokrasi ideali için bir ağıttır. Cumhuriyetçilerin son yıllarda yükselişi liberallerin olduğu kadar radikallerin de moralini bozmuştur. *Birleştirilmiş Demokrasi* [Democracy Incorporated] bu yenilgi deneyimini anlamlı bir şekilde ifade etmektedir ve Amerika'nın cumhuriyetten imparatorluğa kaçınılmaz geçişine ilişkin günümüzdeki çeşitli dövünme türlerinden birinin içinde yer alır.[2] Amerikan kahramanlığının temellendiği çağa ait efsanelere çok kişiden daha fazla minnettar olması gereken Wolin, sorunun dünya 'demokrasisi'nin bir kez bile yer almamış olduğu Anayasa'nın gerçek bileşimine tastamam geri dönüşte olduğu kanaatinde. Madison'ın tüm halk [demos, *–ç.n.*] ile araya mesafe konmuş bir cumhuriyet hayali, Amerikalıların iki neslinin sorununu tanımlayan bir bilim adamı olmaktan başka bir noktaya geçişi, post-siyasî çağın başka bir soyağacından uzaklaşma noktasıdır. Gelgelelim 1930'ların başlarındaki –muhtemel istisnasıyla gerçek demokrasi– ABD'de, o günden itibaren hiç başlamadığı gibi öykünün umut vermeyen tekbiçimliliği, ne [İç Savaş sonrası, *–ç.n.*] Yeniden İnşa döneminde ne de 1960'larda kesintiye uğramıştır.

---

[2] Sheldon Wolin, *Democracy Incorporated, Managed Democracy and the Spectre of Inverted Totalitarianism*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2008; bundan sonra *DI*.

Hem Tocqueville'i hem Sombart'ı yorumlarken Wolin'in 'Amerika'da neden demokrasi yok?' demeye getirdiği söylenebilir.

Soğuk Savaş'ın dilini hatırlayan Wolin, Amerikan toplumunun 'bir tepetaklak totalitarizm'e doğru kaymakta olduğunu öne sürecek kadar ileri gidiyor. Acaba Reagan sonrası Amerika hakkındaki fikirleri ne kadar inandırıcı? ABD'de şirket elitlerinin güçlü denetimi altında ve sözde mutabakata dayalı bir yönetim şekli olduğu değerlendirmesini destekleyen çok olmakla birlikte Wolin'in kendisi, ülkedeki neoliberal kuralsızlaştırma, kitlenin ilgisizliği ve çokkültürlülük gibi bir farklı bileşimin klasik totalitarizme benzetilmesinin zorlama olacağını kabul etmektedir.

Amerika'nın bugününün geri çekilmeleri modernitenin daha geniş ölçekli temizliğinin hangi özelliğine uygun düşer? Wolin'e göre, ana ilerleme hattından sapmaktan çok uzak olan Amerika'nın siyasî yörüngesi, gelişmekte olan teknolojik rasyonalizmin kendi geleceğini belirleme koşullarını çökertmek ve bundan dolayı da –asırlardır devam eden efsanelerin gücünü eski haline getirmekle sonuçlanan– aydınlanmanın tarih ötesi diyalektiğine uymaktadır. Bu öykünün en, 'postmodern' evresinin özelliği, atomlarına ayrılmış tüketici ve seyircilerin ahlâkî değerleri hor görüşleriyle dinsel–yurtsever temelde yeniden büyülenmesinin birlikte varoluşudur. Wolin her ne kadar yönetici-militarizme yönelmenin sorumlusu olarak Soğuk Savaş dönemi liberallerini gösteriyorsa da, barışın gerçek kötü adamı Ronald Regan'dan Genç Bush'a kadar oligarşinin daha acımasız övücüsü haline gelmiş olan Cumhuriyetçi Parti'dir. Seçkinlerin bu geri çekilme öyküsünde Demokratlar, kuruyarak geri plana çekildiler ve muhtemelen kendilerinin daha kırılgan anayasalarını korumakta başarı gösterememiş olmaları haricindeki bütün suçlamalardan aklandılar. Bu son otuz yıllık sağa yalpalamaya ilişkin partizan değerlendirme, –daha büyük güçlerin işlevlerini yerine getirdikleri son modernite aşamalarında bütün halkın geleceğine ilişkin– Wolin'in kavrayışı içinde pek rahat bir yerde durmuyor. Anla-

şılıyor ki *Birleştirilmiş Demokrasi*, Strauss taraftarlarının ve onların soylu yalanlarının bu karşı devrimin ön saflarında göründüğü zamanların günümüzdeki yaygın liberal zihniyetini benimsiyor.

Wolin, kendi geleceğini belirleme uygulamasının düzenli olarak aşınmasının arkasında daha geniş çaplı yapısal bakış tarzlarının olduğunun farkındadır. O halde istemeyerek de olsa yaşanan âna ilişkin güzel sözlerin de üzerine çıkması nasıl açıklanabilir? Wolin'in değerlendirmelerinde demokratik yenilenme olasılığı o kadar düşük hale gelmiştir ki, günümüzde hüküm süren politikaların sınırlarına dair daha da sınırlanmış olan yaklaşım kolayca kabul edilmeyi zorunlu kılıyor. Bize söylenen sorun, politik olanın ekonomik olana baskın olmasıdır. Ama bunu kabul etmek için zaten bu ayrılığın kendisinin sorunun püf noktası olduğunu göz ardı etmek gerekiyor. Ekonomik olan, diyor Wolin, özel çıkarın alanına girer. Bundan dolayı ekonomik olan her zaman genel hatlarını aşağıda tarif ettiği gibi ortak iyiliğe ilişkin sağlıklı bir yurttaş politikasını gerektirir:

> Demokratikleşme 'yalnız bırakılmak' ile değil, halkın değişik biçimlerde katılımının ve halkın toplu çabalarının değerini anlamak ve bu süreçlerde bireyin kendisini gerçekleştirmesinin kaynağını bulmakla ilgilidir. Genele açık bir lise öğrencisi nasıl davranacağını, düşüneceğini, nasıl etik'e uygun konuşacağını ve daha fazlasını talep edeceğini bilen prensip sahibi bir avukat, doktor, hemşire, öğretmen ve hatta mastır öğrencisi olabilir.[3]

'Tepetaklak totaliteryanizm'in karşısındaki güçler böyle sıralanıyor. Bu bireylerin çoğunun alın yazısında emekçilik yaptığı için siyasete ayıracak pek vaktin olmadığı bir hayat sürdürmek vardır. Buradan hareketle, muktedirin yol açtığı yıkımı engelleyebilecek tek gücün yönetim sektöründe yüksek eğitim almış kamu hizmetlilerinin 'bir karşı-eliti' olduğu söylenebilir, ama bunlara günümüzde STÖ'lerde daha sık rastlanacaktır. 'Tüm halk politik bakımdan hiçbir zaman hâkim olma-

[3] DI, s. 289.

yacaktır', bundan dolayı dümenin başında 'bir avuç' [insanın, –*ç.n.*] olması belki de çok doğaldır. Strauss taraftarlarının karikatürleştirilmiş Eflatun'u ile bu ürkek Aristotelesciliğin arasındaki mesafe çok mudur? Bize 'Yok oluşumuzu dünyaya taşıyabileceğimiz yeni güçlerle mi yoksa büyük güçlüklerle elde ettiğimiz uygulamalarla mı engelleyebiliriz' sorusunun yöneltildiği kitabın son satırı post siyasî dünyamızın ufuklarını eksiksiz biçimde içinde barındırıyor.

8

*Mermer Yalıyar'da** *İki Kişi*

Carl Schmitt ile Ernst Jünger arasındaki yazışmaların yayınlanması döneminin önemli bir entelektüel hadisesidir.[1] Bu kitapta bir araya getirilmiş olan mektuplar, Berlin'de tanıştıkları 1930 yılı ile Schmitt'in 1983'te 97 yaşında ölümünden kısa süre öncesine kadar geçen süre içinde yazılmışlardır. Jünger, Schmitt'ten on yıl daha fazla yaşayarak 1998'de 103 yaşında öldü. Helmuth Kiesel'in titiz ve hünerli editörlüğü sayesinde bu derleme, Almanya'da edebiyatla uğraşanlar bakımından da etkileyici bir başarı sayılabilir. Hemen hemen her mektup için ayrıntılı notlar ve yazıldığı ortam ile ilgili bilgiler verilmiştir ve her mektup ile ilgili bölümün sonunda yetkin kalemler tarafından birer sonsöz yazılmıştır. Bu zarif yayının tek eksiği alfabetik sıralamadır. Kitap ilgi ile okunabiliyor. Derleme kapsamı ve düzeyi bakımından Benjamin'in Adorno ya da Scholem ile yazışmalarına benzediği gibi konuları bakımından da Leo Strauss ile Alexander Kojève arasındaki fikir alışverişine yakındır. Mektuplar genellikle daha özlü, kimi kez de an-

---

* "*Mermer Yalıyar*" Ernst Jünger'in 1939'da yayınlanmış romanının adı–*ed.*

[1] Bu makalenin ilk yayınlanışı: *New Left Review* 2: 1, January–February 2000, and is a review of Ernst Jünger and Carl Schmitt, *Briefwechsel 1930–1983*, Stuttgart: Klett–Cotta, 1999.

laşılması benzerlerinden daha güçtür. Ancak hiçbiri sıkıcı ya da ağır değildir. Schmitt ve Jünger özlü, açık ve zarif üsluplarıyla, yazdıkları dilin özellikleriyle yarışan ve Alman nesrinin kendi tarzlarındaki ustalarıdır.

Bu iki insan 1930 yılında tanıştıkları sırada her ikisi de Weimar'ın entelektüel hayatında çok tanınan kişilerdi. Westphalialı gölgede kalmış bir Katolik aileden gelen Schmitt, Weimar'ın önde gelen hukuk otoritesi oldu. Ancak ünü daha çok, çok çeşitli konularda kaleme almış olduğu dikkat çekici denemelerinden geliyordu. Ele aldığı konular Alman romantizminin siyasî eleştirisi; Olağanüstü Hal İktidarlarının dinsel geri planına dair incelemesi; Bolşevizme karşı Avrupa'nın tahkimat duvarı olarak Roma Kilisesi'nin portresi; çağdaş parlamentarizmin buhranına ilişkin teşhis; ve kısmen de dost ile düşman arasındaki farkın yapısal olarak tanımlandığı bir alan olarak siyaset kuramı. Ilımlı cumhuriyetçilik ile kararlı karşı devrimcilik arasında gidip gelen düşünürün temel siyasî bağlantısı Katolik *Zentrum* [partisi –*ç.n.*] idi.

Jünger ise bu sahnede daha etkileyici bir kötü ün sahibi oldu. Her ne kadar yüksek tabakadan değilse de bir ölçüde daha saygın bir Protestan aileden gelen ve babası eczacı olan düşünür, 18 yaşında iken evinden kaçarak Fransız Yabancılar Lejyonu'na katıldı. Afrika'dan getirildikten sonra I. Dünya Savaşı yıllarında Batı cephesinde Alman ordusunda savaştı ve yedi kez yaralandığı için Prusyanın en değerli cesaret madalyası olan *Pour le Mérite* ile onurlandırıldı. Modern savaş tarzını serinkanlılıkla cilaladığı tıbbî açıdan doğru bir nesirle kutsadığı *In Stahlgewittern* [Çelik Fırtınasının İçinde, –*ç.n.*] 1920 yılında hemen en çok satan kitaplardan biri oldu. Yarı askerî bir örgütlenme olan Freikorps'un etkin katılımcısı olan Jünger, daha sonra da savaş için ve savaş sonrasında çalışmak için toptan seferber olmuş bir toplum modeli olarak cephe hattındaki askerlerin canlı dünyalarını tasvir ettiği çalışmalarıyla yeniden ünlendi. Jünger, yazar olarak 'muhafazakâr devrim' fikirlerine sıkı sıkıya bağlıydı; yirmilerin ortalarında NSDAP'ne [Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, –*ç.n.*] kısa süre yakın-

lık duyduktan sonra Ernst Niekisch'ın başında bulunduğu 'Ulusal Bolşevikler' çevresine kaydı. Fikirleri aşırı Sağ'a Schmitt'ten daha yakındı. Ancak Schmitt'in *Concept of the Political*'ındaki gelecek tahayyülünü övgüye değer buldu. Schmitt'in girişimiyle başlayan tanışıklıklarından hemen sonra başlayan yazışmaları, Jünger'in Schmitt'i selâmlamasıyla başlar. 'Siz özel bir savaş teknolojisi, ses çıkarmadan patlayan mayın icât ettiniz. Yıkıntıların büyülenmişler gibi çöküşü görülebiliyor; yıkım, sesi duyulmadan önce sona eriyor.'

Bu iki şahsiyet, tarzlarının benzerliği ve görünümleriyle bir araya getirilmiş ise de her ikisi de maceracı, kendi ortamlarında bir ölçüde yalnız idiler ve yolları Naziler iktidara geldiğinde çakıştı. Schmitt Cumhuriyet'in son yıllarını Von Papen ve Schleicher'in anayasa danışmanı ve sırdaşları olarak Nazizm'in tehlikeleri konusunda onları uyararak geçirdikten sonra Üçüncü Reich'ın yardımına koşarak –bu dönemde Goering'in koruması altında– dönemin hukukî kurumunun en üst seviyesindeki şahsiyet haline geldi. Kısmen fırsatçılığından olsa da rejime yapışması aynı zamanda bazı inançlarına da yanıt veriyordu. Schmitt, Nazi Almanyasında kısa süre içinde birçok onursal unvanın sahibi oldu, şiddet kullanılarak temizlenmiş olan akademik ortamın hukuk dalında son derece önemli konumlarda bulundu. Hitler rejimi Schmitt'in Weimar döneminde sert ifadelerle ortaya koymuş olduğu siyasî düzene ilişkin birçok soruna kesin çözümler sunuyordu.

Jünger ise beklenmedik bir şekilde zıt tarafa yöneldi. Başlangıçta Naziler içinde ortaya çıkmış olan sağcı yarı askerî güç alt kültüründeki aktivistlerden biri olan Jünger daha sonra herhangi bir örgütlü hareketin mensubu olmaktan uzak durdu, sadece Sağ ile değil, anarşist hareketle ya da Sol'dan sapmış gruplarla da dostluğunu sürdürdü. Bu döneminde, siyasî bir gruptan çok edebiyat Behomyasına daha yakın bir ruh hali içindeydi. 1933'te Hitler iktidara gelince Berlin'den ayrılıp başka illere gitti. Ancak ülkenin yeni yetkilileri kendisine buralarda da biraz kuşkuyla baktılar. İki düşünürün birbirlerine yazdıkları mektuplarda bu koşullardan dolayı üstü kapalı ifa-

deler yer alıyordu. Ancak, bu yazışmaların gerisinde daha açık ve yüz yüze yapılmış siyasî görüşmeler vardı. Jünger başlangıçtan itibaren Schmitt'i, içini çok iyi bildiği yeni rejim ile gereğinden fazla yakınlaşmaması konusunda uyarmıştır. 1933 yılında Schmitt'e Rusya Devlet Konseyi'nde bir mevki sunulduğunda Jünger ona bu zehirli kadehi kabul etmeyip ülkeden ayrılarak Sırbistan'da eşinin yakınlarıyla gönüllü sürgünü kabul etmiş bir bilim insanı olarak yaşamasını tavsiye etti. Jünger, Hitler'in caniyane Roehm temizliğini sahneye koyduğu ve Schmitt'in bu suikasti açıkça savunduğu ertesi yıl, Schmitt'e bir siyasî intihar teşebbüsünde bulunmuş olduğunu söyledi ve ikametgâhına makinalı tüfek yuvaları yerleştirmesini tavsiye etti. Schmitt iki yıl sonra SS'lerin [Nazi savunma birlikleri –*ç.n.*] önceki rejimde mevki elde edememiş gizli bir Katolik kariyerist olduğu gerekçesiyle icra ettiği bir susturma saldırısıyla iktidar içindeki oyuğundan çıkarıldı. Yeniden akademik hayatın sınırları içine giren düşünür Hobbes, uluslararası ilişkilerin yapısı, toprak ve deniz gücü hakkında hazırladığı ve yayınlanan çalışmalarında entelektüel üretkenliğini sürdürdü. Bu çalışmalarının rejimin gözüne yeniden girmesini sağlayabileceğini düşünüyordu, fakat rejimin politikalarına ilişkin fikirlerini gereğinden fazla ifade etmemeye başlamıştı. Jünger ise bu sırada yasalardan örnekler vererek tiranlığa dair fikirlerini ifade ettiği *Mermer Yalıyar*'ı [Auf den Marmorklippen] yazıyordu. Bu eseri 1939'da savaş patlamadan hemen önce yayınlandı. Genel Kurmay Başkanlığı tarafından savaş kahramanı olarak korunmuş olan düşünür Fransa'nın yenilgisinde oynadığı rolden dolayı Demir Haç nişanı ile taltif edildi ve işgâl altındaki Paris'e kültür ataşesi görevine atandı. İşgâl altındaki ülkenin edebiyat ve sanat merkezinde Cocteau, Céline, Drieu la Rochelle, Brasillach, Sacha Guitry ve başkalarıyla tanıştı; 1941 sonbaharında ise Port-Royal'e yaptığı kısa gezinti sırasında Alman Enstitüsü'nde bir konuşma yapmaya davet edilmesi ayarlandı. İki düşünür bu gezi sırasında fikir alışverişinde bulundular.

Hitler'in ölümden kılpayı kurtulduğu Subaylar Komplo-

su'nun patlak verdiği Temmuz 1944'te suikast girişimi ile doğrudan bağlantılı olan Paris'teki *Kommandantur* [komutanlıkta görevli subaylar–*ç.n.*] ve önde gelen generaller vurularak öldürüldüler. Hitler'i devirme planının farkında olan ancak bu girişim içinde yer almayan Jünger, emekliye ayrılabilecek kadar şanslıydı. Berlin'deki komploya katılan sivillerin yakın arkadaşı olan Schmitt'e bu girişimde bulunanlar güvenmiyorlardı. İki adam arasındaki savaş, hava saldırılarından korunmaya çalıştıkları dönemde sona erdi. Bundan sonraki hayatları birbirinden çok farklı oldu. Tevkif edilen Schmitt, hapishaneye atıldı ve Amerikalı savcılar tarafından iki yıla yakın bir süre sorgulandı, serbest bırakıldıktan sonra bütün akademik unvanları geri alındı ve toplum dışına itildi– Bonn Cumhuriyeti'ne girişi yasaklandı. Jünger ise Fransız Bölgesi'nde herhangi bir yaptırıma maruz kalmadı ve kısa süre sonra genelin beğenisini kazanan *Parisian Diaries*'i yayımladı. İzleyen elli yılda, edebiyat hayatının ikinci parlak dönemine giren düşünür, birbiri ardına romanlar ve denemeler kaleme aldı. Bu çalışmaları ile başında bir ekoloji bilgesi ve karşı kültürcü, ama ulusal olayla kaçamak yapmış bir anarşist olarak tanındı. Ününü insanların makinelere benzerliğini yücelterek edinen, fakat tarzında önemli değişikliğe yönelmeden doğanın insanlara karşı korunması çağrısında bulunan bir yazar haline geldi–bu, Almanya'da ya da belki de hiçbir edebiyatta alışılmadık bir durumdu.

Schmitt'in savaş sonrası anayasasının oluşturulmasına elaltından etkide bulunduğu Batı Almanya'da da hayranları vardı. Ancak bu bile, onun eski bir Nazi yargıcı olarak şöhreti, kamusal hayata yeniden girebilmesi için fazlasıyla ürkütücüydü. Dışlanmasının yol açtığı acıları ve Üçüncü Cumhuriyet'in çöküşünden zarar görmeden kurtulan çağdaşlarına duyduğu kıskançlık, günlüklerine yazdığı kin dolu cümlelerde açığa çıkmıştır. Hep öğütlerde bulunduğu Jünger'e olan kırgınlığını ifade etmekten de kendisini alamamıştır. Yazışmalarında – içtenlikli olduğu zamanlarda bile her zaman biçimsel olan – daha serinkanlı bir düzeye yönelmeye çalışmışlardır. Bu ya-

zışmalarda dönemin siyasî gelişmeleri üzerinde durmuşlar ama bu, nâdiren doğrudan kuramsal genellemeler halini almıştır. Bütün mektupların beşte birini teşkil eden Nazizm dönemindekiler, Leo Strauss'un zorba yönetim dönemlerinde muhalefet etme niyeti olmadan içrek eleştiri yazım sanatı olarak kavramlaştırdığı tarza benzer. Kolayca etiketlemenin geçersizliği, iki adamın bakış açılarındaki büyük farklılıklardan anlaşılabilmektedir.

Schmitt ile Jünger arasındaki ilişkinin temelini diğerinin genellikle alışılmadık olan deyimlerini kavramak ve bir biçime sokmak oluşturur. Her ikisi de Alman muhafazakârlığının entelektüel geleneklerinden hiç memnun değildirler: Bu iki insanın başlangıçta dost olmalarını sağlayan ortak karşıtlıklarıdır. Nietzsche ya da Spengler'den etkilenmediği söylenemeyecek olan Jünger'in bu konuda daha alışılmış bir temeli vardı, ama bu alandaki işaretleri yerel entelektüel sahnenin bağımlı bir düşmanı olarak kalmış olan Schmitt'ten almak istiyordu. Schmitt, Jünger'in daha başlangıçta kendisine soğukkanlılıkla vermiş olduğu kuramsal akıl hocalığı konumuna sahip olma ayrıcalığını elinde tutmaya çalışmıştır. Mektuplar, göze çarpan tutarlı estetik gönderme noktalarının yer alıyor olmasından dolayı hepsinden daha dikkat çekici bir özelliktir. Birbirlerine yazdıkları sayısız mektupta mutabık kaldıkları ya da anlaşamadıkları konuların başında genel olarak saygı gören çok sayıda yazarın ne kadar önemli olduğu geliyordu.

Bu mektuplarda, toptan bir iç savaş çağındaki varoluşun acımasız düzeninin olay örgüsünde ve kötülüğün otantik temsiliyetleri arayışında başarılı olamamışlardır. Hiëronymus Bocsh, Edgar Allen Poe ve Herman Melville tekrar tekrar ele alınmıştır. Célin ve Malraux, soğukkanlı edebi kötümserliği Alman metafizik ahlâkçılık türünden ve onun Faust tarzı ahlâk dışılığında tersi olan ahlâkçılıktan daha üstün kabul edilen Fransız ahlâkçılık geleneğinin son temsilcileri oldukları kabul ediliyor. Schmitt, Jünger'in nihilimizmini –Nietzche gibi anlamasının panzehiri olarak sunduğu Katolik fanatik Léon Bloy'u– abartıyor. Ancak modern Alman tarihinin trajik du-

rumuna güçlü bir ulusalcı Sol'un yokluğunun neden olduğuna işaret ederek dikkat çekici tarihsel gözlemi ağzından kaçıran Jünger'dir. Almanya'nın en önemli tarihsel sorununun yerel bir Trotskiy yokluğu olduğuna ilişkin 1930'daki konuşmadan alabildiğine etkilenmiş olan Schmitt, bunu onlarca yıl tekrar tekrar hatırlamıştır.

Bu fikir, kuşkusuz Jünger'in Nietzche'nin çevresi ile olan ilişkisinden gelmiştir ve daha çok deneye dayalı bir siyasî bakış tarzının işaretidir. Schmitt ise Marksizmin ortaya koymuş olduğu geleneksel siyasî yaklaşıma Bolşevik Devrimi'nden sonra yapılan itirazları entelektüel bakımdan derinlemesine kavramıştır. Liberalizm konusunda da aralarında benzer bir tarz olduğu anlaşılmaktadır. Cani rejimle daha derin ilişkileri olan Schmitt, mantığa aykırı olarak klasik liberallerin gücünü daha iyi kavramış, Constant ve Tocqueville gibi şahsiyetlere yakınlık ve hayranlık duyduğunu ifade etmiştir. Nitekim 1934'te yazdığı bir mektupta kendine özgü bir şekilde, –kendilerinin de ifade ettikleri gibi 'korku' ve 'miskinlik'in yaratıkları olan Hobbes ve Constant gibi düşünürlerin– en önemli ve bu konuyla ilgili liberal kuramları en fazla izleyenlerin, insan doğasının temeli hakkında liberal olmayan bir görüşe sahip olduklarını belirtmiştir. Buna benzer gelenekler Jünger için örnek teşkil etmez. Bu tür farklılıklar, kuşkusuz kısmen entelektüel ilgi ve iç yönelimler açısından açıklanabilir.

Ancak bu farklılıklar kişilerin mizaçları ile de ilgilidir. Jünger Fransız bakış açısından Nazi düzenini duygusuz ve yakıcı bir kopuş olarak gördü. Bazen tepki duyduğu ânlar oldu. Öyle ki kendisinin 'suçlular dünyasının köle gözcüleri ve katilleri'nin zincirlerinin çözülmesindeki rolünü bile kabul etmiştir. En üşütücü mektuplarından birinde Kafkaslar'da görev başında olduğu sırada bir teleferikten gördüğü Rusya Cephesi'nde –Bosch'a layık bir cehennem manzarası çizerken aynı genel kopukluk duygusuyla– ahlâkî kınama ve siyasî direniş fikirlerine dalıp gider. Kaderci bir tutumla Nazizmi Eski Avrupa'nın bütün değerlerinin nihilist bir tavırla yok edilişini hızlandıran bir güç olarak görmek eğilimi içindeki Jünger, bu

zemin temizliğiyle bazı yeni değerlerin ortaya çıkabileceği ortamın hazırlanmakta olduğu inancıyla kendisini rahatlatacaktı.

Bununla birlikte Schmitt de Jünger gibi yaşadıkları dönemin ahlâkî ve siyasî buhranının fizik ötesi bir hikâyeler ve efsaneler alanına girdiği baskılaması içindeydiler. Schmitt, daha 1941'de kendisini, –savaştan sonra Üçüncü Reich döneminde kendi konumunu anlatan masal haline getirecek olan imgesiyle – Melville'in öyküsündeki İspanyol kaptan Benito Cereno'ya benzetiyordu.

Yabancılaşma ve temize çıkarma aracı olarak efsane pelerini kaçınılmaz olarak Yahudilerin kaderinin üzerine düştü. Jünger, Weimar döneminde bir süre radikal anti-semitizmin yakınında durmuştu; Yahudi meslektaşları ve öğrencilerle iyi ilişkileri olan Schmitt bu akıma hiç ilgi duymamıştı. Ancak Hitler iktidara gelince her ikisinin de konumları zıddına dönüştü. Jünger yeni bir Engizisyon saydığı resmî ırkçılığı reddederken, Schmitt hukuk dünyasındaki Yahudi etkilerini kökünden çıkarıp atacak bir kampanya düzenleyerek kusursuz anti-semitik kanıtlar sağlamaya çalıştı. Ancak bunları yaparken SS'leri kafalayamadı. Bundan sonra akademinin sınırlarına dönüp hayatında ilk kez kuramsal metinlerini efsane motifleriyle dokumaya başladı, Leviathan ve Behemot'u denizlerin Yahudi canavarları olarak tanımladı, ölümden sonraki kaçınılmaz hayat fikri Hobbes'un eserlerinin yönünü ve betimlemelerini belirlemiş olan Eski Ahit ile yeryüzüne indi. Kabbalistik kaynaklardan uçarak gelen ve 'uçarken yere düşürdüğü bir yumurtası yüzlerce Lübnan sedirini yıkabilecek kadar büyük olan dev pterodaktil [soyu tükenmiş uçan sürüngen –*ç.n.*] mektuplarda bu dönemde belirmeye başladı. Zulüm ve yıkım Yahudilerle ilgili bu hayvan hikâyelerinin dikkat çekici özellikleridir.

Almanya'nın 1943'te savaşı kaybetmiş olduğundan en fazla kuşku duyan o oldu. Sonunda her ikisinin de Yahudi soykırımının farkına varmış oldukları açıktır ve her ikisi de Yahudilerin değil onlara eziyet edip öldürenlerin hatırına bu soy-

kırımdan kendilerini uzak tutmaya çalışmışlardır. Üçüncü Reich'in son aylarının –Şubat 1945– girdabında Jünger Flavius Josephus'un 'Kudüs kuşatması sırasında Yahudilerin inadı'na ilişkin değerlendirmesini hatırlattı. Nazilerin İncil'deki ahlâk anlayışına saldırıları sadece Eski Ahit'in ahlâkına yaradı: Yahudilerin yok edilmesi onların ahlâkının dünyanın her tarafına yayılması sonucunu doğurdu. Schmitt Bruno Bauer'den yaptığı bir alıntıyla cevap veriyor: 'Ancak Yahudileri Tanrı yarattığına göre eğer hepsini öldürürsek aynı acı alın yazısını paylaşacağız.' Schmitt'in Weimar döneminde bir düşman bir siyasî projenin ufuklarını her zaman belirlerse bu düşmana saygı duyulmalıdır, zira onu herhangi bir şekilde yok etme girişimi yok edeni siyasî bakımdan yok ederek projenin kendisini imha eder şeklindeki değerlendirmesinin vardığı kötü sonuç bu fikirde yer almaktadır.

Tiksindirici bir vicdan muhasebesiyle aklanma olarak bu yanıtların değeri hakkında herhangi bir yoruma gerek yoktur. Savaştan sonra iki yazarın farklı koşulları onları birbirinden ayırdı. Mantığa aykırı gibi görünse de Schmitt'in anti-semitizminin samimiyetinden –ya da yoğunluğundan– Nazizm döneminde kuşku duyulabilecek bir öznel kanaat olarak kabul edilmekle birlikte 1947'den sonra kamusal hayatın dışına sürülmüş olduğu açıktır ve bu dönemde dizginlenemez bir Yahudi karşıtı olduğu açıktır. Bunu ölümünden sonra yayınlanmış olan *Glossarium* (1991) da tartışmaya yer bırakmayacak şekilde görüyoruz. Çünkü bu çalışmasında kendisinin aşağılanması ve dışlanmasından dolayı artık Amerika ya da başka yerlerdeki Yahudileri suçlamaktadır. Kendisini savaş sonrası koşullara iyice uyarlamış olan Jünger'in artık bu tür korkulara ayıracak zamanı yok.

Bundan dolayı bu iki insan arasında elli yıllık yazışmanın en sert dönemi başlar. Schmitt *Heliopolis*'te (1949) Jünger'in Yahudiler'den yana tutumundan yakınıp Zerdüşt kılığına girmeye çalışırken Jünger hemen ona bir 'dostane uyarı' yayınlayarak 'nevralji noktasını çok iyi bilirsin sen' diyordu. Schmitt'in buna yanıtı sert oldu. Jünger bundan sonra

Schmitt'e uzun Bıçaklılar Gecesi'nden sonraki anlaşmazlıklarını hatırlattı: 'Hayatının geleceğini belirleyecek en önemli kararını alırken söylediğim gibi bu konuda sana bir tavsiyede bulunma hakkını kendimde görüyorum: Friedrichstrasse'de senden üzüntü içinde ayrıldığım geceyi hatırlamalısın. Tavsiyeme uymuş verdiğim örneğe göre davranmış olsaydın muhtemelen bugün hayatta olmazdın ama en yüksek mahkemede beni yargılama hakkına sahip olurdun. Eğer ben senin tavsiyene ve verdiğin örneğe uysaydım, bugün kesinlikle ne fiziksel olarak ne de başka bir şekilde hayatta olmazdım.' Schmitt'in yanıtı kısa ve özlü oldu: *Capisco et obmutesco* (anladım ve sustum). Ancak notlarını yazdığı bir defterde, Jünger hakkında derin öfke ve kin yüklü bir değerlendirme yer alıyor. Oysa bundan yedi ay önce ilişkilerini yenilemişlerdi. Jünger, Schmitt'in kendisine olan düşmanca tutumunun onun ölümünden sonra açığa çıkmasıyla sarsılmış olmasına rağmen şiddetli bir kine kapılmadı.

Jünger'in bu öyküden yaralanmadan çıkmasının nedeni kısmen mizaç özelliğidir. Çünkü onda Schmitt'te olmayan bazı özellikler vardı. Ancak bu sonuçta olayların gelişiminin Jünger'e kazandırdıkları da rol oynamıştır. Jünger 1950'lerde birçok Alman'ın Naziler döneminde yaşadıklarına dair arzu ettikleri imgeyi kendi şahsında cisimleştirmiş gibi görünüyordu: Tamamen bir iç sürgünde yaşarken yaptıkları görev gereği [motions of duty –*ç.n.*] idi. Savaş sona erdikten sonra başkaları tek bir yara bile almadan kurtulurken cezalandırılmış olan Schmitt, Avrupa faşizminin kayıp dünyasının rahatsız bir hatırlatıcısı olarak gözüktü. Bu iki insandan geriye kalanları toprağın altına gömmeyi düşünmek için vakit henüz gelmiş değil.

9
Kurtuluşu Başarmak

Jürgen Habermas Alman İdealizminin ansiklopedik başarıları karşısında direnebilen tek çağdaş filozoftur.[1] Bütün görünümlerine rağmen erken Frankfurt Okulu'nun ihtirası, Marx, Weber ve Freud'un felsefî mirasındaki projelerin bir toplum teorisinde uzlaştırılması ölçeğini de aşmış gibi görünmektedir: Horkheimer ve Adorno geleneği artık dil bilimi, normatif siyaset felsefesi, uluslararası ilişkiler, çocuk psikolojisi ve bioetik alanlarında savaş sonrası dönemde yapılması gereken çok sayıda işi kapsamaktadır. Federal Almanya Cumhuriyeti'nde –1950'lerden başlayıp günümüze kadar devam etmiş olan– siyasî tartışmalar, görülebilirliği yüksek kamusal aydın sorumluluğu çerçevesindeki bir sentetik girişim vasıtasıyla varlığını daima korumuştur. Habermas entelektüel tarihte benzeri olmayan tek olaydır–çünkü, filozof *esprit de système*'in [sistemin ruhunun, *–ç.n.*] mevcut eğilimlerde becerikli düzenlemeler yapılmasını çoğunlukla engellemediği kanaatindedir.

Martin Beck Matustík'in kısa biyografisi, Habermas'ın herhangi bir dildeki halk entelektüeli olarak bütün hayatını eleştirel gözle ele almış olan ilk değerlendirmedir. Matustík,

---

[1] Bu makalenin ilk yayınlanışı: *New Left Review* 2: 1, January-February 2000, and is a review of Ernst Jünger and Carl Schmitt, *Briefwechsel 1930-1983*,Stuttgart: Klett-Cotta, 1999.

eski bir Fulbright öğrencisi olan Habermas konusuna derin bir saygı ve akıllı bir kuşkuculukla yaklaşarak ilginç bir çalışma ortaya çıkarmış. Biyografi tek bir hayatı üç ayrı bölüm [register –*ç.n.*] halinde tarayan alışılmadık bir şimdiki zaman anlatımı şeklinde hazırlanmış: Bu çalışma, Alman felâketinin birinci savaş sonrasındaki genç yetişkinler neslinin siyasî bilinçaltına belleklerden silinmeyecek bir şekilde işlendiğini; birbirini izleyen koşullarda yayılan en önemli evrimin öyküsü titizlikle ele alınmış; Habermas'ın eleştirel toplum kuramı anlayışının gelişimi içindeki dönüm noktaları daha değişken yönleriyle değerlendirilmiştir. Matustík, Habermas'ın siyasî müdahalelerini savaş sonrası siyasetin belirleyici anlarıyla varoluşsal karşılaşmalar bölümü ve kuramın pratiğe kusurlu aktarımı bölümleri halinde yeniden kuruyor.

1929'da Düsseldorf'ta doğan Habermas, küçük bir kasaba olan Gümmersbach'da büyüdü. Bir ölçüde varlıklı, siyasî bakımdan mevcut koşullara uyma eğiliminde olan tâcir babası –Matustík'in açığa çıkardığı bilgilerden birine göre– 1 Mayıs 1933'ten Berlin'in düştüğü 1945 yılına kadar Nazi Partisi üyesi idi. Oğlu, Üçüncü Reich döneminden yara almadan geçti ve savaşın sonlarına doğru da Hitler Gençliği'nde kısa süre çalıştı. Yenilgi felâketi –daha sonra kurtuluş haline gelmiş olan– kendi neslinin belirleyici olayı idi. Nüremberg duruşmalarının kapanışı, onun ortamındaki günlük yaşam normalliğinin üzerine geçmişin anılarıyla ürkütücü bir ışık yaydı. Habermas kendisiyle yapılan görüşmelerde savaş sonrasını izleyen istihdam, yeniden eğitim ve vesayet demokrasisi yıllarını henüz büyük ölçüde deneyimden geçirilmemiş olmakla birlikte, gerçek dışı güvenilmez bir ulusal geçmişten kesin bir kopuş umutları dönemi olarak tanımlamıştır. Sartre, Mann, Kafka ve hatta Brecht Soğuk Savaş'ın şafağı görünmeden önce ellilerin restorasyonculuğu karşısında ihtiyatlı notlar düşen bir neslin bakış tarzını şekillendirmeye başlamışlardı. Habermas'ın Heidegger'in etkisi altında Shelling hakkındaki değerlendirmeleri, Federal Cumhuriyetin ilk döneminin entelektüel ortamında düşünüre olduğundan daha büyük bir varoluş sağ-

lamıştır. Heidegger'in otuzların ortalarında kaleme aldığı, bir yerinde Nasyonal Sosyalizm'in (artık 'hareket' olarak tanımlanmaktadır) 'saklı gerçeği ve büyüklüğü'nden iç karartıcı bir şekilde bahseden metnini yeniden yayınlama kararı, şimdi büyük düş kırıklığına uğramış bulunan genç hayranlarından acı yüklü yanıtlara yol açtı.

Bunu, kısa süre sonra bir yönelim değişikliği izledi: Habermas değerlendirmesini bitirirken Genç Hegelcileri, erken Marx'ı ve *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nin Lukács'ını ciddiyetle okumaya başladı. Bunlar düşünürün ufkunu göçmenlerin entelektüel dünyasına açtı. Nazi yönetimi, Marx ve Freud'u Alman kültüründen fiilen sildi; savaştan sonra ise bu iki şahsiyet önceleri, ancak başka bir çağdan gelmiş bilinmeyen fosiller gibi görünebildi. Marcuse ile kişisel ilişki kısa süre önce yeniden kurulmuş Frankurt okulunun yörüngesine girişinin ilk adımı oldu. Horkheimer ile Adorno'nun Frankfurt'a dönüşleri, kısa süre içinde daha felsefî içerikli eğilimlerle değerlerden bağımsız toplum bilimini savunan eğilimler arasındaki alışılmış zıtlıklar alanını ortaya çıkarmış bir bilim dalı olan sosyolojinin savaş sonrası dönemde yeniden inşa edilişinin bir parçasını teşkil ediyordu. Habermas *Aydınlanmanın Diyalektiği* [Dialectik of Enlightenment] okumasıyla kendisinin Marx'ın çağa uygunluğunu ilk defa fark ettiğinden bahsediyor. Düşünürün bu fikri hayli şaşırtıcı. Çünkü bu eserde, Marx'ın sınıf mücadelesi ya da sosyalizme ilişkin fikirleri yer almadığı gibi kendisinden de hemen hemen hiç bahsedilmiyor. Habermas, savaş öncesi Enstitüsü'nün arşivine gömülmüş hazineleri ortaya çıkarmaya başlayınca Horkheimer dehşete kapılmıştı. Ancak kendisinden yaşlı olanlardan çok farklı olarak Habermas, mantıksal pozitivizm, deneysel sosyal psikoloji ve pragmatizmin ithal çanak çömleklerine eş zamanlı bir uyum sağladı. Horkheimer ile Habermas arasında gerginlik yeni bulunmuş ilgi alanları konusunda değil, daha çok genç düşünürün muhalefetin politikasını bilgilendirebilecek bir eleştirel kuram oluşturma konusundaki ilk girişimlerinden dolayı artmaya başladı. Faşizmin aynı suçu tekrarlama eğili-

minden kaynaklanan korkuyla yaşarken Batı Almanya'daki Amerikan garantili düzenden başka seçenek görmeyen Horkheimer, Habermas'ın nükleer silâhsızlanma kampanyası içinde yer almasına içerledi. Aynı sırada bu anlaşmazlığı tartışmakta olan Matustík, Horkheimer ile Adorno'nun Habermas üzerinde siyasî davranış örnekleri bakımından uzun süreli etkisini keşfetmiyor. Ne var ki Habermas'ın radikal aktivizme karşı daha sonraki tutumu, bu düşünürlerin dayanıklı uzmanlıklarına dile getirilmemiş bir saygı olarak anlaşılabilir ve bu Matustík'in nesillerle ilgili değerlendirmelerinin gölgede kalma eğilimi içine girdiği bir ilişkidir.

Horkheimer'in araştırmayı siyasî bakımdan reddetmesiyle Habermas'ın tezi, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*'nün [The Structural Transformation of the Public Sphere] altyapısını oluşturmuş ve yazarın, Federal Cumhuriyet'te o sırada bulunmakta olan birkaç Marksist profesörden biri olan Wolfgang Abendroth'a bağlı olarak çalışmak üzere Frankfurt'tan ayrılıp Marburg'a geçme sürecini hızlandırmıştır. 1962 yılında yayınlanmış olan bu eser uluslararası kabul görmüştür ve tarihsel sosyolojinin baş eseri olarak sağlam bir ün edinmiştir. Ancak, düşünürün belki de en tanınmış çalışmalarından biri olmasına rağmen bu eser, eleştirel kuram konusunda daha önceki, daha radikal bir işi anımsatıyor. Bu çalışmanın en önemli yanı, erken modern 'kamusal alan'a dair ideal bir tarzın sunulmuş olmasıdır: Kafelerin, çeşitli türdeki salonların ve tartışma kulüplerinin burjuva ortamı; yoksul yazarların eserleri ve eğitimlilerin yazışmaları, Fransa ve İngiltere'de Aydınlanma'nın konuşkan alt yapısını oluşturmaktadırlar. Habermas, bu çok uluslu Edebiyat Cumhuriyeti'nin yirminci yüzyılın derinliklerinde bulunan –kitle iletişim araçları ve yönlendirilmiş kamuoyu haline yavaş yavaş gerileyerek çöküşünü adım adım izledikten sonra– uzak gelecekli bir Aydınlanma tasarısı sunuyor. Eleştirel demokrasideki yeni Aydınlanma, liberal geleneklerin zıt yönde yozlaşmasını gerçekleştirmekle kalmayacak, bunların ötesine geçerek daha eşitlikçi bir düzen oluşturacaktır.

Bu metin Batı'nın ileri düzeyde gelişmiş kapitalist ülkele-

rinde kültür devrimi olasılığının tarihsel koşullarına dair tam bir taslak olarak birçok bakımdan henüz aşılmamış bir çalışmadır. Matustík'in Habermas'ın yörüngesine ilişkin çalışması, bu doktora eserinden daha fazla yönden etkilenmiş ve bundan faydalanmıştır–zira eser bir politik pratiğin kuramsal bir tahmin ile değerlendirilebileceği bir meslek hayatının birkaç önemli anından birini teşkil ediyor. Habermas'ın yazdıklarının İngilizce yayınlanmaya başlamasından sonra, –savaş öncesindeki yazıları konusunda– daha çok Horkheimer'in tutumu nedeniyle düş kırıklığına uğraması elbette önemlidir. Zira Habermas'ın Almanya'da altmışların başında ortaya çıkışı, radikal öğrencileri heyecanlandırmış ve SDS nezdinde, kendisinin SPD'nin saflarından atılmasından sonra önemli bir örnek haline gelmiştir. Habermas'ın akademik şansı bu eserin tamamlanmasından kısa süre sonra artmıştır. Habermas, Adorno'nun desteğiyle 1964'te felsefe ve sosyoloji profesörü olarak Frankfurt'a döndü. Daha önce bu konumları Horkheimer elinde tutuyordu. Muhalif öğrenciler, davalarının ciddî bir destekçisi kabul ettikleri Habermas'ı birbiri ardına ve kalabalık gruplar halinde ziyarete gelmeye başlamışlardı.

Marcuse bu mayada daha önemli bir hızlandırıcı olmuştur; Marcuse'ün 'baskıcı karşı yüceltme', 'tek boyutlu insan' ve 'büyük red' kavramları anti-emperyalizm, ABD'deki getto ayaklanmaları ve refah kapitalizmi nesillerinin huzursuzluklarını daha etkileyici bir şekilde yakalamıştır. Habermas'ın yazıları ise bu dönemden itibaren tersine Frankfurt Okulu mirasının yaşayan politik tutumlara hemen tercüme edilmesi konusunda hep daha kuşkucu olmuştur. 1963'te yayınlanmış olan *Teori ve Pratik* [Theory and Practice] denemelerinin toplandığı eseri, toplum bilimdeki pozitivist yaklaşımların bir soyağacını sunuyordu ve düşünür, bu çalışmasında değerlerden bağımsız seçime dayalı politikanın mantık bakımından gereksiz nihaî amaçlara ulaşmak manasına geldiğini savunmuştur. Bu tür doktrinlere karşı Habermas, –Arşimet tarzı bütünsel bir bakış açısına dair dogmatik iddialara yönelmeden– kurtuluş politikası için formüle edilen ölçüt tarafından parçalara

ayrılmış bir toplumun farklı alanlarına yerleştirilmiş göreceliği aşarak kendi kendisine yanıt verebilen [self-reflexive,–*ç.n.*] toplum kuramı fikrini dolaşıma sokmuştur. Aynı on yıl içinde yayınlanan daha sistematik bir çalışma olan *Knowledge and Human Interest*'te ise [Bilgi ve İnsan İlgileri/Çıkarları] doğal sonluluğumuzun üzerinde ve ötesindeki insan yapımı güçlüklerin yükünü hafifletmekte yarı-aşkın insan çıkarına dair böyle bir dönüşümlü [reflexive, –*ç.n.*] metodolojik uyum olasılığını yerleştirmeye çalışmıştır. Bu çıkara bağlanmak, diyordu düşünür, hayatın sistematik olarak bozulan biçimlerinin donuk perdesi olarak kavramlaştırılabilecek toplumsal ilişkideki ufuk biçimlerini oluşturur. Sözü edilen hastalıklar için psikanaliz değil, Marksizm örnek oluşturmuştur.

Matustík gelişme halindeki bu projenin ana konusunun 1945'in liberal demokrat değerlendirmesi ile altmışların devrimci esinlerinin sentezi olduğu kanaatindedir. Militanlıkları giderek artmakta olan anti emperyalist Alman öğrenciler, bu görevin parametrelerini aşma tehdidi olarak ortaya çıktıklarında, kararlı bir azarlama sağanağı ile karşılaştılar. Öte yandan 1967-69 yılları arasında radikal öğrenci grupları ile Frankfurt okulunun yaşlıları arasındaki gerginlik açık düşmanlık halinde patlamaya yol açtı. Matustík artık efsanevi bir siyasî tiyatro oyunu halini almış olan ortamı canlı ayrıntılarla yeniden yaratıyor. 1967'de Berlin polisinin Şah'a karşı düzenlenen bir gösteri sırasında –Benno Ohnesorg'u katledilişinden birkaç gün sonra– Habermas'ın, Rudi Dutschke'nin üniversite kampüslerinde eylem gibi aslında hiç de sert olmayan çağrısını 'sol Faşizm'e eşdeğer bir tutum olarak mahkûm etmesi, düşünürün hayranlarını şaşırtmıştır. Bu acımasız suçlama şamatacı olmakla birlikte şiddete karşı protest kültürü aracılığıyla şok dalgaları halinde yayıldı. Matustík, Habermas'ın Sol ile ilişkisini başka yazacaklarının yanında en fazla bu lanetinin belirlediği kanaatindedir. Düşünürün aynı ölçüde yakıcı olmakla birlikte daha ölçülü bir hükmü 1969 yılında yayınlandı: Önceki yıl cereyan eden başkıldırı diyordu Habermas, bir hayalet devrimdir ve bütün toplumu, uçurumun tam kıyısına ka-

dar getirmiş fakat onu değiştirememiştir. Kurtuluş Savaşlarının Üçüncü Dünya ile özdeşleştirilmesi, ileri kapitalist toplumların demokratik hareketliliğine uyamamanın hayali bir telafi çabasıdır. Horkheimer'in halefinin acı veda yorumları bunlar oldu. Adorno'nun ölümü, önceki birkaç yılın moral bozukluğunu karar noktasına taşıdı, Frankfurt Okulu'nun kesin kopuşuna ve Habermas'ın Starnberg'deki Max Planck Enstitüsü'nden ayrılmasına yol açtı.

1969 yılında Almanya'da savaş sonrası dönemin ilk Sol hükümeti 'daha fazla demokrasiye cüret et' sloganıyla Willy Brand'ın başkanlığında yönetime geldi. Ancak Sosyal Demokrat hükümetin reformist programı kısa süre sonra yetmişlerin ilk yıllarında başlamış olan dünyanın girdiği ekonomik darboğaz koşullarıyla çarpıştı. Ve böylece, refah devleti ile gereğinden fazla dönüşlü ve kurtarılmış bir toplumun keyifsizliğinin desteklenemez yükleri konusunda –daha sonra– muhafazakâr koroşunun sürekli telaşı haline gelmiş olan durumu başlattı. Matustík 1968'in kültürel devrimci dramını hayranlık uyandıracak bir başarıyla canlandırmakla birlikte, bu sonraki maddî koşulların etkisini Habermas'ın eleştirel kuram anlayışına uygulayamamıştır. Çünkü o sırada, Habermas'ın toplumsal kurtuluşun klasik gündemine kuşkucu yaklaşımı program niteliği halini almıştı. Habermas bu on yılın büyük bir kısmını kendisinin en büyük eseri sayılan 1981'de basılmış olan iki kitaptan oluşan *İletişimsel Eylem Kuramı* [Theory of Communicative Action –*ç.n.*] için kullanmıştır. Bu eserinde on sekizinci yüzyılın sonlarından günümüze kadar varolmuş hemen hemen her sosyal kuram dilinde birçok alanda akıcı bir anlatım sergilemiş olmakla birlikte Marx ve Freud, Habermas'ın aydınlanmanın diyalektiği hayalinin önemli koordinatlarını kendisinden daha önce ortaya koymuş bulunmaktaydılar. Bu noktada belirtmek gerekir ki, modernitenin mimari biçimi, toplumun rasyonel eleştirisiyle çembere alınmış sınırları saptayan Talcott Parsons'un sistemler kuramına işaret eder. Matustík bu eserin vardığı sonuçları keşfetmeksizin Sosyolojinin saygın benzetmelerinden birini diriltmiş olan

modernleşme, günümüz toplumunu –yönetim, piyasalar ve daha akışkan bir iletişim arkadaşlığı alanı olmak üzere her biri farklı performans standartlarına göre yönetilen– farklı kısımlara ayırmış olarak sunmaktadır. Bu anlatımda, kendisini geleneksel meşruiyet işlevinden tecrit edilmiş kapsamlı bir dünya görüşü olarak bulan kültür, bilim, hukuk, sanat ve yargıya içsel farklı normları geliştiren bir uzmanlaşma ızgarası olarak yeniden şekillendirilmiştir. Habermas'a göre, şâyet modern toplumun insanî yüzü korunacaksa, hayat dünyası nebulasındaki aydınlanmanın gerektirdiği rasyonalizasyonun kendi kendini üretebilmesi korunmalıdır. Engellenmemiş iletişimin ortaya çıkartacağı normatif mutabakat beklentisi insanî söylemin edimsel koşullarına iliştirilmiştir. Bu ilke, para, yönetim ve teknik uzmanlık gibi bu tür zoraki olmayan anlaşmaları önlemeye yatkın, içyapılarıyla birbiriyle örtüşen, geniş alanlar üzerinde gerçekleşen operasyonlara yönelik eleştirilerde bir üstünlük noktası sağlar. Ekonomi politik eleştirisine karşıt olarak, maddi emek gücü sömürüsü ya da kurtuluşuna ağırlık veren çarpıtılmamış iletişim normu, gelişmiş toplumlardaki gerçekçi gelişme ufkunu takip eder. Böyle bir iletişimle bilgilendirilen, bürokrasi ve paranın gayri şahsi düzeneğiyle belirlenen sınırlar içinde kalmak zorunda olan, fakat bu sınırları yalnızca toplumsal rasyonalizasyona ait kazanımların hükümsüz kılabildiği bir politikanın kendi geleceğini belirleyen kabarmanın aşmasıyla engellenir. Habermas'ın *Kamusal Alanın Yapısal Değişimi*'nde savunduğu radikal halk egemenliği iddiasına ilişkin uzak umut kesinlikle gerilemiş bulunmaktadır. Kurtuluş politikasının kurtarılabilir özü, artık para, iktidar ve dayanışma arasındaki uygarlaştırılmış dengeden başka bir şey ifade etmemektedir.

Bununla birlikte Habermas, liberal demokratik kapitalizm konusunda hiç de iyimser bir cila sunmamıştır. İtirazcı siyasetin harekete geçirmiş olduğu ve başka tür hayat tarzlarından gelmiş olan anayasal refah devleti, her ne kadar toplumsal rasyonalizasyonun nihaî biçimi olarak sunuluyor olsa da *İletişimsel Eylem Kuramı*, kapitalist krizi–bu sürecin ileriye yü-

rüyüşünü fiilen sınayan ve savaş sonrası ilerlemeleri uzun, moral bozucu yıpratmalarla tersine çevirmekle tehdit eden bazı eğilimlerin hareketine dikkat çeken kasvetli gözlemle son bulur. Kararlaştırılmış bir siyasî çözümün imkânsızlığıyla ağırlaştırılan çıkmazın yarattığı bu kafa karıştırıcı sonuç son dönemdeki Hegel'in huzursuzluğunu bir kez daha teslim almaktadır. Zira Hegel'in belirli bir amaç için düşünülmüş mimari biçimine yerleşmeyi başaramamış olan modernite karşısındaki hoşnutsuzluğu daha önce hissedilmekteydi. Ancak Habermas'ta karşılaştığımız görkemli nesnel akıl abidesini rahatsız eden halk egemenliğinin sarsılması değil, onların yanında durmaya başlamış olanın güçsüzleşmesidir.

Bu arada Almanya'daki iç barışı daha uğursuz başka bir hayalet devrim tehdit etmektedir. Habermas henüz Max Planck Enstitüsü'nde bu ciltleri yazmakta iken Federal Cumhuriyet, Kızıl Ordu Grubu'nun gizli hücrelerinin tanınmış politikacı ve iş adamları nezdinde gerçekleştirdiği göz kamaştırıcı suikastlerle bombalanıyordu. 1968'den sonra gerçekleşememiş olan siyasî tepki, şimdi tüm gücüyle yol alıyordu. Korkak gazetecilik, üniversitelerde kara listeler, sadakat yeminleri ve cezaevlerinde ölümler başka zamanların sıkıyönetim devletlerini hatırlatıyordu. Matustík, Habermas'ın 1977 Sıcak Sonbaharı'na [Almanya'da devrimci grupların eylemler yaptığı aylar –*ç.n.*] verdiği cesur yanıtı keşfediyor: Önceki on yılda şiddet tohumları ekmiş olmakla suçlanan Frankfurt Okulu'nu savunan Habermas, teröristlere karşı yürütülen uygulamaların yarattığı panik karşısında kendi kararlı tutumunu korumuştur.

Genscher yönetimindeki FDP'nin CDU ile ittifakı ile oluşan Merkez-Sağ koalisyonu 1982'de iktidara gelerek Sosyal Demokratların uzun bir dönem yükselişte olacağı umudunu boşa çıkardı. Hıristiyan Demokrat yönetim İkinci Soğuk Savaş on yılı içinde organik bir hükümet formülünü daha sağlam bir şekilde elinde tutacağını açıkladı. Habermas'ın 1982'de Frankfurt'a dönüşü Kohl hükümetinin ABD'nin Pershing füzelerinin yerleştirilmesini hoş karşılaması karşısında yürütü-

len kitlesel protestolar dönemine rastlar. Habermas, izleyen sivil itaatsizlik kampanyasında yaşayan-dünyaya karşı sorumsuz iktidara –ve bu iktidarın önceki engellemelerini aşmak amacıyla yürüttüğü– direnişin sağlıklı bir dışa vurumunu bulmuş ve bu direnişin Anayasa'nın ruhuna uygun olduğunu savunmuştu. Bu yakınlık ifadelerine rağmen Habermas, Batı Almanya'nın NATO'ya bağlanmış olmasını hiç sorgulamadı. Matustík, Habermas'ın yeni kurulmuş ve 1968'in hâlâ dokunulmamış alt kültürlerinden birinin kıyafetine bürünmüş bir siyasî oluşum olan Yeşiller Partisi ile ilişkilerindeki gerginliğe hiç değinmiyor. Filozof, ilk Yeşilleri Bundestag'daki [Almanya Parlamentosu –*ç.n.*] 'çılgınca' tuhaflıklarından, 'sorumsuz' Amerikan karşıtlığından ve iki nükleer güç arasında kalarak bölünmüş bir millete dair nostaljik hayallerinden dolayı sert sözlerle kınamıştı.

Matustík ise yeniden canlanmış olan yeni muhafazakârlıkla Habermas'ın çarpışmalarını –Federal Cumhuriyet'in Batı kültürünün medeniyetine geçişinin tersine çevirebileceği endişesiyle– anlatıyordu ayrıntılarıyla. Reagan ile Kohl'un I. Dünya Savaşı'nda kaybedilenleri Bitburg'taki SS mezarları önünde anma –Almanya'nın savaş sonrası İttifak'taki rolünün savaş zamanındaki Doğu Cephesi'ndeki çabaların sürdürülmesini temsilen– olasılığı, huzursuzluklara neden olan revizyonizm hayaletini de ortaya çıkarmıştır. Tarihçi Ernst Nolte, sadece bu hususta geliştirdiği kışkırtıcı tezde, burjuva toplumunun Rusya'daki Kızıl Terör'ün yok edici tehdidine Almanya'daki Nazizm aracılığıyla verdiği patolojik bir yanıt olarak görülmesi gerektiğini belirtiyor–ona göre potansiyel olarak daha kapsamlı olan empatik bir tutum alınmalıdır. 1986'da bu konuda tarihçiler arasında patlayan tartışma ve Alman Reich'ının tarihsel öncelleri konusunda daha dengeli bir geçmiş değerlendirmesi sunma iddiasındaki girişimler uluslararası alanda dikkat çekti. Habermas ise bu sırada bu jeopolitik mirasta kurtarılabilecek bir şey olduğu savına saldırmakla uğraşıyordu. Ne var ki güçlü itirazları, zaman dışı bir gündem olarak ulusal birleşmenin canlandırılmasına dönük herhangi bir

çabaya kesin karşı çıkışı da içeriyordu. Benzer şekilde düşünen Hans-Ulrich Wehler, muhazakârların birlik özleminin Federal Cumhuriyet'in Batıya bağlılığını –aptal Yeşillerin gevezeliklerinden bile daha fazla– tehlikeye sokmuş olduğundan yakınıyordu. Habermas, Federal Cumhuriyet için mümkün olan tek yaşayabilir ortak kimlik biçiminin anayasal fakat geriye bakan bütün ulusalcılık kalıntılarından uzak bir yurtseverlik olduğunu ilân etti.

Üç yıl içinde Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin (GDR) haritadan silinmiş olacağını hiç kimse öngörmüyordu. Elbette olup bitenler, Habermas'ın ülkenin bölünmesi konusundaki körlüğüyle ve Soğuk Savaşa dayanan muhtemel tarihsel gerçeklere duyarlı yaklaşan Sol'un Bonn'a çok bağlı olmayan açıklamalarını daha az çağrıştırıyordu. Habermas, 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi gündeme geldiğinde, Doğu'nun derhal ilhakına [Anschluss, *–ç.n.*] karşı tutum takındı ve ülkenin her iki tarafında *Grundgesetz*'in 15. Maddesi uyarınca düzenlenecek bir referandumla kabul edilecek yeni bir anayasal çözüm çağrısında bulundu. Ancak Habermas'ın ülkenin savaştan sonra ikiye ayrılmasının sonuçlarıyla ilgili çeşitli hayallere yanıt olan çağrısının etkisini, –Müttefiklerin kurtuluş yılı olarak ilan ettiği 1945'i hiçbir eleştiride bulunmaksızın kabul eden Batı'daki anaakım (liberal) solun neredeyse ortak olan– önceki hatası azalttı.

Kısa süre sonra hem eski hem de yeni *Ülke*'de [Länder, *–ç.n.*] patlak veren göçmen karşıtı programlarla birlikte Temel Yasa'nın cömert sığınma ilkeleri ve savaş sonrası çözümün göçmen mirası, ağır saldırılara hedef oldu. Yeni doğmuş ırkçılığın mevcut tehlikelerine şiddetle ve övülmeye değer bir açıklıkla karşı çıkan Habermas, kendisinin insancıl ilkeleri temel alan siyasî bir düzen hayaline uzun zamandır bağlı olduğunu ifade etti. Düşünür, Almanların birleşmesinin kendisinin bu yaklaşımıyla çelişmeyebileceğini, ancak Avrupa'da yeni bir gerginlik yaratma niyetine kesinlikle karşı çıkmak ve Avrupa Birliği ile giderek daha fazla bütünleşmekte kararlılık göstermek gerektiğini belirtti. Bir post-ulusal demokrasi kav-

ramı geliştiren Habermas, Berlin Cumhuriyeti'ndeki eski başkente dönüşün normal bir vatandaşlık kararını cesaretlendireceği kanaatini teşvik etti. Yeni muhafazakâr özlemlerin [*nostalgia* –ç.n.] dünya tarihinin ulusun küçülmesini kararlaştırdığı bir ânda, kültürel uzlaşmanın gerçekleştiği suları bulandırarak, olgunlaşan bir bağlantıyı bir kez daha erteliyordu.

Habermas, –Bitburg, Tarihçiler'in Tartışması, Birleşme, Göçmen Yasası– müdahaleleriyle oynadığı ihtiyatlı entelektüel muhafız rolüyle, halkı yaygın siyasî unutkanlık konusunda uyardı. Bu, Matustík'in onur duyduğu anlaşılabilir bir bilânçodur. Ancak bu bilânço, Habermas'ın rahatsızlık duyduğu unsurlardan kolaylıkla koparılamaz. Zira, Habermas'ın liberal Sol'daki yakın arkadaşlarının bile psikotik anti-semitizme dalıp bu konuyla uğraşmaya başlamalarından önce Daniel Goldhagen'in modern Alman ulusal kimliğinin grotesk saflaştırmasını alkışlayarak tarihsel doğrulara kayıtsızlıklarının kaynağından koparılamaz. Bir Avrupa ve sonunda dünya federasyonu içinde kendini yok etmek bu borcu başka ülkelere yüklemenin bir yoludur ve bu da, o ülkelerin kendilerine özgü bir ulusalcılık çağı sonrasına giriş için bir program hazırlamalarına neden olabilir. Matustík, Habermas'ın ulusun bilincinin gözetleme kulesindeki yüce tüneğine meydan okumakta tereddüt ediyor, ama zamandışı bir anti-faşizmin Belgrad ve Bağdat'ın gelecekleri hakkında hüküm verilebilecek konum da sadece budur.

Çünkü bu, Habermas'ın Frankfurt'taki çevresine giren Matustík'in kalıcı izlenimler edindiği bir ândı. Düşünüre saygı duymakla birlikte Matustík onun Amerika'nın Körfez'de ve Balkanlar'da yürüttüğü savaşlara destek olmaktaki tavrını izlemedi. Bu 'misket bombası liberalleri' ile ilişkide en acı olanı ise Habermas'ın 1968'in silâhsız öğrenci protestolarına yönelttiği taşkın reddiye ve dünyanın en güçlü devlet aygıtının yüksek teknolojiye dayalı ordusunun yeryüzüne yağan şiddeti karşısında gösterdiği cırtlak farklılıktır. Matustík, düşünürün 'öğrencilerin sokaklarda gerçekleştirdikleri eylemler ve devrimci esinlerinden korktuğunu' ve "devletin şiddet ve cinayet

işleme tekelinin ulaştığı aşırı düzeye verdiği destek'ten söz ediyor. Yazarın Habermas'a bağlılığı dikkate alındığında düşünüre heyecanla yönelttiği suçlamalar onun samimiyetini göstermektedir. Aynı şekilde Atlantik status quo'suna diğer bağlılık işaretlerini de görmezden gelemezdi. Yazar *Olgular ve İlkeler*'de [Between Facts and Norms, *–ç.n.*] şöyle diyor:

> Ekonomik demokrasi gereksinmesi Habermas'ın kuramında ne kuramsal ne de fiilî bir olasılık olarak yer almıyor. Var olan sermaye, emek ve yatırım piyasaları tartışılmaksızın oldukları gibi bırakılıyor: bunlar piyasa ekonomistleri tarafından verimlilik amacıyla tasarımlanmışlardır ve girişimciler tarafından kullanılırlar, çünkü verimlilik toplumsal adaletin diline çevrilemez ve tersi de doğrudur... Kısacası, kapitalizm ve demokrasi çelişmezler, zira verimlilikte demokratik olmayan bir yön yoktur ve demokrasiye dair ekonomik olan bir şey de mevcut değildir.

Bunlar, iyi niyetinden kuşku duyulamayacak bir hayranın eleştirileridir. Kendi kuramsal projesinin siyasî mantığını anlayamadığı durumlarda –Matustík'e göre, eleştirel kuramın hayattaki somut ifadesi olan– bizatihi Habermas'ın harekete geçirdiği fikirlerdir. Ancak bu kuramsal projeye ait kökenin, günümüzdeki kurtuluşun yüzeye çıkmamış saklı güçlerini açığa çıkarma girişimiyle ilgili olduğu kabul edilecek olursa, Habermas'ın bu gündeminden vazgeçip başka bir programı tercih ettiği sonucuna varmak akla daha uygun geliyor. Günümüzün sorunu liberal demokratik uygarlık normlarının nasıl evrenselleştirilebileceği ve nihayetinde temelini dünya dinlerinin sembolik kalıntılarının teşkil ettiği farklı insan kültürlerine uygun bir kurumsallıkta nasıl yerleştirileceğidir. Çağımızın taraflılığı açısından kendi geleceğini belirleyen toplumun anayasal gücü olarak klasik halk egemenliği kavramı, ilkel ulusallığı içeren bir metafizik olarak reddedilebilir. Habermas'ın artık kullanmadığını açıkladığı bir kavramla eski kolektif kurtuluş fantezisinin yerini gelişme halindeki insan hakları jeopolitiği almaktadır.

Bu açıklamaya göre moderniteye dair net bir ufuk hattı, kökleri özneler arası karşılıklı gönüllü mutabakat kurallarında

yer alan yöntem anasayacılığına uygun kolektif bir özne olarak halk egemenliği hayalinden vazgeçtiğimiz takdirde ortaya çıkabilir. Böyle bir mutabakatı, anlaşılmaz bir kişilerüstü zorlamanın yaratmış olabileceğinden duyulan korku artık zaman zaman bir kenara bırakılmaktadır. Yeni Habermas aslında, kuşkunun yorumundan pek tat almayan yerleşik düzen filozofudur. Eleştirinin görevi, herhangi bir baskılayıcı çoğunluk taraftarlığına götürecek yolu engelleyen, mevcut anayasal vazgeçişin temelini teşkil eden sezgileri yalnızca açıklığa kavuşturmaktır. Meseleyi eski demokrasi kuramlarının kolektif öznenin varsayılan iradesinin denetlenmesi olarak bireysel haklar biçiminde yanlış anladığı yerlerde, Habermas radikal demokrasinin tersine bu hakları gerçek bir konsensüsün oluşumu için zorunlu koşul olarak anlamak gerektiğini belirtmektedir; ancak bunun neden daha radikal ve daha az radikal olduğu kendisi ile açıklanmamaktadır. Mülkiyet haklarını ortadan kaldırıp daha yaygın bir eşitlik getireceği korkusuyla radikal demokrasiyi reddedenlerin elinde demokrasiyi ikinci anlayışla değil, birinci anlayışla tanımlayabilecekleri geçerli bir neden vardır.

Habermas'a göre ise, tersine, modern anayasalar kendilerinin değiştirilmelerine açıktırlar; ancak bu değişiklik tehlike içindeki bir yaşam dünyasının derinliklerinden yükselen bir başkaldırı ile değil, hükümetlerin bizatihi devletlerinin yetki alanlarını her şeye hâkim olan kozmopolit yasal düzen içinde eritmeleri yoluyla olacaktır. Avrupa, Almanya için dünya federasyonuna gittiği varsayılan yol üzerindeki ilk duraktır. Bize bu geçişteki tahmin edilmesi çok zor küreselleşme eğilimleri nedeniyle tehlikelerle yüklü olduğu uyarısında bulunuluyor. Habermas'a göre, ana Sol akım için yaygın olan 'Aydınlanmış çaresizlik'in ruh hali doğru değildir, çünkü ulusal *Gemeinschaft*'un [topluluk *–ç.n.*] refah dayanışması, –kuruyup yok olan çokkültürlü bir *Gesellschaft* [ortaklık *–ç.n.*]– ortamında yeni dayanışma biçimleri ortaya çıkış halindedir. Habermas, yabancılar toplumundaki etno-dinsel anlaşmazlıkların ardından yönetim rehberi olarak gözden geçirilmiş bir de-

mokrasi anlayışını önermektedir. Ne var ki çokkültürlülük gibi güzel bir kavram, sömürgecilik döneminden kalan çeşitli mirasların belirli bir şekilde elden çıkarılması için de uygun bir ağız işlevini yerine getirir. *The Inclusion of the War*'da şunları yazıyor:

> *Avrupa merkezcilik ve Batı kültürünün hegemonyası* son tahlilde uluslararası düzeydeki kabul görme mücadelesinin sloganlarıdır. Körfez Savaşı bizim bunu fark etmemizi sağladı. İnsanların hâlâ belleklerinden çıkmamış olan sömürgeciliğin tarihinin hayaleti, müttefiklerin müdahalesi, dinsel yönelimli kitleler ve laikleştirilmiş entelektüeller tarafından İslâm-Arap dünyasının kimliğine ve özerkliğine saygıda başarısızlık olarak görüldü. Batı ile Doğu arasındaki tarihsel ilişki ve özellikle Birinci ve sonra da Üçüncü Dünya bu kabul edilmenin reddine ilişkin işaretleri üzerinde taşımaya devam etmektedir.

Etik söylemine yöneliş çağımızdaki emperyalizmin iğrençliği boyunca kafa karıştırıcı bir örtü örtmeyi olanaklı kılmaktadır.

Fakat Habermas'ın demokrasi konusundaki yeni tanımının gerisinde acaba hangi gerçek güçler hesabı bulunmaktadır? Sermayenin gücü *İletişimsel Eylem Kuramı*'nın yayınlanmasını izleyen yirmi yıl içinde bir İleriye Büyük Sıçrayış yapmıştır. Habermas bu gelişmenin para, iktidar ve dayanışma arasındaki bir denge unsuru olarak modernite formülünü reddedişe yönelik bir tehdit teşkil ettiği kanaatindedir. Dizginlerinden boşaltılmış, fakat anlaşılmamış olan paranın devletin özerkliğini feshettiği ve hayat dünyasının ileri karakollarını birer birer etkisi altına aldığı gözleniyor. Günümüzde Talcott Parsons'tan Karl Marx'a mı taşınıyoruz? Hiç de böyle değil. Bu koşullarda bulunduğumuz zor durumun siyasî bir çözümü yoktur. Hiçbir ulusalcı yaklaşımın kapılarını dünya piyasasına kapatması ya da bu ortamdan ayrılması elbette düşünülemez. Ancak yirminci yüzyıl koşullarından bakıldığında bu seçeneği uygulama girişimlere üzülmek de gerekmiyor. Zira Habermas'a göre modernite, hayat dünyasının yaratıcı yıkım dalgaları aracılığıyla düzenli olarak 'genişleyen' sürecin ta kendisidir. Şimdi başka bir Büyük Değişim'in ortasında duruyoruz

ve on dokuzuncu yüzyıl ortalarından başlayarak *Belle Époque*'a da yayılan süreç gibi bu da, paranın kurallara bağlanmamış işleyişi aracılığıyla toplumsal düzenin hızlıca yeniden biçimlendirilmesine yol açmaktadır. Bu süreçte de sadece dünya maliyesinin ateşli arabalarına binmiş olanlar kendi bayraklarını dalgalandırabilmektedirler.

Ancak bu [Michael, *–ç.n.*] Polanyi tarzı değerlendirme, kaçınılmaz olarak Habermas'ın çizmeyi tercih etmediği huzur kaçırıcı bir benzerliğe götürür. Çünkü bu yorumda küreselleşmenin birinci dönemi Bretton Woods düzeni dünya kapitalizminin uçuculuğunu etkisizleştirmeden önce dünya savaşının dehşetine ve faşizme ulaştırır. Habermas'a göre yirminci yüzyılın belirleyici ânının Komünizmin yenilmesi değil, Faşizmin hakkından gelinmiş olmasıdır. Çünkü savaş sonrası tarihin iki kesin ilerlemesi olan demokratik refah devletini ve sömürgeciliğin tasfiyesini bu ikincisi olanaklı kılmıştır. Ne var ki Habermas, önemi totalitaryanizm karşısında ikinci bir zaferin sağlanmasına indirgenmiş olan Soğuk Savaş'ın sonunun zıt yönde, yeni bir laissez-faire emperyalizmi yönünde bir eğilimi harekete geçirip geçirmediği üzerinde durmuyor. Polanyi'nin yorumu doğrultusunda düşünülürse tekrar bir felâketin kıyısına doğru yol almakta olduğumuz sonucuna varılabilir.

İkinci küreselleşme döneminin ufku karanlık görünüyor, fakat Habermas bu süreci felâketlere müdahalede bulunmaksızın başka bir toplumsal düzenleme dönemi aracılığıyla görebileceğimize işaret ediyor. Birincisinden daha büyük olan bu Büyük Değişimin gelecekteki demokratik yanıt için gereken dayanışmaların kökünü kazıyor olması önemli bir tehlikedir. Eşitsizliklerin ve atomlar haline getirme sürecinin yaşandığı bu bozuk manzara konusunda iyimserlik nereye sığınacak? Bundan sonra gelecek ifade edilmemiş öncül mantığa aykırı gibi görünür: Eski inanç topluluklarının çöküşü rasyonalizasyon sürecindeki iki büyük ilerlemeyi olanaklı kılar. Bunlardan birincisi, kendi topraklarında ulusalcılığın kendisini acısız bir şekilde öldürmesi, ikincisi ise geri döndürülmesi imkânsız ve devam etmekte olan toplumun kadınlaşmasıdır. Alman tarihçi

Lutz Niethammer'e göre bu ileriye ve geriye götürecek gelişmelerin garip bir şekilde yan yana bulunuyor olması kimlik siyasî çağının belirgin biçimini oluşturur. Yani öyle bir dünya ki her şey Hobbesçu yaklaşımla kültür savaşları sırasında parçalanmaktan gereğinden fazla sorumludur. Habermas ise daha umutlu görünüyor. Ancak çokkültürlülük taraftarlığı ve feminizm, felâketler ile eriyip yokolmayı ve OECD bölgesinin dışındaki ulusalcı geri tepmenin geciktirilmesine yeterli olmazsa, gelecek değişim çağında dünyayı bir arada tutacak nedir?

Habermas devletler arası ilişkilerde rasyonalleşmesinin hızının artacağına güveniyor. Düşünür "Yirminci yüzyılın ikinci yarısı, birincisinden farklı olarak, devletler arası ilişkilerin etkisizleştirilmesine yönelik bir eğitim içindedir" diyor. İlk olarak, bu ikinci evrede tarihsel önşartlar ile ilişki tamamen koparılmakta, bu evrede bütün gelişmiş kapitalist ülkeler liberal demokrasiler haline gelmekte ve kendi aralarındaki savaşın tahayyülünü bile zorlaştıran Amerika'nın hâkim olduğu bir güvenlik çerçevesinin içine hapsetmektedir. İkinci olarak Sovyet imparatorluğunun yıkılışı Batı devleti ve toplumunun bu iç rasyonalizasyonu üzerinde asılı durmakta olan nükleer savaş tehdidini şimdilik ortadan kaldırmıştır. Habermas, Kant'ın tarihin bir dünya federasyonuna doğru ilerlediği öngörüsünün Soğuk Savaş sonrası dönemin ardından nihayet gündeme gelmiş olduğu fikrini sunuyor. Bu açıdan bakınca, düzenbaz devletler için av mevsimi [*open season –ç.n.*] ulusalcılık döneminin tarihsel kalıntıları için yapılan bahar temizliğidir.

Habermas doksanlı yıllarda şövalyelik meşruiyeti ile karşılıklı yeni emperyal savaşın yarattığı yıkımın teşvik ettiği bu insanî ilkeler çevresinde cisimleşmekte olan bir yeni dünya düzeni kavramını geliştirdi. Son yarım yüzyılın tarihsel deneyimi, düşünüre göre, Kant'ın uluslararası hukukun savaş, ticaret ve diplomasi dünyası içinde ortaya çıkmakta olduğu şemasının temel öncelinin gözden geçirilmesini olanaklı kılmaktadır. Kant'a göre, devlet gücü henüz ortaya çıkmakta olan bir

Avrupa ölçüsündeki kamuoyu alanı tarafından önce anayasal sınırlamalara uymak, daha sonra diğer anayasal devletlerle savaşın reddi ve son olarak da bu anayasal devletlerle geri dönüşü olmayan bir federasyona sıçramak konularında zorlayacaktır. Kant herhangi bir devletin bu koşulu kendisine uygun biçimde oluşturmakla görevlendirilmesi fikrine kesinlikle karşı çıkmıştır. Habermas buradan hareketle şöyle diyor '....o [Kant –*ç.n.*] yalnızca her hükümetin ahlâken üstlenmesi gereken kendi yükümlülüğüne güvenmelidir. Ancak bu güven, Kant'ın kendi dönemindeki siyasetin aklı başında ve gerçekçi tarifi ile pek uzlaşamaz'.

Mevcut dünyada Kant'ın çağına göre ne değişmiştir ki, daha az aklı başındaki bir gerçekçi uluslararası ilişkiler tarifi doğru olsun? Habermas'a göre küreselleşme çağında "yumuşak güç", "sert güç"ün yerini almıştır ve Kant'ın özgür devletlerle ilişkilerine uydurmuş olduğu özneleri, kendi bağımsızlıklarının temelinden yoksun bırakır'. Bir başka ifadeyle, insan hakları gündemi için siyasî ortamı sağlayan bir küresel 'sivil toplum' ortaya çıkmış bulunmaktadır. Dünyada medya alanı bile insan hakları ihlalleri, açlık ve diğer insanî felâketler gibi konularda destansı haberlere yer veren çokuluslu devlerle post modern soyguncu baronlar halinde ikiye ayrılmış bulunmaktadır. Habermas'a göre, Kant yaşayıp İkinci Amerikan Yüzyılı'nı görmüş olsaydı ihtiyatı bir yana bırakıp egemen devlet olma hali eşiğinden atlayıp –yeni türden bir dünya devleti kurma gücünü içeren– cumhuriyetçi imparatorluğu benimserdi.

Habermas, bu sürecin reformdan geçirilmiş olan Birleşmiş Milletler çerçevesinde yayılabileceği umudunu ifade ederken Irak üzerindeki Anglo-Amerikan kaynaklı uçuşa yasak bölgelerden ve Rambouillet'de kararlaştırılan zora dayalı çözümden anlaşılmaktadır ki, genel hatlarıyla başka bir dünya düzeni ortaya çıkarken BM Genel Kurulu kesinlikle işlevsiz bir kurum haline gelmekte, Güvenlik Konseyi de egemen Beyaz Saray'ın kararları için gerektiğinde yasal bir örtü görevini onursuzca yerine getirecek bir kurum haline gelmektedir.

Habermas Avrupa solu içinde yer alan birçokları gibi Birleşmiş Milletler'i olduğu gibi kavramakta güçlük çekiyor. Ne var ki eski devletler arası ilişkilerin yeni bir biçime bürünmekte olduğu bir dönemde Habermas'ın örnek siyaset kuramı, son derece önemli bir ideolojik işlevi yerine getirebilir. Bu kuram Çartır'ın artan ölçüde yok olan ilkeleri ile gelişme halinde olduğu atfedilen uluslararası hukuk kurallarından kaynaklanan ideal zorunluluklar yapısı arasındaki yoruma açık –hiç kimseye ait olmayan– bölge üzerinde bir köprü oluşturma yöntemini sunmaktadır. Başka bir ifadeyle henüz ortaya çıkmamış olan bir yasal düzenden bahsedilmekte ve bu düzenin insancıllık ilkeleri, dünyanın en güçlü devletleri tarafından hatırlatılıp herhangi bir şekilde Çartır'ın kapsamı dışına çıkışı onaylaması düşünülmektedir. Başlangıç halindeki yumuşak insan hakları ilkelerinin tam anlamıyla var olabilmesi için sert çelikten bir âcil durum yönetimi ve güçlü patlayıcılara ihtiyaç olduğu anlaşılıyor.

Pentagon Bağdat'ı ele geçirmek için hızını artırırken–ABD'nin sonsuza dek üstünlüğü iddiasının sahibi Amerika ile karşı karşıya kalan Habermas, Batı'nın yeni *uygarlaştırma görevi*'ne [mission civilisatrice, *–ç.n.*] olan mevcut inancını gözden geçirme ihtiyacı hissetmedi. Avrupanın geleneksel 'tektaraflılık' tehlikelerine ilişkin endişelerini dile getirmekle birlikte düşünür, Schroeder'in Almanya'nın Güvenlik Konseyi bir devlete yetki vermiş olsa bile, Irak'ın işgâline katılmayacağına ilişkin açıklamasını 'BM otoritesine koşulsuz saygı' gösterilmediği gerekçesiyle beğenmemiş, hem dışişleri bakanlığının hem de filozofun gözdesi olan dışişleri bakanı Fischer'in sergilediği daha sâdık tutumu tercih etmişti. Habermas'a göre, yineleyecek olursak, belirleyici soru sonuncu kuraldışılığın haklı gösterilmesinde kullanılan *dil*'dir ve düşünür, bunu dünya siyasetinin nihaî mimari yapısını belirleyen unsurmuş gibi görür. Habermas, Balkan Savaşı'nın süslenmiş gerekçelerini (bir süre önce *Nation*'ın kendisi ile yaptığı bir söyleşide) şöyle bir farklılıkla açıklıyor:

Kıta Avrupa'sındaki müdahale taraftarları, uluslararası hukuka dayandırılan hayli zayıf savları titizlikle desteklerken bu eylemin amacının gevşek uluslararası hukuktan insan haklarını eksiksiz uygulayan bir rejime geçiş sayılan sürecin ilerletilmesi olduğunu belirtmektedirler, oysa ABD ve İngiltere'deki savunucular geleneksel liberal ulusalcılık tutumlarını değiştirmemişlerdir. Bu çevreler geleceğin kozmopolit düzeninin 'ilkeleri'ne başvurmamışlar, kendi ulusal 'değerler'inin genel geçerli gücü olduğunu düşündükleri uluslararası kabul taleplerini güçlendirmekle yetinmişlerdir.

Geç dönem Habermas'ının değerli bulduğu tek tartışmanın parametrelerini yerleşik değerler değil, üçkâğıtçıların ilkeleri belirlemektedir. 'Jefferson'un mirasçıları–Rawls ve Rorty ile konuşmalarda liberal demokrasinin fermanı farklı ifadelerde özetlenir. 'Âdil ve barışçıl bir kozmopolit düzenin hiçbir tarihsel ve felsefî desteği olmadığı fikri'nin kabulü Habermas'ı bu düzenin gerçekleşmesi için çaba harcamaktan başka bir seçeneğin olmadığı sonucuna varmaktan alıkoymaz. Öyle ki düşünür, bütün iyi niyetlere rağmen bu rejimin askerî dışavurumlarının da yetersiz kaldığı kanaatindedir. Böyle hayalci düşüncelerin gerçek dünyanın tarih ve felsefe açısından kavranmasını önleyebileceği kuşkusu uzakta tutulmuştur. Habermas, bir süre önce Herbert Marcuse'ün 'alışılmadık olguları muhtemelen sert çapraz ışıkta yıkamasıyla' gizlice büyüyen gerçekleri görmekte zorlanan gözleri açabilecek bir sözlük yaratmış olduğuna inandığını yazmıştı. Ancak hakikaten eleştirel olan bir kuramın tek uğraşı bu unutulmuş dili yeniden inşa etmek ve bu dilin nasıl konuşulacağını öğrenmektir.

10
Kimlik Çağı

Yüzyılın son çeyreğinde 1968 kuşağının radikal gündem maddelerinin öneminin azalması, birçok çevrede asabi bir duyarlılık yaratmış, herhangi bir geniş kapsamlı kuram iması karşısında gerginliklere yol açmıştır.[1] Fakat tarihsel gelişmenin destansı kuramlarıyla yakınlığı olmayan daha geniş bir hareket içinde yer alan Alman sahnesinde kendine özgü kararlı özellikler sergilenmiştir. Bunlardan biri de eski pozitivist takıntılardan kaçınırken bilim dalının geleneksel beceriklilik iddialarını tazelemeye çalışan yerel mikro-tarih türü olmuştur: Normal bir araştırma programında genellikle günlük hayatın gizli kalmış özelliklerini bir kez daha hatırlamak amacı ile antropolojik şifrelerin çözülmesi maddesi de yer alır. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan çözümler, genel kabul görmüş yanıltıcı kategorilere dayandırılan tarih yazımının ne kadar değeri olduğu sorusunu gündeme getirir: Kapitalizm, sanayileşme ve devlet gibi itibarını yitirmiş olan bakış tarzlarının [philosophies, *–ç.n.*] kalıntıları olarak yorumlanır. Bu çalışmanın büyük bir kısmında yazarlarına sevecen 'çıplak ayaklı tarihçiler'in yerel takma adlarını kazandırmış olan bir popülist tutum sergileniyor.

Lutz Niethammer'in katkıları bu alanda gerek çeşitliliği

[1] Bu makalenin ilk yayınlanışı: *New Left Review* 2: 16, July-August 2002, and is a review of Lutz Niethammer, *Kollektive Identität: Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur*, Hamburg: Rowohlt Verlag, 2000.

gerekse özgünlüğü bakımından çok önemlidir. Taraftarlığı ve duyarlılığı ile üretken bir sözlü tarihçi olan Niethammer ulusal farklılıkları yöntemlerindeki benzerlikleri kadar anlamlı olmasına karşın bir bakıma Raphael Samuel'e benzetilebilir. Niethammer'in aşağıdan yukarıya tarih türünün onun eleştirel deneycilik adına reddettiği buyurucu kuramlaştırmalara ihtiyatlı ama büyülenmişcesine saygı duyuşu ile gölgelenmiştir. Yazarın 1994'de İngilizce olarak yayınlanmış olan en tanınmış eseri *Tarihten Sonra* [Posthistoire –*ç.n.*], Niethammer'in kendi değerlendirmesiyle bu türün tamamında rastlanan Tarihin Sonu aptallığı konusunu kesin sonucuna ulaştıran –entelektüel ve okuyucuyu gerginleştiren, 160 sayfalık tuhaf ancak keskin hatlarla çizilmiş geleneksel konulara dair yürütülmüş– bir kazı çalışmasıdır.

Niethammer'in son girişimi, tersine, 'kolektif kimlik' gibi anlaşılabilir bir konu olmayan kavramın yayılmakta olan soykütüğü incelemesidir. Yazar bu kavramı karanlıkta kalmış kökeninden günümüzdeki konumuna kadar çağımızın işaret edici bir ana kategorisi olarak ele alıyor. Başlangıçta yirminci yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış metinler grubuna ağırlık verilmiş. Niethammer'in buradaki yöntemsel ön önermesi 'kolektif kimlik'in bağlayıcı kavramsal saptamasından kaçınıyor olmasıdır: Hiçbiri açık olmayan mevcut tanımlar, özcülük ile yapısalcılık, varolduğu iddia edilen olgular ile yapay ilkeler arasında anlamsızca gidip gelir. Tarihçinin geleneksel yöntemleri bizim bu değişken ibrenin çeşitli anlamlar kazandığı entelektüel hayatın sisler arkasında kalmış alt kısmında ne olduğunu görmemizi sağlamaz; araştırma, anahtarını burada akıllıca yaptığı tahminlerden ve alışılmıştan farklı sezgilerden almak zorundadır. Niethammer'e göre bu dönemin bazı önde gelen entelektüellerinin eserlerinde yer alan 'kimlik'in başlangıçta bulunduğu yer, bu entelektüellerin hayat projelerine musallat olmuş açıklanması güç bir değişkenliği gizleme çabasının belirtileri olarak okunmalıdır. Bu entelektüellerin eserlerinde karşılaşılan sarsıcı deneyim katmanları sadece yazarlarının siyasî-entelektüel bağlılıklarının psikanalitik yöntemlerle incelenmesi yoluyla açıklığa kavuşturulabilir. Carl Schmitt,

Georg Lukács, Carl Yung, Sigmund Freud, Maurice Halbwachs ve Aldous Huxley'in değerlendirmelerindeki yeni başlayan terminolojik şifrelerin çağrışımlarının incelenmesini öneren Niethammer, savaş sonrası dönemin bütün siyasî yelpazesinin daha sonraki ideolojik işlevlerinin genişliğini ortaya koymaktadır. İnsan yaşanmışlığının indirgenemez çok yönlülüğüne uyumlu mikro-tarihçi için geleneksel hayat tarzlarının toplumsal parçalanmışlık ve çözülmenin devam etmekte olduğu bir dönemde böyle açıkça türdeşleştirici yaklaşımlar enflasyonu çok kafa karıştırıcıdır.

Niethammer sunduğu öyküleme ile çağın endişelerinin kaynağı olarak gördüğü Alman efsanesinin karşısına kimlik ile çıkmak istiyor. Bu anlatıma göre, Amerikan ego psikolojisinin demokratik projesi I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'ya yeniden ihraç edilmiştir. Bu okulun kurucusu olan Erik Erikson'un savunduğu dengeli bireysel kimlik fikri iyi bilinir. Bu fikir tam da Adenauer dönemine uyan yatıştırıcı bir modern öznellik imgesidir. Bundan sonra, hikâye şöyle devam ediyor: Bu kimliğin alanı, Alman idealizmindeki kökeninin yeniden keşfedildiği kolektiflerin kuramlaştırılma dönemine kadar uzanır. Niethammer 'kolektif kimlik' kavramının başlangıcını kendisine göre aşırılıklar çağındaki psikolojik bozuklukların işaretini veren belirti olarak ilk kez alazlanma halinde görüldüğü iki savaş arası döneme kadar izleyip açıklayarak –bu anlatımın ima ettiği– ilerici belgelere doğrudan karşı çıkar.

Bu, Nietzsche tarzı bir soy ağacı araştırması değildir. Nitekim 'bir şeyin kökeni ve muhtemel kullanımı ile bir amaçlar sistemi içinde istihdam edilişi birbirinden çok farklıdır" iddiası bu kitabın yöntemsel kuralına taban tabana zıttır. Niethammer tarihçinin önyargısı dediği şeyi küstâhça savunuyor: Değişmeden kalanı gösteren köken, bir olgunun yapısını ve anlamını açıklayarak daha sonraki gelişiminin de sırrını içerir. Kuşkusuz bütün tarihçiler bu inancı doğru bulmaz, ama bu yaklaşımın tartışmaya açık sonuçlara götüren bir şüpheli olan yazarı kararlılıkla savunuluyor. Bu kavramlar, yazarın iki savaş arasında ele aldığı birçok şahsiyetin eserlerinde yalnızca

bir ya da iki kez görünüyor, daha az bilinen metinlerde ise nâdiren beliriyor. Yorumlarının kırılganlığının farkında olan Niethammer, 'kolektif kimlik'in kökenine yaklaşımdaki güçlüklerin bir yöntem hatasından ziyade terimin kuruluşundaki bir anlam belirsizliğinden kaynaklandığını öne sürüyor. Niethammer'in de belirttiği gibi kavramın özü, özün gizlenmiş –ya da kendisi hangi özü yüklerse o– olduğudur. Niethammer'e göre, yalın haldeki 'kimlik' kelimesi, yaratıcı belirtisel [*symptomatic*] okuma fırsatı vermektedir.

Soruşturma, kimlik dilinin kötülük habercisi değerinin saptanmasında gelişigüzel bir yöntem seçmek gibi görünen Carl Schmitt ile başlıyor. Wilhem döneminden hemen önce kırsal ortamdaki Katolik bir ailenin çocuğu olarak doğan Schmitt, Weimar [Cumhuriyeti –*ç.n.*] dönemi entelektüel sahnesine ilk adımını Alman devletinin savaş sonrası eriyişine dair birkaç şaşırtıcı teşhisle attı. Niethammer, 1933'te şansını Nazilerle denemeye kalkmadan önce, Weimar düzenini sürekli olarak itibarsızlaştırmaya çalışan Schmitt'in kendisini fırsatçı bir tutumla bu düzene uyarladığı ve böylece karşı-devrimci, Yahudi-karşıtı bir Katolik milliyetçi olarak gösterdiğini ifade eden geleneksel anlatımlara katılmaktadır. Schmitt'in 1922'de yöneticiler ile yönetilenler arasındaki bir kimlik ilişkisi olarak ele alınmalı dediği gizemli demokrasi iddiası, ırksal özellikleri nedeniyle düşman kabul edilenlerin şiddete başvurularak dıştalanmasına izin veren bir ulusalcı metafizikçilik olarak yorumlanmıştır. Niethammer'in, Yahudi diasporasının gizemli heterojenliğinin yönetenlerle yönetilenler ilişkisinde pürüzsüz kimlik imgelemi olasılığını bozduğu fikri oldukça ilginç fakat mantıksızdır: Schmitt'in 1932'den önceki çalışmalarında hiçbir yahudi karşıtı ize rastlanmaz, Nazi döneminden kalma Yahudi karşıtı değerlendirmelerinde ise 'kimlik' kavramı yer almaz. Niethammer'in metnindeki portrenin karikatürden ibaret olduğunu gösterecek epey kanıt vardır. Bundan dolayı yazar, Schmitt'in bu kelimeyi başlangıçtaki kullanımlarını son derece yanlış yorumlamıştır. Portreyi bir yana bırakalım, Schmitt'in kendisinin Weimar dönemi metinlerinde ulus olma haline ilişkin etnik anlayışları açıkça redde-

dişi adeta kabul edilmiyor. Normal tutumuyla ayırımcılık yapan alıngan Niethammer, burada yanlışlığı kanıtlanamayan hastalıklı bir okumanın tehlikelerini gözler önüne seriyor. Schmitt'in demokrasiyi kimlik olarak tanımlayarak genel iradenin kitlesel bir harekete geçirilmesi sürecinde varolan zorlama ve yanıltmaya işaret ediyor olduğu savı daha inandırıcıdır. Bu çalışmada doğrudan demokrasi ile seçime dayalı [plebiscitary –*ç.n.*] diktatörlük arasındaki fark her ikisinin parlamenter liberalizme cepheden karşı oluşları ile gölgelenmiş olmaktadır.

Kolektif kimliğin ayırt edilebilir anlamı, yalnızca bolluk kapitalizminin savaş sonrası on yıllarında ortaya çıkmıştır. Batı Almanya'da siyasî hayatın altmışlardaki canlanışı, Sağcı kesimler ve ılımlı muhafazakârlardan en soldaki sosyal demokratlara kadar bütün siyaset yelpazesinde Schmitt tarzı demokrasi tanımının bariz yayılmasını başlattı. Akla uygun gelmiyor olmakla birlikte, günümüzde bu tanımın Schmitt'in eserinde hiç yer almadığına ilişkin yaygın bir söylem dikkat çekmektedir. Bu konunun düşünürün eserinde ne kadar derinde olduğu ayrı bir konudur. Ne var ki Niethammer'in bütün türleriyle kimlik kavramına özgü dilin Alman entelektüellerinin savaş sonrası hayatına hatalı metinlerle girmiş olabileceği keşfine, kavramın kökenine kayıtsız bir siyasî çevrede yaygın kullanılan düsturlardan birinin yankılarının sebep olması mümkündür. Aslında Schmitt'in, Niethammer'in birçok konuda paradigmatik bir durum olan 'kolektif kimlik' iddiası, ele geçirilen ve tarafsızlaştırılan demokrasi projesinin niteliksiz bir simge olarak olumsuzlanmasıdır. Niethammer'e göre, Solun kendisine mal etttiği bu esnek formülasyon, hem savaş sonrası demokrasinin gerçek ilkelerinin iyice anlaşılmamasına yol açtı hem de sonraki muhafazakâr geri tepme için kullanışlı bir ifade sağladı.

İkinci sırada, Schmitt'in Avrupa iç savaşının diğer tarafındaki Macar komünisti Georg Lukács gibi partili bir benzeri yer alıyor. Estetiği bilen romantik kişilikten devrimci ideologluğa bu toptan ve hızlı başkalaşımın hikâyesi burada siyasî olanın kişisel olduğu fikrinin ısrarlı vurgulanışı ile bir kez da-

ha şöyle anlatıldı: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yakın zamanda soyluluk unvanı verdiği yüksek burjuvaziye mensup bir Yahudi aileden –aslında estetik nedenler aracılığıyla uzaklaştığı ruhsal çıkmazdan– Bolşevizm'e kaçış. Niethammer, *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nin İkinci Enternasyonal'in bünyesindeki varlığına son verdiği bir diyalektik akıl vaadini yüzeysel şekilde geri kazanma çabasından başka bir şey olmadığı kanaatindedir. Bu eser, daha ciddî bir şekilde okununca 'kolektif kimlik'in ikili yapısı fark edilebilir: Tarihin, dinsel dünyanın sonu yaklaşımıyla çözümlenmiş olan bir bilmecenin hem öznesi hem de nesnesi olarak proletarya; proletaryanın kendi geleceğini hiçbir zaman tayin edemeyeceği ve aslında mitolojik tasarımların nesnesi olarak kalacağı fikrinin örtülü farkındalığını gizleyen devrimci öncünün ve proletaryanın bilinci arasına yüklenmiş olan kimlik. Niethammer'e göre bu yaklaşımlar [formulae –*ç.n.*], ancak Lukács'ın, Belle Époque Macaristan'ındaki egemen sınıflar arasında kendi yaşadığı – 'statü kaygısı'– yabancılaşmayı reddetme girişiminin belirtileri olarak yorumlanabilir. Tarihçi, zaman zaman bize kökenimizi reddetmemizi yasaklayan kimlik siyasetinin temel ilkesini kabul ediyor gibi görünüyor.

Niethammer, Devrim kararının psiko-dinamikleri ile Schmitt'in Devrim karşıtı yaklaşımının hedefi seçeneğinin gerisinde bulunanlar arasındaki bazı karmaşık benzerliklere işaret ediyor. Schmitt de, Lukács da Orta Avrupa kültür dünyasının zıddı bir ortamda doğmuşlar, burjuva toplumunun biraz dinsel renklere boyanmış estetik eleştirilerine yönelmişler, bu duruşlarını savaş ve devrim çağının başlangıcında şiddetle reddetmiş olmakla birlikte, modern toplumun bölünmüşlükleri konusundaki bütünleştirici çözümlerin değişmiş biçimleri içinde sürdürmüşlerdir. Aralarındaki benzerlikler, ileri yaştaki Schmitt tarafından kabul edilmiştir ve düşünürün kendi ifadesiyle yakın düşmanının ölüm haberinden çok etkilenmiştir. Niethammer'in değerlendirmesine göre, bu iki düşünürün kolektif kimlik anlayışları, felsefî bilinç konusundaki önceki anlayışları topyekûn seferberlik ideolojileri haline getirmiştir. Lukács, proletaryanın tarihin hem öznesi hem de nesnesi ol-

duğu –yönündeki Schmitt'ten bile daha fazla bağlı olduğu– fikrinden daha sonra vazgeçmiş olmakla birlikte, onun kimlik konusundaki yaklaşımı, savaş sonrası radikalizminin kuramsal ufuklarında belirgin bir şekilde yer almıştır. Niethammer daha sonraki bu kabulün kaprislerini dikkate almakla birlikte, çağdaş kimlik siyasetlerinde Lukácscı ânlar görüp görmediği konusunu ortada bırakmıştır.

Niethammer'in kimlik terminolojisi için erken psikanaliz hareketinin saflarında yeralanlar arasında yakın incelemeye tâbi tuttuğu diğer karakterler, psikanalizin kurucu babası Sigmund Freud ile rakibi, kendisinin tasarımlanmış halefi ve daha sonra da müridi olan Carl Jung'dur. Belirtisel okumalara duyulan güven, kimliğe yapılan göndermelerin son derece yetersiz oluşundan bile daha açık bir hal alır; Schmitt ve Lukács'ın çalışmalarının tersine, bu iki düşünürün daha sonraki ele alınışlarında yer alan bu göndermelerin anlamı sıfıra iner. Çünkü konu ile ilgili metinler ya hiç yayınlanmamışlardır ya da büyük ölçüde bilinmemektedirler. Bu durumda, bu anlatımda buna neden yer verilmiş olduğu sorulabilir. Yanıt herhalde Jung ve Freud'da ilgili paragraflarda 'kimlik' kavramının bu kelimelerin yabancılaşmasının sinir merkezine yakınlığında, Yahudi Sorunu konusundaki saklanmış fikirlerindedir.

Aynı şekilde, Niethammer'e kimlik'in anlam bilimi ile uğraşma enerjisini veren ve konu üzerinde bu kadar uzun durmasına yol açanın bu husus olduğu ileri sürülebilir. Yazarın konuya yaklaşımını Genç Hegelcilik üzerine yaptığı etkileyici çalışmalar göstermektedir: Kolektif kimlik sorunu, Yahudi halkının devamlılığındaki sıralı değişimle kışkırtılan ve büyülenen sekülerleştirilen toplumdaki Yahudi sorunu ile karşılaşmalardan doğmuştur. Marx'ın dinlerini bireyin özel dünyasına süreceğini ifade ettiği evrensel nitelikli burjuva devleti, kalıcı Yahudi azınlıkların topluma dâhil edilmesini aceleyle ördüğü geçirimsiz bariyerle kalıcı biçimde Hıristiyanlaşmıştır. Tarihi çok eskilere uzanan dinsel kin, asimilasyon çağındaki yeni ırkçı Yahudi karşıtlığı cilasının altına gizlenmiştir. Birçok açıdan Yahudi olmayan emsallerinden farklı olan bu kişilerin farklı bir ırkın mensupları olduğu bile nasıl düşünülebilir? İsa-

iah Berlin bu çağda asimile edilmiş Yahudilerin içinde yaşadıkları toplumlarda bir rahatsızlık kaynağı olduklarını ve kendilerinin de ırkçı hayaller nedeniyle endişelendiklerini ifade etmişti. Niethammer artık gerilemekte olan bu durumun savaş sonrasındaki kolektif kimlik yazınının neden büyük ölçüde –Yahudi yazarlar tarafından kaleme alınmış olan– Yahudi kimliği konulu araştırmalardan oluştuğunun anlaşılmasında anahtar olabileceğini belirtiyor. Daha önce, İsrael Zangwill ile Horace Kalen gibi erken dönem Siyonist yayıncıların iki katkısıyla meydana gelen çok geniş çaplı bir araştırma kümesi vardır. Amerikalıların etnik köken konusundaki konuşmalarının temelini teşkil eden maden eritme kazanı ve salata tabağı gibi iki eğretileme de bu çalışmalarla yerleşmiştir.

Niethammer, Freud ile Jung arasındaki ilişkiler konusundaki yorumların perde gerisindeki tematik olarak bu öngörülerin bir taslağını çiziyor. 1875'te Basle'da Eski Ahit konusunda bilimsel bilgiye sahip bir vaizin oğlu olarak doğan ancak mitoloji ve mistisizme amatörce ilgi duyan bir annenin câzibesine kapılmış olan Junge, psikanalizin ilk 'Aryan' yandaşı olmuştur–bundan dolayı da tam anlamıyla Yahudi sorunu olarak psikanalizin saygınlığına dair güvensizlik içindeki bir hareketin büyük beyaz umudu haline gelmiştir. Freud'un halefi gözüyle bakılan Jung, ustanın başlangıçta cinselliğe yoğunlaşma eğiliminden ayrılarak psikanalizin bilimsel savlarına uygun olmayan mistik fikirler geliştirdi. Niethammer iki karakter arasındaki kopuşu gergin bir Ödipal davranış olarak sahneye koyuyor ve bu oyun Yahudi kimliğinin *differentia specifica*'sına [ayırt edici özellik –*ç.n.*] dair birbiriyle rekabet eden çözümler biçiminde oynanıyor.

Bir kez daha tekrarlayalım: Bu kelime her iki yazarın da eserlerinde bir kez yer alıyor. Ancak böyle olması Niethammer'i bu kelimeyi öykünün tamamının en önemli noktası haline getirmesini engellemiyor. 'Kolektif kimlik' kavramını aslında ilk kez, bir metnin 1916'daki baskısında kullanan Jung'dur. Bu metnin yeni baskısı hiç yapılmamıştır. Niethammer bu metni, Batı'nın tekrar en eski kolektif bilinçaltı denizine düşüşü olarak öngörülen Büyük Savaş'ın [I. Dünya Sa-

vaşı –*ç.n.*] anlamıyla uzlaşmayı amaçlayan eksik bir girişim olarak yorumluyor. Faşizmin daha sonraki yükselişine yol açan gelişme Jung'un bu *ricorso*'nun [çözüm arayışı –*ç.n.*] yeni nesil ruhsal şefler rehberliğindeki büyük yeniden değerlendirilmesi için fırsat yaratmıştır. Barbarlığın bu şekilde gençleştirilmesi hayali, Nasyonal Sosyalizm ile kısa süreli kurlaşmaya ve gizli Yahudi karşıtlığının keskinleşmesine yol açtı. Oyunun bu perdesi umulmadık bir ânda bu yanılsamaları paylaşan tipik entelektüellerin daha derinlikli içe bakışlarıyla sona erdi. Almanların alışılmış 'kolektif kimlik' kelimesinin kökenine ilişkin değerlendirmelerine daha sonra anlam eklemeleri yapan kişi Erikson oldu. Ancak Niethammer'e göre, aslında Freud'un kendisi *B'nai B'rith*'in* Viyana şubesinde yaptığı konuşmada, varlığı reddedilen bir gruba mensubiyet konusunda yaşadığı acayip olayı açıklamaya çalışırken bu gizemli kelimeyi kullanmıştır. Asimilasyon, gerisinde kederler binyılının anılarını etkinleştirecek olan tehlike çanlarını–ruhsal kalıntıları bırakmıştır. Freud'u Siyonist projeye kuşkuyla bakmaktan sempati duymaya yönelten bu onurlu duruş, en kötüye katlanmak itkisi idi. Niethammer'in Siyonist proje hakkındaki değerlendirmesinde Almanya'nın savaş sonrası nesillerine özgü kısıtlamalara rastlanır.

Aslında daha duygusuz bir ulusal karakter kavramının yerine 'ulusal kimlik' ibaresini bulup kullanan Erikson olmuş ve bu ibarenin modern çağın kitle psikolojisindeki enerjik ve esnek özelliklerine daha uygun olduğunu belirtmiştir. Niethammer büyük bir beceriklilikle Erikson'ın kimlik anlayışının Freud ile Jung'u gizlice ve bilinçsizce birleştirme çabasından doğduğunu öne sürer; Freud'un ortodoksisine biçim bakımından bağlanırken bir kolektif soruna açık kalmak Jung'un gerici mistisizmini temizlemiştir. Erikson, Jung'un Freudçuluğunda tanımlandığı haliyle, özümlenen tiklerden rahatsızlık çeken nevrotik hastaların özel burjuva dünyasına bağlı olduğu

---

* Ahit'in Çocukları ya da İttifak Evlatları, 1843'te Amerika'da kuruldu. ABD vs desteklidir. Yahudi sorunları ve çıkarlarını temsil iddiasındadır. Merkezi ABD'nin başkentindedir. –*ed.*

iddiasını sessizce onaylıyordu. Erikson psikanalizi, ulus için olumlu rol modeller yaratma projesi ile sınırlayarak Amerikan yüzyılına taşımaya çalışıyordu. Niethammer, biyografideki boşluklardan da anlaşılacağı gibi bu taahhütteki ince alayın farkına varıyor: Eski Dünya'daki Yahudi kökeni ile ilişkileri, sorunlu, öldürücü psikanaliz hareketi mücadelesindeki farklı tutumlara bağlılığı nedeniyle gereğinden fazla kararlı davranan sağlıklı kişilik fikrinin bu savunucusuna esin vererek Homburg olan adını Erikson'a çevirdi.

Niethammer'in ele aldığı diğer karakter Orta Avrupa kültürünün ilkelerinden tamamen teğet geçer. Maurice Halbwach Alsas'lı bir aileden gelmektedir. Aile 1871'de [Alsace'ın Alman İmparatorluğu'na ilhakından sonra, *–ç.n.*] Fransa'yı tercih etmiştir.1877'de doğup liberal Parisliler ortamında yetişen, sözde Katolik Halbwach, Dreyfus taraftarı ılımlı bir sosyalist idi ve üstadı Émile Durkheim'in biraz solunda yer alıyordu. Durkheim'ın ölümünden sonra Alman muhatapların uyarıcılığına açtığı Fransız sosyolojisinin önde gelen ışığı haline geldi: Simmel, Sombart ve Bernstein güverteye kabul edilirken, Marx rıhtımda bırakıldı. Bergson'un zihinsel hayatın içsel nedensellikleri iddiası karşısında Erikson belleğin toplumsal boyutunun kuramlaştırılması projesinin öncülüğünü yapmasıyla tanındı. Belleğin keşfedilmemiş alanlarındaki araştırmaları nihayet on dokuzuncu yüzyıl başlarında bilinç felsefesiyle kıyaslanabilir etkileri olan bir değişikliğe ulaştı. Halbwachs'ın çalışmaları son zamanlarda keşfedilmiş olan bu alanı gözler önüne serdi. Proust, Bergson, Freud, Warburg, Cassirer ve Benjamin gibi bu yeni sorunu şekillendirmiş olan yazarların bu Alsaslı hariç hepsi Yahudi idi. Fakat Niethammer, Hıristiyanlığın tarihine ilişkin bir eserde bile Yahudi Sorununun karmaşık şekildeki yer alışının izlerini bulmakta güçlük çekiyor. Ahlâk açısından yeni bir evrenselciliği [tüm insanların affedileceği inancı *–ç.n.*] kuran, bir etik devrim olarak tarif edilen Hıristiyanlık, ulus ve ırk farklılıklarını aşan, çağdaş bir sosyalizmin habercisi olarak ele alınmakta. Bundan dolayı Yahudiliğin kalıcılığı ise, tersine, en anti-Semitik türü bile dahil olmak üzere çağdaş gerici ulusalcılıklarla bağ-

lantıları olan ilkel etnik özelliklere aşırı bağlılık ruhu tarafından canlandırılmıştır. Bu, kuşkusuz sadece Halbwachs'a özgü olmayan çok yaygın bir anlayıştır.

Halbwachs'a göre bütün kolektif bellekler, tarih içinde süreklilik duygusunu koruyan toplumsal yapılardır; bu belleklerin doğru olup olmadığı sosyoloji için sorun değildir. Ancak Niethammer'e göre 'kimlik' kelimesini sık kullanmaması aslında efsaneleştirilmeye direnen bu anıların silinmesi olasılığına işaret eder. Niethammer'a göre, bu projenin başlangıçtaki amacı kolektif kimliğin kurgusallık özelliğinin açığa çıkarılmasıdır. Ancak Fransız Cumhuriyeti'nin Nasyonal Sosyalizm'in ilerleyişi karşısında gerilemesi efsane–yaratmaya yapılan eleştiriden büyük ölçüde vazgeçmeyi hızlandırmıştır. Gözaltına alınıp Alman toplama kampında öldürülmeden önceki daha yaşlı Halbwachs, fiilî cumhuriyetin son zamanlardaki küçük düşürücülüğü karşısındaki ideal dayanıklılığın cumhuriyetçi kolektif belleğin yeniden inşa edilme olasılığı olduğunu varsaymıştır. Bu öneri, direniş mitleri ile yaşantı uyumunun geriye dönük olarak saklanma olanağının tasarlanmasıdır. Halbwachs'ın kurumsal kuşkuculuğuna yakınlık duymakla birlikte Niethammer, anıların çoğulluğunu tek bir biçime dönüştürmeye dönük bütün çabaların mutlaka başarısızlığa uğrayacağını öne sürmektedir. Yazarın iddiasına göre, savaş sonrası Almanya bağlamındaki –uzun süreli ilişkiden doğmuş olan– bu sorun, hiçbir zaman ulusun ortak anılarında yeralmamıştır. 'Sıradan Almanlar'ın belleklerinde yer etmiş olan sarsıcı Yahudi soykırımı, diyor yazar, telafi edilemez biçimde eksiktir.

Aldous Huxley bu kimlik söylemlerinin iki savaş arasındaki moda dizilerinin sonunda yer alıyor. Strasbourg ile Budapeşte arasındaki bölgedeki telaşa kayıtsız kalmış bir karakter olan Huxley, İngiltere'nin entelektüel hayatının daha çok adaya özgü olmakla birlikte çok renkli çimenleri üzerinde yaşayan aykırı bir şahsiyettir. Daha çok *Cesur Yeni Dünya*'nın yazarı olarak tanınan Huxley, daha önce küre ölçüsünde Platon tarzı sınıflardan oluşan bir toplum fikrine yakınlık duyuyordu. İnsan ırkının ıslahına yönelmiş bu modernite imgesi

daha sonra alabora olarak önce bir distopya, sonra da tam zıttına, Wellsvari bir biyoteknofilia haline gelmişti.

Bu kitabın kendi doğaçlama yöntemi kıstaslarına göre bile, bu bölüme ilişkin farklı yorumlar bir olgunun kanıtlanması ilkeleri ile çelişmektedir. 'Kimlik' kelimesi, romanın ilk birkaç satırında, daha sonra tekrar anlamaya çalışmayı gerektirmeyecek açıklıkla büyük harflerle vurgulanmış olan Topluluk, Kimlik, İstikrar resmî sloganıyla yenidünya düzenini ilân ediyor. Bu kelime bu romanda ya da Huxley'in kaleminden çıkmış başka hiçbir yerde tekrarlanmamıştır. Fransız Devrimi'ndeki bir sloganın bu şekilde taşlamalı bir yeniden değerlendirmeye tâbi tutulması da taşlama konusu edilmiştir, ama adı geçmeyen bir bakış açısından eşitlik ve kardeşlik düşmanlığı, özgürlük iddiasında bulunan ancak tuhaf şekilde liberal olmayan şekilde eleştirilmiştir. Bu tutum Avrupa'da daha iyi tanımlanmış, iktidardaki faşizmin neden olduğu muhafazakâr düş kırıklığı ifade edilmiş, ancak aynı zamanda eskimiş olduğu iddia edilen liberalizme dönüş konusunda da isteksizlik belirtilmiştir. Huxley'in *Proper Studies* başlıklı ilk eserlerlerinden birinde Kıta [Avrupasındaki–*ç.n.*] 'muhafazakâr devrim'deki bazı çarpıtmalar dili duyulabilir şekilde yankılanmaktadır. Burada herhangi bir kasvetli karşı aydınlanmacı kehânete rastlamıyoruz: Bu eserde demokrasinin doğal eşitsizliğini kabul etmekle kalmayıp, bu eşitsizliğin genetik bakımdan imal edileceği bir toplumsal mühendislik rejimi ile değiştirilmesi öngörülmektedir. Huxley böyle bir rejimin ilk görevinin bu ruhla bir aristokrasinin yetiştirilmesi değil, daha çok bir Fordist üretim ritmiyle hareket eden neşeli arılar sınıfının oluşturulması olduğunu savunur. Niethammer'e göre Huxley'in taşlamalı 'kimlik' sloganı, her bir bireydeki işlevselliğin bütünsel özümlenme olasılığını hatırlatır–toplumu tanımlayan belge kimlik kartıdır. Ancak yazar muhtemelen daha şaşırtıcı bir olasılığı kaçırmaktadır: Kendisinin reddettiği kimliğin, klonlama aracılığıyla gelecekte insanlar arasında bile yeterince gerçek hale gelebilmesi olasıdır.

Toptan seferberlik halinde, olağanüstü bir kültürel farklılığın üstünün örtüldüğü, kolektif anma ve distopya tarzı çan-eğ-

risi bir toplum: İlerideki bir senteze ait unsurların değişken belirtilerine atfedilen çağrışımlar mıdır? Niethammer'in soluk öngörüler öyküsü günümüzden alınmıştır, ama var olanın bu olduğuna ilişkin kanıttan hiç bahsedilmiyor. Niethammer'in ileri sürdüğü teşhisler, dizginsiz, çokkültürlü parçalanma hakkında sonraki fikirler ile ölümcül kültür savaşları konusundaki korkunç kehânetler arasında salınıp duruyor: Yabancı düşmanlığındaki bir rönesansa başlangıç olarak çokkültürlülük. Bu, yazarın, elbette Solcu tarihçi Eric Hobsbawm'dan tamamen farklı bir şekilde paylaştığı bir değerlendirmedir.

Niethammer savaş-sonrası dönemde kimlik ile ilgili üç değerlendirme dalgasının varlığından bahsediyor: İlerici, gerici ve çağdaş, ayrıca çok yüksek enflasyon ânları; bu dalgaların üçü de garip bir şekilde aynı dönemde var oluyorlar. Bunlar savaş sonrası siyaset kültürünün Avrupa türlerine önem veren küresel evreleridir. İlerici dalga, Amerika'daki ırk ayırımcılığına karşı çıkan reformist toplum psikolojisi ile Üçüncü Dünya'nın sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarını elde ediş eğiliminin birleşmesinden doğmuştur. Bu karışıma Almanya'da sol Hegelcilik ve kabul edilmemiş Schmittçilik eklendi. Sonraki gerici dalgada yeni sağın özlü sözü haline gelen kolektif kimlik eğilimi ise, yeni muhafazakârlık ile dazlakların [yeni Naziler –*ç.n.*] endişelerini birleştiriyordu. Yaygın güvensizlik ve rahatsızlık atmosferindeki OECD ülkelerinde toplumsal refah temelli yaklaşıma, Malthuscu kıtlık bilincinin sınırsız büyüme konusundaki iyimserliği yol açtı. Sağın entelektüel ortamdaki egemenliğini büyük ölçüde başarılı biçimde yeniden elde ettiği sahneyi kuran da bu oldu. Sağın başarısı, yerlerde sürünerek aşınan kendi geleceğini kolektif belirleme ilkesinin yerine geçen ama yok olma tehlikesi içindeki kolektif kimlik meselesinde bitmek bilmez tartışmaları düzenlemek oldu. Nihayet, günümüzde akademya, siyaset ve medyanın her yerinde aynı ânda önem gösterilen kolektif kimlik enflasyonuna tanıklık ediyoruz. Niethammer, çağdaş feministler ve azınlık haklarından yana değerlendirmelerin mevcut entelektüel şaşırtmaya daha az katkıda bulunması nedeniyle, değerlendirmeye dâhil etmediğini öne sürse de, –bu son dalgayı tanımlamak

için kullandığı kelimede– kimlik iddialarının ikincil türlerine yönelik belirli bir rahatsızlığı ifade eden 'ilerici gerileme' biçimi fark edilmektedir.

Kitabın son bölümleri, bu yüzyıllık bilgiye Amerika ve Avrupa'dan ulusalcılık, göç ve Avrupa entegrasyonu ile ilgili son zamanlardaki –yazarın asıl konusuna oldukça yakın– birkaç ekleme üzerinde durmaktadır. Etnik farklılığın bir evrensel devletin zararsız özel alanına ait olduğunu belirten Fukuyama, kimlik siyasetini içeren ulusal güvenlik türünün kuramcısı ve aşırı dinsel tutuculuğun [fundamentalism–*ç.n.*] küresel çapta çatışmaya yol açacağı fikrinin savunucusu olan Huntington'un karşısında yer alır. Niethammer'in sağdan gelen gerçekle ilgisi olmayan bu öngörüler karşısındaki rahatsızlığı yeterince gelenekseldir. Daha umulmadık olanı ise Niethammer'in liberal sol içinde yer alan şahsiyetlerin son zamanlardaki çalışmalarına ilişkin yorumlarındaki aynı derecedeki sert tondur. Avrupa topluluğunun bir şekilde gerçekten demokratikleştirilmesi olasılığının olmadığını açık açık belirten yazar, Habermas'ın demokratik kamusal alandan Avrupa Birlikçi kimlik siyasetine geçişine ilişkin kuşkucu bir değerlendirmede bulunuyor. Avrupa'nın yüzyıllar süren bir hoşgörü ve uzlaşma sürecinin biçimlendirdiği bir kültürün ifadesi olduğunu hesaba katmayan bir değerlendirmedir. Benjamin'in ısrarla savunduğu, insanlığın geniş havuzunun geçmişe ve bugüne ilişkin bütün içerik eklemlemeleri Avrupa'dan uzak tutulmuş ve arındırılmıştır fikri günümüzde tekrarlanmaktadır. Passerini'nin Avrupa'yı ulusal sınırları aşan, özlem yüklü ve saygı duyulan bir aşk olarak tanımlaması, sıradan olduğu kadar rahatsız edici de olan bir tarihsel gerçekliğin acemice gizlenmeye çalışılması nedeniyle dikkate alınmıyor. Ama Sloterdijk'in Almanya'nın 1968 sonrası olumsuz ulusal kimlik tarzını arsızca savunması daha vahimdir: İnsanın kendi ulusu fikri güvenilmez olsa bile, bir ulusal programa zarar vermiştir. Sloterdijk'e göre dünya, iktidar arzusunun mazoşistik tarafsızlaştırılması [neutralisation –*ç.n.*] deneyiminden çok fazla dersler çıkarabilir.

Kitabın sonuç bölümünün başlığı olan 'Bir Şey Daha Kü-

çük Olmalı' ibaresi, herhangi bir sınırlama getirmeksizin bütün kolektif kimlik anlayışlarına dair çok korkutucu bir hüküm sunuyor. Bu öldürücü magmanın sadece çekirdek kısmı gizlenmiş kalıyor: Aynı olmayana karşı çizilen sınır (*Abgrenzung*) onun geleceğinin çatışmak olduğunu belirtiyor. Bu çatışmanın tırmanması sırasında kolektif kimlik nihaî temelini sadece din ve ırkta bulabilir. 'Kolektif kimlik, aşırı dinsel muhafazakârlık [fundamentalizm–*ç.n.*] ve şiddet dürtüsünde bu ölçüde yer alır.' Yasalar, aşırı dinciliğin yol açacağı yıkıma karşı hiçbir koruma sağlamaz. Zira yasalar, hukuk kurallarının ötesinde kültür ve şiddet arasında bir ara alan üzerinde hareket eder. Böyle bir ara alanın varlığını kabul eden Schmitt, Lukács ve Huntington bu konuda bu hareketleri baskılayan, görünüşte daha zararsız savunuculardan daha derinlere bakmışlardır. 'Şiddetin siyasî ve kültürel meşrulaştırılma biçiminde zararsız görünen taleplerin bilinçdışı patinajına karşı korunmanın bir yolu var mıdır? Bu soruya benim yanıtım: Hayır'.

Niethammer bu virüsün felâket halindeki yayılması karşısında bir panzehir önerisinde bulunuyor: Yazarın 'mütevazı önerisi' günümüzde yürütülen tartışmalarda kimlik kategorisine yer vermemek ve yerine 'biz' kavramını kullanmaktır. Birinci tekil şahıs, yazara göre, kendi anlaşılmazlığından kurtulmuş olmayabilir, fakat bir hitabet biçimi olarak daha zayıf, daha değişken ve kapsayıcıdır. Bundan dolayı bünyesinde barındırdığı şiddet enerjisi ile katı bir tutumla nesneleştirilmiş kimlik sabitlemelerine değil, farklı ve değişebilir benzeşmelere imkân verir. Biz dili, bizi düşmanlar hazırlamaktan uzak tutacak ve bütün büyük grupların fiilen kendileri, bireylerden oluşan daha küçük gruplar halinde bölündükleri bilgisiyle yaşanan sorunlarda başkalarını anlamamızı kolaylaştıracaktır. Bu güvenilir önemsiz şahıs zamiri, kurgusal bütünleştirmelerden sakınarak bizim günümüzün siyasî sorunları hakkında daha gerçekçi düşünmemize imkân sağlayacaktır. Bu sona erişin tuhaflığı, Niethammer'in sorunu anlamakta yararlandığı kendi araçlarının yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Kuram düzleminde ise Niethammer onaylamadığı kimlik söyleminin yayılışını açıklamakta eksik bir girişimde bulunmakta-

dır. Bu kelimenin neden bu kadar yaygın olduğu sorusu, sadece kavramın anlaşılmaz derecede donuk olduğu hatırlatılarak geçiştirilemez. Bu kadar geniş çaplı bir çalışmada, birçoğu 'kimlik' kelimesini nadiren kullanmış olan birçok yazarın fikirleri uzun uzun ele alınıp, bu kategorinin en somut biçimde incelendiği halde bu kelimeden zoraki bahsedilmiş olması şaşırtıcıdır. Kaldı ki, bilindiği gibi Adorno ile Horkheimer, eserleri *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde bu kelimeyi bir toplumsal düzenin kültürel mantığının ifadesi olarak adım adım izlemişlerdir. Niethammer kolektif aklı kendisininki kadar köklü biçimde reddedişin Anglo-Amerikan damgalı herkesin çok iyi bildiği bir yöntemsel bireyciliğin mantıksal bir durma noktasından yoksun olduğunu düşünmek için yeterince neden de sunmuyor. Açıktır ki Niethammer'in niyeti de bu değil. Kitabın sonunda karşılaşılan o tuhaf çıkmaz, kaçınılmaz olarak, yazarın siyasî duruşu sorusunu da gündeme getiriyor.

Niethammer, zorlu ve ustalıkla kaleme aldığı bilgi yüklü bir çalışmada sürekli olarak doğrudan bir siyasî hususa dikkat çekiyor. Yazarın Soğuk Savaş sonrası dünya, zafer kazanmış neoliberal kapitalizm oyunu, keskin ve bağışlamaz tavırlıdır ve Habermas'a Yeni Merkez için, 'Schroeder'in konuk defteri'ne uygun bir 'burjuva [*bürgerliches*– yani yurttaşların] programını önermesinden dolayı azarlamaktan hiç çekinmiyor. Niethammer'in yakınlık duyduğu kişilere karşı gösterdiği nezaketten hiç kimse kuşku duyamaz. Kolektif kimliğin yaralarını iyileştireceği varsayılan 'daha zayıf, daha kırılgan ve soğukkanlı bir düşünce tarzı' söylemi, artık uzun zamandır varolan bir Alman dolaylı anlatımıdır: Bütün büyük fikirlerden ve değerli arzulardan kaçınmakta Üçüncü Reich'in felâketinden dersler almış olan sakin, mütevazı, taşralı ama konuksever bakış açısı. Anlaşılabilir olmakla birlikte bu bakış tarzı her zaman –Lukács'ın *Illusionpolitik* [siyasî yanılsama –*ç.n.*] olarak tanımlamış olduğu– bir kendini yanıltma unsuru içermiştir. Çünkü Federal Cumhuriyet bir taşra idi ise Almanya başlangıçtan itibaren Amerika'nın imparatorluk düzenlerinden biri olagelmiştir. Yetmişlerin başları ile seksenlerin başlarında Amerika'nın askerî kabuğuna karşı gerçekleşmiş

olan iki başkaldırı ezilince Sol uysallık ile kendini sınırlama eğilimi yakınlaşmıştı.

Hiçbir Alman yazar ya da düşünür, "*Vay Avrupa*" (1987) [Ach Europa!] adlı kitabında bütün bir süper Avrupa devleti rüyalarını kınayan ve hakikati Topluluk'un başat konumdaki Franko-Alman çekirdeğinde değil, ihmal edilmiş çeperlerde bulan ve imparatorluk budalalıklarını Amerikalılara bırakıp bir *Kleinstaaterei*'ı [Küçük devlet–*ç.n.*] sabırsızlıkla bekleyen Hans Magnus Enzensberger'in gösterdiği ve günümüzde Niethammer'in de önerdiği tevazu ve soğukkanlılığı göstermemiştir. Çöl Fırtınası'nın yol almakta olduğu kısa bir zaman dilimi içinde yazar, Saddam Hüseyin'in ABD ve müttefiklerinin bütün güçleriyle savaşmak zorunda oldukları başka bir Hitler olduğunu fark etti. Birkaç yıl sonra daha az entelektüel fakat daha tanınmış bir siyasî düzlemde Joschka Fischer ve evcilleştirilmiş Yeşiller aynı yola girerek insanlık ve ilerleme yolu üzerinde olduğu gerekçesiyle Amerika'nın Yugoslavya'ya saldırısını selâmladılar ve Almanya'yı Nato'nun Balkanlar'daki askerî seferine soktular. Habermas bu gelişmeyi alkışladı – tek üzüntüsü BM'nin bu bombardıman için başvurduğu bahanenin daha önce sağlanamamış olması idi.

Niethammer'in kitabı Afganistan ve Orta Doğu'da devam etmekte olan operasyonlardan önce, fakat Körfez Savaşı, Balkan Savaşı ve ikinci İntifada'nın başlamasından sonra yayımlandı. Bu kitapta yeni birleştirilmiş Federal Cumhuriyet'i güçlükle koruyabilmiş olan egemen dünya siyaseti sahnesi ortamında neler söylenmeliydi? Bu konuda kulakları sağır edici bir sessizlik var. Yahudilerin uğraşlarını ya da kaynaklarını ne kadar hissedilmez olurlarsa olsunlar kolektif kimlik konusunda yapılan yıkıcı tartışmaların her köşesinde ve çatlağında bulan bir eserde İsrail'den tek kelime ile bahsedilmiş midir? Bir kez bile bahsedilmemiştir. Bunun nedeni günümüzün sorunlarından çok daha yüksek bir düzleme yöneliyor olmasıdır.

Bu tür yan ışıklar Niethammer'in son birinci çoğul şahıs talebinin üzerine telaşlandırıcı pırıltılar gönderiyor. Çünkü bütün Batıda kaleme alınmış bütün baş yazıtlara, köşe yazılarına

ya da uzun konuşmalara bakıldığında görülecektir ki buradaki tarzın dünyayı yöneten kolektif kimlik dili olmadığı bizim, 'uluslararası topluluk'un dilini konuştuğumuz kesin olarak anlaşılacaktır. Niethammer'in kimliklere göre dıştalama dinamiğine sabitlenmesi, zorlayarak dâhil etme söyleminin çok daha büyük söyleminin farkına varmamasına yol açıyor. Günümüzde, Amerikan yırtıcısının her gururlu hamlesi –ve onu izleyen çeşitli Avrupalı leş yiyiciler sürüsü– yazarın övdüğü gerçek olduğu kabul edilen şahıs zamirinin içinde uçuşmaktadırlar. Şimdilik *Le Monde*'un ünlü açıklaması *nous sommes tous américains* [hepimiz Amerikalıyız, *–ç.n.*] beyanından daha iyi bir özdeyiş yoktur. Niethammer'in kitabına (doğduğu Gana'dan esrarengiz biçimde Fildişi Kıyısı'na ihraç edilmiş olan) Kofi Annan'ın yanlış bir tanımlamasıyla başlayıp daha anlam yüklü bir başka yanlış tanımlamayla sonlandırması acaba rastlantı mıdır? Beyaz Saray'ın kendi isteklerini Birleşmiş Milletler'de gerçekleştirmesi amacıyla seçtiği, ABD ve müttefiklerinin bütün keyfi ya da yasa dışı eylemlerini perdelemiş olan, gizli CIA ajanlarını Irak'ta BM'ye bağlı denetleme gruplarının içine yerleştiren, Yugoslavya ve Afganistan bombardımanlarında da benzer tutum içinde olmuş bir kişi olan Kofi Annan hakkında bize söylenen ise 'şiddeti meşrulaştırmak isteyen ya da şiddet algısını yapısında barındıran hiçbir ideolojiyi temsil etmediği'dir. Kolektif kimliğin tehlikelerine karşı ciddî uyarılarda bulunan uluslararası topluluk Annan'ın sözlerine çok önem verir.

Niethammer'in nefret ettiği şiddetten insanın başını Thuringia'nın kumlarına gömerek kurtulması mümkün değildir. Kolektif kimlik solda fazla yer tutmuş bir kavram değildir ve bu kavramı günümüzde ana tutarsız düşman olarak putlaştırmak Yeşiller'in NATO'nun Balkanlarda yürüttüğü savaşı haklı gören 'bir yeni Soykırım' yelpazesi içinde yer alan Yugoslavya'daki etnik ve dinsel şiddet enflasyonu gerçeğinden pek de farklı değildir. Bir tarihsel olgu olarak kolektif kimlik Niethammer'in iddiasının aksine hiç de her zaman ırktan ya da dinden hareketle ulaşılan bir sonuç değildir. Sınıf ve cinsiyet de kolektif kimliğin diğer dayanaklarını teşkil eder. Niet-

hammer'in bir noktada Habermas'ı unutmuş olduğu için eleştirdiği işçi hareketi, kolektif kimlik olmadan gerçekleşemezdi. Niethammer'in o kadar korktuğu 'çatışma potansiyeli'nin bu sayfalarda ortadan kaybolmuş olan başka bir adı vardır: Sınıf mücadelesi. Herhangi bir kolektif kimlik anlayışını genel olarak lanetlemek, kaçınılmaz olarak, kolektif hareketlenmenin [mobilization–*ç.n.*] reddi demektir.

Niethammer'in 'bir taahhüdün harekete geçtikten sonra başarısızlığa uğrayıp taşlaşmasına ne kadar az rastlandığı'nı [*wie hoffnungslos wenig oft ein Engagement bewegt und wieviel sein Versäumnis versteinert*] hep hatırlamalıyız özdeyişi, insan iradesinin hüzün içinde yok sayılması tutumuna yapılmış bir davettir. 'Bir şey daha küçük olmalı' bir zorunluluk mudur? Dünyanın gidişatı buna izin vermez. Günümüzün Kleingrupperei'ı [küçük topluluk–*ç.n.*], dünün Kleinstaaterei'ı gibi dosdoğru Büyük Strateji'nin* kucağına götürür.

---

* mümkün olan bütün iktidar araçlarının güvenlik içinde bir toplum için savaş amacına dönük olarak kullanılması, –*ç.n.*

11
Dindarlık Politikası

Genellikle Amerika'ya özgü olduğu kabul edilen çokkültürlülük tartışmaları, son yıllarda Avrupa'da artan ölçüde rağbet görmeye başladı.[1] Bu durum Asya, Afrika, Antiller ve Orta Doğu'dan milyonların akışıyla Avrupa metropollerinde *Lebenswelt*'in [yaşam dünyasının –*ç.n.*] geçirdiği çarpıcı değişime verilmiş gecikmiş bir yanıt olarak değerlendirilebilir. Çoğunluklarla azınlıklar arasında sokaklarda, emek piyasasında, kamusal konutlar, refah devletinin imkânlarına ve okullara ulaşmak gibi konularda onlarca yıldan beri süregelen sürtüşmeler birbirinden kopuk etno-manzaraları kıtanın her tarafına yaymış bulunmaktadır. Piyasa konusundaki katılıkların siyaset alanından bütün seçenekleri ortadan kaldırmış olduğu bir dönemde çokkültürlülüğün taraftarları da karşıtları gibi yeni bir grupsal farklılaşma eksenin merkezileşmesinin artışından ve bu sürecin ortaya çıkardığı sorunların ulusal kimlik kavramlarının miras alınmasına yol açtığından bahsetmektedirler. Avrupa Birliği bünyesinde genellikle sömürgecilik dönemindeki başlangıcından itibaren geniş göçmen topluluklarının ekonomik kalkınma, jeopolitik ve kitle kültürünün temel taşıyıcısı

[1] Bu makalenin ilk yayınlanışı: *New Left Review* 2: 7, Ocak-Şubat 2001, and is a review of Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism*, London: Macmillan, 2000.

olarak yer alıyor olması, ulus devletin ötesinde belirli bir özelliğe sahip olmayan bir geleceğe işaret etmektedir. Avrupa'ya dünyanın her tarafından gelen göçmenler bu geçiş sürecine ek bir belirsizlik unsuru kattıkları gibi Avrupaland'a götürecek treni de yolundan saptırabileceklerdir.

Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek'te Baroda Üniversitesi rektör yardımcısı, İngiltere'de Irksal Eşitlik Komisyonu başkan yardımcısı ve İngiliz Lordlar Kamarası üyesi Bhikhu Parekh özellikleriyle güçlü bir şahsiyet olarak Avrupa'ya ilişkin bu sorunlarla Kuzey Amerika ve Hindistan'daki benzer sorunlar arasında bağlantılar kurmaya çalışmaktadır. Parekh'in amacı liberal demokrasilerde etno-dinsel ve ırksal çatışmaların çözümlenişi için kapsamlı bir kuralsal çerçeve sunmaktır. Fiilen barışçıl ve kapsayıcı bir yurttaş hayatı sağlama amacı, Parekh'in orantısız değerleri hakkında uzun uzun durmaktan daha önemli bir yer tutuyor. Yazarın inşa ettiği çokkültürlülük, derin bir kültür kuramından uzakta kalıyor, bu kavramı gruplar arası iletişim ve ortak yaşama ile ilgili üstesinden gelinebilir ama karmaşık sorunlar yaratacak dünyada komünal varoluş tarzları karşılığında kullanılmaktadır. Parekh'in tartıştığı komünal kültürler, genellikle etnisite ve dinin birbiri içinde erimesinden ortaya çıkıyor. Bu iki unsurun öngördüğü hayat tarzına sadık kalmak aşkın zorunluluklara bağlılık olarak değil yerine başkası konulamaz günlük hayatın bir dışavurumu olarak sunulmaktadır.

Ne var ki bu kültürler kendileri açısından zengin olmakla birlikte bir sicimi oluşturan kısımlar gibi birden fazla dokusu olan bir yapıya sahiptirler ve bu dokulardan bazıları bir araya getirilerek dayanaklı ve çok renkli bir toplum dokusu elde edilebilir. Bu tür kültürler yabancıları dıştaladıkları takdirde daha belirgin ve somut hale gelebildikleri için çokkültürlülüğün, barışın korunmasında çok elverişli olmasına rağmen, kültürlerin kendilerinin bütünlüğü için pek de uygun olmadıkları yönünde bir itirazda bulunulabilir. Ancak Parekh çoğunluklar ile azınlıklar arasında açık kafayla yürütülecek bir diyalogun her iki tarafından etno–dinsel geleneklerini korumakla kalma-

yıp bu gelenekleri arındıracaklarından emindir. Bu kadar çok karma olma halinin herhangi bir kültüre ait değerli olanı sulandırabileceği sonucuna varan yazar, doktriner evrenselcilik ve zıttı olan şovenist kültürcülüğün daha kötü olduğu kanaatindedir. Yazar, kanıtlamalar yaparak okuru Eflatun'dan Rawls'a kadar büyük Filozoflar galerisinde bir düztabanlar turuna çıkarıp ara sıra durduğu noktalarda herhangi bir filozofun ara alanda olgunlaşmış hakikatleri hangi ölçüde kavrayamadığını açıklamakta, söz konusu filozofun bu hatasının nedeninin ya evrenselci tekçilik yönünde ya da görececilik yönünde gereğinden fazla ileri gitmiş olması olduğunu belirtmektedir.

Parekh bu kitabıyla çağımız liberallerinin kendi özerklik değerlerine, insan haklarına ve bölüşümcü adalet değerlerine kaçamaklı öncelik vererek farklı iyi hayat anlayışları arasında bir genel tarafsızlığın imkânsız olduğunu kabul etmeyişlerini zevahiren eleştiriyor. Köleciliğe, işkenceye ve benzer tutumlara karşı, asgari ölçüde yasaklama bahşetmekte güçlük çekmeyen yazar, liberallerin haklar imparatorluğunu geleneksel toplulukların âdetlerine uygun ilkelerini genellikle ihlal edecek şekilde meşru olmayan tarzda genişletmiş oldukları kanaatinde olduğunu belirtiyor. Bu yöndeki ifadeleri hararetli bir felsefî çatışmada dile getirilen saçmalıklara benziyor. Öte yandan Parekh, bu konuyu incelerken mevcut Anglo-Amerikan liberalizminden gerçekte pek de uzaklaşmadığı bir sonuca ulaşıyor. Nitekim yazar, en azından Batı ülkelerinde liberallerin ve liberal olmayanların meşruiyetin imkânsız olduğuna ilişkin anlayışları arasında –tam bir tarafsızlık olduğu için– halkın liberal değerlere bağlılığının kabul edilmesi gerektiğini öne sürüyor. Bu durumda bu yaklaşımın var olan koşullara uygun olup olmadığı konu dışı kalıyor: Parekh –birçok fiilî amacı için– liberal değerlerin, hepimizin evrensel değeri olduğunu bildiğimiz değerlere yakın olduğuna inandığı, kendisi söylemiyor olsa da, ortaya çıkıyor.

Parekh'in ana akım liberalizme temel itirazı, bu eğilimin farklı kültürlere sahip gruplara ve bu grupların yasal zeminler-

de talep edebilecekleri haklarına ilişkin bir kurama sahip olmamasından ibarettir. Ancak yazar, geleneksel toplulukları, toplumun paryalarını ya da topluma değerli bir katkıda bulunanların kucaklanarak kabul edilmesi için önerdiği ölçüt, muhafazakâr ve salt duygulara hitap ederken aslında toptan kaçınmacılığı içinde barındıran bir öneride bulunuyor. Yazarın inançlarına bağlı Yahudiler, Dokunulmazlar [toplum dışı bırakılmışlar–*ç.n.*], Afrikalı Amerikalılar ve yasal zeminlerde özel toplumsal statü talebinde bulunanlar için önerisi bu. Değişken ve melezleştirilmiş 'Postmodern' kimlik anlayışlarına baş eğmek istemeyen Parekh, burada hem sağlam hem de esnek olmaya çalışıyor; 'komünal' kültürlerle yalnızca farklı altkültürler arasındaki ilişkileri, yani çokkültürlülüğü ayrı ayrı ele alıyor. Olumlayıcı eyleme imkân vermek için başka ölçütlerde sunuyor olmakla birlikte, yazarın grup adlandırma kuramı daha geleneksel kültürlere ilişkin son derece önyargılıdır ve var olan kültürler arası tartışmalara dair değerlendirmelerinde de aynı manzara açıkça görülmektedir. Yazarın tartıştığı durumların çoğunda Avrupalı ulusal çoğunluklarla Müslüman, Hindu ya da Kih azınlıklar arasında kamusal simgecilik ve kamusal kaynakların tahsisi konularında farklılıklar yer alıyor. Parekh eşarp, türban, cenaze törenleri ve dinî okulların malî açıdan devlet tarafından desteklenmesi gibi konulara ağırlık veriyor. Bu konularda göçmen topluluklardan yana tutum takınırken Batı toplumlarının kendi geleneksel kurumlarına, inançlarına ve simgelerine meşru olarak öncelik verebileceğini belirtiyor. Parekh, bundan dolayı İsrail'de kabul edilmiş olan Dönüş Yasası'nı kültür koruyan bir önlem olarak sessizce onaylamaktadır.

Kadınların konumunu belirleyen etno-dinsel uygulamalar ya da kurallar konusunda ise Parekh evrensel ahlâkî değerlere başvurmakta biraz tereddüt geçiriyor. Ayrıca Rüşdi'nin Şeytan Ayetleri'ne karşı itirazlardan yana tavır takınmış ve Hindistan hükümetinin bu romanı yasaklamakta haklı olduğunu ileri sürmüş olmasına rağmen dine küfür ile ilgili yasaların tamamen kaldırılmasının anlamlı olabileceği sonucuna varı-

yor. Başka bir ifadeyle yazarın değerlendirmeleri aslında Westminster değerlerinin sağcı yaklaşımla savunuculuğunu yapanlarca kabul edilmektedir. Liberal öncüllerin eleştirel yeniden değerlendirilmesi olarak tanıtılan *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*'in amacı, –daha doğru bir şekilde değişik biçimlerde kendisini adamış– göçmenlerin laik Avrupa toplumları ile düzensiz biçimde bütünleştirilmesini mümkün kılan gizli liberalizmin Batılılaştırılmasından uzaklaştırılması olarak tarif edilebilir. Yazar, gereğinden fazla aşırı dogma ya da geleneklerin reformdan geçirilmesinin zorunlu olduğuna inanmakta ve böylece geleneksel dinsel topluluklara has kültürlerin modern dünyanın gereksinmelerine uygun hale getirilebileceği kanaatindedir. En iyi senaryoda son ürün saldırgan fanatizm ya da çürütücü kötümserliğin lekelememiş olduğu etnik ya da dinsel miraslarından herkesin mütevazı ölçüde onur duyabileceği bir kıta olabilir.

Bu şekilde anlaşılan çokkültürlülük Parekh'in bir radikal olarak iddia etmediği ve arıza yapmasını beklemediği çağdaş liberalizmin engellenemez bir uzantısıdır. Sol'un bu bakış tarzını kendisininki olarak kabul etmesi bambaşka bir konudur. Avrupa ve Amerika'daki farklı durumlara şöyle bir göz atmak bu olgunun kesin olarak anlaşılmasına yeter. Çokkültürlülük fikri, zamanın farklı kültürlere önem veren sağduyusu ile iç içe geçmiş olan ırkçılık karşıtlığının daha yüksek bir biçimi olarak her iki kıtada da Sol'da belirli bir duyarlılık talebinde bulunur: Çünkü insana özgü işlerin düzeni insan eliyle yaratılmış bir kültürel üründür ve bundan dolayı bunun içindeki temel çatışmalar temsil, kimlik ve hayat tarzı konuları üzerinde cereyan eder. Buradan çıkarılacak sonuçlardan birincisi, iyi bir toplumun mülkiyetin herhangi bir şekilde zoru içeren bir tarzda paylaşımı olmaksızın kurulabileceğidir. İkincisi ise dinin, tıpkı ulusal ya da cinsel tercih gibi cehalet taraftarlığı ya da uyuşturuculuk olmadığı, bir kimlik biçimi ve bir hayat tarzı olmasıdır. Avrupada siyasî bakımdan en dikkat çekici olan ikinci sonuçtur. Çünkü Aydınlanmanın dine yönelik eleştirel tutumundaki safra, büyük ölçüde bir kenara atılmıştır. Her-

hangi bir tür dinsel koruyuculuğun ırkçılık karşıtlığı giysilerini giymek kural haline gelmiş bulunuyor. Yahudiliği ya da Siyonizmi anti Semitik olmakla, ya da İslâmı Arap düşmanı olmakla eleştirmenin reddi kınanmaktadır. Dinsel inanç, aslında savunmasız göçmen topluluklarına savunma amaçlı kimlikler sunabilmektedir. Ancak aynı inançlar, bu toplulukların kendi ülkelerinde ağır baskıların silâhı olarak da kullanılabilmektedir. Humeyni ve Kahane'nin taraftarları arasında bağlantılar olabileceği de bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir.

Öte yandan tire ile ayrılmış kimliklere alışık ve yakın dönemde etno-dinsel dıştalama tarihi olan bir ülkede, Atlantik'te çokkültürlülük, çokkültürlülüğün bağımlı mesleklerinin akademik ortamında yükselişe geçmiş bulunuyor. Avrupa tartışmalarının geçmişi çok eski olan ulusal kimliklerin beklenmedik bir anda sorgulandığı bir ortamı yansıttığı halde bu konu ABD'de hemen hemen hiçbir zaman gündeme gelmemiştir. İçinde bulunduğumuz ikinci Yaldızlanmış Çağ'da* ne olduğunu bir yana bırakıyorum. Etnik farklılıklar söylemi, elmalı turta kadar Amerika'ya özgüdür. Bununla birlikte bu ülkede farklılıklar sorununa gereğinden fazla kesinlikler getiren etnodin unsuru değil, kölecilik mirasının çok önemli bir özelliğini teşkil ettiği ırkçılıktır. Suç, refah ve iş-eğitim alanları etik'i yerlicilik [yerli hakları savunuculuğu –*ç.n.*] takıntısının temel unsurlarıdır. Çok farklı dinsel ve etnik kökenli yabancı göçmenler siyahların eskiden de olduğu gibi hâlâ giremedikleri emekçilerin yaşadıkları bölgelere ve konut piyasalarına sık sık girerler. Gelgelelim, ABD üniversitelerindeki Asyalı sayısının orantısızlığı ve emek gücünün en alt [katmanında–*ç.n.*] çoğunluğu teşkil eden Latinoların sayısının artmakta oluşu Beyaz Cumhuriyeti'nin tarihinde bir kırılmayı temsil ediyor. Çokkültürlülüğün kimlik ile ilgili dili ABD toplumunun önemli ve başlangıç evresindeki ademi merkezileşmesi olasılığının çarpıtılmış bir ideolojik dışavurumu olduğu gibi yoksul siyah ve kahverengilerin zorlu dünyasının, sorun sanki belirli bir rol

---

* ABD'de 1870'lerle 1900'ler arasında geçen dönem. Mark Twain'in yergisel Gilded Age'i. –*ç.n.*

modelin eksikliği imiş gibi, üniversite kampüslerinde kültürel farklılıkların kurumsallaştırılması ile ortadan kaldırıldığı bir yukarıya hareketlilik masalıdır. Çokkültürlülük bu görünümüyle gerçek bir toplumsal eşitliğe ulaşmak için ne yapması gerektiğini hayal edemeyen bir olumlayıcı eylem ideolojisinden başka bir şey değildir. Çokkültürlülük programı bütün bir eşitsizlikler yığınını basit bir farklı olana hoşgörü gösterilmesi talebi düzeyine indirgemektedir. Evrensel/bireysel, çoğunluk/azınlık, kapalı/açık, türdeşlik/tektiplilik söylemleriyle yapılan bu ikili muhalefet tarzları çok büyük ve artmakta olan maddî eşitsizlikleri siyasî alanı bir yana bırakalım, kavramlar alanında bile odaklanma noktası haline getiremez. Bu yaklaşımın duygusal dindarlık [görünümleri –*ç.n.*] kurulu düzene karşı öne sürülen savlara güç kazandırmaz.

Eleştirel içerikten yoksun olan günümüzün çokkültürlülük kavramı, daha önce farklı içerikle kullanılmış olan kavramın taban tabana zıttıdır. Kişinin kendi toplumunda gerçek bir felsefî antropoloji mesleğini uygulayıp bir yabancı hakkında bir şeyler öğrenerek önemli derecede avantajlı konum kazanması olasılığı farklılıklara kayıtsızlık tapınısı tarafından engellenmiş bulunmaktadır. Montaigne, yüzyılı aşkın bir süre önce Fransa Kralı'nın Rouen'de Amerika'dan gelmiş üç vahşiyi kabulünü anlatırken bizlere başka bir ders vermiştir. Kendilerinkinden çok farklı bir toplumun ihtişamını görmüş olan bu vahşilere en çok neden etkilendikleri sorulur. 'Önce Kralın etrafındaki bu kadar çok uzun boylu, hepsi de güçlü kuvvetli ve baştan aşağı silâhlı adamın aralarından birini yöneticileri seçeceklerine kendi istekleriyle bir çocuğa boyun eğmiş olmalarının dikkatlerini çektiğini söylediler. İkinci olarak birbirlerinden sanki kendilerinin yarısı imişler gibi bahsettikleri bir konuşma tarzları vardı ve aramızda karınlarını her tür yiyecekle tıka basa doyurmuş insanların bulunduğunu ama diğer yarıların öncekilerin kapılarında dilenen bir deri bir kemik kalmış insanlar olduğunu fark etmiş oldukları için sefâlet içindeki bu diğer yarıların ötekilerin gırtlağına sarılıp evlerini ateşe veriyor olmalarını tuhaf karşıladılar.'

12
Floransa'dan Moskova'ya

Louis Althusser'in Machiavelli hakkındaki düşüncelerini içeren eserinin ölümünden sonra yayınlanması her iki düşünürü bir kez daha gözden geçirmek için heyecanlı bir fırsat sunmuş oldu.[1] Daha sınırlı olan Della Volpe ve Colletti örneklerini hariç tutarsak Althusser, Batı Marksizmi geleneğinde Batı siyaset kuramının bazı klasikleri ile ilgilenen tek şahsiyet olmuştur. Ancak Althusser'in Montesquieu, Rousseau ve Hegel hakkındaki –dikkat çekici ve hatta kimi zaman olabildikleri kadar– parlak eserleri, bu kuramcıların tarihsel materyalizmin keşfedilmesine ne kadar yaklaşmış oldukları fikrinin değerlendirilmesi olarak kabul edilmektedir. Althusser'in Machiavelli hakkında daha sonraki dönemde kaleme almış olduğu yayınlanmamış metni farklı bir öz taşır. Burada eğer bir fark aranacaksa Florentine Komünist geleneğin bütün ardıllarından daha radikal ve kendine özgü bir kuramcı olarak tasvir edilmiştir. Öğrencisi Emmanuel Terray'a göre o [Althusser–*ç.n.*] Machiavelli'nin kendisini 'kesinlikle Marx'tan çok daha fazla etkilemiş olan yazar' olduğunu itiraf etmiştir.

Althusser, Machiavelli konusunda ilk ders programı hazır-

[1] Bu makalenin ilk yayınlanışı: *New Left Review* 2: 3, Mayıs–Haziran 2000, Louis Althusser'in değerlendirmesi, *Machiavelli and Us*, London: Verso, 1999.

lıklarına 1962'de, İtalya'da tatilde bulunduğu sırada, onunla ilk karşılaşmasından bir yıldan az bir süre geçtikten sonra başladı; başka bir kura hazırlık yaptığı 1971–2'de bir taslak şekillendi ve 1975'te program büyük ölçüde tamamlandı. Bu yorum seksenlerin ortalarına tekabül eden yıllarda düzenli olarak gözden geçirildi, fakat 1990 yılında ölümüne kadar yayınlanmadan kaldı. Açıkçası, savaş sonrası Komünizminin birçok olayı bu sayfalarda herhangi bir iz bırakmamıştır. Stalinizmin tasfiyesi, Çin-Sovyet ayrılığı, Kültür Devrimi, Mayıs 1968, Avrupa Komünizmi akımı son derece dolaylı imalarla yer almaktadır. Ancak, şurası açıktır ki Althusser kendi başlığıyla *Machiavelli ve Biz*'indeki niyeti, Rus Devrimi'nin mirası ile tanımlanan kısa yirminci yüzyıl hakkında felsefî değerlendirmelerde bulunmaktır.

Metnin tek dolaysız güncelliği sadece bilinçaltı yorumlara yer verilmiş olmasıdır. Althusser, Machiavelli'den alınan geleneksel alıntılardan kaçınmakla kalmıyor. Bundan daha bilinçli bir şekilde yirminci yüzyıl Machiavelli uzmanlığının hemen hemen bütün büyük çok uluslu köşe taşlarını da görmezden geliyor. Anlaşılan o ki Althusser, Claude Lefort'ın 1972'de yayınlanmış olan *Le Travail de l'oeuvre*'unda bahsetmiş olduğu dönemin Fransız entelektüel sahnesinden çok uzaklaşmış bulunan ve aralarında Gerhard Ritter, Rene Koenig, Ernst Cassirer ve Leo Strauss'ın da yeraldığı bilim insanlarını okurken bu eserin hacminin farkına varıyor. Althusser'in usule aykırı olmamak için bile olsa etkilenmiş olduğunu kabul ettiği tek kişi Gramsci'dir. Althusser kendi yorumlarında genellikle çok rahattır; başka konularla sınırladığı konuları ise daha açık ve dikkatli bir şekilde ifade eder. Althusser'in dile olan kayıtsızlığı Machiavelli'nin ancak, yazdıklarını bu çağın konularının ışığında okunarak 'baştanbaşa değiştirildiği' taktirde ilginç kılınabileceği değerlendirmesinde açık seçik görülür.

Althusser'in eserinde en çok önem verdiği husus Machiavelli'nin felsefe tarihinde benzeri olmayan bir şahsiyet olarak anlamlı olduğunu saptamaktır ve temel iddiası Machiavelli'nin yazdıklarının baştan aşağı kendine özgü bir materyaliz-

mi başlatmış olmasıdır. Bu materyalizm ne bir tekçi ontolojidir ne de tarihte ekonominin üstünlüğü iddiasını taşır; hatta son yargıda [*last intance*, *–ed.*] bile böyle olmadığını dile getirir. Daha titiz bir yaklaşımla Machiavelli, stratejik eylemin gizli taşıyıcılarını gün yüzüne çıkaran, tarih içinde bir ân olarak içinde bulunulan ânın özünde var olan olasılıkları teşhir eden bir 'somut durumlar' kuramcısı olduğu için materyalist olarak tanımlanıyor. Bu anlamıyla 'madde' bir genel kurala elverişli olamayacak kadar karmaşık ve esnektir: Sınırları belirlenmemiş değişimlerin belirli bir temeli olmayan fakat ortaya çıkmış bir neden sonuç ilişkisidir.

Marksistlerin tarihsel materyalizmin kıtlık koşullarında grupların birbirleriyle yaptıkları mücadelelerin sistemli zorunlulukların ve karşı kesinliklerin bilimi olduğunu savunan klasik eserleri vardır. Batı Marksizmi geleneğinde daha olumlu bir bilim fikrine sahip hiç kimse yok ise de Althusser aslında Marksist tarih biliminin sunabileceği bilgi hakkında oldukça mütevazı bir bakış tarzının altına imzasını atmıştır; tarih, bir çelişkiler ve üstbelirlenim alanı olarak ekonomik üretim tarzları tarafından yalnızca uzaktaki bir son yargı içinde yapılanmış bir süreç idi. Ne var ki, burada iktidarın soğukkanlı bir gerçekçi ele alınışının kurucusu olarak Machiavelli örneğini dikkate almayan Althusser, kendisine özgü sınıf mücadelesi anlayışından da örtülü olarak vazgeçmektedir. Çünkü olayların akışı artık kurala benzeyen bir düzenliliği engellemektedir. Machiavelli ise bize tamamen tarihin öncelikli bir ânına dayanmaksızın bazı görevleri derhal üstlenme koşullarına odaklanan bir düşünce becerisi sunmaktadır: Yani, daha derin olmakla birlikte, daha kararsız bir bilgi türü. Althusser'e göre bu örnek durumların söylemsel inşasından amaç değiştirici aktöre bir senaryolar listesi sunmak idi. Yalnızca yoksul ve dıştalanmışın büyük, imkânsız uyanışı aracılığıyla 'olaylar' haline gelmiş olan çatlaklardan sızan belirginleşmemiş olasılıklara derinlemesine odaklanmak için tasarımlanmış bir gözdür bu. Nitekim, Althusser'e göre Machiavelli'nin fikirlerinin ufkunu belirleyen sorun, yeni bir siyasî düzenin tamamen elverişsiz koşullarda nasıl kurulabileceği idi. Althusser'in yazıla-

rındaki ütopik enerjinin kaynağı bir kördüğümden [impasse–*ç.n.*] doğar: Bir yeni devlet olasılıkları Avrupa'nın başka bir yerinde mutlakıyetçilik biçiminde gerçekleşmekte iken İtalyan kent devleti, kapitalizme başarılı bir geçiş için gereken geniş ulusal alan üzerinde kendisini yeniden keşfedememekte idi.

Ancak yazarın metni ile yayınlanan örnekler ve farklar genellikle geride kalmış bir çağın tartışmalarının içine yerleştirilmiştir, Machiavelli günümüzde henüz bütün gücüyle kavranılmamış olan siyaset hakkında yazılmış yeni bir türün mucidi olarak güncelliğini korumaktadır. Eserinin en anlamlı ânları eninde sonunda cesur bir konuşmacıya değil, temsiliyet olasılıkları böyle bir şahsiyetin biçiminde temsil edilmekte olan kitlelere hitap eder. Machiavelli'nin yazdıkları siyaset sahnesindeki muhtemel aktörlere roller biçer ve bu rolleri oynayacak özneleri soruşturur. Filozofun anlaşılır, ancak yanıltıcı nesrinin altında pusuya yatmış olan konuların çözümlenmesini bu kadar güçleştiren adları bilinmeyen taraflı öznelerin okuyup meşgul olmalarını gerekli kılan bu boş alanların varlığıdır. Bu belirsizlik, yapıcı ve ortadan kaldırılamaz özelliktedir. Machiavelli mesellerden ve somut öykülerden hareket ederek klasik incelemelerin genelleştirici biçimine başkaldırıp manifestonun ilk örneğini icât etmiştir. İkincisinin söylemsel özgünlüğü bu metnin kendisini kendisinin tanımlamış olduğu eylem alanının içine yerleştirmiş olmasıdır. Machiavelli Marx'tan farklı olarak bu alanları açık bırakır: Siyasî çatışmaların şarta bağlı diyalektiğinin daha fazla farkında olan Machiavelli, bu alanları ideolojik bir mühürle kapatmaz. Machiavelli'nin kitlelere kararlı bir yönetici aracılığıyla hitap etmesinin tek nedeni, bu biçimiyle anlaşılan belirleyici eylemin herhangi bir zaman başlayabilecek olmasıdır. Prens, proletaryadan farklı olarak, 'olayın saf olasılığı', 'boşluktan gelen etken', 'mutlak yeni başlangıç'tır. Machiavelli 'imkânsızın koşullarını' inceler, tarihin sürekliliğini vurgular. Bu noktada sanki Benjamin'in, anlaşılması güç, iradeci yankısını duyuyor gibiyizdir.

Düzlemi bu dünyevî olmayan genel 'materyalizm'den kal-

dırıp daha özel bir konuya, kendisinin fazla şifreli bir yanıta döndüğü, kökleri çok eskilere uzanan bir tartışmanın nesnesi üzerine getirir. Yurtsever cumhuriyetçi Machiavelli ile prensin danışmanı Machiavelli'yi uzlaştırmak nasıl mümkün olabilir? Althusser, *Prens* ile *Söylev*'in siyasî konuları arasında bir çelişme olmadığını, çünkü birincisinin yalnızca Machiavelli'nin, –sonunda–, hedeflediği ulusal-cumhuriyetçi devlet haline gelecek olan bir yeni devleti kurmak için gereken şiddete başvuran bir organı [agent–*ç.n.*] ele aldığı fikrini ileri sürer. Althusser burada, Gramsci'deki Machiavelli'in, prenslerin danışmanı olmasına rağmen kendileri için hiçbir zaman bilinçli bir hedefte yer alamayacak olanlara uygun eylemin gidişatını göstererek ortaya çıkmakta olan bir halk iradesinin inşaını şekillendirmeye çalışan bir ön Jakoben olduğu fikrini geliştirmektedir. *Prens* düşmanlarını temizleyip tasfiye ederken yapayalnız olan muhtemel bir yeni devlet kurucusunun elinin altında bulunması gereken bir kitaptır. *Söylev* ise tersine, kitleleri yasalar aracılığıyla yeni devlete dâhil etmek ve temsili kurumlar aracılığıyla bu kitleleri seferber etmek gibi uzun vadeli bir uğraşın daha genel bir manzarasını sunar.

Bu açıdan bakınca *Prens*, *Söylev*'den daha 'devrimci'dir. Çünkü birincisi yeni devletin kuruluşunda uygulanacak şiddeti gözler önüne serer ve bu başlangıçtaki dehşet anlarına soğukkanlılıkla bakar. Machiavelli, devletin kökeninde rıza gören toplumsal sözleşme ve doğal yasalar kuramcılarından farklı olarak, gerçekliği kendi öyküleriyle engellemiş olan bütün ideologlardan bile önce "devletin doğum sancılarındaki şiddeti yaşayabilmek ya da hoş görmekle kalmayıp bu şiddet hakkında düşünebilen bir adam" idi. Machiavelli bu yönüyle genel olarak bir siyasî koşullar kuramcısı değil, belirli ve tekrarlayan bir olgunun, yani 'ilkel siyasî birikim'in sarsıntılı devrimci ânının kuramcısıdır. Bu bir 'mutlak başlangıç'a dönüş, insanın başlangıçtaki savunmasızlığının ve şekillendirilebilirliğine dönüşten başka bir şey değildir. Ne var ki Machiavelli'nin bakış tarzı daha ileriye uzanıyor. Zira Machiavelli, yalnızca yırtıcı savaş ve diplomasi dünyasında hayatta kalmanın koşullarından biri olarak değil, aynı zamanda eski toplum

hiyerarşilerini tasfiye edip yeni grupları birleştirmenin bir yolu olarak bir yeni yurttaş-ordusu kurmasının gerekli olduğunu görmüştür. Althusser, Machiavelli'nin piyadenin süvari ve topçu karşısındaki üstünlüğüne –insafsızca gülünçleştirilmiş– inancının anlamını kavramamız gerektiğini işte bu bağlamda öne sürüyor. Bu inancın dayanağı, hayvanın ve mekaniğin gücünü tamamen insanî amaçların emrine veren destansı bir kitlesel seferberlik hayali idi.

Bunlar, denetim altına alınmış herhangi bir eleştirel değerlendirme yokluğu, dolayısıyla geçmişte kalmış olmasına rağmen –Althusser'de sık rastlanan– özgün simgelerdir. Bununla birlikte, bu simgelerin ilişkili oldukları birçok hususa karşı çıkılabilir. Machiavelli'nin feodalizmin erken modern kapitalizme geçişinde mutlakıyetçi devlet oluşumunun koşullarının kuramcısı olduğu fikri mantıklı değildir. Çünkü devlet hakkındaki bu yaklaşım, yönetimin kişiliği ya da yönetim organı üzerinde o kadar vurgulayarak durmuştur ki erken modern mutlakıyetçiliğin ikili karakterini kavrayamamış ya da öngörememiştir. Oysa erken modern mutlakıyetçiliğin hükümdar şahsiyetinde hipostazlaştırması ve feodal yargı yetkisini kullanan yapının başlangıçta kişi dışılaştırılması –'bürokratikleştirilmesi'– özellikleri vardır. Machiavelli'nin bir yurttaş milisi fikrine bağlanmak için gösterdiği çaba, mutlakıyetçi devlet oluşumuna tamamen sert bir karşıtlık içindedir. Tuscan'ın endişeleri ile Avrupa'daki eğilimler arasındaki bu uyuşmazlıklar yazarın çağdaş devletler hakkındaki değerlendirmelerinde birçok kez ifade edilmiştir. Machiavelli'nin Alman Ulusu'nun Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yaklaşan karmaşası hakkında bir önsezisi yoktu; hatta bu devletin şatafatlı ortaçağ federalizmi hakkında son derece olumlu kanaatleri vardı. Machiavelli'nin gözünde büyüttüğü erken modern bir devlet olan Fransa'yı o dönemde henüz şekillenmemiş olan mutlakiyetçiliğinden dolayı değil, feodal mülklerin yasal çerçevesine dayanan bir krallık olmasından dolayı övmüştür. Tacit gibi kendisinin de eski Totönik yalınlığın dokunulmamış bir kalıntısı olduğu için hayranlık duyduğu İsviçre Federasyonu Rönesans dönemi ön–mutlakıyetçiliğinin diğer uçtaki karşıtı idi.

Prusya İmparatoru Büyük Frederick, iki yüzyılı aşkın bir süre sonra kaleme aldığı *Prens* eleştirisinde her yerde sakin ve silâhsız köy ve kasaba [burgher–*ç.n.*] nüfusu temelinde inşa edilmiş bir düzen olan hanedanların yönetimindeki mutlakıyetçilik dünyasının bölgesel çapını, kurumsal yapısını ve temel aristokratik özelliklerini [ethos–*ç.n.*] anlamaktan ne kadar uzak kalmış olduğunu ortaya koymuştur.

Bununla birlikte, Althusser'in Machiavelli'nin feodalizmden kapitalizme geçiş evresinde devletin formasyonu sorununun çözümü olarak anlaşılan ortaya çıkmakta olan mutlakıyetçiliğin kuramcısı –kabul edilebileceği– iddiasının arkasında engelleyici bir çağdaş tasarım yatmaktadır. *Machiavelli ve Biz*'in tamamında Althusser'in nihaî konusu kendi dönemine ait bir sorun idi. Bu, ortaya çıkmakta olan halk iradesinin inşa edilmesi için gereken uygun eylem tarzlarını, kendileri için hiçbir zaman bilinçli bir hedef teşkil etmeyen insanlara işaret etme tarzı olarak Sovyetler Birliği'nin kurulması ve evrimi konusudur. Althusser için dünya siyasetinin ufkunu belirleyen bu durumdur. Machiavelli'nin *Prens*'te 'katı zorunluluk ve krallığımın yeni olması beni bunları yapmak ve orduları sınırlara yığmak zorunda bıraktı' şeklindeki Virgil'den alıntı da, bu yaklaşımla her şeye rağmen tek ülkede sosyalizmi kurmaya çalışan –yeni ortaya çıkmış– rejimin bir ilkesi olarak okunabilir.

Bu Latin öncelin otoriteye başvurusu Machiavelli'ye de nüfuz etmiştir. Otoriteye başvurmak 'Machiavelli'nin kuramında klasik dünyanın önemi nedir' gibi ebedi bir soruyu gündeme getirmektedir. Bu tamamen yeni bir düşünme tarzını perdeleyen bir örtü müdür yoksa Machiavelli eski siyasî sağduyuyu fiilen yeniden kurmaya mı çalışmaktadır? Althusser'in Machiavelli'yi modernize etmesi tek başına bir zorlama değildir; bu, Florentine'in kabul edilişinde tekrarlanan bir tarzın yansımasıdır. Gramsci'nin Machiavelli hakkındaki Saint-Just'ün* habercisi olduğu değerlendirmesi aynı sorulardan

* Robespierre'e sadık bir pratisyen. Jakobenlerin sol kanadından yarbay. Kimine göre cellatların efendisi, kimine göre rüşvet yemediği için ve bu

bazılarını gündeme getirmektedir. Machiavelli o dönemde Marx'ın Jakobenler hakkında ifade etmiş olduğu gibi 'büyük tarihsel trajediye son derece uyan coşkularını sürdürmek' için ortaya çıkış halindeki mutlakiyetçi devletin sıradan içeriğini 'Roma giysileri ve Roma sloganları' ile sunmak zorunda mı kalmıştır? Bu açıdan bakınca da Machiavelli burjuva devrimi ideolojisinin kurucu babası olarak görülebilir. Ne var ki eğer böyle ise Machiavelli, –Marx'a göre hedeflerini efsanevi geçmişten ödünç alınmış kisvesine bürünerek gizlemesi gerekmeyen bir girişim olarak– proleter devriminin sorunlarına eğilmekle yeterince ilintisi olmayan bir karakter olarak görülecekti. Gramsci, Üçüncü Enternasyonal'in disiplinli kolektif partilerini karakter bakımından eskinin devamı olmayan 'Yeni Prens' olarak sunarken, bunu kendi tarzıyla kabul ediyordu. Gramsci'nin Machiavelli portresi, klasik çerçeveden tamamen uzaklaşmış değildir.

Althusser'in kendisinden çok uzaklarda bulunan Stalinizm hakkında kehânette bulunmuş olarak değerlendirdiği Machiavelli imgesi daha köklü güçlüklerle yüz yüzedir. Yetmişlerin ortalarındaki Althusser, Sovyetler Birliği'ne ne olduğu ile ya çok az ilgilidir ya da hiçbir ilgisi yoktur. Machiavelli'de Althuser, başka bir tarihin biçimlerini bulmak istemiş, Lenin'in kabul etmiş olduğu şiddeti kurma ânı ile çok uğraşmış ancak Stalin'in kurduğu rejimden farklı, daha az tehlikeli ve muhafazakâr bir sonuca yönelmiştir. *Prens* ile *Söylev* arasında görünürdeki siyasî amaç çatışmasını çözmek için bundan dolayı iki evreli bir kuram ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi, yeni devletin şiddete başvurarak kurulması, ikincisi ise birincisinin süresi içinde sonunda 'demokratikleşmesi' evreleridir. Ancak bu şema, bu iki evrenin siyaset alanında temsilleri bakımından, sık sık düşülen bir hatayla, daha az insafsız olacağı düşünülen *Söylev*'in ruhuna uygun değildir. Althusser her ne kadar Machiavelli'nin kuramında –prenslik ve cumhuriyet– yer alan iki temel rejim tarzı arasın-

---

* temizliğine uygun çocuksu yüzü nedeniyle "devrimin meleği" kabul edilirdi. 1794'te Robespierre'le birlikte giyotine gönderildi.

da farkların Livy'nin Roma Cumhuriyeti'nin kökeni ve daha sonraki gelişmesinin tarihine dair serbest 'yorum'unun can alıcı aşamasının ortalarına gelince bu farklılıklar neredeyse ortadan kalkar ve bu durumun iki metin arasındaki farkların yorumu konusunda yarattığı sorunun farkına varmaz.

Zira bu yaklaşımın ile öne sürdüğü –bizim rejimlere verdiğimiz adların değişkenlikleri ve kesin olmayışları ile herhangi– bir kurucu iktidarın sert zorba özünün kendisini sadece yeni devletin başlangıcında değil, aynı zamanda zaman zaman ortaya çıkan olağanüstü koşullarda da dışa vuruyor olduğudur. Machiavelli *Söylev*'de şöyle diyor: 'Mutlak bir iktidar ya da yazarların zorbalık olarak tanımladığı rejimi kurmak isteyenin her şeyi değiştirmesi gerekir.' Machiavelli'nin kast ettiği halktan cumhuriyetçilerin engelleyeceği kötülükler değil, hiç de melun despotlar olarak görülmeyen kişilerdir. Machiavelli serinkanlılıkla 'açları iyi şeylerle doldurup zenginleri boş halde gönderen' İncil'deki Kral Davut örneğini verir. Yeni bir başlangıç yapmak isteyenlerin zorunlulukları: '... yeni kentler kurmak, inşa edilmiş olanları yerle bir etmek ve eskisinde yaşayanları çok uzaklarda başka bir yere göndermek; kısacası o bölgede ve içinde ne bir hiyerarşi [rank–*ç.n.*] ne bir kurum, ne herhangi bir devlet tarzı, ne de senden geldiğini kabul edenlerin elindekiler hariç zenginlik olarak dokunulmamış hiçbir şey bırakmamak. Machiavelli 'bu yöntemler son derece zalimcedir ve sadece Hıristiyanlardan değil, insanlardan oluşan bütün topluluklar için tiksindiricidir' itirafında bulunuyor. Hıristiyan geleneğinin en kutsal şahsiyetleri başka türlü davranamazdı. 'Mukaddes Kitabı okuyan herkes Musa'nın yasalarının ve düzenlerinin başarılı olması için kendisinin arzularına karşı çıkan ve yalnızca kıskançlık duygularıyla davranan sayılamayacak kadar çok insanı katletmek zorunda kalmış olduğunu sağduyusuyla anlayacaktır.'

Her amaca uygun ahlâkî kurallar bütünü olarak Hıristiyanlığın sonunu öngörmeye hazır olan Machiavelli için Mukaddes Kitap'taki örnekler, Roma Cumhuriyeti'nin deneyiminden daha önemli değildi. Althusser'in Sovyetler Birliği hakkında düşünürken dikkate aldığının bu olduğu anlaşılıyor. Ne

var ki burada da *Prens* ile *Söylev*'in açık karşıtlığına iki aşamalı çözüm bu yaklaşımın sınırlılığını göstermektedir. Çünkü siyasî yapısı –birkaçı ya da hiçbiri zoru dıştalamamış– yenilikçi edimlerin sürekli olarak tekrarlanmasından ortaya çıkmış olan Roma Cumhuriyeti'nin tek bir kurucusu yoktu. Kelimenin günümüzdeki anlamıyla hiç de devrimci olmayan Machiavelli'nin başlangıçtaki şiddete ilişkin fikirleri tarihsel ortamın [perspective –*ç.n.*] içine yerleştirilmelidir. Machiavelli'nin tarih görüşünde her bir evresi aynı şiddetli patlamalar ile son bulan devreler yer alır: 'her bölge, başka her yer işgâl edilmiş ve tıkabasa dolu olduğu için başka bir yere gidemeyen ve geçimini sağlayamayan insanlarla dolu olunca ve insanın kurnazlık ve kötülükleri olabildiğince ileri gitmiş olduğunda dünyanın sel, salgın hastalık, açlık ile temizlenmesi gerekir ki düşmanları tarafından nispeten azaltılmışlık ve aşağılanmışlık düzeyine indirilmiş olan insanlık daha uygun bir hayat tarzını benimsesin ve daha iyi gelişsin.'

Machiavelli geçişlerin, yeni başlangıçların kuramcısı olmakla birlikte ütopyacılığın karşıtı idi ve kısıtlı koşullarının ileri bir düzeyde düzeltilmesi, herkesin kutuluşunu doğanın değiştirilmesi aracılığıyla gerçekleştirmek gibi gerçekten yeni bir şey olasılığını hiç hayal etmedi. Gothe'nin Mefistofeles'i gibi Machiavelli de sadece çatışmanın, inkâr ve özgürlüğün olumlu döngüsünün serbest bırakılmasının daha sonra kısır döngü haline geleceklerin de tamamen farkında olarak umut eden eski dünyanın bir şeytanı idi. Fakat onun birbirini izleyen bu üzücü döngüler hakkındaki fikirleri bir kara mizah hissi ile yüklüdür. Fakat filozof bunu bir trajedi olarak görmeyi kabul etmemiştir. Althuser, Machiavelli anısına hazırladığı eserinde belirsizlik ve olasılıklar konularına dalarak kuramının fiilî göndermelerinin tarihsel yok oluşunun eşiğinde kendi kuramsal sisteminin çözülüşünü izlememize olanak verir. Althusser, Machiavelli'nin hiciv tarafını görünür alandan uzaklaştırmıştır. Ancak bu, gelecekteki herhangi bir tür Aydınlanma için önemli bir mirastır. Marksizm başka bir başkaldırılar çağının şafağında rolünü oynayacaksa canlı [gay, –*ç.n.*] bir bilim olmalıdır.

Sonsöz

13
Machiavelli ve Tarihin Uyanışı

Nietzsche bir zamanlar şöyle yazmıştı: Modern Avrupalı kendisini ironik bir şekilde 'gelecekte gençlik umutlarından ve güçlerinden artık hiç kurtaramayacağı' korkusuna götürecek tarihselleştirici ve eskiden olduğu gibi alacakaranlık bir ruh hali' içinde yaşamak zorunda bırakılmıştır.[1] Çağdaş kültür, artık hayat biçimlerinin tarihe mal edilişine dair bu on dokuzuncu yüzyıl varsayımları ile câzip kılınamadığı gibi günümüzde taklitçiler olarak yaşamaya mahkûm edildiğimiz bu hayat biçimlerine eşlik eden korkularımızın yükünü taşımak zorunda da değiliz. Fakat siyasî düşünceler tarihinin araştırılması kurucularının artık solgunlaşmış ideallerini hâlâ onurlandırarak varlığını sürdürmektedir. Machiavelli konusunda yirminci yüzyıl araştırmacılığı, bu ideallere uygun olarak Machiavelli'nin –eserlerinin ancak konuları ve anlamları artık bizimle süregitmeyen bir dünyaya ait olan onun– çağının cumhuriyetçi ve zarif siyaseti bağlamında anlaşılabileceği varsayımıyla başlamıştır. Bu yaklaşıma göre anakronizm, kaybedilmiş bir siyasî dünyadan kalan elyapımı eserleri anlamamızın önündeki en önemli engeldir. Bu engeli aşma çabasıyla 'talih', 'erdem' ve 'ihtişam' kavramlarının eski anlamlarına ilişkin titiz çalışmalara ayrılmış çok sayıda çalışma yapılmıştır. Machi-

[1] Friedrich Nietzsche, 'On the Uses and Disadvantages of History for Life', *Untimely Meditations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s.107.

avelli neden bu geniş kapsamlı tarihselcilik yaklaşımına hâlâ son derece önemli bulunabilen başka şahsiyetlerden daha fazla davette bulunuyor? Bunun bir nedeni bu fikirlerin günümüzde Machiavelli konusunda yeni olanlara bile bildik geliyor olması olabilir. Machiavelli'nin gözlemleri ve önerileri, siyaset alanda yaygın olan geçerli para birimidir ve Machiavelli'nin günümüzde, eskiden Bacon ya da Rousseau'nun okunduğu kadar okunup okunmadığı pek açık değildir. Leo Strauss Machiavelli'nin en zalim önerilerinin bile çağdaş yorumcuları rahatsız etmediğini belirtiyor. Tarihselcilik açısından bu zaten olması gereken bir durumdur. Geçmişi olgun bir tutumla anlamak yalnızca, bunun geleceğin tarihçilerinin yargılayabilecekleri bir konumda olmadıkları taahhütlere göre düzenlenmiş olduğunu kabul edenler için mümkündür.

Machiavelli'nin savlarını ve vardığı sonuçları, alışılagelmiş sözlerle süslü basmakalıp fikirlerle süsleyip tekrarlamakla sınırlı değerlendirmeler her zaman tehlikelidir. Aristo, Hobbes ve Hegel'in eserleri hakkında, bu düşünürlerin önem verdikleri konulara nasıl yaklaşılması gerektiğine dair ilk yeterli imkânı sunan çalışmalar var olduğu halde Machiavelli hakkında neden böyle olmadığı üzerinde düşünülmelidir. Bu üç filozofun fikirleri yerleşmiş okuma ve yorumlama kuralları ile kabul edilebilir 'felsefe' tarzı halinde daha açık bir sistemli biçim oluştururlar. Machiavelli'nin kendi bu anlamda bir filozof olmadığı gibi klasik kalıplı iki büyük siyasî eseri de böyle değildir. Bundan dolayı bu iki kitaptaki garipliği vurgulayan ve bunların yorumlarında halen devam etmekte olan bazı kafa karışıklıkları kısmen izah eden Livy'nin *Prens* ve *Söylev*'i sınıflandırmakta başlangıçta karşılaştığı sorun henüz çözüme kavuşturulmuş değildir.

Bu çıkışsızlık bu çalışmaların nesnesinin henüz yatışmamış olmasından kaynaklanıyor da olabilir; Machiavelli'nin kitapları, elyapımı ürünler düzeyine indirilme çabalarına direnmektedirler. Machiavelli'nin eserlerinin geçmiş ve şimdiki zaman olarak birbirlerinden ayrılma tarzından kaynaklanan sorun çözümlenmeden kalırken–olumlu tarihçilik yapanlar eski bağ-

lamları ortaya çıkarma arzuları bakımından bizi kendi siyasî seçimler evrenimize, paraya ve kamusal erdemin çökmüş olması konusunda uzun süreden beri devam eden tartışmalardan uzaklaştıran okuma tarzından yararlanabilir. Carl Schmitt, 1929'da Barcelona'daki bir kürsüden şöyle sesleniyordu: 'Kendi tarihsel durumumuzun farkına varmadan artık kültür ve tarih hakkında dikkate alınabilecek herhangi bir şey söyleyemeyiz.'[2]

Araştırmacılar siyasî dilin tarihsel gerçekliğini genellikle tarih dışılaşmış, açık ve anlaşılır gibi görünen bugünden bakmanın üstünlüğü ile değerlendirir. Ben, gelecek ile karşı karşıya kalan bir yazarın bakış açısını yeniden ele geçirerek farklı düşünce tarzlarının tarihselliği sorununa zıt açıdan yaklaşımını –bunun bizim için herhangi bir değişmez başarı sağlayacağı anlamına gelmeyeceği fikrini benimseyerek yapmamızı– öneriyorum. Tukidides ve Plutark başarı hakkında yazarlarken ancak sabit, klasik bir uygarlığın sağlayabileceği türde bir berraklığı varsayıyorlardı. Machiavelli ise tersine 'henüz hiç kimsenin adım atmadığı'[3] patikaların düzenli açılışındaki yeni başlangıçların bir tarihini öngörmüş ve bunu istediğini açıkça ifade etmiştir. Bu yenilik ve arzuyu 'modernite' denilen kavram açısından konu etmek kışkırtıcı olabilir, fakat bu, çok daha sonraki koşulların, –aşağı yukarı bizim– koşullarımızın kökleri ile ilgili efsanelerle yüklü olarak ortaya çıkabileceği için bu kategoriyi unutmamak önerilebilir, fakat Machiavelli'nin bu dayatıcı koşullardaki öngörülerini –üzerinde fazla düşünmeden– benimsemek de doğru olmaz. Leo Strauss'un Machiavelli'nin modernitenin kurucusu olduğu kanaati, Machiavelli'nin kendisinin yeni tür bir yenilik anlayışı ile belki de çelişecek bir teleolojiye bağlıdır. Machiavelli'nin belli başlı eserlerinin ancak bugünü aşma çabalarının biçimsel yapısı ve

---

[2] Carl Schmitt, 'The Age of Neutralizations and Depoliticizations', in *The Concept of the Political*, Chicago: University of Chicago Press, 2007, s. 80.

[3] Niccolo Machiavelli, Titus Livius'un İlk On Yılı Üzerine Söylev, Chicago: University of Chicago Press, 1996, s. 5.

filozofun bu manevrası ile nereye varmak istediğinin dikkate alınmasıyla anlaşılabileceği kanaatinde olduğumu belirtmek istiyorum. Machiavelli'nin eserlerindeki bu ufkun izlerine, eserlerindeki izdüşümsel niyetine ulaşarak filozofun bilinen anlaşılmazlığını daha iyi anlayabilecek konumda bulunabiliriz. Zira böyle yaklaşılınca, bu mesajların hiçbir kararlı alıcısı, varsayımları gerçekleşmiş kabul edilebilecek herhangi bir kişi bulunmaz. Bu durumda bu eserlerin kısa ve uzun dönem arasındaki ilişkisiyle ilgili olarak yeni bir belirsizlik durumu öngörüsü ile kaleme alınmışlardır denecek kadar ileri gidilebilir.

Şiddeti artmakta olan Faşist fırtınadan kaçan Bertolt Brecht, 1941'de günlüğüne şunları yazıyordu:

> ...'doğal' bir amaç karşısında zamanın sınamasına dayanabilmek için bir işe hazırlanmak... yazar fikirlerinin sadece uzun vadede kabul görebileceği iyimser varsayımında bulunması için haklı nedeni varsa daha da ciddî bir konu haline gelir. Bu arada belirteyim, bu amaç için başvurulan önlemler işin en önemli sonucundan saptırmamalıdır. Yazma zamanında 'kendiliğinden aşikâr' şeylere uygulanan gereken destansı dokunuşlar o dönemden sonra yabancılaştırıcı sonuçlar olarak değerlerini kaybeder. Yapılan işlerin kavramsal otarşisinde bir eleştiri unsuru yer alır: Yazar kendi zamanının kavram ve gözlemlerinin geçiciliğini inceler.[4]

Olayları *longue duré* [uzun süre–*ç.n.*], 'kıtalar ve dönemler açısından' değerlendiren siyaset yazarları bile zafer ve yenilgi gibi var olup yok olma kategorileri aracılığıyla tarihsel geçicilik yaşarlar. Bireylerin ve insan gruplarının yükselişi ve düşüşüne ilişkin anlatımlar, kuşkusuz geleneksel olarak trajedi ve komedi değişmeceleri çevresinde düzenlenir. Ancak daha önce belirtildiği gibi ne *Prens* ne de *Söylev* herhangi bir geleneksel anlamda tarih anlatımları değildirler; bir tanesi bu zafer ve yenilgi kategorileri çevresinde düzenlenmiş olan bu eserler belirli bir tarih görüşünü paylaşıyor olmakla birlikte

---

[4] *Bertolt Brecht Journals*, Çev.: Hugh Rorrison, New York: Routledge, 1995, s.145.

bu görüş, tartışmasız ne komik ne de trajiktir.[5] O halde bunlar ne tür metinlerdir ve anlaşılabilir olmaları için tarihsel olaylar hangi tarzda bir araya getirilmelidir? [6] Bu edebi yorumlama sorunlarını çözmeye çalışırken on altıncı yüzyılda doğmuş olan geleneksel olmayan siyasî yazımın yeni anlatım biçimlerinde yerleşik tarzdan köklü bir kopuşu amaçlamış olduğunu dikkate almak faydalı olur. Thomas More'un *Ütopya*'sı bir türün en azından iz bırakmış olarak hâlâ bizimle birlikte olan ilk örneğidir. Ütopya biçimindeki köklü farklılık mekânsal, yani başka, bilinmeyen bir mekân olarak sunulmuştur. *Prens* ise tersine, Althusser'in dikkat çekici değerlendirmesiyle başka bir yeni türün ilki, bir manifesto olarak okunabilir. Bu elkitabını *Komünist Manifesto*'nun öncülü olarak okurkenki aşikâr tasarım unsuru bizi engellememeli. Bu talep, köklü ya da kesin farklılığa dair özgün bir söylemi ortaya çıkardığı için anlamlıdır. Prens'te olduğu kadar Söylev'de de bugün, *status quo* [mevcut durum–*ç.n.*] ile ilişkisizlendirme belirtileri uzam bakımından değil, geçici bir kayda geçiriş bakımından 'yeni'yi ön plana çıkarma koşulu olarak görünür.

Bu tür ve yazınsal biçim sorunlarını gündeme getirmekteki amaç, yorumlamanın yerine sınıflandırmayı koymak değil, yazarın bütünüyle yeni olan devleti kavramayı mümkün kılmasını sağlayan söylemsel araçlardan bazılarını dikkate almaktır. Böyle bakınca dikkat edilecek ilk unsur, yazarın herkesin herhangi bir dönemde onay verebileceği insan doğasıyla ilgili bir genelleme imiş gibi zamana yönelik çok özel bir yönelim olduğunu varsaydığı noktalardır: 'insanlar, varlıklıların da çoğu kez yoksullar kadar arzuladıkları gibi yeni şeyleri arzu ederler.'[7] Başka bir yerde belirttiğimiz gibi yeni şeylerdeki inancın sisli ve uçucu başlangıcının korunabilmesi çok

---

[5] Fredric Jameson, 'From Tragedy to the Dialectic', *Valences of the Dialectic*'te, London: Verso, 2009.

[6] Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore: Johns Hopkins, 1973. Bu denemeyle ilgili fikirlerin çoğu bu eserin yazarıyla yapılan konuşmalardan ortaya çıkmıştır.

[7] *Söylev*, III. Kitap, 21. Bölüm, s. 263.

güçtür ve inancın bu şekilde kısıtlanması bu şeylerin varolmasını engeller. O halde benimsetici bir yargının kurulması, hayatta henüz bir temeli olmayan bir olayın kuramlaştırılması olasılığının bir koşulu olarak bir öncüle olanak sağlanmasını belirleyen unsurdur. Bu öncülün içeriksiz tarihsel eklemlenme koşulunun ne olduğu sorulmaya devam edilirse, bu dolaysız bağlam sorunu kendisini mümkün kılan tarihsel deneyim koşullarında yeniden şekillenir. Bundan sonra, bu bağlam, ya da koşul, yenilik konusunda alışılmışın dışındaki bir bakış tarzının meydana geldiği spekülatif bir tanım olarak sunulur. Bu deneyimin tikel bir alanında durağanlaşan hücrenin temelden tehdit edildiği tahayyülü, zaman düzeni egemenliğiyle kuşatılan bir bölgede, status quo'dan kesin feragat ortamından çıkmış bir ân olarak göründü. Dağıtılmadan hemen önce, Ütopya'nın tasavvur edilebildiği[8] mülklerin azgınca özelleştirilmesi ve mutlakıyetçiliğin sağlamlaştırılması sürecinin bir taşkın gibi aktığı dönemde –bir hümanist girdap teşkil etmiş olan manastırlar gibi– Floransa komünündeki [idari bölge–*ç.n.*] nihaî buhranın, bir fark olsa da antik dönemin bir tekrarı olarak yeninin şekillendirildiği sahneyi oluşturduğu düşünülebilir. Machiavelli'de bu yeni devlet, kesintisizlikler, olayların eski düzeninin anlaşılmaz sonuçlara ulaştığı noktalar, önceki süreçlerin yerini eşi benzeri görülmemiş bir hızla geliştiği süreçlere bırakmasına ilişkin yaklaşım, tarihsel zamanın kendisine ilişkin yorumlama girişimine benzer.

Miras yoluyla el değiştiren prenslik tasviri, *Prens*'in ikinci bölümünde metnin ana konusunun karşıtı olarak düzenlenmiştir. Bu devlet şöyle tasvir edilebiliyordu: Her neslin belirli bir soyağacına uygun olarak öncekinin yerini aldığı bir zamana ilişkin geleneksel bir anlayışı somutlaştıracak ve yapı, var olan bu temel üzerinde inşa edilecekti. Yazarın "soyu kurutma"nın zorunluluğu üzerinde bu kadar durmasının nedeni muhtemelen bu idi. Bu, yeni hiçbir şeyin ortaya çıkmadığı ge-

---

[8] Fredric Jameson, *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and other Science Fictions*, London: Verso, 2005, s. 23–26.

leneksel, hatta doğal nesillerin birbirini izlemesi düzenini şiddetle karmasına ilişkin canlı bir manzara sunmaktadır. *Prens* muhtemelen bu kopuş ânı koşullarının ön plana çıkarılması konusundaki en uygun çalışmadır. Zira –ele alınan– tek ve kararlı bir hükümdarın eylemiyle yapacağı ve herhangi bir zamanda başlayabilecek hamle sonucunda, soy zinciri, zürriyetin sürekliliği bir patlama halinde kırılabilecektir. Buna karşılık, bir halkın kökeni ve kendi kendini yönetmeye doğru atacağı ilk adımlar söz konusu olduğunda, zamanında gerçekleştirilmiş bir başlangıç hikâyesini anlatmak hep daha zor olmuştur. Kısacası, 'yeni' olana ağırlık vermiş olması bakımından *Prens*, o dönemde var olan edebi biçimlerle benzerlik gösteriyor olmasına rağmen Söylev'deki tarihsel derinlikten yoksundur. Bununla birlikte, *Prens*'in yukarıda bahsedilen bölümünün sonlarında kalıtsal soyağacına ilişkin düzenlenişte tarihsel zamanın yeni boyutları çarpıcı biçimde tasvir edilmiştir. Bu kısım temellere dönüş biçimini alır, insanın hâlâ içinde yaşadığı duvarların arkasındaki bir düzenin başlangıcında var olmuş olan gizli ve uykudaki bir gizil kuvvetin yeniden hareketlendiği bir düzenlenişte dir:

> Antik dönemde ve egemenliğin sürekliliğinde, yeniliklere ilişkin anılar ve yeniliğin amaçları saf dışı edilmiştir; çünkü her değişiklik gerisinde başka bir değişikliğin inşası için bir gedik bırakır.[9]

Yeni bir düzenin temel amaçlarını hatırlamak neden bu kadar güçtür? Bu karmaşık mimari metaforu anlayabilmek için yükselen bir düzensizlik ortamının içinde iken bile kendi tarzlarımızı ve düzenlerimizi değiştirebilecek siyasî eylem tarzlarının haldeki anlaşılamazlığı üzerinde uzun uzun düşünebiliriz. *Prens* tarihi, bir yenilikler ve sonraki unutuş süreci halindeki

---

[9] Niccolo Machiavelli, *Prens*, Chicago: University of Chicago Press, 1998, 2. Bölüm, s. 7. Eserin Chicago baskısında 'gedik' hakkında aşağıdaki açıklama yer alıyor: 'Bir binanın bir tarafında üzerinde girinti çıkıntı yeralan bir duvar bırakılır ki başka bir bina öncekine bağlantılandırılabilsin. Machiavelli kalıtsal, ya da "doğal" prensliği sürekli olarak yeni evler eklenen fakat sanki bir başlangıçta başlatılmamış gibi, hiçbir zaman tamamlanmayan bir evler sırasına benzetiyor.'

bir biçimlenme olarak karşılamakla kalmaz; yönelimin mantığı hakkında düşünmek için gereken bazı fiilî kategoriler de sunar.

Birinci kategori 'uygun zaman'dır. Başlangıç bir uygunluğu varsayar: Bir eylemin bu verili, ön koşullu tutarlılığı nedir? Theseus, Romülüs, Musa, hatta Sirus gibi daha sonra hepsi de yarı efsanevî şahsiyetler haline gelmiş olan büyük kurucu örneklerini incelediğimizde, bizim tamamen fırsat olarak tanımladığımız durumun sadece bu karakterler tarafından anlaşılabildiği ortaya çıkar. En azından Machiavelli'nin çok iyi olarak yorumladığı durumlar kurtarıcı bir biçim alacak gibi görünür. Muhtemel kurucu rastgeleden, bir sonrakinden başlayıp hiçliğe yönelmek zorunda olduğunun farkındadır. Yenilik, kolayca anlaşılır bir biçimde var olmağı için felsefî denebilecek bir sorun sunar. Bunda 'herhangi bir şekilde kesin bir deneyimden geçirmedikçe yeni olana hakikaten inanmayan insanın kuşkuculuğu'[10] rol oynar. Machiavelli'nin yazdıkları, yeniliklerin nasıl var edileceği ve bunların nasıl dayanıklı kılınabileceğine dair siyasî-ontolojik bir soruna ilişkindir. Bu sorun şu şekilde ortaya konabilir: Köken neden Machiavelli'nin taklit olarak değerlendirdiği şeye bağlı olsun? Yenilikleri taklit, tekrar ya da en önemli örneklerin yinelenmesi olduğunu düşünmek en azından çok zordur: 'Çünkü hadisenin büyüklüğü insanları kesmen dehşete düşürür ve ilk başlangıçlarında başarısızlığa uğrarlar.'[11]

Machiavelli, bir çağda cereyan eden her şeyin eski zamanlarda bir karşılığı olduğunu yazar. Nedeni belli olmasına rağmen, Machiavelli'nin bir bakıma temelsiz olduğu için en zor olan yenilik tarzının biçimsel tarihsel yapısının en başta modernlerin eskilerin taklidi olduğunu düşünüyor olması ilginçtir. Çünkü bu edim devasa bir sıçrayışı gerektirir. Machiavelli'nin eserinin biçimindeki yapısal zıtlık Plütark'ın *Hayatlar*'ının koşutçuluğuna benzetilebilir ve bu da Machiavel-

---

[10] A.g.e., 6. Bölüm, s. 24.
[11] *Söylev*, I. Kitap, 55. Bölüm, s. 112.

li'nin yorum ve anlatımlarındaki eski ve modern olaylar arasındaki ayrışımlığın daha temel bir tarihsel durak biçiminde bir farklılık oluşturduğunu dolaysız biçimde vurgular.

Modern ve antik dönemler arasındaki bu karmaşık ilişki *Söylev*'in I. Kitabı'na yazdığı garip önsöze yansımıştır. Bu önsöz birbirine zıt iki yönde işaret eden formülasyonlarla bir bakıma iki kez başlar: Birinci paragrafta bilinmeyen toprakların ve suların keşfinin eşdeğerini başlama niyetine ilişkin modernist bir deklarasyon yer alır; ikincisinde ise, tam tersine, antik dönem tarihçilerinin çalışmaları aracılığıyla bu dönemin siyaseti hakkında güvenilir bir bilgiyi tekrar kurmaya bir çağrı bulunur. Aşağıdaki bölümde antik ve modern çağlar arasındaki bu ayrışıklık ilişkisinin biçimsel yapısı ele alınmaktadır:

> Her cumhuriyette, gelecekte cereyan edecek olayları öngörmek ve eskilerin yararlandıkları çözümlere başvurmak için eski olayları özenle inceleyen herkes için çok kolaydır. *Ya da olaylar aralarındaki benzerliğe rağmen yeni çözümler yaratmakta yararlanılacak eski çözümlerin olmadığı da anlaşılabilir.*[12]

Önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan bu olayların temel olaylar oldukları ortaya çıkacaktır; çünkü yeni bir tarih böyle sınıflandırılamaz bir anın karşılaştırması yapılamaz bir fırsat, henüz fiile geçmemiş bir potansiyel ortam haline getirilmesi ile başlar. Bir rastlantı bir olay, şaşırtıcı bir gelişme olabileceği gibi, daha geniş bir zaman ve mekân bağlamı, bir sahnenin tamamı da olabilir. Machiavelli, sorunlu antik ve modern sahneler birlikteliğinde eskinin içinden çıkmakta olan yeninin iki farklı tarihsel değişiklik tarzı tespit eder. Bunlardan birincisi, antik dönem tarzlarının isimlerinden ve görünüşlerinden kaçınılan göreceli ve diyalektik iken ikincisi bir çukura atılmaktadır. Bu değişiklik yaklaşımı Söylev'in I. Kitabındaki 25. Bölüm'de ortaya konmuştur. Bundan sonraki bölümde yeni yapılan her şeyin isimlerinin yer aldığı kesin ve ayırışımcı değişim biçimi sunulmaktadır.

---

[12] *Söylev*, I. Kitap, 39. Bölüm; italikler benim.

> Kentlerde yeni isimler, yeni otoriteler, yeni insanlarla yeni devletler yaratmak için; zengini yoksul, yoksulu zengin yapmak için...inşa edilmişleri yıkıp, yeni kentler inşa etmek için, iki kentin sakinlerinin yerlerini değiştirmek için; kısacası dokunulmamış hiçbir şey bırakmamak için.[13]

Aslında bu şekilde yeni halklar oluşturmak mümkün müdür? Machiavelli bize önce şöyle diyor: 'Bunun daha önce gerçekleşip gerçekleşmediğini ya da mümkün olup olmadığını bilmiyorum.' O halde 'bu çok zalimce bir teşebbüstür ya da tamamen imkânsızdır.' Bundan sonra sırada bunun nasıl yapılabileceği var. Rousseau' şöyle diyordu: 'Bir halk tesis etmeyi üstlenmeye cüret eden kişinin, kendisini, tabir caizse insan tabiatını değiştirecek konumda hissetmesi gerekir.'[14] Böylesine köklü bir değişiklik gerektiren görevin şahsiyeti ne zaman varolacak?' Bu soruya verilecek yanıtın farklı zaman ve mekânlarda insanın güç ve bilgisindeki sınırsız çeşitliliği dikkate alması gerekir: 'yetersiz eğitimlerinin ve olaylar hakkındaki yetersiz bilgilerinden dolayı var olan insanın zayıflığı onu eski yargıları kısmen insanlık dışı, kısmen de imkânsız olarak değerlendirmesine yol açar.'[15]

Bu fikirler tarihsel olarak kendine özgüdür ve çağımızda sorun teşkil ederler. Machiavelli de bu sorunu çözebilmiş değildir: Başka bir ifadeyle soyluluk ve Hıristiyanlık başıboşluğuyla yozlaşmış bir Avrupa'da bir sivil hayat tarzı nasıl inşa edilebilir! Machiavelli'nin 'bizim bu yoz yüzyıllarımız'ı benzeri olmayan bir kazadır. Bu yüzyıllar Hıristiyan kadınsılığı, kentsel karmaşa ve post klasik feodal barbarlık melezidir. Bu canavarın genel hatları ancak bir ufuk açan olaylar cereyan edince bu durumu aşılabilir hale getirerek şekillenir: Fransa Krallığı'nın doğuşu, İsviçre ordularının başarısı, Türklerin saldırısı, Roma Kilisesi'nin açık yozluğu ve yaklaşan kırbacı, bü-

---

[13] *Söylev*, I. Kitap, 26. Bölüm, s. 61.

[14] Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi,* II. Kitap, s. 163, içinde The Basic Political Writings, Çev.: Donald A. Cress, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1987.

[15] *Söylev*, III. Kitap, s. 275.

tün bunlar eskiden kalma bilginin devam etmekte olan canlanışı ile yüklenmiş bir atmosferde gerçekleşir. Burada öne süreceğim sav yeni bir devlet için fırsat, durum, olasılık – ya da çağa özgü kavramlarla bir yeni siyasî uygarlık– potansiyel aşkınlık ânında yakalanmış Avrupa canavarı kazasıdır. Vurgulamak istiyorum ki bu tasavvur edilmiş, kendi yerine nakil muhtemelen imkânsızdır.

Bu gözlemlerden temel tarihsel bir kategori ile ilgili bir soru çıkıyor ortaya: kısaca, çağ nedir? Dönemlere ayırmak her zaman bazı belirleyici kırılma anlarının saptanmasında var olan sorunlarla yüklüdür. Neyin tehlikede olduğunun [bilinmediği–*ç.n.*] ânlarda bu sorunların ne kadar artmış olduğunu yaşanan zamanın geçici kimliği [belirler–*ç.n.*]. Machiavelli'nin tarih kuramı bir muhalefet, antik ve modern zamanlar arasında kısmen gizli kalmış rekabet etrafında kurulmuştur. Antiklerle modernlerin göreceli saygınlığının daha sonra geçmiş yalnızca farklıdır sonucuna ilişkin bir tartışma konusu olduğu bir dönemden uzun süren bir tarihsel çıkışın hikâyesi olduğunu herkes bilir. Machiavelli'nin yazdıklarında bu ikinci imânın hiçbir izi görülmez, ama en azından Söylev'in II. Kitabına yazdığı önsözde, antik dönem kaynaklarının güvenilirliğine kuşkuyla yaklaşır ve bu kuşkuculuğun kökleşmesi –en azından başka türden bir tarihsel görecelik daha sınırlı olmakla birlikte– bir alan açar. Ancak bu noktada gereğinden fazla tahminde bulunmamalıyız. Machiavelli başka bir soru sormuştu; bu sorusu antik çağ ile rekabeti kısmen örter: *Söylev*'in II. Kitabı'na yazdığı önsözde neden diye sorar, taraflıyız, geçmişe hayranlık duyuyoruz? Her şeyden önce, insanların her zaman Machiavelli'nin günümüzde tasvir edeceği gibi oldukları hiç de kesin değildir; nitekim Machiavelli'nin, sanki insan doğası hakkında bir gerçek varmış gibi Fırtına ve Gerginlik'te insanın zamanla nasıl bağlantılandığına dair çok kendine özgü bir deneyim öne sürdüğü söylenebilir. Bize, insanların sahip oldukları şeylerden huzursuzluk duydukları, onlardan hoşlanmadıkları ve sıkıldıkları bildiriliyor: 'İnsanlar bundan dolayı yaşadıkları zamanı suçlar, geçmişi över ve gelece-

ği arzular; bunu mantıklı bir nedenle yapıyor olmasalar bile böyle olur.'[16]

Bu açıklamayı olduğu gibi kabul edersek eskilerin neden hâlâ daha eski olan bir dönem kadar kaliteli olmayan kendi zamanlarını neden yargılamadıkları sorusunu sormak zorunda kalırız. Machiavelli'nin iddiası, neden modern Avrupa konusunda yalnızca bir gözlem işlevi görmektedir? Bence bu ikilik içinden düşünmek şunun altını çiziyor: En azından bazı antik halklar özgürce bir başlangıç yapmışlardır, çünkü kendi tarihlerinden öncesi gölgede kalmış, tarihsel olmayan ve mitolojik geçmiştir. Ne var ki modern Avrupalılar, Floransa kentinin kendisi gibi özgür olmayan bir başlangıç yaptılar. Bunun esas nedeni Avrupalıların herhangi bir başlangıç için başka tarihsel zamanlardan örneklere bağlı kalmış olmasıdır. Eski önceller ve yargılar erdemin yeniden doğuşunu elbette kolaylaştırmıştır. Fakat bu kolaylık, Machiavelli'ye göre ölümcül derecede lekelenmiştir. Çünkü tekrarlayanlar yeni bir örnek, yani kendilerine ait yeni bir mutlak yaratmanın hemen hemen imkânsız olduğunu görmüşlerdir. Ne var ki, ve sapma burada, buradan çıkarılacak olan bu, sonradan gelme, taklitçi olmak durumunu aşmak bütün eylemler arasında en erdemli, en övgüye değer olanı olurdu.

Aynı önsözden alınan çok karmaşık bir benzetmede Machiavelli gençliklerini hatırlamaya çalışan yaşlılara şimdi antik dönemi övüyor. Yaşlılar geçmişi hatırlamakta fakat gerçekten gençlik olanın o zaman gençlikte yeni olanın ne olduğunu hatırlamamaktadırlar. Bu kısmı okuyan Stendal'ın klasik olanı geçmişin modernitesi olarak tanımlayışını hatırlayabilir. Bu benzetmenin amacı daha önce benzerine rastlanmamış ve bundan dolayı yaşı belli olmayan yozlaşmış zamanlarımızın nasıl gençlik haline gelebildiği sorusunu gündeme taşımaktır. Leo Strauss, yoz ve tarihsel geçmiş ile bugün kavramlarını tersine çevirdiği için modernitenin sağduyunun değerini düşürdüğü kanaatindedir. Ne var ki gençleştirmenin bu şekilde

---

[16] *Söylev*, II. Kitap, I. Bölüm, s. 125.

vurgulanmasından dolayı *Söylev* neden Bacchanalların kitle halinde öldürülmesi, yabancıların karantinaya alınması gibi zalimce ifadelerle sona erer? Bence burada aşka saygı ile başlayıp yıkıcı bulaşıcı hastalığın pençesindeki bir kentin rahatsız edici manzarası ile sona eren Lucretius'un *Evrenin Yapısı* [De Rerum Natura, *–ç.n.*] ile bir benzerlik kurulabilir: Bu sona eriş hangi tarihsel bakış tarzını öneriyor? Uygarlığın ileriye doğru hamlesini geriye çevirecek bir çevresel sonluluk var mıdır? Lucretius'un bu fikrinden çok etkilenmiş olan on yedinci yüzyılda yaşamış İngiliz Thomas Burnett şöyle bir hayal kuruyor: 'Yıkıntılar arasında yaşıyoruz; bu, yeni bir düzensizliğin şafağı ve tabiata dair öngörülmemiş ve olumsuz bir hedeftir.'[17] Machiavelli, Lucretius'un fikri hakkındaki bu sonuçları tamamen kabul etmiş görünmüyor ve bunun nedenini araştırmak da ilginç olabilir. Bence Machiavelli'nin bu konudaki düşünceleri belki en açık şekilde Söylev'in II. Kitabı'nın 5. Bölüm'ünde yer alıyor: 'Olaylar hangi nedenle unutuluyor?' Bu diğer bölüm dünyanın ebedi mi yoksa başka açıdan bakarak soracak olursak zaman içinde bir başlangıcı var mıdır gibi çoktan beri varolan bir sorun hakkında kısa değerlendirmelerle başlar. Burada dünya kelimesi ile kast edilenin ne olduğunu sormamız gerekiyor. Machiavelli'deki bu anlar ile Lucretius'un sözcükleri latifundia'nın kuruttuğu İtalya'nın kendi toprakları gibi düzenli olarak kuruyan rastlantısal atomlar birleşimi olarak sunduğu şiiri arasındaki biçimselliğin ötesindeki keşfedilmeyi bekleyen benzerlikler olabilir. Bence bu, *Söylev*'in neden o şekilde sona erdiği konusunda bir ipucu sunabilir.

Machiavelli'deki sözcüklerin unutuluşu kozmolojik değil, elbette tarihseldir ve bu unutuş yalnızca bütün insan tarzlarının sonluluğu olarak değil, aynı zamanda bu sözcüklere ait anının kendisinin de yok oluşu sorunu olarak belirtilir: Tarih-

---

[17] Paolo Rossi, *The Dark Abyss of Time*, Chicago: University of Chicago Press, 1984, s. 55.[17] Paolo Rossi, *The Dark Abyss of Time*, Chicago: University of Chicago Press, 1984, s. 55.

sel ânı neden hiç beş bin yıldan daha fazla geriye gitmez?[18] Machiavelli bu eşiğin ötesindeki çağlar hakkındaki anlatımlar inandırıcı değil, hatta uydurmadır, diyor. Machiavelli'nin Lucretius tarzı bir bakış tarzını tarihselleştirmesinin kendi açısından ilginç olan farklı bir uygarlık değişimi tasavvurunun temeli ve bu tasavvurun Avrupa istisnacılığının daha sonraki konusunu öngörmüş olduğu kanaatindeyim. Machiavelli antik dönemin, tabiatın yozlaşmış dünyaları düzenli olarak ortadan kaldırdığı, geride kaba saba dağ insanının kalıntılarını bıraktığı 'zamanın kötülüğü'ne ilişkin yaklaşımlardan elbette haberdardı. Ayrıca uygarlığın merkezlerinin yerle bir edildiği ve o zamana kadar çeperde yer alan alanlardan süresi belli olmayan bir zaman sonra yeni bir düzenin ortaya çıktığı ve Rusların 'güçlükler zamanı' dediği kaçınılmaz tekrarın kendine göre değerlendirme amacını da şart koşar. Bu devrevi tasavvur Batı'nın Ortaçağ hakkındaki fikrini bilgilendiren tasavvurdan çok farklıdır. Kendine göre bir[19] dönem olan Ortaçağ, bütünüyle çok alışılmamış bir mezhebin egemen hale gelişi ile mümkün olmuş olan klasik uygarlığın kalıntılarını barbarlıkla eşi benzeri olmayan sentezi üzerinde yükseliyordu. *Söylev*'in yazarının, bütünüyle yeni olan bu yozlaşma biçimine dair bu yozlaşmanın aşılabilirliğinin tasarlanabilir hale geldiği bir tarih anında ortaya konmuş olan değerlendirmelerden doğmuş olan devrevi olmayan bir uygarlık değişimi tasavvurunun başlangıcını ele aldığı kanaatindeyim. Çünkü sadece bu durumda bile, antik dönem bilgisi bir zaman kapsülü içinde imiş gibi muhafaza edilmiştir. Bu varsayım bizim sonraki dönemin tarihselciliğinin oluşumunuda yer alan bir akımı daha iyi anlamamızı imkân verir. Buradan hareketle denilebilir ki Machiavelli'yi anlayan, geçiciliğin yeni derinliklerini keşfeden Machiavelli'ye rastlamakta olan modern tarihselcilik bütünüyle bilinmedik bir tarzda olmasına rağmen açıklayıcı bir döngüye benzeyen bir şey oluşturmakta olabilir.

---

[18] *Söylev*, II. Kitap, 6. Bölüm.

[19] Fredric Jameson, 'From Tragedy to the Dialectic', *Valences of the Dialectic*, London: Verso, 2009.

Burada tasvir edilen, hayat tarzının özü kendi sonluluk deneyimine ve bu hayat tarzı ile karşı karşıya geliş ve onu aşış biçimlerine yoğunlaşmış bir Machiavelli'dir. Machiavelli de Heidegger gibi bu sonluluk deneyiminin istisnaî olarak tarihsel hale geldiği koşulları açıklamaya çalışmaktadır. Varoluşun tarihselliğine ilişkin bu yeni deneyim kuşkusuz bütünselci bir çağı manzarası ile değil geniş yapısal değişiklikler ve süreklilikler dair dışavurumlara sabitlenme ve zafere dönüşen yenilgi ve tersi yönde gelişmelerin yeni tarzları ile ilişkilendirilmemelidir.

Bitirmeden önce Söylev'in savında çok önemli bir yer tuttuğu için bu geçici tarzlardan birinin, umut olduğunu belirtmek istiyorum. III. Kitap'ın taslağı ve kötü sonuç bölümü insan soyunu yenilemeye esinlendiren nedenlerin yenilgisinden sonra insanın ne umut edebileceği sorusunu ortaya çıkarıyor. Bu bölümün başında belirttiği gibi bütün tarzların ve düzenlerin nihaî sonluluğunun kabul edilmesinden ortaya çıkan siyasî aydınlanma ne trajim ne de komiktir. Machiavelli'nin kararlı bir umudun geçiciliğine ilişkin yorumu henüz aşılmış değildir:

> İnsanlar geleceklerini destekleyebilir, fakat ona karşı çıkamazlar, geleceğin çözgüsünü dokuyabilir ama asla bu çözgüyü kıramazlar. Aslında hiçbir zaman vazgeçmemelidirler, çünkü geleceğin nereye varacağını bilemezler ve bu çözgü dolambaçlı ve bilinmeyen yollardan geçer, insanlar daima umut etmelidirler ve çünkü kendilerini hangi gelecek ve hangi doğum sancısı bekliyor olsa da vazgeçmemeyi umut ederler.[20]

Yozlaşmış çağımızda dünyayı baştan aşağı değiştirme girişimlerinin felâkete yol açan başarısızlığa yol açtığını ve bundan dolayı, bir ya da iki neslin deneyiminin bütün sorunların bu en ağırı olanı üzerinde bir şekilde belirleyici olduğu fikrini benimseyerek sağduyunun sınırlarıyla, liberal demokrasi ve benzerleriyle uzlaşmamız gerektiğini sık sık duymaktayız. Machiavelli ise Söylev'in bu sakinleştirici II. Kitabının 8. Bö-

---

[20] Söylev, II. Kitap, 29. Bölüm, s. 199.

lümünde, değişikliği yozlaşma olarak tanımladığı birkaç satırda kendi yenilgi deneyimine dair yaptığı değerlendirmelerde farklı düşünüyordu: 'Bir kişinin hayatı, bir düzeni kendisininin menfaat sağlayabileceği tarzda yozlaştırabileceği kadar uzun değildir.' Başka bir yerde ise bunu bir zorunluluk olarak ifade eder: 'zamanın kötülüğü ve talihsizlikten dolayı hayata geçirilemeyen iyi edimleri başkalarına öğretmek iyi insanların görevidir; ancak bunu yapabilecek çok kişi arasından ancak Tanrı'nın daha çok sevdiği bir kişi bunu yapabilecektir.'[21] Yenilgiden zafere giden büyük tarihsel hareket yeniden başlayınca değişikliğin kötülüğünün "yavaş yavaş ve nesilden nesile' geçtiğini görürüz. Machiavelli'nin bu med cezire ilişkin tutumu tekrarlama ve değişimin başka bir büyük kuramcısı Samuel Becket'in artık çok bilinir hale gelmiş olan sözlerinde ifadesini bulmuştur: 'Gene dene, gene başarısızlığa uğra, daha iyi başarısızlık göster.

---

[21] Söylev, III. Kitap, 8. Bölüm, s. 238; II. Kitap, Önsöz, s. 125.

Nicos POULANTZAS

SİYASAL İKTİDAR ve TOPLUMSAL SINIFLAR

Fransızcadan Çeviren: Şule Ünsaldı

N. Poulantzaz'ı ve işgâl ettiği yeri ve doldurduğu boşluğu anlamak için "Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar"ı okumak ve bir daha okumak gerekiyor.

●

Yaşar AYAŞLI

TÜRKİYE'DE BURJUVA DEVRİMLERİ ve LİBERAL-KEMALİST TARİH İDEOLOJİSİ

Bu çalışma, 1908 ve 1919-1923 burjuva devrimlerini güncel gelişmeler ve sonuçlar ışığında yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır... Dolayısıyla bu çalışma *militan sol*un kısıtlı bağışıklığına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

●

Bernard MARIS

MARX! EY MARX! BENİ NEDEN TERK ETTİN?

Fransızcadan Çeviren: İsmail Kılınç

Bernard Maris, 7 Ocak 2015 günü Charli Hebdo'da öldürüldü.

Kapital'i bitirmenin zamanı gelmişti. İnsan türü, Marx'ın eserinin yeniden okunmasından ve hazmedilmesinden sonra, –aşağıdaki satırlarda–, kendi sosyal durumuyla ilgili bir düşünce aracına sahip olacaktır. Newton'un dünyasında görecelik teorisi ve Küçük Prens'in dünyasında Harry Potter'in doğuşu nasıl devrimci ise bu satırların da devrimci olduğunu söyleyebiliriz.

Kapital sadece ilk başlıktı. *Kapital*'in sadece ilk cildinin Marx yaşarken yayınlandığını ve *Kapital*'in II. ve III. Ciltleri'nin Engels tarafından müsvedde ve yayınlanmamış yazılarından hareketle yayınlandığını burada belirtelim. Marx'ın yayınlanmamış yazıları, cilt olarak, yayınlanmış yazılarından çok daha fazladır. Marx'ın eseri ve bilhassa *Kapital*'in eksik kalması nedeniyle ortaya çıkmış olan sayısız yorumlar, eleştiriler, derlemeler deformasyonlar, övgüler, tartışmalar, makaleler, kitaplar, yorumlar ve gevezeliklere karşın, bugüne kadar bu eseri tamamlayacak hiçbir şey önerilmedi.

Bernard Maris

epos

"Uzlaşmazlıklardaki metinler, hem çağdaş hem de klasik siyasî düşünce konusunda büyüleyici bir yorum ve entelektüel bir ziyafet sunuyor. Bu kitaptaki bir dizi teorik metin, Schmitt ve Makyavelli üzerine bilenmiş olan bir zekânın düzeyli iğneleme ve radikal sorgulama süzgecinden geçtikten sonra –geleneksel siyaset bilimine ya da gazetecilere has yorumlardaki beylik söylemin çok ötesinde, nükteli, yıkıp geçici ve akıl çelici spekülasyonlarla dolu şaşırtıcı sonuçların arasından– yeni bir Makyavelli görüşüyle belirlenen bir ufkun son noktasına kadar ilerliyor."

Fredric Jameson

"Hegel toplumsal bir hareketin zafer ânının aynı zamanda çözülme ânı da olduğunu yazdı: Dış düşman ortadan kalktığında içkin antagonizmin kendisi patlamaktadır. Gopal Balakrishnan bize, bu patlamanın tam da liberal demokrasinin 1990'larda dünya çapında gördüğümüz zaferi için nasıl geçerli olduğunu göstermektedir – Fukuyama'nın "tarihin sonu" rüyası ekonomik krize ve siyasî başarısızlığa dönüşmüştür. Uzlaşmazlıklar kendisini kendi tarihsel ânımıza yönlendirmek isteyen herkes için yazılmış bir kitaptır – yani herkes içindir."

Slavoj Žižek

Uzlaşmazlıklar merkezî siyasî ve teorik sorulara değinmektedir: Neo-emperyalist savaş hali ve neo-liberalizm arasındaki ya da Amerikan hegemonyası ve kapitalist küreselleşme arasındaki ilişkiyi nasıl anlamalıyız? Yeni uluslararası düzenin temel konuları üzerine düşünceler, Westphalia Antlaşması'ndan Irak'ın İşgâline kadar kapitalist üretim tarzı ve modern devlet sisteminin içiçe geçmiş evriminin izini sürerek, alabildiğine geniş bir çerçevede anlatılmaktadır. Gopal Balakrishnan, kilit siyasî bakış açılarının –Tocqueville'in liberalizmi, Althusser'in Marksizmi ve radikal sağ üzerine Schmitt dahil olmak üzere– devlet iktidarı ve sivil toplum, demokrasi ve sınıf anlayışlarını sorgulamaktadır. Uzlaşmazlıklar, entelektüel tarih, siyaset felsefesi ve tarihsel sosyolojiyi bir araya getirerek "sermaye ve savaş çağının" son derece ayırt edici bir portresini çizmektedir.

ISBN-978-975-6790-84-7
9 789756 790847

epos İnceleme